

DISZCIPLÍNÁK TALÁLKOZÁSA:
NYELVI KÖZVETÍTÉS A XXI. SZÁZADBAN

DISZCIPLÍNÁK TALÁLKOZÁSA: NYELVI KÖZVETÍTÉS A XXI. SZÁZADBAN

Szerkesztette
SZOTÁK SZILVIA

A HITELES FORDÍTÁS KULCSA
ALAPÍTVÁ 1869

© Szerzők és Szerkesztők, 2019
© Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda, 2019

The Meeting of Disciplines: Language Mediation in the 21st Century
Diszciplínák találkozása: nyelvi közvetítés a XXI. században

A kiadásért felelős az
Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda Zrt.
vezérigazgatója.

Editor/Szerkesztette: Szoták Szilvia

Reviewers/Recenzensek:

Dr. Klaudy Kinga

Dr. Nádor Orsolya

Dr. Tamás Dóra Mária

Revisers/Nyelvi lektorok:

Paul Morgan

Dr. Szoták Szilvia

Technical editor/Műszaki szerkesztő: Virág Péter

Cover design/Borítóterv: Kondacs András

Printed by/Nyomdai kivitelezés: OOK-Press Kft., Szathmáry Attila

ISBN 978-615-00-4658-7

TARTALOM

Előszó (SZOTÁK SZILVIA)	7
Bevezető (NÉMETH GABRIELLA)	9

I. TANULMÁNYOK A JOGI SZAKNYELVI KÖZVETÍTÉS TÉMAKÖRÉBŐL

DETLEV W. BELLING: Mercy in German Law	19
GÁSPÁR ENDRE – SOMSSICH RÉKA: Nemzeti jog nemzetközi térben, avagy terminológiai és stilisztikai dilemmák a magyar joganyag angol nyelvre fordítása során	28
TÓTH JUDIT: Mózes szarvai – a jogalkotásban	42

II. A FORDÍTÁS ÉS A TOLMÁCSOLÁS KUTATÁSA

DUDITS ANDRÁS: A fordításspecifikus metanyelvi ismeretek szerepe a professzionális fordításban	57
ILDIKÓ HORVÁTH: Language Mediators as Professional Bilinguals	72
OXANA YAKIMENKO: Providing Communication Between People Belonging to Different Civilisation Patterns	92

III. TANULMÁNYOK A FORDÍTÁS ÉS TOLMÁCSOLÁS GYAKORLATÁBÓL

CSÖRGŐ ZOLTÁN: Helységnevek a nyelvi közvetítésben	101
PUKLUS MÁRTA: A tárgyalóteremben zajló tolmácsolás két aspektusa egy empirikus kutatás tükrében	111
ROBIN EDINA: Munkaharmónia a fordításszolgáltatásban, avagy a lektorálás etikai kérdései	120
SERESI MÁRTA: A tolmácsolás szakmai standardjainak kialakulása és érvényesülése a gyakorlatban	135
SLAĐANA MILINKOVIĆ: Translating Degrees and Academic Titles Abbreviations: Challenges and Perspectives	146
NORMAN WEISS: The German Translation Section in the United Nations: History, Tasks and Challenges	168

IV. A FORDÍTÁSTUDOMÁNY ÉS A TERMINOLÓGIA ÉRINTKEZÉSE

ELENA CHIOCCHETTI: Legal Comparison in Terminology Work: Developing the South Tyrolean German Legal Language	175
DOBOS CSILLA: Intralingvális fordítás és szaknyelvi terminológia	186
FISCHER MÁRTA: A terminológiai kompetencia fejlesztési lehetőségei, különös tekintettel a terminusok felismerésére	197
FÓRIS ÁGOTA: Új tendenciák és módszerek a fordítási folyamatban: a terminológia és a dokumentáció szerepe	211
HORVÁTH PÉTER IVÁN: Hiteles fordítás és terminológia – 1000 szó tükrében	220
SZOTÁK SZILVIA: Értjük egymást? Oktatásterminológiai különbségek a magyar–magyar kommunikációban	247
TAMÁS DÓRA MÁRIA: A IUSterm jogi és közigazgatási terminológiai adatbázis háttérmunkálatainak tapasztalatairól	260
TÓTH GABRIELLA: Magyar büntetőjogi szövegek olasz nyelvre fordításakor felmerülő terminológiai kérdések	282

V. A FORDÍTÁS ÉS TOLMÁCSOLÁS OKTATÁSA TÉMAKÖRÉBŐL

VÍKTOR ZACHAR: MA in <i>Translation and Interpreting</i> – The First 10 Years	297
LEHOCKI-SAMARDŽIĆ ANA: A szakfordításkurzus tervezése és oktatása	306
LESZNYÁK MÁRTA: A szociális kompetencia vizsgálata fordító- és tolmácsképzésben részt vevő hallgatók körében	315
Tárgymutató	329

ELŐSZÓ

A Diszciplínák találkozása: nyelvi közvetítés a XXI. században címmel szerkesztett kötet kiadásával az a célunk, hogy méltóképpen megemlékezzünk azokra a nagy elődeinkre, akik az elmúlt 150 évben előmozdították a magyar fordítás és tolmácsolás ügyét, amely nemcsak a mindennapi ügyfélkezelésben merült ki, hanem egyszerre jelenti a közszolgáltatásigot, a szakmai-tudományos háttér megteremtését, és a szakterületen dolgozók továbbképzésének kidolgozását.

2019-ben ünnepeljük az állami fordítószolgálat 150. évfordulóját, azt felidézve, hogy 1869. március 25-én, az Osztrák–Magyar Monarchia idejében, az akkori miniszterelnökségen belül megalakították az első fordítóosztályt. Ma az Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda Zrt. látja el az állami fordítószolgálat feladatait az Igazságügyi Minisztérium felügyeletével.

A 150 esztendő egyfajta számvetésre is lehetőséget ad. A jeles évfordulóra készülve áttekintettük a fordítás és tolmácsolás feladatkörének változásait, s igazoltuk, hogy ebben a folyamatban egyszerre van jelen a 150 éves szakmai hagyományok ápolása és a 21. századi digitális kihívásoknak való gyors és hatékony megfelelés. A 150 esztendő alatt – az első Központi Fordító Osztály vezetői, majd utódaik is – különös hangsúlyt fektettek a minőségre, a magas színvonalon végzett szakmai munkára. Az OFFI fordítói és tolmácsai koruk kiváló és megbecsült szakemberei voltak, akik igen magas nyelvi kompetenciákkal bírtak, s gyakran egyetemi katedrán is oktatták az ifjúságot és adták át tudásukat, vagy nemzetközi színtereken töltöttek be tanácsadói munkakört. Volt olyan időszak a az OFFI-nak – például Szappanos Géza vezetése alatt –, amikor a kollégák akár többhetes külföldi szakmai tanulmányutakon ismerkedhettek meg az egyes országok fordítói gyakorlatával és iratmintáival, ezzel bővítve a nagy múltú fordítóiroda dokumentációs tárát, s növelve az OFFI munkájának minőségét.

A cím – *diszciplínák találkozása* – szó szerkezetével arra szeretnénk utalni, hogy az OFFI-ban napjainkban folyó összetett tevékenység interdiszciplináris megközelítést kíván, hiszen számos tudományág és szakma kapcsolatban áll a fordítás és tolmácsolás, valamint terminológia kérdéskörével. Ezért a szerzőink is különböző szakmák képviselői, akik között elméleti és gyakorlati szakembereket egyaránt találunk. Kötetünk éppen attól olyan sokszínű, hogy a tanulmányok különböző országokból származó szerzői egyrészt azon túl, hogy legújabb kutatásuk ismertetésével tiszteltek meg minket, különböző aspektusból járják körbe a fordítástudomány, a tolmácsolás, a szaknyelvek és a közizgazgatás, valamint a terminológia különböző területeit.

A kötetben kísérletet tettünk a tanulmányok tematikus csoportosítására. Így jött létre a jogi szaknyelvi közvetítés kérdéskörét érintő tanulmányok (Belling, Gáspár–Somssich, Tóth) és a fordítás és tolmácsolás kutatását érintő tanulmányok köre (Dudits,

Horváth–Yakimenko), illetve a fordítás és tolmácsolás gyakorlatával foglalkozó írók csoportja (Csörgő, Puklus, Robin, Seresi, Milinković, Weiß). Három szerzőnk (Zachar, Lehócki, Lesznyák) a fordítás és tolmácsolás oktatását (problémák, kihívások és kompetenciák) taglalja írásában. A tanulmányok külön szerzői csoportja járja körbe több oldalról a terminológia és a fordítástudomány kapcsolatát (Chiocchetti, Dobos, Fischer, Fóris, Horváth, Szoták, Tamás, Tóth). Az írásokból az is kiderül, hogy a terminológia egyszerre innovatív és kodifikációs tevékenység, amely szoros kapcsolatban van a szaknyelvi regiszterekkel és a többnyelvűséggel. Ugyanakkor része kell hogy legyen a nyelvstratégiai tevékenységnek is – hozzáteszem a fordítás és tolmácsolás ügyének is –, mert csakis tudatos és konszenzusos nyelvtervezési folyamat eredményeképpen jöhet létre különböző nemzeti nyelvek – jelen esetben a magyar nyelv – egységes, egyértelmű és használható terminológiai adatbázisa.

Szeretném hangsúlyozni, hogy ez az OFFI életében jelentős évforduló számos feladatra, kihívásra is ráirányítja a figyelmet. A fordító és a tolmács szerepét a gyors ütemű digitális fejlődés tapasztalhatóan alakítja, formálja és könnyíti is. Láthatjuk azonban, hogy a nyelv, a nyelvhasználat – ahogy az OFFI tevékenységi körét is – az élet minden területét áthatja. Nemzeti nyelvünk, anyanyelvünk fejlesztése, versenyképességének megtartása tehát közös ügyünk, ahogyan az OFFI életét meghatározó igazságügyi, jogi versenyképesség fejlesztése is.

Végül köszönetemet szeretném kifejezni szerzőinknek, akik időt szántak arra, hogy írásukat ünnepi kötetünkbe elküldjék. Tisztelettel szeretném megköszönni a szakmai lektori munkát Klaudy Kinga professzor asszonynak (ELTE), Nádor Orsolya habilitált egyetemi docensnek (KRE) és Tamás Dórának, az OFFI vezető terminológusának. A nyelvi lektorálásért Paul Morgan egyetemi oktatót illeti köszönet. A kötet azonban nem lenne ilyen igényes Kondács András kreatív ötletei, Németh Gabriella vezérigazgató, valamint Quirin Benigna, Bói Krisztina, Kocsy Roberta és Virág Péter támogató munkája nélkül.

A SZERKESZTŐ

BEVEZETŐ

NÉMETH GABRIELLA

Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda

Vezérigazgató

1869. március 25-én megalakult az első fordítóosztály

150 éve annak, hogy 1869. március 25-én a Magyarországi Rendeletek Tárában megjelent a m. kir. belügyministeriumnak 1869. évi mart. 25-én 277. szám alatt kelt, valamennyi törvényhatósághoz intézett értesítvénye arról, hogy „*a magyar királyi miniszterelnökségnél egy központi fordítói osztály állíttatott fel*” és „*a fordítások díjak mellett eszközöltetnek*”.¹ Azt követően történt eme értesítvény kiadása, hogy a magyar királyi minisztertanács 1868. október 13. napján tartott ülésén 1. napirendi pontként elfogadta Kandó Kálmán miniszteri tanácsos előterjesztését a miniszterelnökségnél szervezendő központi fordítási osztályra vonatkozóan.² Az OFFI 2018-ban részletes levéltári kutatásba kezdett annak érdekében, hogy méltóképpen emlékezhessünk meg szakmai elődeink egykori munkájáról. Számos okirat tanúskodik szakmai jogelőd szervezetünk tevékenységéről, szervezeti felépítéséről, legfontosabb munkáiról és vezetőinek hitvallásáról. Az első fordítóosztályon összesen hét fő dolgozott: öt fordító, egy hivataliszt és egy szolga.³ A gyöngybetűkkel írt rendelet az Országos Levéltárban tanúskodik arról, hogy a pesti egyetem szakmailag elismert, köztekintélynek örvendő filológiai professzorára, Ferencz Józsefre bízta akkor a feladatot, aki 1878-ban bekövetkezett haláláig volt a Központi Fordító Osztály vezetője.⁴

E kutatómunka során kiviláglott, és egyben vigasztaló volt számunkra, hogy az állami fordítást végző szolgáltató – legyen az központi fordítóosztály vagy részvénytársaság – akkori és mostani problémái hasonlóak. Már ebben az időben is minden minisztériumnak volt külön fordítói csapata vagy olyan alkalmazottja, aki beszélt idegen nyelveket, és le tudott fordítani szövegeket, ha gyors munkára volt szükség. (Mai ismereteink szerint is számos intézménynél, minisztériumnál vannak fordító vagy tolmács tevékenységre hadra fogható kormánytisztviselő munkatársak, és ezért egy-egy fordítóirodai felmérésben, piackutatásban a teljes fordítói szolgáltatói kör nem feltérképezhető az

1 Forrás: Magyarországi Rendeletek Tára 1869. II. március 25. https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_RT_1869/?pg=239&layout=s (Letöltés: 2019. január 7.)

2 https://www.eleveltar.hu/web/guest/bongeszo?ref=TypeDeliverableUnit_91c86d02-d4b4-4356-852a-79efc3a9f912&tenant=MNL (Letöltés: 2018. november 27.)

3 In: Magyarországi Rendeletek Tára 1869. II. kötet. március 25.

4 In: A 100 esztendő fordítóiroda. Budapest: OFFI. 1869: 28.

ilyen, állásban dolgozó, de önálló szolgáltatóként nem megjelenő személyi kör miatt. E „szolgáltatók” minőségbiztosítása és képzése hivatalosan ma sem megoldott.) És egykor olyan fordítói munkák miatt kellett Ferenc Józsefnek is magyarázkodnia, amit nem is az általa vezetett állami fordítóosztály végzett el. A professzor számos nyelven beszélt (magyar, latin, olasz, oláh, francia, angol, olasz, német, holland, óbolgár, újbolgár, szlovén, szerb, horvát, cseh, tót, orosz, lengyel), a Monarchia szinte minden nemzetiségének nyelvén, kitűnő szakember volt, s a közigazgatás útvesztőjében is el tudott igazodni.

Később, 1873-tól a fennmaradt levéltári iratokban is láthatóan megnyirbálták a Központi Fordító Osztály tevékenységi körét, amikor Szláv József miniszterelnök Kandó Kálmán miniszteri tanácsos közvetlen felügyelete alá helyezte ezt a szervezeti egységet.⁵ És bár az első fordítási osztály magas színvonalon teljesített, az itt dolgozók tudományos felkészültséggel is rendelkező személyek voltak, munkájukat elismerték, hiszen titkári, fogalmazói besorolás szerint kapták bérüket, mégis – miután formailag ugyan megmaradt az osztály önállósága – a későbbiekben már Kandó tartotta a kezében az ügymeneteket, s Ferencz József csak a szakmai kérdésekben dönthetett.

A központi fordítóosztály 38 év után, 1907-ben került át a Belügyminisztérium szervezetébe, továbbra is külön szervezeti egységként, osztályként tovább működtetve.⁶ A Belügyminisztérium fordítóosztálya Budapest székesfőváros területén legfeljebb 4, a vidéken pedig legfeljebb minden vármegye székhelyén és minden törvényhatósági joggal felruházott városban egy-egy felvevőhelyet létesíthetett. Így a mai OFFI ügyfélszolgálatának nyomait is megtaláltuk a kutatás során.⁷

Fordítóosztály, gazdasági iroda vagy részvénytársaság?

Láthatjuk, hogy az első 80 évben állami fordítóosztályként közszolgálati, állami költségvetési gazdálkodású szervezeti formában működött a feladatellátás, később, a második világháború után, 1949-től kezdve önálló intézménnyé alakult,⁸ az igazságügy-miniszter felügyelete alatt ugyanis létrehozták az Országos Fordító és Fordításhitelesítő Irodát, amely költségvetési szerv volt, személyi és dologi kiadásairól az igazságügyi tárca költségvetésének keretében külön alcím alatt kellett gondoskodni. Az OFFI 1994-ben alakult

5 In: A 100 esztendő szolgáltatóiroda. Budapest: OFFI. 1869: 26.

6 A magyar királyi igazságügy-miniszternek 9.307/1907. I. M. számú rendelete a m. kir. miniszterelnökségben felállított fordító osztálynak a m. kir. belügyminisztériumba áthelyezése tárgyában és a belügyminisztériumban felállított fordító osztályról szóló, 8.892 B. M. eln. számú körrendelettel.

7 A magyar királyi belügyminiszter 1927. évi 156.198. számú rendelete a közigazgatási eljárásban használható hiteles fordítások a belügyminisztérium fordító osztályának szervezete és a magán-fordítóirodák működésének szabályozásáról, amely célul tűzte ki országos hálózat létrehozását.

8 A 4234/1949. (IX. 15.) MT-rendelet alapján alakult meg az OFFI elődje, a gazdasági iroda, amely valójában átvette a fordítóosztályon dolgozó munkatársakat és az iroda eszközeit is, akik a gazdasági iroda megalakítása utánról kezdve itt látták el változatlan feladataikat. A rendelet megállapította, hogy az iroda székhelye Budapest, de a szükséghez képest vidéken is létesíthet kirendeltségeket, és a magyar címet használhatja hivatalos pecsétjén.

át állami tulajdonú gazdasági társasággá, ettől kezdve a szervezetére, működésére és díj-szabására vonatkozó normákat már nem jogszabály, hanem a tulajdonosi joggyakorló tudtával és jóváhagyásával kiadott belső szabályzatok határozzák meg, 2006 óta pedig kizárólagos állami tulajdonban álló, zártkörűen működő részvénytársaság.

Többféle modell, többféle szerep keretezte be az állami fordítószolgálat működését, mégis a szakmaiságot ugyanazok a vezérelvek jellemzik egykor és most. Az etikus működés nézőpontjából ugyanis nem lehet jelentősége annak, hogy egy adott közfeladatot vagy közszolgáltatást, így a közfeladatként ellátott nyelvi közvetítői feladatokat – mint amilyen a hiteles fordítás és az igazságügyi tolmácsolás, amelyek az OFFI fő feladatait képezik 150 évvel a fordítóosztály létrejöttét követően is – arra jogosított köztestület, kamara vagy éppen névjegyzékbe foglalt igazságügyi szakértők vagy fordítók, esetleg 100%-ban állami tulajdonban lévő gazdasági társaságban megbízott munkavállalók vagy alvállalkozók látnak-e el. Úgy is tűnhet, hogy a hetven évvel ezelőtt létrehozott Országos Fordító Iroda mint gazdasági iroda szervezeti megjelenésében „elhagyta” a közszolgáltatást, mivel önálló gazdasági entitásként került megformálásra. Ugyanakkor ne feledjük el, hogy a gazdasági iroda élén igazgató állt, akit az az illetékes miniszter (jelen esetben az igazságügy-miniszter) nevezett ki, a gazdasági iroda személyzetét az igazgató alkalmazta, akik mindannyian akkor még közalkalmazottak voltak.⁹

Magyary a közszolgálat meghatározásakor két fontos vonást emel ki: a magánjogi viszonyokkal ellentétben a közszolgálat kinevezéssel jön létre, és az alkalmazotttól teljes hűséget és odaadást, a tőle telhető legjobb teljesítményt kíván.¹⁰ A közszolgálati alkalmazottak általában olyan szerveknél dolgoznak, amelyeket a köz (az állam, az önkormányzat) tart fenn részben vagy egészben (tehát költségvetési szervek), s ezek, illetve alkalmazottaik a köz érdekében vett feladatokat látnak el, közszolgáltatásokat biztosítanak.¹¹ Az OFFI jelenleg zárt körű részvénytársasági formában működik, dolgozói nem kormánytisztviselők, és nem is közalkalmazottak, mégis az állam által jogszabállyal ráruházott feladatokat lát el, így közszolgáltatóságának fenntartása továbbra is indokolt, és az elmúlt években sem vált szükségessé egy esetleges nonprofit jellegű vagy a korábbiakhoz hasonló költségvetési gazdálkodási működési formára visszaváltás. Tudva, hogy az OFFI munkavállalói és együttműködő partnerei a közszolgálat Magyary-féle első feltételének (kinevezés) nem felelnek meg,¹² a 2014–2018 között az Igazságügyi Minisztérium szakmai és

9 A gazdasági irodákról szóló 1949. évi 11. törvényerejű rendelet.

10 Magyary Zoltán 1942. Magyar közigazgatás. A közigazgatás szerepe a XX. század államában. A magyar közigazgatás szervezete és működési rendje. Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. 387.

11 György István – Hazafi Zoltán szerk. 2018. Közszolgálati életpályák a közigazgatásban és a rendvédelemben. Budapest: Dialóg Campus Kiadó, 20.

12 A zrt. munkavállalói a társasággal megkötött munkaszerződés alapján és nem kinevezés alapján látják el feladataikat. Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy bár az állami tulajdonú gazdasági társaság dolgozói a hatályos jog szerint munkaviszonyban állnak, és rájuk a munkatörvénykönyv szabályai irányadók, azonban a két világháború közötti Magyarországon és számos európai országban ma is közszolgálati dolgozónak számítottak, illetve számítanak, mint például a közlekedési, a csatorna- vagy a postavállalatok dolgozói.

tulajdonosi felügyelete alatt modernizált OFFI működésében továbbra is sikerült az egykori miniszterelnökségi központi fordítóosztályt is jellemző közszolgálati hűség és lojalitás kultúráját és más, tipikusan a közszolgálatot jellemző, de a magánpiaci viszonyokban nem mindig elsődleges morális elvek tudatos megtartását – pl. politikamentesség – átemelni a napi működésbe.¹³ Hiszen a kiszolgált ügyfél és az igazságügybe vetett közbizalom oldaláról tekintve a 21. században is – a digitalizáció mindenki felé globálisan egyformán felmerülő modern követelményein túl – legalább három alapvető elvárás áll fenn a fordítóirodák, a magánszemély (ún. szabadúszó) fordítók, tolmácsok és az állami fordításszolgáltató irányába: a minőségi szolgáltatás hibátlan és etikus nyújtása; az ígért határidőben, az eljárást nem elhúzva; elérhető, arányos áron.

A fordítás mint közfeladat: piaci és közszolgálati tevékenység

Az Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda Zrt. az állam által létrehozott olyan gazdasági társaság, amely állami közfeladatot lát el, és jogszabályban részletesen szabályozott tevékenysége során közhitelű, teljes bizonyító erejű közokiratot bocsát ki.¹⁴ A hiteles fordítás, a fordítás hitelesítése, a hiteles másolat készítése vagy a bíróságnak, ügyészségnek és a nyomozó hatóságnak végzett tolmácsolás az Alkotmánybíróság határozata szerint sem gazdasági tevékenység, hanem egy állami feladat ellátása, amelyet a jogi és természetes személyek díjazás ellenében vesznek igénybe. A szakfordításról és a tolmácsolásról szóló rendelet¹⁵ szerint az OFFI Zrt. a feladatai ellátása során a Magyar Köztársaság címerével ellátott okiratot (nyomtatványt) és körbélyegzőt használ. Az OFFI közfeladati köre ugyanakkor ennél még bővebb is, hiszen a fordítói és tolmács tevékenységek kiegészülnek jogszabályfordítással,¹⁶ lektorálással és egyes állampolgársági ügyekben végzett nyelvi szakértői tevékenységgel is.¹⁷ A közfeladatok köre természetesen változhat, így például az OFFI által épített jogi- és közigazgatási terminológiaépítő tevékenység is reményeink szerint egyszer majd bekerülhet a 2019-ben felállítandó közfeladat-kataszterbe is. Mindemellett folyamatosan meg kell felelni a gazdasági társaságokra irányadó törvényi, pénzügyi, etikai elvárásoknak is.

Íme, szépen kiviláglik a kedves Olvasó előtt, hogy mennyi fajta probléma vetődhet fel egy fordításszolgáltatói működésben, legyen szó bármilyen szervezeti formációról. Hiszen a jogszabályok által bekeretezett működésben jogértelmezési kérdések napi szín-

13 Amely nemcsak az Igazságügyi Minisztérium mint alapítói joggyakorló által jóváhagyott több évet átfogó intézményfejlesztési stratégia egyes célkitűzéseiben manifesztálódik, hanem az OFFI saját hatáskörében megújított szakmai etikai kódexén keresztül is megvalósul.

14 354/B/1995. AB-határozat.

15 24/1986. (VI. 26.) MT-rendelet és végrehajtásáról szóló 7/1986. (VI. 26.) IM-rendelet 5. § (6) bekezdése.

16 10/2015. (V. 29.) IM rendelet 4. § és a 338/2011. (XII. 29.) Korm. rendelet 2.§ (4) bek.

17 1993. évi LV. tv. végrehajtására kiadott 125/1993.(IX. 22.) Korm. rendelet 13/A. §.

ten felmerülnek, szükség szerint bizonylati és okiratismereti dilemmákra kell választ adni, a közigazgatási kérdésektől sem mentes a mai OFFI működése, nyelvi ellenőrzési vagy gazdálkodási kérdések, szakmai minősítési elvek kialakításának feladatellátási kockázatai folyamatosan kezelendő, és még sorolhatnánk. A szervezet mindenkor vezetői előtt gazdálkodási, szabadpiaci, jogi és közigazgatási kihívások egyaránt tornyosultak és tornyosulnak ma is. Az állami fordításügy elmúlt tizenöt évtizedében a kezdeteken kívül is volt olyan, több évtizedet is felölelő időszak, amikor a szakma által nagyra becsült szakfordító szakember vezette a hiteles fordításokat végző és koordináló szervezetet.¹⁸ A nem szakfordító vezetők között pedig számosan voltak jogászok,¹⁹ e jogi tudás pedig valóban indokolt a közigazgatás említett „útvesztőinek” gyors megértéséhez, melyek az állami fordítási feladatok ellátása során felmerülhetnek, és amelyek a Miniszterelnökséghez vagy az Igazságügyi Minisztériumhoz való szervezeti összetartozással, közigazgatási vagy tulajdonosi alá- és fölérendeltséggel együtt járnak. Ilyen értelemben véve és a jog által keretezett közfeladat ellátásból is adódóan ennek az állami szervezetnek a feladatai atipikusak, és a mai szervezet vezetése sem klasszikus menedzseri állás.²⁰

A fellelhető korabeli okmányok és minisztériumi iratok beszámolóí szerint az osztály szakmai vezetőjét végtelen szomorúsággal töltötte el az 1800-as években, amikor a minőség helyett az olcsó fordításokat részesítették előnyben, s hogy az elismerés helyett olykor megsejtések következtek. Lelki közösséget érzek emiatt Ferencz József professzor úrral, mert napjainkban is a működés fókuszába a közszolgáltatóság megtartása mellett elsősorban a fordítások, a nyelvi közvetítés minőségét kell helyezni. Amennyiben ugyanis az állami, igazságügyi hivatásrendi szolgáltatók a feladatellátásban, a fordítás és tolmácsolás kiváló, magas minőségének teljesítésében hibáznak, ennek következtében végső soron az igazságügybe vetett közbizalom is sérülhet. Mindemellé egy modern részvénytársasági működésben további egyéb tényezők merülhetnek fel a fordítási minőség kívül olyanként, melyek a fordítókkal és a fordítóirodával szembeni elégedetlenségre okot adhatnak. A megfelelő árképzés, a panaszkezelés, az önkéntes jogkövetés vagy az udvarias kommunikáció és a hibamentes ügyfélkezelés mind-mind ilyenként tekinthető, és az Igazságügyi Minisztérium alá tartozó állami társaságként e területeken sem vétekezhet az állami szolgáltató anélkül, hogy ne okozna hírnévromlást az őt felügyelő szaktárca irányába is. A minőségi megújítást célozta az OFFI egyik 2018. évi központi projektje, melynek sikeres voltát mi sem bizonyítja jobban, minthogy a Bureau Veritas minősítő szervezet egy alapos integrált tanúsítás végén kiadta a megfelelőségi tanúsítást arról, hogy

18 1980–2009 között Szappanos Géza elismert tolmács, szakfordító 29 évig állt az OFFI élén, aki orosz, szlovák, cseh, szlovén, horvát, illetve angol nyelven értett, dolgozott, l. <http://www.multi-lingua.hu/30ev/A-Multi-Lingua-attorest-jelentett-a-szakmaban/> (Letöltés: 2019. január 7.)

19 2010–2018 közötti vezetők esetében többségében a jogász végzettség volt jellemző.

20 A profittermelő és a szabályos gazdálkodást és joggyakorlást segítő közgazdasági, személyzeti, kontroll- és más tipikus menedzseri ismeretek mellett napi szinten akár több idegen nyelv ismerete is indokolt, valamint közigazgatási egyeztetési készségre és közszolgálati vezetői attitűdökre is szükség mutatkozik.

az OFFI munkafolyamatai mind az ISO 9001:2015, mind pedig az ISO 17100:2015 szabványoknak megfelelnek az országos irodahálózat egészét tekintve.

Zárógondolatok

Az állami fordítóiroda működése szép példája annak, hogy létezhet egy igényes kompromisszum a magánpiaci gazdasági társaságokra vonatkozó elvek és normák által meghatározott nyereséges működés és a közszolgálati szemléletmód között, amely akár még egy konkrét, a felek számára elsődlegesen kötelező magánjogi dokumentum, a szolgáltatás, a feladatellátás során keletkező szerződés konkrét tartalmában is megjeleníthető.²¹ És tényleges szervezeti jogutódlás nélkül, de a közszolgálati örök etikai elveinek megtartásával lehetséges mindazon szellemiség átörökítése, amely az 1869-es állami és magyar nyelvi tradíciókat jellemezte – például a nyelvi hagyományok ápolása, jó minőségű nyelvi tartalmak előállítása, közérthető és szép magyar nyelven írott jogi és közigazgatási iratok készítése stb. –, és amelynek megőrzése a digitális és elektronizált új világban is értéktéremtő, és nyelvi veszteségek okozásától tart távol bennünket.

150 éve annak, hogy a Magyarországi Rendeleték Tára tudósított az állami fordítóosztály létrejöttéről, és csak néhány hónapja annak, hogy az OFFI mint állami fordítószolgáltató szervezet legutóbbi intézményfejlesztési stratégiájában foglalt három nagyon fontos értékteremtő cél megvalósult:²² 1. a hazai jogi és közigazgatási terminológiafejlesztés ma már az OFFI központi feladatainak egyike; 2. a hiteles fordítások elkészültét és minőségének fejlesztését a modern digitális megoldások áthatják; 3. minde mellett pedig az OFFI Akadémia tervezett képzései támogatják az állami fordítóirodával együttműködő több mint 500 fordító, lektor, tolmács és terminológus minőségi munkavégzését.

21 Németh Gabriella: Közszolgálat és magánjog találkozása az állami fordítóiroda online általános szerződési feltételeiben. In: Horváth, Ildikó (szerk.) *TransELTE 2018*. Proceedings of the 20th International Translation Studies Conference organised by the Department of Translation and Interpreting of ELTE University (22–23 March 2018, Budapest, Hungary) / Az ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tan-
széke 20. nemzetközi fordítástudományi konferenciájának előadásai (Budapest, 2018. március 22–23.). Budapest: ELTE Eötvös Kiadó (előkészületben).

22 OFFI Zrt. 2018 decemberében zárta le a 2016–2018 közötti időszakot átölelő középtávú intézményfejlesztési stratégiájában foglalt projekteket és célokat.

Az OFFI szakmai jogelődje, a miniszterelnökségi fordítóosztály létrejötté majd száz évvel megelőzte korát, illetve Európa hasonló intézményeit. Az egykori fordítóosztály és az utódjaként létrehozott költségvetési intézmény mint iroda²³ sem csupán a közszolgálatban foglalkoztatott hét fővel dolgozott, akkor is már a munkájukat több száz fordító segítette a maihoz hasonlatos szerződéses együttműködésben.²⁴ Az Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda Zrt. tevékenységét napjainkban nemcsak a minőségbiztosítási törekvések hatják át, hanem a 2018. év szakmai mottójaként megfogalmazott „közszolgálat és biztonság” elveinek érvényesítése is. Az okiratbiztonsági, a közbizalom-biztonsági vagy éppen a GDPR-nak megfelelő adatvédelmi és adatkezelési biztonsági kérdéseket egyaránt értjük ma már a biztonságra törekvés alatt a társaság tevékenységében. És a szervezet mindenkori vezetője is végtelenül szomorú kell hogy legyen, ha olyan törekvéseket tapasztal újra és újra, melyek az olcsó és/vagy a rossz minőségű fordításban érdekeltek, így tehát Ferencz József filológiai professzor szellemi hagyománya is tovább él az OFFI célkitűzései közt.

A hagyomány és a modernitás igen jól megférnek egymás mellett, hiszen a 19. századi hagyományokra és szándékokra bátran építkezhetünk, ugyanakkor a 21. század modern kihívásaira – mint például a globalizáció, a digitalizáció vagy a technológiai fejlődés – egy 150 éves szakmai hagyományokkal rendelkező patinás állami szervezetnek is professzionálisan kell reagálnia.

23 4234/1949. (IX. 15.) MT-rendelet.

24 Az egykori belügyminisztérium fordítóosztályának alkalmazottait át kellett venni az iroda létszámba. Az iroda az igazságügy-miniszter felügyelete alá került, élén az igazságügy-miniszter előterjesztésére a magyar népköztársaság minisztertanácsa által kinevezett igazgató állt; „személyzete” kinevezett és szerződéses fordítókból, valamint a szükséges kezelő személyzetből állt, amelynek létszámát a pénzügyminiszter az igazságügyminiszterrel egyetértve állapította meg.

I.
TANULMÁNYOK
A JOGI SZAKNYELVI KÖZVETÍTÉS
TÉMAKÖRÉBŐL

MERCY IN GERMAN LAW

DETLEV W. BELLING¹

Universität Potsdam, Juristische Fakultät

E-mail: dr.belling@online.de

A kegyelem a német jogban. Kizárólag az isteni kegyelem emelkedik felül a jogon. Felülmúlja a világi normákat és ennél fogva a jogot is. Emlékezzünk a tékozló fiú példabeszédére, aki feltételezhetően „nem megérdemelten” kapta meg az áldást az apján keresztül. A világi kegyelmet viszont esendő emberek osztják. Emlékezzünk Pilátusra, aki az ügytől teljesen független okokból kifolyólag, ugyanakkor a saját érdekében tagadta meg a kegyelmet Jézus Krisztustól. A világi kegyelemnek tehát a jogon belül kell megvalósulnia. Ehhez viszont jogi felülvizsgálat kell, másképp nem létezhet megfelelő védelem az emberi esendőséggel szemben. A kegyelem hatalmának gyakorlására kinevezett köztisztviselők általában saját belátásuk szerint döntenek. Ugyanakkor a kérvényező jogai sérülnek, ha a kegyelem jogával önkényesen visszaélnek. Ebben az esetben a jogállamiság, az emberi méltóság és egyenlőség alapelvei (a német alkotmány 1. és 3. cikke) szerinti kegyelemről való döntés joga sérül. Ez magában foglalja a kegyelemről hozott hátrányos megkülönböztetésektől mentes, igazságos és érdemi döntéshez való jogot. Az állami hatóságokat alapvető alapjogok korlátozzák; a döntésért felelős testületet ugyanezek a jogok kötik. Ezért az elutasított kegyelem jogi felülvizsgálat tárgyát képezi. A bíróságnak meg kell vizsgálnia, hogy a jogállamiság alábbi általános alapelveit, melyek a kegyelemről szóló eljárás során is érvényesek, tiszteletben tartották-e. Ez magában foglalja a meghallgatáshoz való jog alapelvét. A kérvényezőnek joga van ahhoz, hogy a kegyelmek megadására jogosult hatóság befogadja, és tartalmi szempontból értékelje, majd feldolgozza a kérvényét, és helyt adjon annak a kegyelemről szóló törvény alapján. Ha a kérvényező alapvető jogait sérti a kegyelemről hozott elutasító döntés, akkor lefolytatható a rendes jogi eljárás. A regionális fellebbviteli bíróság büntetőügyi részlegét nevezik ki arra, hogy objektív módon döntést hozzon.

Kulcsszavak: kegyelem a német jogban, amnesztia, jogi felülvizsgálat, a kérvényező jogai

1. The Introduction

Mercy was already practiced in pre-Christian times: among the Teutons, in the Roman Empire, in ancient Greek culture, in the Egyptian Ptolemaic Kingdom. The doctrine of

1 Professor emeritus, former Chair of Civil Law, Labour and Social Law, Faculty of Law, University of Potsdam / Evangelical Institute for Church Law at the University of Potsdam.

The manuscript contains the author's farewell lecture, held on 31.01.2018 at the Faculty of Law of the University of Potsdam, Germany. The lecture format has been retained. A more elaborated German version is available: Die Konstitutionalisierung des Gnadenrechts, in: Attila Badó (Hrsg.), Deutsch-Ungarisches Symposium, Acta Iuridica Universitatis Potsdamiensis, Band 5, ISBN 978-3-86956-428-9, Potsdam, 2018, S. 31–147, <https://publishup.uni-potsdam.de/opus4-ubp/frontdoor/deliver/index/docId/40792/file/aiup05.pdf>.

Translation by Felicitas Gotthardt, Heriot Watt University Edinburgh.

mercy plays a key role in the New Testament. As the evangelist *John* says: The law was given through *Moses*; mercy and truth came through *Jesus Christ*. Perhaps the most prominent example can be found in the biblical parable of the prodigal son. The father – who represents the Lord – was merciful towards his remorseful younger son, who returned home ragged and unsuccessful, after wasting his fortune. The father, however, invited him to the feast – despite the objections of his older, diligent, but morose and envious son. He did not believe in the mercy of his father but wanted to gain recognition through his work. Yet, divine mercy is not a merit that could possibly be decided on, for example, by labor law. It cannot be measured by humans and certainly not by legal standards.

Pontius Pilate provides another example. He rejected pardoning *Jesus Christ* in order to satisfy the enraged crowd and to keep himself from danger. For him as the person entrusted with mercy his own concerns were crucial. *Pilate* was simply human.

For centuries the relationship of mercy to law has been an exciting one. Is mercy the “overcoming of the law”? Is mercy issued before or instead of law? Is mercy “the lawless miracle within the legal world of law”? Or is mercy a part of law?

These questions are not a mere legal “hair-splitting”: If mercy – like divine mercy – is issued before or instead of law, in the place of law, then it is outside of all legal categories. Even the secular person entrusted with mercy is then no longer bound by legal conditions. He who is called to put mercy before justice does not act under the rule of law. The decision to pardon is made in total freedom from any written rules. It is free of any control. If mercy is denied because of the sex of the petitioner, his or her descent, race, language, homeland, origin, faith, religious or political beliefs, hatred, revenge, harassment or cowardice, there is no legal protection against that decision. If the right of pardon is left to the discretion of an individual, pardon could be granted at random. If, however, mercy is a part of law, then the person entrusted with pardon power is bound by the rule of law. Then the federal constitution and, if applicable, the state constitutions, would bind the person who exercises pardon power. Proscribed arbitrariness would apply. Legal action could be taken.

2. The Concept of Mercy

2.1. The (Individual) Pardon

A pardon is the mitigation or remission of legally binding long-term legal disadvantages. It takes place as an act of mercy by the person entrusted with pardon power in an individual case made with discretion.

This means that the penalty imposed after a court judgment can no longer be challenged, i.e. a final judgment, will no longer be executed or no longer be executed in full. The right to pardon does not affect the conviction; the social-ethical condemnation once-issued remains.

The German Federal Constitutional Court held that the functions of pardon power serve to provide a balance between the hardships of law, errors in the determination of judgment, and other inequities. Such hardship may arise from circumstances that have occurred after the verdict.

Another reason for a pardon is that the objective of punishment has been achieved. This is well illustrated by a Turkish case: in Erzincan, a city in eastern Turkey, an earthquake occurred in 1939, with many victims and countless casualties. Due to winter snow, all roads were blocked, and the city was inaccessible for helpers from other cities. The state prison was also destroyed, and the prisoners were able to escape. But some of the prisoners stayed and helped rescue the inhabitants of Erzincan. As a result, the parliament pardoned the prisoners who had helped. They had shown that they had reintegrated into the social community.

Pardons may also fulfill other questionable functions, for example, during the Cold War. The instrument of pardon allowed the states involved to engage in a businesslike exchange of prisoners, among them were agents like the top spies: *Alfred Frenzel*, *Heinz Felfe* and *Günter Guillaume*.

2.2. The Amnesty

An amnesty is to be distinguished from a pardon. It is a general pardon for an indefinite number of legally imposed, yet unenforced penalties. An amnesty can only be granted by (parliamentary) law. It is subject to the bindings of the constitution.

3. Mercy in Current Legislation

3.1. The Legal Starting Point in German Law

3.1.1. Federal Law

At the federal level the right to pardon is exercised in accordance with Art. 60 (2) of the German Constitution by the Federal President. He is in charge only if the criminal proceedings were carried out before federal courts or federal authorities from the first to the last instance.

3.1.2. State Law

3.1.2.1. The Legal Bases

Most decisions on mercy have been made under the authority of the federal states. On the state level, mercy is usually exercised by the respective Prime Minister. In most federal states, the procedure for pardon is regulated by administrative orders or ministerial decrees, the mercy codes. Such regulations already existed in the Weimar Republic, in the Nazi state and in the GDR. The primary motive for the enactment of these mercy codes is that it would “not ...correspond to constitutional principles, if the holders of pardon power could and would arbitrarily exercise an unrestricted right of pardon”. The practice of the right of pardon, “*must be decided on constant, uniform and consistent principles*”.

3.1.2.2. *The Procedure for Pardon*

The mercy codes of the federal states contain many similarities but differ in detail. Only in a few states is the convicted person granted the right of access to his file. Obligations for the holders of pardon power to justify their decisions exist in only a few single states. Not even a hearing of the convicted person is mandatory.

Formal legal remedies against rejected pardons are also not provided for in the German states. However, informal “objections” or “complaints” may be filed in almost all of them. The respective authority for pardons, usually the public prosecutor’s office, can often remedy the objections and grant pardon. If the competent authority does not grant pardon, the case is usually for the Minister of Justice to decide. There are, however, no further regulations on the appeal.

3.2. Case-law

These practices and regulations of mercy on both, Federal and State level, conforms with the settled case-law opinion of the Federal Constitutional Court (*Bundesverfassungsgericht*). The court maintains that acts of mercy are sovereign acts which are not subject to judicial review. There is no individual “right” to an act of mercy. Consequently, rejecting a pardon does not violate fundamental rights.

Decisions on mercy taken by the Federal President have remained exempt from judicial review to this day. Thus, refusal of pardon, as in the Weimar Republic, in the Nazi state and in the GDR, is not subject to judicial review.

The central authority for this position is the Federal Constitutional Court’s decision of 04/23/1969 Case 2 BvR 552/63 – a controversial holding with four judges disagreeing.

Following the reasoning of these judges, Article 19 (4) of the German Constitution – a form of ‘*due process clause*’ – requires judicial review to counteract arbitrary decisions on mercy. They argue that it would violate the fundamental principles of the rule of law and the separation of powers to deny judicial review on acts of mercy. An authority entrusted with pardon power is bound to exercise this power within the framework of the constitutional order and the limits imposed by it, in particular by the fundamental principles of individual dignity (Article 1 (3)) and the rule of law (Article 20 (3) of the German Constitution). It is accepted that the authority may, in principle, decide at his or her discretion. However, this discretion implies that a rejection of a petition for pardon may not be based on reasons that violate the values of the constitution. If the right to pardon is abused by arbitrariness, the convicted person is violated in his right to a decision on mercy according to the rule of law, i.e. the right to have a non-discriminatory and just decision on mercy as established by Articles 1 (human dignity) and 3 (equality) of the German Constitution. It is remarkable that in the case of *John Hugo*, the Constitutional Court of South Africa expressly agreed with the opinion of the dissenters of the German Court and unanimously recognized that presidential pardons are subject to judicial review.

3.3. Academic Legal Opinion

In academia, too, there is a broad spectrum of different opinions on the legal boundaries of mercy.

3.3.1. *The Opponents of Reviewability*

Even before the decision of the Federal Constitutional Court, mercy was assumed to be exempt from judicial review, due to the nature of mercy itself and the fact that power of pardon was vested in the respective heads of state. The right of pardon was considered a remnant of undivided state power reserved to the head of state, a remnant of the empire, or the *ius eminens*.

According to this opinion mercy is more than just free discretionary power, it is utterly free of any legal boundaries. Given that the right of pardon is unfettered and, in particular, not bound to follow objective justification, there is, consequently, no measure that could be applied for judicial control.

In addition, it is argued that by recognizing the State's power of mercy, the constitution has created a distinct system of "adjudication" alongside the law. Mercy is based on a different rationality. Mercy thus constitutes an alien element within the rule of law. Mercy illustrates, it is argued, the finiteness of law and may overcome the law's limitations. Mercy is a shining ray of light that breaks into the realm of law from a totally different world and makes the cool gloom of the legal world visible. Mercy opens the door for external values, such as religious mercy and ethical tolerance. Even today, a reminiscence of divine mercy can influence the rule of law as a foreign object from outside by means of the person entrusted with pardon power.

3.3.2. *The Advocates of Reviewability*

Yet, the position of the Federal Constitutional Court has also been criticized for a long time. As acts of public power, decisions on mercy should be subject to the limits of Art. 1 (3) (human dignity) and Art. 20 (3) (rule of law) of the German Constitution. The person entrusted with pardon power, as part of his or her executive power, is bound by fundamental rights as well as the rule of law. The right to have acts of mercy reviewed by the courts results from Art. 19 (4) of the German Constitution (due process), which basically excludes the possibility of non-reviewable acts of sovereignty and judicial acts of state. In particular, control of arbitrariness is mandated by the fundamental principle of equality enshrined in Article 3 (1) and (3) of the German Constitution. Otherwise, there would not be any review to ensure that the decision has not been dictated by irrational considerations. In addition, courts should be able to control whether administration has established an ongoing practice of mercy decisions and through such commitment fettered its discretion.

Despite the wide margin of discretion of those entrusted with pardon power, decisions on pardons generally, it is argued, need to be reviewable in terms of discretionary errors, such as non-use of discretion. Furthermore, this group of authors argues that the

historical preformation of pardon power cannot mean that the exercise was above the Constitution. Mercy needs to be integrated in the systematic context of current law and has to respect the prevalence of the Constitution.

A concept of mercy as a mild shower from heaven, based solely on irrational motives such as generosity, charity or benevolence cannot be reconciled with the requirements of the principles of democracy and the rule of law. Mercy thus can no longer be considered as the sovereign power of a head of state in divine office. As a people's sovereign, the head of state is a secular ruler and no longer the executor of a binding divine order of mercy. His legitimacy, based on the will of the people, make his rule to one pertaining to human law.

3.4. Position of the Author

3.4.1. Summary

With regard to the views of literature and case-law, I would like to take the following position:

Only divine mercy overcomes the law. It defies secular standards and is before law. We should remember the parable of the Prodigal Son who supposedly "undeservedly" received mercy through his father. Secular mercy, on the other hand, is administered by fallible humans. Remember Pilate, who rejected the pardon of Jesus Christ on considerations irrelevant to the case but also out of his own interests. Secular mercy must therefore be within the law. This requires judicial review as otherwise there cannot be effective protection against human fallibility.

Public officials appointed to exercise pardon power decide, in general, at their own discretion. However, the petitioner's rights are violated if the right of pardon is abused by arbitrariness. In that case it is the right to a decision on mercy according to the rule of law, according the principles of human dignity and equality (Art. 1 and 3 of the German Constitution) which is violated. This implies the right to have a non-discriminatory, just and relevant decision on mercy. Public authority is restricted by elementary fundamental rights; the body responsible for the decision on mercy is also bound to these rights. For this reason, a rejected pardon is subject to judicial review. The court must examine whether the following general principles of the rule of law, which also apply to the procedure for pardon, have been observed.

This includes the principle of the right to be heard. The petitioner is entitled to have his petition accepted and acknowledged, assessed in terms of content, processed and granted, according to the provisions of the mercy code, by the authority for pardons. If the fundamental rights of the petitioner are violated by a negative decision on mercy, the ordinary legal procedure (in Germany: §§ 23 et seq. EGGVG) can be pursued. The criminal division of the Higher Regional Court is appointed to make a decision in an objective manner.

3.4.2. *The Reasons*

3.4.2.1. *The Historical Perspective*

A deeper historical analysis shows that the exercise of the power of pardon was never able to do justice to the challenge and the ideal of the vicarious exercise of divine mercy. Oftentimes, very practical, secular, selfish, sometimes populist goals as well as objectives of political power and foreign policy were pursued by the use of pardons. An example is the pardon of the so-called “scout of peace” called *Heinz Felfe*. He was exchanged with twenty-one mainly political prisoners, among them three Heidelberg students and several severely punished BND (*Bundesnachrichtendienst*) staff members. This has nothing to do with the gift of divine mercy and compassion but is a procedure that follows the rationale of politics. Above all, a human potentate is unable to practice mercy like God. Even popes are not free from the pursuit of political power and thus equally not free of being instrumentalized.

The supporting pillar for the concept of the monarchical right of pardon is the idea that princes, kings and emperors were rulers by the grace of God, holders of law giving power and that they held the position of a lord over all laws. It was this rationale which justified them to grant dispensation from laws and by doing this to break through the validity of laws (power of dispensation). Mercy overcame law, was in place of law. The right of pardon was the reverse of law, the right to decide on whether a certain behavior was punishable. In the German National Socialist state this concept of an identity of rule-maker and pardon-giver became evident. Not only the passing of a law depended on the *Führer's* will, he also had supremacy over the courts. The fact that both judicial and legislative power were unified in the hands of one “*Führer*” formed the basis of his pardon power.

In contrast, today’s Federal President or prime ministers of federal states are not a monarchs and thus cannot claim any dispensation power. They administer the right of pardon as representatives of the Federal Republic only and cannot claim to be original holder of the right to pardon. The content, extent and modalities of the exercise of pardon power is therefore determined not by the president or prime ministers but by the respective constitutional law. Mercy within the Constitution appears in a new light. Mercy cannot be administered instead of law, for state action is under the rule of law. Mercy is no longer the lawless miracle of a ruler exercising it in the freedom of pure lawlessness – in a supreme princely whim on some kind of happy mood, for the more beautiful decoration of jubilees, for political agitation or as a political weapon. In a republican and secular state, mercy is not an act of compassion and benevolence. Unrestricted state action – as in the ‘*Führer*’ state – is alien to the modern constitutional state. As the past shows, there is considerable risk that the boundless exercise of mercy can give way to arbitrariness. It is the aim of the Constitution to prevent this.

3.4.2.2. *The Risk of Violation of Rights*

When humans decide on mercy, the rights of the person to be pardoned may be violated by mistake or abuse. In such a case, the penalty for the petitioner continues in

contradiction to the law. The fact that mercy can be administered arbitrarily and improperly is richly illustrated in history. Even the *Reichsgericht* considered it quite possible that the officials concerned with decisions on mercy would not exert dutiful discretion regarding the general good but rather their personal advantage. Therefore, a violation of rights may occur in a decision on mercy. Irrational motives such as party-political malevolence may affect the decision. The decision to deny mercy may be based on discriminatory motives, contrary to the principle of non-discrimination enshrined in Article 3 (3) of the German Constitution. For example, the Provincial Court of Hesse considers it possible that the decision on the pardon would be affected by motives such as the petitioner belonging to a particular race or having certain religious or political convictions. If, therefore, a violation of rights is possible, then legal review should not be denied.

Above all, opponents of judicial review neglect the fact that the imperfection of the law, which is supposed to be corrected by mercy, is due to the imperfection of humans who created law. We have to take into account that those who administer mercy are no less imperfect than those subject to their grace. The imperfection of law could only be overcome by the transfer of the right of pardon to an infallible being, to God. Then there would be no need for judicial control. However, we do not have this possibility. The vicarious exercise of divine mercy by humans, however, cannot succeed due to human fallibility. To hope that by miracles or divine providence the person entrusted with pardon power will decide everything for the best is to be blind to the teachings of history. It ignores the not infrequent misuse for political power by rulers in the past. Only judicial review can make up for the mistakes of persons entrusted with pardon power. As long as violations of proscribed arbitrariness and violations of basic procedural requirements are not absolutely inevitable, then judicial review is a necessity.

The fact that there is no right to mercy is by no means contrary to the above. The decisive factor is not whether the person concerned is entitled to mercy. Independent of that, there is a formal, subjective public right to a due process and a right to dutiful conduct of the public authorities involved. The petitioner certainly has at least the formal right to arbitrary-free consideration, examination and answer to his appeal to mercy. It is the task of the judicial supervisory body to ensure the appropriate decision-making process.

3.5. Implications for Legal Policy

The necessary judicial review of decisions on mercy has further implications for legal policy:

Mercy codes in Germany certainly have had a long tradition since the end of the German Empire.

The exercise of the right of pardon must be decided on a constant, uniform and consistent basis. Therefore, the system of mercy should be governed by law or public administrative order or ministerial order.

The function of the right to pardon should be defined in a mercy code or in a specific law on mercy. It should be clarified that the decision of the person with pardon power is free but not of unlimited discretion and is subject to judicial review.

The following obligations of the person entrusted with pardon power and the following rights of the petitioner should be codified:

- The right of the petitioner to arbitrary-free consideration, examination, and answer to his application.
- The obligation of the person entrusted with pardon power investigate the facts of the case.
- The obligation of the person entrusted with pardon power to decide within a reasonable time.
- The right of the petitioner to have access to his file.
- The obligation of the person entrusted with pardon power to obtain information from experts.
- The obligation of the person entrusted with pardon power to give a legal hearing before a refusal.
- The obligation of the person entrusted with pardon power to supply a written justification of a refusal.
- The right to legal remedy for the petitioner in the event of a negative decision.
- Rules on jurisdiction of the courts.

4. The Conclusion

Divine mercy is before law, as it is commonly expressed. Governmental mercy, on the other hand, must be exercised within the law in order not to be improper or even condemnable. As part of the Constitution, pardon is not free of the Constitution. The Constitution has not endowed the Federal President with the power to act arbitrarily or to violate the law. To consider mercy as being outside or above the law would be incompatible with the constitutional balance of powers in Germany. The decision on mercy is an act of public authority. Legislative ties and restrictions on pardon power are legitimate if they are derived from the constitutional obligations and limitations of this right. There is no right to mercy, and a pardon can be denied for any reason not disapproved of by the constitution.

There is a formal individual public right to fair proceedings governed by the rule of law and a right to dutiful conduct of the public authorities involved. If these rights are violated, the petitioner has a right to judicial review.

The idea that acts of mercy are acts of sovereignty which are not subject to judicial review cannot be upheld. If the right to pardon was not subject to judicial review, it would be anachronistic and lose its legitimacy. The abuse of the right to pardon, characteristic of the monarchies and dictatorships of the past, would be difficult to prevent. The boundless exercise of mercy must be prevented from becoming arbitrariness.

NEMZETI JOG NEMZETKÖZI TÉRBEN, AVAGY TERMINOLÓGIAI ÉS STILISZTIKAI DILEMMÁK A MAGYAR JOGANYAG ANGOL NYELVRE FORDÍTÁSA SORÁN

GÁSPÁR ENDRE

Igazságügyi Minisztérium
E-mail: endre.gaspar@im.gov.hu

SOMSSICH RÉKA

ELTE, Állam- és Jogtudományi Kar
E-mail: somssichreka@ajk.elte.hu

National Legislation in Global Context: Observance of Terminology and Style when Translating Hungarian Legislation to English. Making national legislation available in a widely spoken foreign language is essential for countries with less popular official languages in order to boost their competitiveness both from a purely economic point of view and also for the sake of individuals entering in cross-border relations. For the translator however, it is always a complex challenge to deal with legal texts, especially if the source language and the target language are associated with different legal systems. This is exactly the case when translating Hungarian legislation to English. The present article aims to identify through some illustrative examples the main linguistic challenges encountered in the course of the implementation of a comprehensive translation programme managed by the Ministry of Justice of Hungary with the involvement of the Hungarian Office for Translation and Attestation (OFFI) aiming to translate the Hungarian legislation to English by ensuring the application of a coherent and consistent terminology and phraseology. The article first gives a short overview on the nature of legal translation and continues with presenting the specificities of translating the Hungarian legislation. Then, it gives concrete examples concerning the possible use of translation methods throughout this exercise.

Keywords: legal translation, equivalence, functional equivalent, paraphrasing, term creation

1. Bevezetés

Egy ország nemzeti jogszabályainak idegen nyelven történő hozzáférhetővé tétele számos előnnyel jár. Egyrészt segítséget jelent az állampolgárok számára a mára már mindennaposná vált, határon átnyúló vonatkozású kapcsolataikban, elintézendő ügyeikben. Másrészt gazdasági téren fontos szerepet játszik a versenyképesség szempontjából, hiszen elősegíti a jogszabályi környezet megismerhetőségét, és csökkenti a gazdasági élet szereplőinek adminisztratív terheit. Nem utolsósorban pedig az állami szervek is profitálnak belőle a külföldi államokkal, nemzetközi szervezetekkel való kapcsolattartás, együttmű-

ködés során. E szempontokat felismerve az Igazságügyi Minisztérium (IM) 2017-ben elindította a magyar jogszabályok angol nyelven való elérhetővé tételét célzó átfogó, szisztematikus jogszabályfordítási programját. Az elméleti alapok kidolgozását és a jogszabályi háttér megteremtését követően az Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda (OFFI) közreműködésével 2018 derekára először a gazdasági élet szempontjából legfontosabb kódexek, ágazati jogszabályok fordítása készült el és jelent meg a Nemzeti Jogszabálytár¹ erre a célra kialakított új felületén (*Jogszabályfordítások – Translated legislation*), majd a többi nagyobb jelentőségű jogszabály is lépésről lépésre elérhetővé válik.

A magyar jogszabályok koordinált, rendszerszintű angolra fordításának elméleti megalapozása a jogi szövegek fordítására irányadó tudományos, elméleti és gyakorlati ismereteknek a magyar jogrendszer működését meghatározó elvek, továbbá a hazai jogszabályszerkesztés szabályai mentén történő finomhangolása révén valósult meg. Az alábbiakban bemutatjuk a magyar jogszabályok angolra fordítását meghatározó elméleti megfontolásokat, majd a jogszabályfordítás során alkalmazható módszerek mentén sorra vesszük a felmerült kihívásokat, dilemmákat, tapasztalatokat.

2. A jogi szövegek fordításának sajátosságai általában

A jogi szövegek fordításának nehézségeit – sajátosságai okán – mindig különös figyelem övezte a fordítástudományban. Malcolm Harvey a jogi fordítást egyenesen a legnagyobb nyelvi kihívásként (*ultimate linguistic challenge*) azonosította, melynek során a fordítónak ötvöznie kell a szó szerinti fordítás során alkalmazott találékonyságot a szakfordítás által megkövetelt terminológiai pontossággal (Harvey 2002).² A kihívások elsősorban arra vezethetők vissza, hogy mind a jog, mind pedig annak megjelenési nyelvei rendszerkööttek erős kulturális és társadalmi beágyazottsággal, ráadásul egy-egy nyelv adott esetben több különböző jogrendszer megjelenítésére is szolgálhat, így előfordulhat, hogy egy természetes nyelv mögött több jogi nyelv húzódik meg. Ezt a képet árnyalja tovább, hogy nemzetközi instrumentumok vagy európai uniós jogforrások esetében az egyébként saját jogrendszerük kontextusában használt és fejlődött nemzeti jogi nyelveknek képesnek kell lenniük arra, hogy jogi fogalmakat és előírásokat egy más környezetben, esetleg eltérő jelentéssel felruházva jelenítsenek meg a jogi nyelv egy szupranacionális szintjét vagy szintjeit létrehozva.

Éppen ezekre az adottságokra tekintettel véli úgy De Groot, hogy jogi fogalmak fordítása esetében a forrásnyelv és a célnyelv között teljes megfeleltetés sosem, legfeljebb hozzávetőleges megfeleltetés (*approximate equivalence*) lehetséges (De Groot 1996). Šarčević pedig azt az álláspontot képviseli, hogy jogi szövegek fordításánál a fordítónak arra kell törekednie, hogy a célnyelvi szöveg a jelentés szintjén képes legyen ugyanannak

¹ www.njt.hu

² Harvey megállapításának alátámasztására utal Cairns, McKeon, Gémár és Pelage munkáira.

a hatásnak a kiváltására, mint a forrásnyelvi szöveg, megőrizve az eredeti szöveg célját (Šarčević 1997). Fischer Márta ezenfelül arra hívja fel a figyelmet, hogy a globalizáció korában a jog egységesülésével nem állja már meg teljesen a helyét az a nézet, hogy a fordítások középpontjában általában két fogalmi rendszer közötti fordítások állnak (Fischer 2010).

Valójában e célkitűzések elérése azért is nehéz, mert különleges képességeket kíván meg a fordítótól, akinek bizonyos értelemben egyszerre kell összehasonlító jogásznak és nyelvésznek lennie (Gémar 2006), de legalábbis képesnek kell lennie a jogrendszereket megértve, azokat átvélően gondolkodni, illetve viszonylag gyorsan megszerezni a megértéshez szükséges információt (Obenaus 1995).

Jogi szövegek fordítása esetében meghatározó, hogy milyen típusú szövegről, milyen célú fordításról van szó, illetve milyen nyelvek között történik a fordítás. Cao Kelsennek a *General Theory of Law and State* című művéből jól ismert kategóriák alapján csoportosította a jogi fordítás típusait a jogi szövegek performatív, informatív, előíró (preskriptív) és leíró (deskriptív) jellegét alapul véve (Bendnárova-Gibova 2014). Ennek értelmében az első csoportba a magánjogi dokumentumok fordítását sorolja. Az ilyen dokumentumok fordítása lehet performatív célú, amennyiben egy magánjogi szerződés több nyelven is hiteles, és lehet informatív, amikor magánjogi relevanciájú tények bizonyítását szolgálja a fordítás (pl. házassági anyakönyvi kivonat fordítása). A második csoportba a nemzeti jogszabályok fordítása tartozik, ami abban az esetben performatív célú, ha több nyelvi változat hiteles egy többnyelvű országban, a legtöbbször azonban a nemzeti jogszabályok fordítása informatív célú. A harmadik csoport a nemzetközi jogi instrumentumok fordítását fogja át. Cao nem nevesíti külön az uniós jogszabályokat, így azokat is feltehetően e csoportba tartozónak kell tekinteni. A performatív és informatív felosztás a dokumentum kötelező jellege mentén válik el.

A fentiekhez képest De Groot a jogi szövegek fordítását a megjelenítési nyelv és jogrendszer összefüggései fényében sorolja négy különböző kategóriába (De Groot 2002). A legkönnyebb fordítás kategóriájába tartoznak azok a jogi szövegek, melyek esetében mind a jogrendszerek, mind pedig a jogi nyelvek szoros kapcsolatban állnak. De Groot a spanyol–francia, illetve dán–norvég relációt hozza példának. A második kategória a könnyű fordítás csoportja, amely olyan jogrendszereket érint, melyek nagyon hasonlóak, megjelenítési nyelveik azonban nagyon eltérők. A francia és a holland jog viszonylatában ilyen helyzetről van szó. A harmadik kategória a nehéz fordítások csoportja, ahol a nyelvek között sok kapcsolat van, de a jogrendszerek alapvetően eltérők, mint az angol–holland reláció. Végül a negyedik kategória a legnehezebb fordításoké, amelyek esetében mind a jogrendszer, mind pedig a nyelvek nagyon különbözőek. Erre példa az angol, illetve a kínai jog közötti fordítás.

3. A magyar jogszabályok angol nyelvre fordításának szakmai alapvetései

A magyar jogszabályok fenti rendszerben történő angol nyelvre fordítása a Cao által felállított csoportok közül a másodikba, azon belül az informatív célú fordítás alcsoportjába tartozik, hiszen ezek a szövegek sosem lesznek/lehetnek hitelesek, a De Groot által felállított nehézségi szintek közül pedig egyértelműen a negyedik, legnehezebb fordítások körébe sorolandók, hiszen mind az érintett jogrendszerek (kontinentális jog – *common law*), mind pedig a nyelvek (magyar–angol) jelentősen eltérnek egymástól.

Ezek a jellemzők egyben nagymértékben hatással is vannak azokra a fordítási módszerekre, melyek egy ilyen átfogó fordítási projekt esetében alkalmazhatóak. E tekintetben meghatározó a fordítások tájékoztatási célja, ami kicsit több mozgásteret ad a fordítónak, amennyiben jobban élhet körülíró technikával, vagy nagyobb lehetősége van olyan terminusokat használni, melyek esetleg idegen módon hatnak, ugyanakkor megfelelő következtetést engednek levonni a szöveg tartalmára nézve (Doczekalska 2013). Fontos szempont továbbá, hogy a tájékoztatási célú jogszabályfordítások célközönsége nemzetközi összetételű, vagyis nem feltétlenül a *common law* rendszerén nevelkedett jogászok, így a fordítás által használt terminusok rendszerkötöttsége sem jelenik meg olyan jelentősen számukra. E tekintetben meghatározó, hogy az angol mint célnyelv a nemzetközi instrumentumokban ma már a leggyakrabban használt nyelv, akár a nemzetközi közjog területére tartozó dokumentumokról, így nemzetközi szerződésekről van szó, akár magánjogi aktusokról, mint a kereskedelmi szerződések. Ezért egyrészt megszokott, hogy a *common law* rendszerén kívüli fogalmak lefedésére is használják, másrészt rendelkezésre állnak olyan instrumentumok is, melyekből lehetséges meríteni, ötletet venni vagy azok megoldásait átvenni. Ugyanez igaz az angolul is megjelenő uniós jogra is. Ezeket a forrásokat azonban, ahogyan később bemutatjuk, óvatosan kell kezelni. Mivel ugyanakkor az angol nyelv általában a jogszabályok tájékoztatási célú fordításainak a nyelve is, segítséget jelenthetnek más, kontinentális jogi berendezkedésű országok angol nyelven elérhető, kormányzati vagy komoly szakmai jóváhagyást élvező jogszabályfordításai. A magyar jog esetében a hasonlóság és a számos jogi transzplantáció okán, mindezekelőtt a magánjog területén, az angol nyelven elérhető német, svájci kódexek jelentettek nagy segítséget.

A célközönség heterogenitása, körülhatárolhatatlansága más szempontból is fontos megkülönböztető tényező. A jogi szövegek, illetve jogszabályszovegek fordítása jellemzően meghatározott megrendelő számára, egyedileg készül. Az egyedi jogszabályfordítások esetében kevésbé hangsúlyosan van szükség a jogrendszeren belüli horizontális kapcsolatok, összefüggések pontos célnyelvi megjelenítésére, az elsődleges cél az adott szövegben belüli – vertikális – koherencia megőrzése. Az egyedi fordításokat befolyásolhatják a körülhatárolható célközönség jogi jártassága, szakterülete, egyéb irányú felkészültsége, személyes jellemzői, továbbá az, hogy a fordítást milyen célból kérték, hogyan kívánják felhasználni. A De Groot-féle negyedik, legnehezebb kategóriába tartozó egyedi jogszabályfordítások esetén – az érintett jogrendszerek és nyelvek távolállásából adó-

dóan, egységességet biztosító, egységesen érvényesülő standardok hiányában – különösen nagy szerep jut az egyéni fordítói attitűdnek. A felsorolt jellemzők összességében azt eredményezik, hogy a fellelhető (és egyenként szakmailag akár magas színvonalú) jogszabályfordítások egyedi meghatározottságukból adódóan, valamint megfelelő koordináció hiányában nem alkalmasak a forrásnyelvi jogrendszer pragmatikus célnyelvi megjelenítésére.

Az Igazságügyi Minisztérium a versenyképesség növelése céljából indította el jogszabályfordítási programját. A program koordinációját, a szakmai munka irányítását, összefogását, felügyeletét az IM végzi. A jogi, szakmai, szabályozási szempontok érvényesülése érdekében a fordítási folyamatban fontos szerep jut a tudományos és szakmai szféra képviselőivel folytatott egyeztetéseknek, amelyek elősegítik a dogmatikailag megfelelő jogi terminusok, a pontos szakkifejezések megtalálását, valamint a jogszabályszövegek helytálló értelmezését. A fordítási, nyelvi szempontok érvényesülését az OFFI szakemberei biztosítják.

A Šarčević által a jogi szövegek fordítása elé állított célokkal összhangban az IM is arra törekszik, hogy olyan angol fordítások szülessenek, amelyek a jelentés szintjén képesek ugyanannak a hatásnak a kiváltására, mint a magyar jogszabályok, megőrizve az eredeti szöveg célját. Hangsúlyozandó ugyanakkor, hogy fordítások informatív jellegéből adódóan az azonos hatás csak a jelentés szintjén értelmezhető, jogi szempontból nem: ezek a fordítások joghatás kiváltására nem alkalmasak.

A jogrendszer egy olyan koherens, konzisztens rendszer, amelynek elemei, az egyes jogi normák összefüggnek, egymáshoz kapcsolódva, egymásra tekintettel értelmezendők. Ez a rendszer és elemei akkor jeleníthetők meg idegen nyelven a fenti célnak megfelelően, ha a koherencia és konzisztencia a célnyelven is érvényesül, a jogrendszeren belüli, a normák, rendelkezések közötti tartalmi, logikai kapcsolódások, összefüggések a fordításokban is a helyükön maradnak. Ennek megvalósulását nagyban segítheti, ha a jogszabályok fordítására irányadó szakmai, tartalmi, formai követelmények igazodnak a jogszabályszerkesztési szabályokhoz, a jogszabályok tartalmi, szerkezeti, logikai jellemzőihez, az ilyen típusú szövegek nyelvi konvencióihoz. Az IM e szempontokat szem előtt tartva dolgozta ki a magyar jogszabályok angol nyelvre fordításának kereteit meghatározó *Jogszabályfordítási útmutatóját*.

A *Jogszabályfordítási útmutató* a jogszabályfordítási program kötelező forrása, vagy ahogy az európai uniós fordítószolgálatoknál az ilyen *dokumentumokat* a jogtörténetből kölcsönzött kifejezéssel nevezik: hiteles helye. A jogszabályfordítás általános formai, módszertani szabályait megelőzően olyan koncepcionális kérdésekben is iránymutatást kellett benne adni, mint a helyesírás és a nyelvtani nemek használata. A magyar jogszabályok angolra fordítása során a kontinentális és európai uniós hagyományokat követve az egyesült királysági helyesírás szabályai alkalmazandók. Ami a grammatikai nemek kérdését illeti, az *Útmutató* olyan megoldást szorgalmaz, amely nem terheli meg a már egyébként is bonyolult mondatszerkezetet, és nem igényel komolyabb szintaktikai átalakítást. A nemsemleges nyelvhasználat (*gender neutrality*) egyik szövegezési metódusa az,

amikor az egyes szám 3. személy említésekor mindkét nemet feltüntetik (*he or she*). Egy másik elterjedt technika a többes szám 3. személyű személyes névmást (*they*) alkalmazza egyes szám esetén is a nemspecifikusság elkerülésére. Az első megoldás a magyar jogszabályok fordításaira jellemző gyakori névmáshasználat mellett tovább nehezítené a sűrűn előforduló, többszörösen összetett mondatok olvashatóságát. A másik megoldás az egyes számú és többes számú utalások összemosódásával veszélyeztetné a névmások és a helyettesített elemek közötti kapcsolatok felismerhetőségét, illetve szintaktikai átalakításokat tenne szükségessé, ami könnyen félrefordításhoz vezethet. A Brit Nemzetközösség több államának jogrendszerében létezik az ún. értelmezési törvény (*Interpretation Act*), amely rögzíti, hogy – eltérő rendelkezés hiányában – a hímnemre utaló szavak a nőnemre is, a nőnemre utaló szavak a hímnemre is vonatkoznak. E megközelítésből kiindulva a magyar jogszabályok angol fordításai, ha a névmás használata nem kerülhető el, a *he* névmást és annak megfelelő alakjait használják általános jelleggel.

Az *Útmutató* a jogi instrumentumok fordításának alapvető formai alapelveként nevesíti a megegyező tagolás elvét: a célnyelvi szöveget a forrásnyelvivel teljesen megegyező módon kell tagolni. A szerkezeti egységek felépítésének, a tördelésnek a párhuzamossága mellett ebből az elvből az is következik, hogy a mondathatároknak is egybe kell esniük: a magyar normaszöveg többszörösen összetett mondatai a fordításban semmilyen célszerűségi vagy egyéb megfontolásból nem bonthatók több mondatra, és a rövidebb mondatok sem vonhatók össze. A szintaktikai keretek túlzott feszegetése esetén általában megoldást jelenthet a pontosvessző.

A jogszabályok legfontosabb jellemzője a normatív jelleg; a jogszabály nem leír, hanem előír. A normatív tartalom kifejezésére a magyar nyelvnek nincs külön nyelvi eszköze, a kijelentő mód szolgál erre is. Az *Útmutató* az Európai Unió angol nyelvű jogszabályainak gyakorlatát követve a *shall* segédige használatát írja elő a normatív tartalom kifejezésére. Az *Útmutató* nevesíti a jogszabály azon elemeit is, amelyek a magyar jogszabályszerkesztési szabályok szerint nem bírnak normatív tartalommal (pl. preambulum, értelmező rendelkezések).

A felsorolt általános jellegű szabályok után az *Útmutató* a különös szabályok között kezeli a jogszabályfordítás azon követelményeit, amelyek specifikusan a magyar jogszabályszerkesztési szabályokhoz, jellegzetességekhez kapcsolódnak. A különös szabályok a jogszabályszerkesztésről szóló, 61/2009. (XII. 14.) IRM-rendelet (Jszr.) rendelkezéseit fordítói szempontok alapján vizsgálva határozzák meg, hogy a jogszabályok szerkezeti, logikai, tartalmi jellemzői, nyelvi konvenciói hogyan jelenjenek meg a fordításokban. A jogszabálytípusok és a jogszabályon belüli szerkezeti elemek angol nevének (*section*, *paragraph* stb.), illetve a hivatkozási módoknak a rögzítését követően az *Útmutató* a Jszr.-t követve bemutatja a jogszabály logikai egységeit (preambulum, értelmező rendelkezések, jogharmonizációs záradék stb.), és fordítási mintákat ad a Jszr.-ben meghatározott szövegezési panelekhez.

A jogszabályfordítási program másik hiteles helye az Alaptörvény fordítása. A jogrendszer alapvető, meghatározó instrumentuma az alkotmány. Kézenfekvő volt, hogy a

jogszabályfordítási program első fordítása az Alaptörvényből készüljön, amely így a jogrendszerben elfoglalt helyéhez hasonlóan a koordinált fordítási rendszerben is referenciadokumentumnak tekinthető. Az Alaptörvényt az Országgyűlés 2011. április 18-án fogadta el, ezt követően öt-hat angol fordítása született egymástól független műhelyekben. A különböző fordítások áttekintését és pozitívumainak feldolgozását követően az IM – az Alkotmánybíróság munkatársaival, alkotmányjogi szakértőkkel, egyetemi oktatókkal egyeztetve – elkészítette saját fordítását. Az Alaptörvény fordítási munkálatai során kialakított fordítási, módszertani, terminológiai megoldások a jogszabályok koordinált fordítási rendszerében is alkalmazhatók és alkalmazandók.

Az Alaptörvény fordítása során állást kellett foglalni számos olyan alapvető jogi fogalom angol megfelelőjét illetően, amelyeknél a hazai jogi szakfordítási gyakorlatban még nem alakult ki egységes megoldás. Az egységes megoldás hiánya általában azzal magyarázható, hogy a *common law* jogrendszerben az érintett fogalom nem létezik, vagy eltérő megítélés, rendszerezés alá esik. Talán a legplasztikusabb példa erre mindjárt a „jogszabály” és a „törvény” fogalmak fordításának kérdése. A fentebb említett Alaptörvény-fordítások különféle megoldásokat tartalmaztak a „jogszabály” (*law, legal act, legal act having the force of law, rule of law, piece of legislation, legal regulation*) és a „törvény” (*statute, act/Act of Parliament, act, Act*) fordítására is.

Egy jogi fogalom idegen nyelvi megfelelője csak az adott fogalom forrásnyelvi jogrendszerbeli jelentésének, jellemzőinek tisztázását követően határozható meg. A kontinentális jogok meghatározó jogforrási formája a jogszabály. A jogszabály általános értelemben egy olyan normatív jelleggel felruházott, közhatalmi szerv által alkotott szabály, amelynek érvényesülése állami kényszer útján biztosítható. Magyarországon az Alaptörvény T) cikk (2) bekezdésében foglalt taxatív felsorolás szerint a törvény és a rendelet minősül jogszabálynak.

Az angol jogi nyelv fogalmi készletét alapvetően determináló angolszász jog struktúrája jelentősen eltér a kontinentális jog felépítésétől, jogforrási rendszerétől. Az angolszász jogot három réteg alkotja: a bíróságok által alakított *common law*, a *common law*-t kiigazító *equity* és a jogalkotói jogosítvánnyal rendelkező intézmények által alkotott, írott jogszabályokból álló *statute law* (vagy *statutory law*). Az eltérések ellenére megállapítható, hogy az angolszász jog *statute* fogalma közel áll a jogszabályhoz vagy akár a törvényhez is. A *statute* ugyanakkor gazdasági, társadalmi, nemzetközi szervezetek belső szabályait tartalmazó alapokmányt is jelent. Mivel a jogszabály (és a törvény) meghatározó fogalmi eleme a közhatalomhoz kötöttség, az ezt az elemet nem egyértelműen magában foglaló *statute* nem alkalmas egyik magyar fogalom megfelelőjének sem.

A *legal act* kifejezés az aktustani szempontból a jogszabálynál tágabb kört lefedő jogi aktusnak feleltethető meg. A jogi aktusok közé tartoznak a normatív aktusok (a magyar jogban ezek a jogszabályok és a közjogi szervezetszabályozó eszközök) és az egyedi aktusok (pl. egy közigazgatási szerv egyedi ügyben hozott határozata) is. A *legal act* kifejezés jelöli az Európai Unió jogi aktusait (rendelet, irányelv, határozat, ajánlás és vélemény).

A *rule of law* elsődlegesen egy jogelv, a jog uralmának, a jogállamiságnak az elve, amely azt jelenti, hogy az állam és az állam közhatalommal felruházott képviselői, szervei is alá vannak vetve a jognak. A Black's Law Dictionary a *rule of law* legkevésbé jellemző jelentéseként említi – a tágabb értelmezésre utaló 'loosely' jelöléssel – a „jogi rendelkezést” (*legal ruling*), ez azonban túl távoli és homályos kapcsolat ahhoz, hogy a *rule of law* alkalmas legyen a magyar jogban pontosan körülírt jelentéstartalommal rendelkező „jogszabály” fogalom jelölésére.

A *piece of legislation* általánosságban szintén a jogalkotás valamilyen aktusára, intézkedésére utal, de nem tekinthető egzakt jogi szakkifejezésnek, gyakorlati szempontból pedig ellene szól, hogy – a *rule of law*-hoz hasonlóan – terminusként való használata nehézkes lenne a jogszabályfordításokban. A jogszabály fordításaként akár maga a *legislation* kifejezés is szóba jöhet, azonban poliszém jellege miatt (egyrészt nemcsak egyetlen jogszabályt, hanem azok összességét, másrészt a jogalkotást mint folyamatot is jelentheti) nem felel meg a jogi fogalmak egyértelműsége iránti igénynek.

Az Alkotmánybíróság fordítási gyakorlatában új kifejezés létrehozása, a *legal regulation* konstrukció megalkotása is felmerült a „jogszabály” fogalom fordításának megoldási lehetőségeként. Tekintettel arra, hogy az Alaptörvény pontosan meghatározza a jogszabály jelentését, konzekvens fordítás mellett működőképes lehet a konstrukció, hátrányt jelent azonban, hogy amint távolabb kerül az Alaptörvény kontextusától, túl általánossá válik ahhoz, hogy a célközönség számára felismerhető módon jelöljön egy kötött tartalmú fogalmat.

A fentiek arra utalnak, hogy a jogszabály fogalmának fordítása nem oldható meg teljes, egyértelmű megfelelést biztosító kifejezéssel. A végső döntést, a *law*, *laws* kifejezés kiválasztását nem is elsősorban a mellette szóló érvek túlsúlya, hanem inkább a releváns ellenérvek hiánya mozgatta: e kifejezés egyértelműen a jogrendszer alkotóelemeihez kötődik, nem merülhet fel a közhatalmi jelleg hiánya, nem jelöl eltérő rendszertani kategóriát, gördülékenyen alkalmazható terminusként. Pozitív érvként említhető még, hogy az Európai Unió is rendszerint a *laws* kifejezéssel utal a tagállamok jogszabályaira.

A törvény *Act* kifejezéssel való fordítása melletti döntés elsődleges indoka a funkcionális megfelelőként beazonosítható angol *Act of Parliament*. Az angol nyelven egyre nagyobb számban elérhető nemzeti törvények is túlnyomórészt *Act*-nek nevezik magukat és a hasonló jogszabályokat. A cselekménytől, aktustól, fellépéstől, intézkedéstől való megkülönböztetés érdekében törvény értelemben az *Act* mindig nagy kezdőbetűvel szerepel, függetlenül attól, hogy konkrét törvényt vagy általában törvényeket jelöl-e.

4. Fordítási módszerek alkalmazása a magyar jogi terminológia angol nyelvű megfelelőinek kialakítása során

A fordítási munkafolyamatban a koherens és konzisztens terminológiahasználat érdekében tudatos fordítási döntéseket kell hozni. Ennek során a különböző problémák és ki-

hívások kezelésére az egyes megfeleltetési, fordítási módszerek eltérő mértékben használhatók. Az alábbiakban a három legjelentősebb módszer mentén példákon mutatjuk be a fordítási döntési alternatívákat.

4.1. Funkcionális megfeleltetés

A funkcionális megfeleltetés lényege, hogy a fordító megkeresi a célnyelvben a forrásnyelvi terminusnak megfelelő kifejezést. A jog rendszerkötöttsége okán teljes megfeleltetésről valójában még a jog alapfogalmait kifejező szavak esetében sem beszélhetünk, mert azok az anyajogban való működésüket tekintve egyes aspektusaikban eltérhetnek egymástól. Így például az angol jog nem ismeri az ingyenes szerződéseket, míg a kontinentális jog igen, ettől még a szerződés funkcionálisan mindkét jogrendszerben azonos, ezért nem kétséges, hogy annak megfelelője a magyar jog fordítása során csakis a *contract* lehet, a szabályrendszer pedig, amiben megjelenik, úgyis megmutatja annak tartalmi eltéréseit, ezért félreértésekhez nem vezet.

Šarčević úgy véli, hogy kisebb eltérést mutató jogintézményeknél jó módszer a legközelebbi természetes funkcionális megfelelőt jelölő kifejezés megtalálása a célnyelvi jogrendszerben (Šarčević 1997). Relevánsabb eltérések esetében azonban – ahogyan Harvey felhívja rá a figyelmet – ez a módszer kockázatos lehet, mert helytelen asszociációkat kelthet az olvasóban (Komsta 2017).

A funkcionális megfeleltetés valós nehézségei, a fent említett helytelen asszociációk a hasonló, de alapvetően eltérő konstrukciót és működési mechanizmust tükröző jogintézményeknél merülnek fel. Ilyen a „jogalap nélküli gazdagodás” fogalma, amely esetében szinte kínálja magát a *common law* által ismert *unjust enrichment* kifejezés, ugyanakkor ez az angol jogban nem jogalap (*causa*) nélküliséget jelent (Menyhárd 2014), inkább szubjektív viszonyulást tükröz. Ezért a helytállóbb a kontinentális jogok leírására használt, illetve nemzetközi instrumentumokban is szereplő és a fenti jellemzőt jobban kifejező *unjustified enrichment* alkalmazása.

Ellentmondásos a német és a magyar polgári jog által is használt „ellenszolgáltatás” (*Gegenleistung*) fogalmának angol nyelvű fordítása. Ehhez a *common law*-ban legközelebb a *consideration* fogalma áll, ami azonban bizonyos szempontból ellenérték, és nem tükrözi a szolgáltatás-ellenszolgáltatás dichotómiát. Goddard ezért úgy véli, hogy a *Gegenleistung* fogalmának az angol jogi nyelvben nincs valós funkcionális párja, az mesterséges kifejezés kialakítását igényli (*counter-performance*) (Goddard 2009). A polgári törvénykönyvről szóló, 2013. évi V. törvény (Ptk.) fordítása más megoldást követ, az „ellenszolgáltatás” párja annak legközelebbi funkcionális megfelelője, a *consideration* maradt. Ehhez hasonló kérdés, hogy használható-e a fordításban a *common law* sajátos fogalmának és jogintézményének számító *equity* akkor, amikor a kontinentális jog „mértányosság” fogalmát kell angol nyelven megjeleníteni, vagy biztosabb ilyenkor a római jogi eredetet tükröző és egyébként ismert latin megfelelő (*aequitas, ex aequo et bono*)

használata.³ A magyar megközelítés – csakúgy mint az ellenszolgáltatás esetében – az, hogy ez a mértékű funkcionális eltérés még nem félrevezető vagy megtévesztő a fordítást olvasó személy számára, akinek tisztában kell lennie azzal, hogy egy nem angolszász jog szabályrendszerével áll szemben.

Amennyiben az angol jogi nyelvben akár több funkcionális megfelelő is akad, mert más kifejezést használ az angol és az amerikai vagy az ausztrál jog, akkor a rendszer-tanilag legközelebb állót érdemes választani. Így a „per” esetében az angol *action* és az amerikai *lawsuit* közül inkább az előbbit, mert az megjelenésében is közelebb áll a római jogi *actio* alapú eljárásjogi megközelítéshez. A magyar nyelv nehézségei ilyenkor elsősorban abban nyilvánulnak meg, hogy az *action* használatával nehézkes és idegen lenne az olyan, gyakori kifejezések fordítása, mint a „perben”. Adott esetben tehát kikerülő megoldásokat kell keresni, hogy ne jöjjenek létre nyelvileg mesterséges konstrukciók. Ennek jegyében, némi szabadsággal élve, ez utóbbi fordítható „*in the court procedure*”-ként.

Előfordulhat továbbá, hogy dogmatikai vagy koncepcionális okokból kifejezetten kerülni kell a nyelvi alapon egyébként egyértelműnek tűnő megfeleltetést. Az általános közigazgatási rendtartásról szóló, 2016. évi CL. törvény például a korábbi kódexhez hasonlóan az „ügyfél” fogalmát használja, ezt azonban annak eljárási szerepére tekintettel nem a *client*, hanem a *party* tükrözi megfelelően.

Nagymértékben segíti a funkcionális megfeleltetést, amikor a nemzeti jogszabály egy nemzetközi instrumentumra, modellszabályra épül, és nyelvileg, valamint tartalmában is azt követi. A választott bírászkodásról szóló, 2017. évi LX. törvény nagymértékben a UNCITRAL modelltörvényén alapul,⁴ ezért az angol megfelelők könnyen azonosíthatók a magyar törvényhez. Mégis kell némi elővigyázatosságot tanúsítani, a más magyar jogszabályok fordítása során kialakított terminológiai kötöttségek nem hagyhatók figyelmen kívül. A választott bírósági ítélet „érvénytelenítése” esetében nem használható például a modelltörvényben használt *setting aside*, mivel azt a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény (Pp.) angol fordítása az ítélet „hatályon kívül helyezésére” használja, ezért a megfelelő kifejezés az *annulment*.

Az uniós jogszabályok szövege is jó kiindulópont lehet, elsősorban akkor, amikor nagymértékben technikaivá vált jogi kifejezésekről van szó, vagy amikor az érintett magyar jogszabály célja egy irányelv átültetése. Ez esetben sem lehet azonban mindig automatikusan átvenni az irányelvi megfelelőket. A fogyasztóvédelmi irányelvekben biztosított „elállás” angol megfelelője a *withdrawal*. Ugyanakkor a magyar jog a szerződéstől való elállást általában véve az irányelvi fogalomtól eltérő, szélesebb értelemben használja, ezért megfontolandó arra más megfelelőt használni az angol fordításban, függetlenül attól, hogy a magyar jog nyelvi szinten nem különbözteti meg az elállás fogyasztóvédelmi és nem fogyasztóvédelmi fajtáit úgy, mint a német jogi nyelv (*Widerruf* – *Rücktritt*)

3 Lásd a svájci nemzetközi magánjogi törvény három különbözőféle fordításának összevetését König által. A bemutatott változatok közül kettő az *equityt*, egy a latin megfelelőt használja (König 1990).

4 UNCITRAL Model Law on International Commercial Arbitration 1985 with amendments as adopted in 2006, https://www.uncitral.org/pdf/english/texts/arbitration/ml-arb/07-86998_Ebook.pdf

(Rott 2006). Ezért a Ptk. fordításában a szerződéstől való elállás fordítása *cancellation of the contract*.

4.2. Körülírás, átfogalmazás (parafrázis)

A körülíró technika jogi szövegek informatív fordításánál különösen jól használható technika, mert a fordító kötöttségei kisebbek, az idegen jogintézmény pedig magyarázat útján gyakran jobban kifejthető. Ez esetben is igaz ugyanakkor, hogy csak olyan átfogalmazás megengedett, ami nem töri meg a szöveg normatív jellegét, nem túlságosan körülmenyes, hosszúságos. A körülírás akkor lehet jó és hasznos, a megértést segítő technika, ha nincs funkcionális megfelelő a célnyelvben, vagy a legközelebbi funkcionális megfelelő használata félrevezető lenne.

Kifejezetten tilos lenne például a „bizalmi vagyongazdálkodás” esetében a *trust* használata, hiszen magyar jogban a bizalmi vagyongazdálkodás a kötelmi jog keretében, szerződéses konstrukcióban valósul meg, és csupán alapvető célját tekintve táplálkozik a *common law*-beli jogintézményből. Ezt tükrözi a *fiduciary asset management* kifejezés, függetlenül attól, hogy a kapcsolódó fogalmak esetében megmaradt az eredeti modellintézményre utaló szóhasználat (a „vagyongazdálkodó” például maradt *trustee*).

Kifejezetten a körülíró technikáját alkalmazza több helyen a Pp. angol nyelvű fordítása. A költségkedvezmények fajtáinál az egyértelműség kedvéért a 94. § valamilyen kedvezményfajta körülírásával pontosítja a mentesség típusát és mértékét. Hasonlóképpen magyarázó körülírással jelöli a fordítás a magyar polgári eljárásjog olyan új, funkcionálisan nem vagy nehezen megfeleltethető fogalmait, mint az „állítási szükség-helyzet” (*incapacity to allege*) vagy „bizonyítási szükség-helyzet” (*incapacity to prove*).

Elkerülhetetlen volt a körülíró technika alkalmazása a magyar jogban gyakran használt „belföldi” fogalmának fordításánál. A *domestic* jelző esetenként megfelelő lehet, de a legtöbb konstrukcióban idegen és helytelen fordításra vezetne, elsősorban személyek esetében. A fordító szabadsága itt a magyar jogszabályszövegeknél abban mutatkozott meg, hogy a „belföldit” megfelelően *Hungarian* vagy *in Hungary* jelölésre cserélte. Így nem szó szerinti fordítás, hanem az értelmet teljes mértékben tiszteltben tartó tartalmi körülírás történt.

4.3. Új kifejezés létrehozása

Új, a célnyelvben valójában nem létező kifejezésnek mesterséges szóösszetétel útján való létrehozása a jogi kifejezések fordítási módszereinek egyike, azonban alkalmazása leginkább csak végső esetben ajánlott, akkor, ha funkcionális megfelelő nem található, vagy ha igen, annak használata félrevezető lenne, és a körülírás, átírás módszere nem tűnik célszerűnek. E megoldásnak a veszélye valójában az előnyében rejlik. Az új kifejezés a célnyelvben ismeretlen, ezért ahhoz jelentés sem társul, így félreérthető asszociációkhoz sem vezethet. Ugyanakkor tartalma csak akkor válik a célközönség számára világossá, ha az a normaszöveg alapján érthetővé válik, abból levezethető. Az, hogy ezek a konstrukciók mennyiben lesznek sikeresek, mennyiben lett volna szerencsés helyettük a funkcioná-

lisan nem megfelelő, de hasonló kifejezés használata, az idő függvénye. Šarčević szerint a legtöbb esetben az új kifejezés létrehozásánál szerencsésebb egy nem teljesen azonos, de funkcionálisan közeli megfelelőt használni (Šarčević 1997).

A magyar polgári jogban a 2013-as Ptk. vezette be a nemvagyonikár-térítés helyett a „sérelemdíj” fogalmát. A kifejezés rokonságot mutat a német *Schmerzensgeld* kifejezéssel, de tartalmilag nem teljesen azonos annak a német, illetve osztrák jogban jelen lévő párjával, ezért a magyar kifejezés fordításánál nem biztos, hogy szerencsés lett volna a német kifejezés különböző angol fordításainak, mint a *smart money*, *injury compensation* használata, vagy akár az USA-jogban ismert *damages for pain and suffering* kifejezés, mivel ez sem feleltethető meg teljesen a magyar polgári jog sérelemdíj fogalmának, annál szűkebb. Így ez esetben kézenfekvőbbnek tűnt a mesterséges szóképzés (*grievance award*), ami mesterséges jellegénél fogva jelzi, hogy egy egyedi jogintézményt kíván jelölni.

Felmerülhetett volna ugyanez a megoldás a „jognyilatkozat” esetében annak szó szerinti fordításával (*legal statement*), de végül a tartalmilag bizonytalanabb határokkal bíró, ugyanakkor funkcionálisan nem zavaróan eltérő *juridical act* került elfogadásra, amit egyébként a kontinentális jogi alapú louisianai jog is a jognyilatkozattal rokon értelemben használ. Hasonló megfontolásból hagyta el a Ptk. fordítása a gazdasági társaság fordítására a korábban több helyütt használt *business association* mesterséges kifejezést, ami ugyan alkalmas lett volna a magyar jog azon sajátosságának tükrözésére, hogy nem csak a tőke-, de a személyegyesítő társaságokat is magában foglalja, a kifejezés azonban az olvasók számára idegen összetételként és valós tartalom nélkül hatott. Ez esetben tehát a legközelebbi funkcionális megfelelő (*company*) használata helyesebb lehet akkor is, ha a magyar jogintézmény jelentős mértékben különbözik az angolszász megfelelőtől. E különbség érzékeltetésére szolgálhat, hogy a „betéti társaság” vagy a „közkereseti társaság” tényleges elnevezései már egy más kifejezést, a *partnership*-et tartalmazzák.

Mesterséges, de nem félreérthető konstrukciót kénytelen ugyanakkor tükrözni a „jogalany” (*subject of law*) fordítása, mivel ennek a fogalomnak hozzávetőleges megfelelője sem azonosítható az angol jogi nyelvben.

5. Befejezés

A jogszabályok fordítása a tárgy (jog) és a közvetítőeszköz (nyelv) rendszerkötöttsége, formalizáltsága okán az egyik legnagyobb nyelvi kihívás, amely rendszerszintre emelve szükségképpen egy többszörösen összetett követelményrendszer mentén nemcsak nyelvi, hanem rendszertani sajátosságok figyelembevételével zajló folyamat. Különös odafigyelést és tudatosságot igényel, hiszen a fordítási megoldásokat, a választott vagy létrehozott terminusokat nem csupán egyetlen jogi szöveg vonatkozásában, hanem holisztikus megközelítést alkalmazva, egy rendszer tekintetében kell meghozni. Az Igazságügyi Minisztérium jogszabályfordítási programjának elméleti megalapozása, a módszertani, formai, tartalmi keretek kidolgozása során ennek megfelelően az eddig jellemzően egyedi fordí-

tások alapján összegyűlt jogi szakfordítási tapasztalatokat egy átfogó, koordinált fordítási rendszer igényeihez kellett igazítani. A fordítástudomány és a terminológiai kutatások eredményei, valamint a jogi szakfordítás művelői által felhalmozott tapasztalatok mind az alapok kidolgozásához, mind a gyakorlati munkához értékes alapot biztosítottak, illetve biztosítanak.

A jogszabályfordítási program keretében születő fordítások nyelvi színvonalát a másfél évszázados fordítási gyakorlattal rendelkező OFFI szakfordítóinak hozzáértése garantálja. Emellett az IM kezdettől fogva nagy hangsúlyt fektet a fordítások szakmai helytállóságának biztosítására is; ezért épít a jogtudomány képviselőivel folytatott egyeztetések eredményeire, valamint a jogszabályok kidolgozásában részt vevő szakértők szakmai tudására és szabályozási háttérismereteire is. A felsorolt szilárd támaszok ellenére a fordítás továbbra sem egzakt tudomány; mint minden fordítási tevékenység, a jogszabályfordítás is döntések, kompromisszumok sorozatából épül fel. A választott megoldások, döntések helyességét, megfelelőségét és elsősorban érthetőségét a felhasználói kör, a célközönség visszajelzései alapján lehet majd értékelni. Fontos azonban, hogy a mindenkorai döntésekben a tanulmányban ismertetett szempontok komplex módon érvényesüljenek.

Irodalom

- Bednárova-Gibova, Klaudia 2014. EU Discourse as a Textual, Legal and Linguistic Challenge. *Filológia*. No. 1–4. 4–17.
- Doczekalska, Agnieszka 2013. Comparative Law and Legal Translation in the Search for Functional Equivalents – Intertwined or Separate Domains? *Comparative Legilinguistics* No. 16. 63–75.
- Fézer, Tamás 2015. *A nem vagyoni (erkölcsi) sérelmek megítélése a polgári jogban*. Budapest: HVG-Orac.
- Fischer Márta 2010. *A fordító mint terminológus, különös tekintettel az európai uniós kontextusra*. Doktori értekezés. ELTE BTK.
- Fuglinszky, Ádám 2015. *Kártérítési jog*. Budapest: HVG-Orac.
- Gémar, Jean-Claude 2006. What Legal Translation is and is not – Within or Outside the EU. In: Pozzo, Barbara – Jacometti, Valentina (eds.) *Multilingualism and the Harmonisation of European Law*. Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International 69–77.
- Goddard, Christopher 2009. Where legal cultures meet: Translating confrontation into coexistence. *Investigationes Linguisticae*. Vol. XVII. 168–205.
- De Groot, Géraud-René 1996. Law, Legal Language and the Legal System: Reflections on the Problems of Translating Legal Texts. In: Gessner, Volkmar – Hoeland, Armin – Varga, Csaba (eds.) *European Legal Cultures*. Aldershot: Dartmouth. 155–160.
- De Groot, Géraud-René 2002. Rechtsvergleichung als Kerntätigkeit bei der Übersetzung juristischer Terminologie. In: Hass-Zumkehr, Ulrike (Hrsg.) *Sprache und Recht*. Berlin: de Gruyter. 222–239.

- Harvey, Malcolm 2002. What's so Special about Legal Translation? *Meta: Translators' Journal*. Vol. 47. No. 2. 177–185.
- Komsta, Joanna 2017. Marriage-related legal concepts in English translations of the Polish Family and Guardianship Code – translation challenges. *Lingua Legis*. No 25. 137–157.
- König, Walter 1990. Translation of Legal Texts: Three English Versions of the Swiss Federal Statute on Private International Law. *Michigan Journal of International Law*. Vol. 11. Issue 4. 1294–1300.
- Menyhárd Attila 2014. Unjustified enrichment in the new Hungarian Civil Code. *ELTE Law Journal*. No. 2. 233–245.
- Obenaus, Gerhard 1995. The Legal Translator as Information Broker. In Marshall, Morris (ed.) *Translation and the Law*. American Translators Association Scholarly Monograph Series, Vol. VIII. John Benjamins Publishing Company, 249–259.
- Rott, Peter 2006. Harmonising Different Rights of Withdrawal: Can German Law Serve as an Example for EC Consumer Law? *German Law Journal*, No. 2. 1109–1135.
- Šarčević, Susana 1997. *New Approach to Legal Translation*. The Hague: Kluwer Law International.

TÓTH JUDIT

SZTE Alkotmányjogi Tanszék

E-mail: alkotmányjog@juris.u-szeged.hu

The Horns of Moses in Legislation. The article examines the issue of competent, responsible and credible translations, primarily in international treaties and related lawmaking that will be published in Hungarian law. By clarifying the relationship between international law and domestic law, the author examines the varied international texts of authentic international treaties, the variants that can be found in the text of about two thousand international legally binding documents published and transformed in different domestic legal sources. There are several examples of parliamentary debates in which incorrect or barely correct translation is based on legal harmonisation, the applicability of the commitments in Hungary, also learned from the translation mistakes of the Bible.

Keywords: authentic translation, international treaty, legislation, parliamentary debate

1. A nemzetközi szerződések a hazai jogban

Az államok, kormányok közötti közjogi tartalmú megállapodások létrehozásának és alkalmazásának főbb szabályait a szerződések joga tartalmazza, amelynek kiemelkedő dokumentuma a bécsi szerződés (1969).¹ Eszerint bizonyos fogalmakat egységesen kell értelmezni és alkalmazni a nemzetközi érintkezésben, ám az államok belső jogában az eltérő szóhasználat megmaradhat, amennyiben a szavaknak ott már más értelmet tulajdonít például az alkotmányjog vagy a közigazgatási jog. (2. cikk) Ez az autonómia azonban nem ronthatja le azt a fő szabályt, hogy a vállalt nemzetközi kötelezettséget, szerződésben foglaltakat ne teljesítse az állam, hiába mond mást a belső joga (szűk kivételt jelenthet a másik fél számára is nyilvánvaló jogsértés, ha alapvető fontosságú nemzeti szabályról van szó a 27. és a 46. cikk alapján). Ezért a tisztességes és jóhiszemű nemzetközi érintkezés is megköveteli, nem csak az alkotmányos regula, a belső jog és a nemzetközi jog összhangját. Ugyanez az elv vezérli a nemzetközi szerződések értelmezését, mégpedig „kifejezéseinek szövegösszefüggésükben szokásos értelme szerint, valamint tárgya és célja figyelembevételével”, e körbe vonva a preambulumot és a mellékletekben található szövegeket is, továbbá a felek között korábban megküldött előkészítő iratokat, az értelmezésre vonatkozóan utólag kötött megállapodásokat, akár hallgatólagosan követett gyakorlatot, sőt a nemzetközi viták konszenzusos, békés rendezésére vonatkozó jogelve-

¹ 1987. évi 12. törvényerejű rendelet hirdette ki a szerződések jogáról szóló, Bécsben 1969. évi május hó 23. napján kelt szerződést.

ket. Csak akkor lehet valamely kifejezésnek különleges értelmet adni, ha megállapítható, hogy a részes feleknek kifejezetten ez volt a szándékuk. (31. cikk) Ehhez képest lehet kiegészítő céllal egyéb forrásokat felhasználni azért, hogy a szerződéses lényeg és szándék egyértelművé váljon, kizárva a képtelen, az észszerűtlen, a homályos és a többértelmű meghatározásokat. (32. cikk) Arra épül, hogy a szerződés szövegét hitelesen, két vagy több nyelven kell elkészíteni, mert vita esetén bármelyik alkalmas arra, hogy a kifejezések tartalmát megállapítsák, bár megegyezhetnek abban is, hogy tartalmi eltérés esetén melyik szöveg lesz az irányadó. Ilyen megállapodás nélkül a fő szabályt kell követni: a szerződés kifejezéseit mindegyik hiteles szövegben azonos értelműnek kell vélelmezni. Persze ez a vélelem megdönthető, mert ha a hiteles szöveg összehasonlítása során olyan értelemkülönbségek derülnek ki, amelyek a már említett értelmezési módszerek segítségével sem orvosolhatók, akkor „azt az értelmet kell – a szerződés tárgyát és célját figyelembe véve – elfogadni, amely a szövegek közti ellentéteket a legjobban összeegyezteti” – fogalmaz a kihirdetett magyar nyelvű szöveg. (A 33. cikkben a hiteles angol nyelvű változatában: „*the meaning which best reconciles the texts*”).²⁾

Röviden ez a jogalapja (dualista jogrendszerünkben) annak, hogy a szavakba öntött tárgyalási iratok és aláírandó, majd megkötött szerződések megfogalmazása minden használt nyelven miért igényel nagy körültekintést. Erre tekintettel külön szabályozták a kijavítást. Ha a szerződés szövegének hitelesítése után az aláíró/szerződő államok egyetértenek abban, hogy ha a szöveg tévedést tartalmaz, a tévedést – amennyiben az államok egyéb javítási mód mellett nem döntenek – úgy kell kijavítani, hogy a javítást kellően felhatalmazott képviselőkkel parafáltatják, a kicserélendő okmányokon a javítást feltüntetik, elkészítik az egész szerződés javított szövegét ugyanazzal az eljárással, mint az eredeti szöveg esetében. Utólag észlelt hiba esetén a letéteményes közli az aláíró/szerződő államokkal a tévedést, továbbá az annak kijavítására vonatkozó javaslatot, meghatározva a megfelelő határidőt, amelyen belül kifogás támasztható a javasolt javítással szemben. Ha a határidő leteltével nem emeltek kifogást, a letéteményes végrehajtja és parafálja a javítást a szövegben, jegyzőkönyvet vesz fel a szöveg helyesbítéséről, és másolatot küld a szerződésben részes feleknek és azoknak az államoknak, amelyek jogosultak a szerződésben részes féllé válni. Ha kifogást emeltek, a letéteményes közli a kifogást az aláíró/szerződő államokkal. Ugyanez a teendő, ha a szöveget két vagy több nyelven hitelesítették, és az összhang olyan mértékben hiányzik, hogy az aláíró/szerződő államok megállapodtak a kijavításban. A kijavított szöveg *ab initio* helyettesíti a hibás szöveget, hacsak az aláíró/szerződő államok másként nem határoznak. (9. cikk)

A belső jog erre építve meglehetősen kevés további támpontot ad, miként jöjjön létre a szavakba öntött kötelezettség hiteles, homályosságtól mentes tartalma, különösen

2 Vienna Convention on the law of treaties (with annex). Concluded at Vienna on 23 May 1969 Authentic texts: English, French, Chinese, Russian and Spanish. UN Treaties, No. 18232.

akkor, ha a hazai jog szóhasználat, intézményei nagyon különböznek a két- és többoldalú szabályokétól³.

- a.) Magyarország nemzetközi jogi kötelezettségeinek teljesítése érdekében biztosítja a nemzetközi jog és a magyar jog összhangját, elfogadja a nemzetközi jog általánosan elismert szabályait. Ugyanakkor a dualizmust a szerződéses kötelezettségekre alkalmazva, a nemzetközi jog forrásai a hazai jogszabályokban kihirdetésükkel válnak a magyar jogrendszer részévé.
- b.) Ha a szerződés hiteles szövege, illetve a szerződéshez fűzött fenntartások vagy nyilatkozatok hiteles szövege kizárólag idegen nyelvű, a kihirdető jogszabály azok szövegét egyrészt az egyik hiteles – lehetőség szerint angol – nyelven, másrészt pedig hivatalos magyar nyelvű fordításban tartalmazza. A külpolitikaért felelős miniszter vezeti a Magyarország nemzetközi szerződéseit tartalmazó nyilvántartást, ideértve az egyes nemzetközi szerződésekhez fűzött, Magyarország vonatkozásában joghatást kifejtő fenntartások, kifogások és nyilatkozatok szövegét, valamint ezek megtételének és visszavonásának időpontját. A törvény szerint ezt a külügyminisztériumi honlapon kellene megtalálnunk, de csak kormányhonlap van, így nem is találjuk sehol.
- c.) A nemzetközi szerződést kihirdető jogszabály tervezetének a címe tartalmazza a nemzetközi szerződés teljes megjelölését és a „kihirdetéséről” kifejezést.

2. A gyakorlatról

A kihirdetéssel belsővé vált, hatályban lévő nemzetközi szerződések száma mintegy kétezer, amelynek 41 százaléka törvényként, 14 százaléka törvényerejű rendeletként, 7 százaléka minisztertanácsi rendeletként és 38 százaléka kormányrendeletként került bele az alkalmazandó hazai jogba. Azt, hogy mikor melyikbe, döntően a jogalkotási hatáskörök belső megosztása magyarázza, nem a dokumentum címe vagy a szerződő/aláíró fél nevében eljárók köre.

Milyen megoldásokat választottak?

- a.) közlik a szerződés magyar nyelvű szövegét, másol hiteles magyar nyelvű szövegét; és megállapítják, hogy a magyar mellett a másik szerződő fél nyelvéen készült szöveg is egyaránt hiteles, de azt nem feltétlenül hirdetik ki;
- b.) csak mindkét fél számára idegen nyelven készült a szerződés (pl. angol nyelven), és a kihirdető jogszabályban a megállapodásnak, szerződésnek a „*hivatalos magyar nyelvű fordítása*” szerepel;⁴

3 Alaptörvény, Q cikk, 2005. évi L. törvény a nemzetközi szerződéskötési eljárásról, 10.§, 14.§, 61/2009. (XII. 14.) IRM-rendelet a jogszabályszerkesztésről, 26.§.

4 Például: 1988. évi 24. törvényerejű rendelet a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányához kapcsolódó, az Egyesült Nemzetek Közgyűlése által New Yorkban 1966. december 16-án elfogadott fakultatív jegyzőkönyv kihirdetéséről.

- c.) akad példa az egyik szerződő fél nyelve helyett egy idegen nyelv használatára, így egyszerre van hiteles magyar szöveg és hiteles idegen nyelvű szöveg, esetleg annak vitákat eldöntő súlyt adva⁵;
- d.) kimondják, hogy a megállapodás idegen (pl. horvát⁶) nyelvű szövege a többi nyelvi változatra vonatkozóakkal megegyező feltételek mellett hiteles;
- e.) rögzítik, hogy több idegen (pl. angol, bolgár, cseh, dán, észt, finn, francia, görög, holland, horvát, lengyel, lett, litván, magyar, német, olasz, portugál, román, spanyol, svéd, szlovák, szlovén, grúz) nyelven készült szöveg mindegyike egyaránt hiteles; itt jegyzem meg, hogy ezt a formulát az arab, a kínai vagy a máltai nyelvre is ugyanúgy alkalmazták, mintha az egyetlen hivatalos nyelvet és sztenderd változatot foglalna magában;
- f.) többször előfordul, hogy a zárórészben így fogalmaznak: készült „*a Felek valamennyi hivatalos nyelvén; a szövegek mindegyike egyaránt hiteles*”;
- g.) kijelölhetnek viták esetén autentikus nyelvi változatot, például: a szerződés készült magyar, kazak és orosz nyelven, mindegyik szöveg egyaránt hiteles, a jelen egyezmény rendelkezéseinek értelmezésével kapcsolatos nézeteltérések esetén az orosz nyelvű szöveg az irányadó.⁷ Vagy kicsit más megfogalmazásban: a magyar, kínai és angol nyelven készült megállapodás „*mindhárom szöveg egyaránt hiteles. Bármilyen eltérés esetén az angol szöveg az irányadó*”.⁸
- h.) a jogtárakban nem közlik a szerződés szövegét, csak a hivatalos lapban, így aki ahhoz nem fér hozzá, nehéz helyzetbe kerül;
- i.) a szerződés (jegyzőkönyv, memorandum) szövegét a kihirdető jogszabály mellékletében közlik.⁹

Változatos tehát a nemzetközi kötelezettségvállalás nyelvválasztásának és hiteles szövegének formája, nem is szólva a megbízható értelmezést segítő fordításról. Ennek buktatóiról néhány esetet felelevenítünk az Országgyűlési Naplóból.

- 5 Például 121/2018. (VII. 10.) Korm. rendelet Magyarország kormánya és a Tádzsik Köztársaság kormánya közötti oktatási, tudományos és kulturális együttműködésről szóló egyezmény kihirdetéséről.
- 6 Például 2018. évi VII. törvény az egyrészt az Európai Unió és tagállamai, másrészt Grúzia között a közös légtér létrehozásáról szóló megállapodásnak a Horvát Köztársaság Európai Unióhoz való csatlakozása figyelembevétele céljából történő módosításáról szóló jegyzőkönyv kihirdetéséről.
- 7 Például 2018. évi XXIV. törvény a Magyar Köztársaság kormánya és a Kazak Köztársaság kormánya között a diplomata- és szolgálati útlevéllel rendelkező állampolgáraik kölcsönös vízummentességéről szóló megállapodás, valamint az annak módosításáról szóló, Budapesten 2018. február 28-án aláírt jegyzőkönyv kihirdetéséről.
- 8 Például 2018. évi X. törvény a Magyarország kormánya és a Kínai Népköztársaság kormánya között a diplomáciai célú ingatlanok vásárlásáról szóló egyetértési megállapodás kihirdetéséről.
- 9 Például 2018. évi XV. törvény az egyrészt az Európai Közösségek és azok tagállamai, másrészt az Egyiptomi Arab Köztársaság közötti társulást létrehozó euro-mediterrán megállapodás, valamint az ahhoz csatolt jegyzőkönyvek kihirdetéséről.

3. Törvényhozási és parlamenti viták

A választott népképviselő több funkciója közül az első a jogalkotásra, a második a végrehajtó hatalom ellenőrzésére, a közhatalmi hatáskörök megóvására összpontosít a parlamentáris rendszerben. A felszólalások, módosító indítványok és kérdések közt böngészve több példa akad arra, hogy a nemzetközi szerződések hibás szövegezése, rossz fordítása okoz galibát.

Egy évszázaddal korábban a szerződésnek *„egész szövege, és pedig úgy az eredeti francia szöveg, mint annak hivatalos magyar fordítása”* került napirendre.¹⁰ A modernebb megfogalmazás és persze a nemzetközi együttműködéshez való felzárkózás 1990-től sürgette, hogy új szerződéskötési törvény készüljön. Csak 2005-ben jutott el oda törvényhozó, hogy a témát napirendjére tűzte.

A javaslat vitájában mindenki egyetértett abban, hogy az 1982. évi 27. törvényerejű rendelet idejétmúlt rendelkezéseket tartalmaz, indokolt egy korszerű, mind az alkotmány 1989-es módosítására, mind a nemzetközi kötelezettségeinkre tekintettel lévő új törvény megalkotása. A kormány ennek megalkotását eredetileg a szerződéskötési hatáskörökre vonatkozó alkotmányi szabályok módosításával párhuzamosan képzelte el. Ám a négypartii egyeztetéseken világossá vált, hogy ebben a kérdésben nagyon távol áll egymástól a kormánypártok és a legnagyobb ellenzéki párt álláspontja. Időközben az Alkotmánybíróság 7/2005. számú határozatában felszólította az Országgyűlést, hogy az alkotmány és a nemzetközi szerződésekről szóló törvényerejű rendelet közötti ellentétet év végéig szüntesse meg. Az alkotmánymódosításhoz szükséges egyetértés hiányából, valamint az Alkotmánybíróság határozatából az következik, hogy a hatályos alkotmányi keretek között kell megalkotni az új jogszabályt. Alkotmányos követelmény, hogy a szerződés nemzetközi jogi hatálybalépése és a kihirdető jogszabály hatálybalépése egybeesés. *„A célunk egyértelmű: az alkotmány és a bécsi szerződés keretei között olyan eljárásrendet szeretnénk alkotni, amely biztosítja, hogy kellő előkészítés mellett megfelelő garanciákkal, de az eljárás felesleges bonyolítása nélkül köthesse nemzetközi szerződéseket a Magyar Köztársaság. E cél eléréséhez kérem a tisztelt Országgyűlés támogatását.”*¹¹

Ezen kompromisszumokkal teli megoldás előtt és után is maradt azonban bőven ok a vitára.

„Tisztelt Ház! Az 1996. szeptember 16-án Temesvárott aláírt magyar–román szerződéssel kapcsolatban a Néppárt tartalmi kifogásait miniszter úr, a kormány, államtitkár úr jól ismeri. Ebből a szerződésből látható módon a román kormány eddig jelentős politikai hasznot húzott. Feltételezem, hogy ugyanerre törekszik a magyar kormány is. És igyekszik minél kedvezőbb színben feltüntetni magát ezt az egyezményt. Ezt a célt azonban aligha szolgálja az a nyelvi hibákkal teli, hivatalos angol fordítás, amit a Külügyminisztérium bizonyára nem csupán a külügyi bizottság tagjai számára küldött meg, hanem feltételezésem szerint

¹⁰ Országgyűlési Napló, 1912. január 19. (221.).

¹¹ Petrétai József miniszter, 2005. április 19., Országgyűlési Napló.

széles körben terjeszti külföldön. Engem is meglepett, amikor föl hívták erre a figyelmemet, hogy ez a fordítás milyen gazdag a hibákban. Ez csak egy illusztráció az első oldalról, de az utolsó oldalig tele van piros jelzéssel, habár én ezt nem vállaltam, hogy hivatalos lektorként átnézzem. Ezek alapján kérdezem, hogy a minisztérium nem vette észre a fordítás szembeötlő nyelvi hibáit? A kormány milyen intézkedéseket tervez, hogy a jövőben az ilyen súlyos szakmai hibákat elkerüljék?”¹²

Az államtitkár megköszönte a jelzést, elkérte a kijavított példányt, miközben jelezte: „Mi természetesen nem vettük észre, hiszen ha észrevettük volna, nem adjuk ki a kezünkből. Több anyanyelvű lektor dolgozott ezen a munkán, az ő munkájukban bízunk meg. [...] A célunk az volt, hogy pontos és világos fordításban adjuk közlé az alapszerződést. Itt azért megjegyezném, hogy különbséget kell tennünk a nyelvhelyességi és grammatikai hibák között – ha ilyen van, az mindenképpen nagyon sajnálatos, és ebben teljesen egyetértek Jeszenszky képviselő úrral –; és más kérdés a stiláris fordulatok megítélése, minden egyes fordító más-más fordulatokra esküszik, más-más kedvenc megoldása van, ezeket a kérdéseket nagyon nehéz eldönteni. Mindenesetre most köszönjük, hogy ön átadta a kijavított példányt, az ön által észrevételezett példányt át fogjuk nézetni ugyancsak anyanyelvi lektorokkal, és hogyha valóban szükséges egy új változat elkészítése és eljuttatása, akkor ezt fogjuk tenni.”¹³

A hiányos fordítás és közzététel is sérti a jogállami követelményeket. Egyes nemzetközi szerződések kihirdetéséről rendelkező jogszabályok, valamint a büntető törvénykönyvről szóló törvény módosítása feletti vitában hangzott el: „Az alkotmánybírósági határozat 2005. május 31-ei hatállyal megsemmisítette a Btk.-ban meghatározott kábító-szer-fogalmat, így kikerül a törvényből a kábítószerral visszaélés bűncselekmény tárgyának meghatározása. Erre tekintettel a jelzett határidőig a Btk. 286/A. §-a szerinti értelmező rendelkezés helyébe új, a jogbiztonságot az alkotmánybírósági határozat rendelkezésének megfelelően biztosító értelmező rendelkezést kell illeszteni. Az Országgyűlés a kábítószerek és a pszichotróp anyagokat tartalmazó nemzetközi ENSZ-listák eredeti és mindenkor hatályos módosított szövegét azonban törvényben nem hirdette ki, és ezért alkotmányellenes mulasztást követett el, az Országgyűlésnek 2005. május 31-ei hatállyal a listákat törvényben ki kell hirdetnie. Ám az alkotmánybírósági határozat szerint a jogbiztonságot veszélyezteti, hogy keverednek egymással a nemzetközi jogi kötelezettség, illetve a nemzeti jog alapján kábító-szernek, illetőleg pszichotróp anyagnak minősített szerek. Megoldást kell találni arra, hogy a nemzeti listás pszichotróp anyagokat is törvényben hirdesse ki az Országgyűlés. Az 1965. évi 4. törvényerejű rendeletbe, illetve az 1979. évi 25. törvényerejű rendeletbe egy-egy mellékletet illesztünk. A két törvényerejű rendelet az egyezménynek csak a magyar nyelvű fordítását hirdette ki, az angol nyelvű szöveget viszont nem. Az egyezménynek hivatalos magyar fordítását ismételtelen megállapítja, mivel az alkotmánybírósági határozat szerint a két törvényerejű rendelettel kihirdetett hivatalos magyar fordítás nem pontosan tartalmazza az egyezmény rendelkezéseit.”¹⁴

12 Jeszenszky Géza (MDF), 1996. október 29., Országgyűlési Napló.

13 Dr. Szent-Iványi István, 1996. október 29., Országgyűlési Napló.

14 Dr. Petrétai József miniszter, 2005. április 19., Országgyűlési Napló.

A végrehajtási szabályokat igénylő nemzetközi egyezmény rossz fordítása is megegyezik a jogalkotási munkát, például az ENSZ gyermekek jogairól szóló egyezménye (1989) hazai alkalmazhatóságát. Vajon jól tette-e az egyezményt kihirdető törvény, hogy a „gyermek mindenekfelett álló érdeke” formát fogadta el a szövegben („the best interest of child”), és az került be az összes gyermekvédelmi jogszabályba?

„A jelenlegi törvényhozási szakaszban nekünk nincs módunk eltérni a hivatalos magyar fordítás szövegétől, amit az 1991. évi LXIV. törvény hirdetett ki. Nem gondolom, hogy az Országgyűlésnek fordítási kérdésekben kellene állást foglalnia, hanem a hivatalos magyar nyelvű változathoz kell egy törvényt alkotni. Amennyiben valami probléma van a fordítással, akkor nyilván lehet kezdeményezni az 1991. évi LXIV. törvénynek egy újabb változatát – bár ennek a jogtechnikáját nem nagyon tudom –, mégis úgy gondolom, hogy a jelenlegi törvény szövegezésénél nekünk a hivatalos magyar változathoz kell alkalmazkodnunk. [...] »a gyermek legjobb érdeke« egy eldöntendő, valaki által minősítendő kategória. Az, hogy »a gyermek mindenekfelett álló érdeke«, számomra sokkal pontosabban értelmezhető, mert azt mondja, hogy minden más érdek előtt kell a gyermek érdekét érvényesíteni. Egy fontossági sorrendet takar »a mindenekfelett álló« kifejezés, ami szerintem értelmezhető és alkalmazható a mindennapi gyakorlatban. »A gyermek legjobb érdeke« nehezen értelmezhető, és eldöntendő minősítés, amit én sokkal pontatlanabbnak éreznék.”¹⁵ Mire a válasz a másik képviselőtől: „Én tulajdonképpen javaslatot tettem. Ez egy intellektuális környezetszennyezés tipikus példája. Egy rossz fordítás, a »mindenekfelett álló« jogászok szerint sem értelmezhető egyértelműen. Nekem jó, de a mindenekfelett álló érdek azt is jelentheti, hogy történetesen bűncselekményt követek el a gyermek érdekében, mert nem eszik. Ez nem a legjobb érdeke a gyermeknek. Javaslatot tettem. Az, hogy ez rossz fordítás – meg is tettem a törvénymódosító javaslatomat –, attól még ezt pontosan be lehet adni, jóvá lehet hagyni. Általában csatlakozunk – gondolatában, tartalmában – az egyezményhez, nem szó szerint. Amit javasoltam, majd megvitatjuk. Ha másként dönt a parlament, akkor elfogadom.”¹⁶

A kulturális kifejezések sokszínűségének védelméről szóló, Párizsban 2005-ben elfogadott UNESCO-egyezmény kihirdetéséről szóló törvényjavaslat vitájában kizárólag a címadó megfogalmazás magyar megfelelője állt a középpontban. Vajon a „promotion of the diversity of cultural expressions” mit akar üzeni?

„Benyújtottam egy módosító javaslatot, amelyet a külügyi bizottság egyharmados támogatásával továbbított a tisztelt Ház elé. Egy percig sem vonom kétségbe, hogy ez igen fontos szerződés, hiszen azt a területet próbálja rendezni, amelyik nem a gazdasági szférához tartozik, hanem azonosságunk a kultúrához kötődik. Tudom azt is, hogy nemzetközi szerződéshez nem lehet módosító javaslatot benyújtani, a problémám azonban a fordítással volt, és ezért a magyar kísérőszöveghez nyújtottam be módosítást arra való hivatkozással, hogy a magyar fordítás értelemzavaró. Ilyennel már találkoztunk más nemzetközi szerződések kapcsán is, akkor is megemlítettem a kifogásaimat. Ebben az esetben azonban úgy érzem, hogy a törvény

15 Csizmár Gábor (MSZP), 1997. február 11., Országgyűlési Napló.

16 Dr. Nádori László (SZDSZ), 1997. február 11., Országgyűlési Napló.

értelmezését teszi nehezzé vagy akár lehetetlenné, ha ebben a formában marad. [...] Értelmezavaró számunkra és sokak számára éppen a legfontosabb fogalom meghatározása, amit a cím is magában foglal, a »kulturális kifejezések« fogalom meghatározása. A kulturális azonosságot hordozó termékek, áruk, szolgáltatások védelméről van szó, hiszen az Európai Unió keretében az áruk szabad áramlása alapvető elv, viszont a kulturális területen nyilvánvalóan az egyik kulturális megjelenítés nem helyettesíthető egy másik kultúrával, ezért itt a szabad áramlás nem értelmezhető hagyományos módon. A módosító indítványomban ezért javasoltam a 'műalkotások' szót. Az Európai Unióba való illeszkedésünk utolsó lépéseként sem kellene feladnunk önazonosságunkat, vagyis elismerem, hogy nyilvánvalóan szinte elkerülhetetlen, hogy járjon bizonyos nyelvromlással a soknyelvűség.¹⁷ A kulturális sokszínűség ellen vagy mellett harcol-e a fordító, nemzeti önazonosságunkat védve? „Fontos ez a vita, azt is érinti, hogy az egyezmény szövegében és címében is szereplő »kulturális kifejezés« mit jelent, és hogyan kell ezt lefordítani magyarra, helyes-e az a fordítás, amelyet a szakértő kollégák, illetve az illetékes tárcák elkészítettek. Ebben a részletes vitában is megismerhettük azt a számos háttértényezőt, ami képviselő urat arra indította, hogy ebben a kérdésben egy látszólag nyelvtaninak, formainak tűnő módosító indítványt nyújtson be. A képviselő úr észrevételeit a kormány érdemben megvizsgálta, végeredményeként is arra jutottunk, hogy az eredeti fordítás a helyes, ez tükrözi az egyezmény eredeti szándékát, amelyet az egyezmény aláírói, köztük hazánk is képviselnek. Ezért kérem, hogy az Országgyűlés eredeti formájában fogadja el a betervezett határozattervezetet.”¹⁸

Az egészségügyi és a hozzájuk kapcsolódó adatok kezeléséről szóló törvényjavaslat általános vitájában került elő, hogy van-e gépi úton feldolgozott személyes adat, és van-e biztosítás az adatvédelemben, amire az előterjesztő mint nemzetközi kötelezettségre hivatkozik.¹⁹

„Ez az országgyűlési határozati javaslat az Európa Tanács adatvédelmi egyezményének a megerősítéséről szól. Szeretném felhívni a figyelmet arra, hogy rossz a fordítás. Tehát át kellene nézni még egyszer, lévén, hogy az egyezmény szövegéhez képviselők módosító indítványt nem nyújthatnak be, és a rossz fordítással valamit tenni kellene majd; szívesen jelzem, hogy hol vannak hibák. Úgy tűnik, az egyezmény szövege és a törvényjavaslat szövege között van bizonyos eltérés, és ezt célszerű lenne feloldani. Nem hiszem, hogy az összes eltérést most el tudnám mondani, de mondanék példát, hogy hol látok én gondot. Azt mondja az 5. §-a ennek az egyezménynek, hogy a személyes adatokra vonatkozó követelmények gépi feldolgozása során az adatok tárolási módjának olyannak kell lennie, amely az adatalany azonosítását csak a tárolás céljához szükséges ideig teszi lehetővé. Ám ezt teljesítő szabály nincs a törvényjavaslatban, csak annyi, hogy az adatfelvételtől számított 30 évig vagy legalább 50 évig kell

17 Dr. Kelemen András (Fidesz), 2008. február 18., Országgyűlési Napló.

18 Arató Gergely államtitkár, 2008. február 18., Országgyűlési Napló.

19 1998. évi VI. törvény az egyének védelméről a személyes adatok gépi feldolgozása során Strasbourgban 1981. január 28. napján kelt egyezmény kihirdetéséről, majd ehhez kapcsolódó 1997. évi XLVII. törvény az egészségügyi és a hozzájuk kapcsolódó személyes adatok kezeléséről és védelméről.

valamit megőrizni, de az időhatár nem a tárolás céljához kötődik. Aztán az egyezmény 6. §-a azt mondja, hogy nem lehet gépi úton feldolgozni a faji eredetre, politikai véleményre, vallásos vagy más meggyőződésre, valamint az egészségre, a szexuális életre vonatkozó személyes adatokat, kivéve, ha a hazai jog megfelelő biztosításokat nyújt. Itt szeretném megjegyezni, hogy ez például egészen biztosan hibás fordítás, mert a hazai jognak biztos, hogy nem biztosításokat kell nyújtani, hanem biztosítékokat, és egyébként itt gépi adatfeldolgozásról van szó.”²⁰

A jogharmonizáció is bőven adott alkalmat a kifejezések, fordítások minősége felletti vitára. Egy példa. *„Csak az elmúlt fél év alatt számos olyan eset volt, amikor az európai uniós normákat akár pongyola fordítás, akár meg nem értés, akár más figyelmetlenségek miatt egyszerűen nem sikerült az eredeti cél szolgáltatába állítani, és itt az ellenzéki javaslatokat rendre figyelmen kívül hagyta a kormány. Egyébként ugyanez történik jelen esetben is. Szeretnék utalni arra, hogy a kereskedelmi reklámtörvény EU-harmonizálása tekintetében fölhiwtuk a figyelmet arra, hogy fordítási hiba van abban az irányelvben, amit egyébként végül – tiltakozásunk ellenére – beleépített a magyar jogrendbe a kormány. Ugyanez igaz a munka törvénykönyvével kapcsolatos helyzetre, amikor szembementek egy uniós normatívával; ugyanez igaz a híres pelenkaügyre, ott is a jogharmonizációra való hivatkozással készült egy teljesen EU-ellenes és fals rendelkezés; aztán – ma még erről lesz szó – a hírközlési törvény esetében is gyakorlatilag lejárt, idejétmúlt direktívákhoz harmonizálják a magyar jogot.”²¹* Ugyanakkor éppen a helyes fordítás ad érvet a megfelelő jogharmonizációhoz. *„A csatlakozási szerződés IV. fejezetében előforduló, megszüntetendő mezőgazdasági készleteket, a tagállamoknak a saját költségükre kell megszüntetniük. A rendes, átvihető készlet fogalmát az egyes termékek tekintetében az egyes közös piacszervezés külön feltételei és céljai alapján kell meghatározni. Az angol nyelvű szöveg is ugyanezt mondja ki, tehát a fordítás helyes. Ezzel szemben az előttünk fekvő törvényjavaslat azt tartalmazza, hogy a készlettulajdonos költségére történne meg ezeknek a készleteknek a kivonása a piacról. Ez nyilvánvalóan ellentétes a csatlakozási szerződésben foglaltakkal.”²²*

Míg egy másik példa jelzi, hogy a gondolat és nem a szavak átvétele a fő feladat.

„A kormányprogram szerint valójában 2004 a számviteli sztenderdek megalkotásának az éve. Én még egyszer kérem önöket, hogy ezt a kis terjedelmű és most valóban jogharmonizációs anyagot, amely az én érzésem szerint néhol egyszerű angol fordítás, módosító indítványokkal ki kell egészíteni, hogy megfeleljenek a magyar nyelvhasználatnak és a magyar mérlegnek és beszámolórendszernek. Szüksége van rá azoknak a vállalkozásoknak, amelyek a tőke szabad mozgását tényleg már eddig is igénybe vették, és ezután is élni akarnak ezzel a lehetőséggel.”²³

A gazdasági átalakulásnak egyik kísérőjelensége, hogy a külföldi ügyfelekkel, aztán már mással sem készül magyar nyelvű szerződés, ahogy ezt egy kérdésben felvetették.

20 Dr. Kutrucz Katalin (MDNP), 1997. április 14., Országgyűlési Napló.

21 Dr. Szanyi Tibor (MSZP), 2001. május 9., Országgyűlési Napló.

22 Kékkői Zoltán József (Fidesz), 2004. március 22., Országgyűlési Napló.

23 Göndör István (MSZP), 2003. október 13., Országgyűlési Napló.

„A magyar nemzetnek – és tudatosan használok azt a szót, hogy magyar nemzet – két olyan tulajdona van, amelyből mindenki szabadon meríthet, és amit mindenki szabadon gazdagíthat: a történelme és az anyanyelve. Úgy látszik, a kormány nem a legjobban vigyáz erre a két kincsre. Az ÁSZ jelentéséből idéznék: »A privatizációs tranzakciók nagy hányadában sokszorosan és régóta visszatér az a gyakorlat, hogy a döntést igénylő kérdéseket tartalmazó dokumentumok kizárólag angol nyelven készülnek, noha elnöki utasítás szerint hiteles magyar nyelvű fordítást kellene mellékelni hozzájuk.« Gyakran a szerződések is kifogásolhatók, mert a szerződések nyelvezete a szakértő szerint pályafutásának egyik legbonyolultabb szerkesztési és retorikai megoldásaival terheli az olvasót az angol eredetiben is. A legjobb erőfeszítések sem teszik lehetővé hivatalos fordítás és szövegváltozat készítését.»²⁴ Az államtitkár intézkedéseket ígért a helyzet orvoslására.

A nemzetközi szervezetek és belső egységeik elnevezése is vitatott időnként. Például az Európa Tanács parlamenti közgyűlése (parliamentary assembly) miért nem tanácskozó közgyűlés, ahogy több országban is ilyen a használata ennek a szónak? – kérdezte még 1990-ben egy képviselő.²⁵ A tolmácsolás, fordítás nivója és ára szorosan összekapcsolódhat annak függvényében, ki férhet hozzá az állami megrendeléshez, másfelől, hogy ki készíthet hivatalos, hiteles fordítást, egyáltalán szaknyelvi fordításokat.

„Tisztelt Miniszter Úr! A Miniszterelnöki Hivatal két részletben, az elmúlt év decemberében és ez év márciusában nem nyilvános közbeszerzési eljárásban összesen 100 millió forintos megbízáshoz juttatta Bereczky Tamásnak, Medgyessy Péter miniszterelnök tolmácsának családi vállalkozását. A decemberi közbeszerzési tájékoztató szerint a miniszterelnöki tolmács szoros küzdelemben jutott 29 millió forinthez, ahogy a Közbeszerzési Értesítő írja – idézem –: A beérkezett ajánlatok száma egy. [...] Ebben az egyszemélyes tolmácsversenyben miért csak annak a fordítóknak egyesületnek a tagjai vehettek részt, amelyhez a miniszterelnöki tolmács tartozik? Várom válaszát.»²⁶

A Miniszterelnöki Hivatalt vezető miniszter szerint „akiről beszél, ez az úr nem Medgyessy Péter tolmácsa, egy kitűnő szakember, aki az elmúlt tizenhárom évben dolgozott Antall Józseffel, Horn Gyulával, Torgyán Józsefnek is dolgozott, és ma gyakran fordít a közársasági elnök úrnak és a miniszterelnök úrnak is. [...] Az elmúlt évi pályázatra négy ajánlattevőnek küldtek ki ajánlatkérést, ebből egy élt az ajánlattétellel; hárman, köztük a megelőző évi győztes, aki a MeH-pályázatokon nyert, nem élt ezzel a lehetőséggel, aki pedig végrehajtotta magas színvonalon ezt a feladatot, az érvényes ajánlatot tett megelőzően; hasonlóképpen a mostani meghívásos pályázaton, ahol is négy felkért ajánlattevő volt a rövid határidőre tekintettel (uniós nemzeti jelentést kellett fordítani angolra). Az érintettek közül három ajánlatot is tett, kettő eredeti címpéldány, illetve egyesületi tagság bemutatása hiányá-

24 Dr. Takács Péter (MDF), 1997. május 6., Országgyűlési Napló.

25 Dr. Karcsey Sándor (KDNP), 1990. október 30., Országgyűlési Napló.

26 Dr. Répássy Róbert (Fidesz), 2003. április 14., Országgyűlési Napló.

ban nem került bevonásra a versenybe, tehát kizárták a versenyből. A nyertes ajánlat ugyanakkor mind a három beadott ajánlat közül a legkedvezőbb volt.”²⁷

Az igazságügyi tárca vezetőjének már 1992-ben feltették a kérdést a parlamentben: Meddig tart az Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda monopolhelyzete? „Mindannyiunk előtt ismert, hogy az elmúlt években jelentősen megnövekedett hazánkban az idegenforgalom, nőtt a külföldi tőke részvétele a gazdaságban, nagyszámú menekült, munkavállaló, letelepedni szándékozó érkezett hazánkba. A külföldi állampolgároknak egyre több elintézendő ügye keletkezett különböző szerveknél. Abban az esetben is el kell juttatni a fordítást az Országos Fordító és Fordításhitelesítő Irodához, ha azt megfelelő nyelvtudással, illetve képesítéssel rendelkező személy már helyben elvégezte. Az iroda látja el a fordítást és a hitelesítést az egész országban, így gyakran hetek, hónapok alatt intéződnék el az ügyek. Ez a felmerülő költségek viselése mellett nem kevés bosszúságot okoz az ügyfeleknek. Mi teszi szükségessé ezt az eljárást? A hatályos jogszabályi előírás, a 24/1986-os minisztertanácsi rendelet és a 7/1986-os miniszteri rendelet alapozza meg az iroda kizárólagos feladatkörét az alábbi esetekben: idegen nyelvű szövegnek magyar vagy más idegen nyelvre való hiteles fordítása, más által készített fordítás hitelesítése idegen nyelvű iratról hiteles másolat készítése. Érdekes módon az 1990. évi módosítás egy kivételt enged meg, mely szerint a cégkivonat hiteles fordítására a szakfordítói, valamint a szakfordítói lektori képesítéssel rendelkezők is jogosultak. Úgy vélem, a fordításhitelesítés szervezetének korszerűsítése elkerülhetetlen, és felmerülhet más tevékenységekhez – például ügyvédekhez, közjegyzőkhöz hasonlóan – a szabályozás felülvizsgálatának igénye, a szükségtelen kötöttségek feloldása.”²⁸ Vagyis tervezik ezt, várhatóan mikor szüntetik meg a monopolhelyzetét, privatizálják, vagy sem?

A tárcavezető tömör választ adott:

„Sajnálom, hogy nagyon rövid időt tudunk csak ennek a – valószínűleg első ízben a parlament elé kerülő – nagy múltú cégnek, intézménynek a sorsára szánni. Hadd mondjam el előjáróban, hogy 123 évvel ezelőtt került sor a Magyar Királyi Miniszterelnökség keretében a Központi Fordító Osztály felállítására. Tulajdonképpen ennek a jogutódja az ön által említett, kicsit pontosításra szoruló ügykörrel rendelkező Országos Fordító Iroda. A pontosítás, ami a hivatkozott jogszabályt illeti: mindig a hiteles fordításról van szó, illetőleg a fordításhitelesítésről, valamint hiteles másolatok készítéséről. Így tehát az OFI-nak valamennyi tevékenysége jelenleg is a hiteles, a közhiteles fordítás elvéből kiindulva, pillanatnyilag igen fontos állami, hogy úgy mondjam, jogalkalmazói prioritások alapján áll fenn. Ezt én így nem mondanám egyértelműen monopóliumnak. Ez olyan fontos érdek, amelynek a fenntartásához, szakszerű lebonyolításához, lényegesebb érdek fűződik, amely az ügyfelek számára kétségtelenül kedvezőtlen megközelítést és a budapesti központtal kapcsolatos hozzáférhetőséget jelent. Ettől függetlenül napirenden tartja a minisztérium az irodával kapcsolatos teendők felülvizsgálatát: mely ügykör az, amelyben okvetlenül szükséges a hiteles fordítás állami érdekből történő biztosítása. Hadd mondjam el, hogy rosszak a tapasztalataink a nemrég

27 Kiss Péter miniszter, 2003. április 14., Országgyűlési Napló.

28 Mádi László (Fidesz), 1992. február 18., Országgyűlési Napló.

önkormányzati hatáskörbe került szakfordítói és tolmácsigazolványok képesítésével kapcsolatos helyzetről. Sajnos az ön által hivatkozott egyszerűsítést a szakmai képzettségre vonatkozó kicsit nagyvonalú engedélyezési eljárás nem támasztja alá. Meg kell mondanom például azt, hogy középfokú nyelvvizsgával szakfordítói, illetve szakfordító lektori igazolványt adnak ki. Én azt hiszem, hogy ez képtelenség. [...] A közeljövőben Szegeden kíván az OFI irodát nyitni, felismerve azt az igényt, és Szegeden látva biztosítva azt a személyi feltételt, amely az elvárható magas szintű és szakszerű fordítást biztosítja. Amennyire tudunk, igyekszünk a többi vidéki elvárásnak is megfelelni. A monopolhelyezettel kapcsolatban azt tudom mondani, hogy nem a monopolhelyzetnek a szokásos pejoratív értelméről van szó, hanem egy állami feladat ellátásához nélkülözhetetlen, magas szintű szakmai és nem annyira bürokratikus kontroll alatt tartott tevékenységről. Ezért a privatizáció nem a jövő.”²⁹

A változások ütemét lassúnak ítélte egy másik képviselő is:

„Hogyan kívánja szabályozni a tárca a szakfordítás és tolmácsolás kérdésköreit az Európai Unióhoz való csatlakozás előkészítési folyamatában?”³⁰ Még 1986-ban megjelent egy MT-rendelet a szakfordításról és tolmácsolásról, majd ezzel kapcsolatosan egy IM- és MM-rendelet a képesítések megszerzésének feltételeiről. Úgy tűnik tehát, hogy a törvényi szabályozás létezik és van, ugyanakkor az 1986. évi szabályozás egy teljesen más gazdasági környezetben készült. Azóta a vállalkozások szabadsága, egyéni vállalkozók sokaságának megjelenése azt jelenti, hogy megérett az idő egy átfogó és a jelenlegi gazdasági körülményekhez jobban igazodó szabályozásra. Ma ugyan az ELTE-n folyik ilyen jellegű képzés, és szabályozott a bizonyítványok megszerzésének a módja, a tolmácsigazolványokat, az 1986. évi rendelkezések pontatlan értelmezése miatt, gyakran ügyintézők adják ki, működési engedélyeket, végzettségtől teljesen függetlenül. Várható-e a szakfordítás és a tolmácsolás átfogó újbóli szabályozása, az európai közeledés, várható-e, hogy a fordítás és a tolmácsolás valóban elismert és nyilvántartott szakma lesz? [...] Talán szükséges lenne egy szakfordítói vagy hiteles fordítókamarának a létrehozása, amely közérdekű funkciókat tudna ellátni, esetleg igazgatási feladatokkal is meg lehetne bízni, és bizonyos értelemben felügyeleti jogkört is át tudna vállalni az államtól.”

Az államtitkár válaszában jelezte, hogy a rendeleteket az előző években többször is módosították. Ezek meghatározzák, hogy szakfordítást és tolmácsolást ki milyen feltételekkel, képesítéssel és hatósági ellenőrzéssel végezhet munkaviszonyban, illetve díjazás ellenében hivatásszerűen. Az OFFI státusza is e szabályozáson alapul. Hiteles fordítást, fordításhitelesítést, valamint idegen nyelvű hiteles másolatot – ha jogszabály eltérően nem rendelkezik – csak ez az iroda készíthet. Jogharmonizációs szempontból a két rendelet nem vet fel aggályokat. Mindazonáltal, az OFFI-nak biztosított kizárólagos jogok tárgyában nem kerülhető el a fordításhitelesítés szabályozásának további felülvizsgálata, és a felvetett kérdésekben lépni kell. A tárca csak akkor tudja támogatni a kamara gon-

29 Dr. Balsai István miniszter, 1992. február 18., Országgyűlési Napló.

30 Szöllősi Istvánné (MSZP), 1997. szeptember 9., Országgyűlési Napló.

dolatát, ha valóban olyan közfeladatokat látna el, amelyek indokolttá teszik létrehozását.³¹

Szent Jeromoshoz, a fordítók védőszentjéhez fűződik a Vulgata, ő fordította le hébernyelv-ismerete alapján az Ótestamentumot latin nyelvre. A teljes fordítás azonban tartalmazott egy híressé vált hibát, miszerint Mózes, amikor visszatért a Sínai-hegyről, a feje ragyogott, amit tévesen úgy fordított, hogy a fejéből szarvak nőttek ki. Ezért sok festmény és szobor ábrázolja Mózeset szarvakkal. Lám, még a jeles szakemberek is tévedhetnek, és ez nemcsak a képzőművészetben, de a jogalkotásban is komoly következményekkel járhat. Szerencsére a kodifikáció csapatmunkát és nyilvánosságot igényel, a magányos jogalkotó nem ismert, csak az aszkéta fordító vagy a festőzseni.

31 Dr. Avarkeszi Dezső államtitkár, 1997. szeptember 9., Országgyűlési Napló.

II.

A FORDÍTÁS ÉS A TOLMÁCSOLÁS KUTATÁSA

A FORDÍTÁSSPECIFIKUS METANYELVI ISMERETEK SZEREPE A PROFESSZIONÁLIS FORDÍTÁSBAN

DUDITS ANDRÁS

SZTE BTK Angol Tanszék

E-mail: dudits@lit.u-szeged.hu

The Role of Translation-specific Metalinguistic Knowledge in Professional Translation. The aim of the paper is to show that declarative knowledge about the linguistic dimension of the translation process (i.e. translation-specific metalinguistic knowledge) is an integral part of the skill set of professional translators. Focusing on cognitive processes and language processes, the first part of the paper presents a comprehensive taxonomy of translation operations and translation procedures to establish a theoretical framework for conceptualising the translation process in its linguistic dimension. In order to highlight the relevance of translation-specific metalinguistic knowledge, the paper then discusses how such declarative knowledge may be utilised in terms of 1) improving translation competence, 2) enabling conscious control over mental mechanisms in translation, and 3) facilitating efficient and effective professional communication in the context of translation service provision.

Keywords: cognition, metalinguistic knowledge, translation operations, translation procedures, translation competence

1. Bevezetés

A fordítás folyamata olyan jelenség, amely több dimenzióban is értelmezhető: a megrendelő és a fordító (mint nyelvi szolgáltató) vonatkozásában értelmezhető szolgáltatási folyamatként; a közlő és a befogadó, valamint a fordító (mint nyelvi közvetítő) vonatkozásában értelmezhető kommunikációs folyamatként; a fordító (mint nyelvi munkát végző hivatásos nyelvhasználó) vonatkozásában pedig értelmezhető munkafolyamatként és nyelvhasználatként. A fordítási folyamat megnyilvánulásának mindezen dimenziói közül azonban a nyelvi dimenzió tekinthető a legelemibbnek, hiszen minden esetben a fordítói nyelvhasználatra épül az a szolgáltatás, amely egy adott munkafolyamat révén, illetve az annak eredményeképpen létrejövő célnyelvi szöveg révén lehetővé teszi a kommunikációt a forrásnyelvi közlő és a célnyelvi befogadó között. Ennek megfelelően a minőségi nyelvi szolgáltatás biztosítása szempontjából alapvető fontosságú, hogy a professzionális fordító olyan magas szintű nyelvi kompetenciával rendelkezzen, amely képessé teszi őt akár a legszigorúbb megrendelői elvárásoknak is megfelelő, prémiumminőségű célnyelvi szövegek alkotására. Ez a fajta professzionális nyelvi kompetencia pedig egyszerre gyökerezik procedurális tudásban (kellően fejlett nyelvi készségekben) és deklaratív tudásban (a nyelvvel, illetve a nyelvműködéssel kapcsolatos alapos ismeretekben).

Míg a készség szintű nyelvhasználat jelentősége többé-kevésbé evidens, addig a nyelvre vonatkozó tudás jelentőségéről, azaz a metanyelvi ismeretekkel való rendelkezés hasznáról a szakmabeliek körében ritkán fogalmazódnak meg érdemi kijelentések.

A fentiekben foglaltakkal összefüggésben a jelen tanulmány célja rávilágítani arra, hogy a fordítási folyamat nyelvi dimenziójára vonatkozó deklaratív tudás a professzionális fordító tudásának fontos részét képezi, és több szempontból is jelentőséggel bír. A fordításspecifikus metanyelvi ismeretek relevanciájával kapcsolatos kijelentések megalapozásaként a tanulmány először kijelöli a vizsgáldás tárgyát képező jelenségek körét, majd áttekintést nyújt arról az átfogó elméleti keretről, amely lehetőséget kínál a komplex fordítási folyamat részletes konceptualizálására. Ezt követően kerül sor a fordításspecifikus metanyelvi ismeretek hasznának szemléltetésére szolgáló megállapítások megfogalmazására – a fordítói kompetenciafejlesztés, a fordítói tudatosság, valamint a fordítói kommunikáció kérdésére összpontosítva.

1.1. A vizsgált jelenségek körének meghatározása

A tanulmányban a *fordítás* és a *fordítási folyamat* terminusok az írott szövegek interlingvális írásbeli fordításának folyamatát jelölik. Ennek megfelelően a vizsgált jelenségek köre nem terjed ki az egyéb modalitásokban megvalósuló interlingvális fordításra (a szóbeli szövegek szóbeli fordítására, az írott szövegek szóbeli fordítására, a szóbeli szövegek írásbeli fordítására), valamint a fordítás egyéb megnyilvánulási formáira (pl. az intralingvális fordításra vagy az interszemiotikus fordításra) sem.

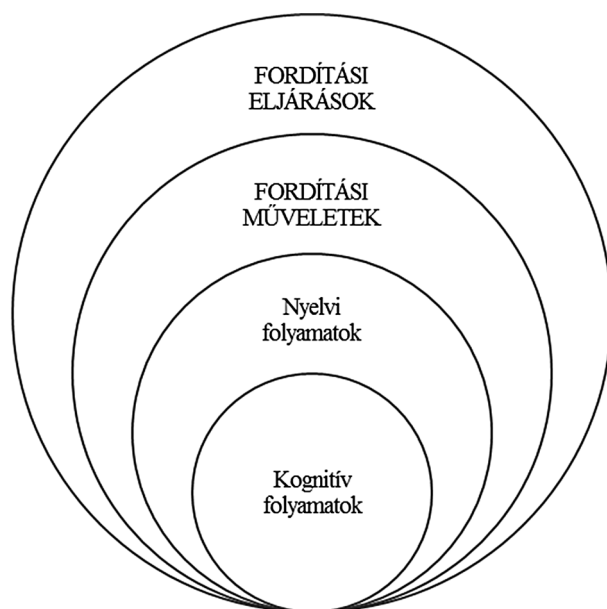
A tanulmány az egyéni fordítás folyamatának nyelvi dimenziójára fókuszál, így a *fordítási folyamat* fogalma az egyén nyelvműködésében megvalósuló folyamatként értelmezendő. Ebből adódóan a fordítási szolgáltatás szempontjából meghatározó egyéb szakemberek (pl. lektorok vagy korrektorok) szerepe nem képezi vizsgálat tárgyát, mint ahogyan a fordítás produktuma (a fordított szöveg), a fordítási folyamat egyéb dimenziói (a szolgáltatási és a kommunikációs dimenzió) és a fordítás különböző aspektusai (kulturális, technikai, etikai stb. aspektusai) sem.

A tanulmány témája szempontjából a fordító által végzett fordítás folyamatának teljes egésze jelentőséggel bír, így a releváns jelenségek körébe nemcsak a szegmens szintű reprodukció (azaz a munkamemóriában megvalósuló szó-, tagmondat- vagy mondat-szintű átvitel/transzfer) megnyilvánulásai, hanem a szövegfeldolgozás és a szövegalkotás különféle megnyilvánulásai is beletartoznak (lásd 1. táblázat). Ennek megfelelően előtérbe kerül számos különböző mechanizmus, amely a forrásnyelvi szöveg első betűjének fordítói feldolgozásával kezdődő és a célnyelvi szöveg utolsó írásjelének fordítói feldolgozásáig terjedő fordítási folyamatban érvényesülhet. Ezt az összetett folyamatot, illetve a folyamat egyes elemeit és tényezőit több fordításkutató vizsgálta és vizsgálja – lásd pl. Bell (1991), Campbell–Wakim (2007), Göpferich–Jääskeläinen (2009), House (2011), Jakobsen (1999), Jääskeläinen–Tirkkonen-Condit (1991), Malmkjær (2000), Shreve–Angelone (2010). A folyamatorientált fordításelméleti kutatások többsége azonban a fordítási folyamat produktív, illetve reprodukzív mechanizmusainak vizsgálatára helyezi

a hangsúlyt, és elsősorban a célnyelvi szövegalkotási technikákkal foglalkozik, mégpedig anélkül, hogy figyelmet (vagy kellő figyelmet) szentelne a folyamatot meghatározó receptív mechanizmusoknak, azaz a fordítói szövegfeldolgozásnak. Emellett az is megállapítható, hogy a fordítói szövegfeldolgozással kapcsolatos kutatások száma relatíve alacsony, ami különösen meglepő, ha figyelembe vesszük, milyen szignifikáns szerepe van az olvasásnak a fordítás folyamatában – abban a komplex folyamatban, amely minden esetben szükségszerűen olvasással kezdődik (a forrásnyelvi szöveg áttekintésére szolgáló szövegfeldolgozás formájában), és szükségszerűen olvasással is végződik (a célnyelvi szöveg ellenőrzésére szolgáló szövegfeldolgozás formájában). A fordítás folyamatát ilyen módon keretbe foglaló olvasás ugyanakkor azért is fokozottan releváns a folyamat egésze szempontjából, mert az olvasási mechanizmusok a fordításban nemcsak egyetlen, hanem számos különböző formában megnyilvánulnak, és több fordításspecifikus jellemzővel is bírnak (ahogyan arról az 1. és a 2. táblázat is tanúskodik). A vonatkozó tényezők egy részéről például Dudits (2005, 2006, 2007, 2011, 2018); Göpferich–Jakobsen–Mees (2008); Macizo–Bajo (2004, 2006, 2009); Mossop (2001); Shreve et al. (1993); valamint Washbourne (2012) tanulmányai nyújtanak áttekintést.

2. A fordítási folyamat művelet- és eljárásalapú konceptualizálása

A *fordítási folyamat* kommunikációs aktus keretében megnyilvánuló interlingvális és interkulturális nyelvi közvetítés, amely egy forrásnyelvi szöveg célnyelvi szöveg formájában történő reprodukálása révén valósul meg (a fordítás reproduktív folyamatként való értelmezéséről lásd Englund Dimitrova 2005). A forrásnyelvi szöveg célnyelvi szöveg formájában történő reprodukálása sokrétű folyamat, amely a nyelvi, illetve nyelvileg kódolt információk recepciójával, produkciójával és transzferálásával összefüggő nyelvi feladatok teljesítésére szolgáló különböző fordítási eljárások elvégzésére épül, illetve a különböző eljárások részét képező – receptív, produktív és transzferálási – fordítási műveletek végrehajtásán alapszik. A fordítás folyamatában tehát az adott fordítási aktus szempontjából releváns két nyelv használatát implikáló kognitív és nyelvi folyamatok alapvetően fordítási műveletekbe és az azokból álló fordítási eljárásokba szerveződő módon mennek végbe. Ennek megfelelően a kognitív folyamatok, a nyelvi folyamatok, a fordítási műveletek és a fordítási eljárások együttesen alkotják a nyelvi dimenzióban értelmezett fordítás komplex folyamatát, amelyben a kognitív folyamatok, a nyelvi folyamatok, a fordítási műveletek és a fordítási eljárások egymáshoz való viszonya hierarchikus. Ezt a hierarchikusságot szemlélteti az 1. ábra.

1. ábra: *A fordítási folyamat hierarchikussága*

Az 1. ábra a fordítási eljárások, a fordítási műveletek, a nyelvi folyamatok és a kognitív folyamatok közötti hierarchikus viszonyrendszer kétféle megközelítésben való értelmezését is lehetővé teszi. Az egymásba ágyazottságot szemléltető ábrázolásmód először is arra világít rá, hogy a fordítás folyamatának alapját kognitív folyamatokra épülő nyelvi folyamatok képezik – és ezekre a nyelvi folyamatokra épülnek a fordítási műveletek, a fordítási műveletekre pedig a fordítási eljárások. Ezenkívül az ábra azt is tükrözi, hogy a fordítás folyamatában a kognitív folyamatok nyelvi folyamatokban bomlanak ki, a nyelvi folyamatok pedig fordítási műveletekben, a fordítási műveletek pedig fordítási eljárásokban. Mindazonáltal bármelyik megközelítésben értelmeződik is a fordítás folyamata, a folyamat különböző szintjeinek viszonyrendszeréből az is következik, hogy a fordítási folyamat a nyelvi dimenziójában több absztrakciós szinten is leírható (ti. a kogníció, a nyelvműködés, a fordítási műveletek és a fordítási eljárások szintjén). Az alábbiakban ezeknek az absztrakciós szinteknek a bemutatása, azaz a kognitív folyamatok, a nyelvi folyamatok, a fordítási műveletek és a fordítási eljárások fogalmának meghatározása, illetve a különböző műveletek és eljárások taxonómiájának táblázatos áttekintése következik.

2.1. Kognitív folyamatok

A *kognitív folyamatok* az emberi megismerés általános kontextusában olyan alapvető mentális mechanizmusok, amelyek az érzékelés és az észlelés eredményeképpen az elmében leképeződő információk (mentális reprezentációk) feldolgozása, tárolása, előhívása

és felhasználása révén lehetővé teszik a gondolkodás szempontjából meghatározó különböző mentális feladatok végrehajtását – például a tudatosítást, az azonosítást, az összehasonlítást, a következtetést, a döntést, a problémamegoldást (vö. Neisser 1976). A kognitív folyamatok egy része automatikus (figyelmet nem vagy csak részben igénylő) folyamat, más része kontrollált (fokozott figyelmet igénylő) folyamat (lásd Czigler 2007).

2.2. Nyelvi folyamatok

A *nyelvi folyamatok* olyan kognitív folyamatok, amelyek a mentális nyelvi reprezentáció különböző szintjein (ún. grafémikus, morfémius, lexikai, szintaktikai, szemantikai, pragmatikai reprezentációs szint) megvalósulva biztosítják a nyelvi, illetve nyelvileg kódolt információk recepcióját, azaz dekódolását és/vagy értelmezését, valamint a nyelvi információk produkcióját, azaz kódolását és/vagy kifejezését (vö. Warren 2013). A fordítás keretében egymással kombinálódva ugyanezek a nyelvi folyamatok teszik lehetővé a nyelvileg kódolt információk transzferálását (a forrásnyelvi dekódolás és/vagy értelmezés és a célnyelvi kódolás és/vagy kifejezés egymással közvetlen kölcsönhatásban álló megvalósulását). A nyelvi folyamatok lehetnek részben vagy egészben automatikus (azaz kognitív/figyelmi kapacitásokat kevésbé igénylő) folyamatok vagy részben vagy egészben kontrollált (azaz kognitív/figyelmi kapacitásokat fokozottabban igénylő) folyamatok (lásd Németh 2006).

2.3. Fordítási műveletek

A *fordítási művelet* receptív és/vagy produktív nyelvi folyamatokon alapuló olyan nyelvi művelet, amely a két nyelv használatát implikáló fordítás folyamatában a nyelvi recepcióval, produkcióval vagy transzferálással összefüggő nyelvi feladatok teljesítésére (pl. dekódolásra, jelentésazonosításra, verbalizálásra, grafémikus kódolásra) szolgál. Kognitív szempontból a fordítási műveletekben verbális (forrásnyelvi és/vagy célnyelvi) és/vagy nonverbális (azaz analóg és/vagy fogalmi és propozicionális jellegű) mentális reprezentációk egyaránt szerepet játszanak, illetve játszhatnak; a műveletek végrehajtása pedig történhet részben vagy egészben automatikusan (azaz kognitív/figyelmi kapacitásokat kevésbé igénylő módon) vagy részben vagy egészben kontrolláltan (azaz kognitív/figyelmi kapacitásokat fokozottabban igénylő módon).

A részint Vinay–Darbelnet (1958/1995), Klaudy (1999, 2003, 2004) és Dudits (2011, 2017, 2018) terminusainak adaptálása nyomán megnevezett fordítási műveletek teljes rendszerét az 1. táblázat szemlélteti (a vonatkozó fordításelméleti terminológiai kérdésekről lásd Chesterman 2005). Az egyes műveletek neve az adott művelet funkcióját és/vagy eredményét hivatott tükrözni, és nem utal arra, hogy a művelet végrehajtása közben milyen mentális reprezentációk (forrásnyelvi, célnyelvi és/vagy nonverbális reprezentációk) aktiválódnak, illetve kerülnek egymással kölcsönhatásba a fordító munkamemóriájában. Ennek megfelelően például a *transzkódolás* terminus nem úgy értelmezendő, hogy a fordító az adott forrásnyelvi reprezentációt a vonatkozó nonverbális reprezentáció tudatosulása nélkül felelteti meg a korrespondáló célnyelvi reprezentáció-

nak, hanem úgy, hogy a célnyelvi verbalizáláshoz – automatikusan vagy kontrollált módon – a vonatkozó forrásnyelvi elemnek rendszerszinten megfeleltethető célnyelvi elemet választja, vagy átírást/átvételt alkalmaz (vö. Seleskovitch 1978, Tirkkonen-Condit 2005).

Receptív fordítási műveletek		
• Fordítási áttekintő olvasás • Fordítási szövegértő olvasás • Fordítási szövegalkotási célú olvasás • Fordítási ismeretszerző olvasás • Fordítási kereső olvasás • Fordítási összehasonlító olvasás • Fordítási ellenőrző olvasás • Fordítási korrektúraolvasás		
Produktív fordítási műveletek		
• Fordítási produkciós írás • Fordítási modifikációs írás • Fordítási reciklációs írás • Fordítási facilitációs írás		
Transzferálási fordítási műveletek		
Interlingvális transzkódolás	Interlingvális lexikai transzformáció	Interlingvális grammatikai transzformáció
• Szó szerinti fordítás • Transzliteráció • Transzkripció • Tükörfordítás	• Lexikai explicitáció • Lexikai implicitáció • Lexikai addíció • Lexikai omisszió • Lexikai asszociáció • Lexikai disszociáció • Lexikai moduláció • Lexikai kompenzáció • Lexikai normalizáció	• Grammatikai explicitáció • Grammatikai implicitáció • Grammatikai addíció • Grammatikai omisszió • Grammatikai moduláció • Grammatikai transzpozíció • Grammatikai redisztribúció • Grammatikai integráció • Grammatikai szeparáció • Grammatikai normalizáció

1. táblázat: *A fordítási műveletek rendszere*

2.4. Fordítási eljárások

A *fordítási eljárás* receptív, produktív és/vagy transzferálási fordítási műveletekből (azaz a fordítási folyamat keretében zajló receptív és/vagy produktív nyelvi folyamatokon alapuló nyelvi műveletekből) álló olyan műveletsorozat, amely a szövegreprodukálás átfogó céljának alárendelt valamely specifikus cél megvalósítására szolgál a két nyelv használatával járó fordítás folyamatában. A fordítási eljárásban az adott eljárás alapját képező fő

fordítási műveletek sorozata kiegészítő fordítási műveletekkel és kognitív segédfolyamatokkal kombinálódik, illetve kombinálódhat. Kiegészítő fordítási műveleteknek azok a fordítási műveletek minősülnek, amelyek az adott fordítási eljárás alapját képező fő fordítási műveletek végrehajtását az eljárás során elősegítik. Kognitív segédfolyamatoknak pedig azok az alapvető kognitív folyamatok (pl. tudatosítási, választási, döntési folyamatok) tekinthetők, amelyek az adott eljárásban szerepet játszanak. A fordítási folyamaton belüli specifikus célok megvalósítására szolgáló fordítási eljárások teljes rendszerét a 2. táblázat szemlélteti (vö. Superceanu 2004 *procedure* terminusa, továbbá a vonatkozó terminológiai kérdésekről lásd Klaudy 2014).

Fordítási eljárások
• Fordítási szövegáttekintési eljárás • Fordítási szövegértési eljárás • Fordítási szöveges ismeretszerzési eljárás • Fordítási szövegelem-keresési eljárás • Fordítási szöveg reprodukciós eljárás • Fordítási szöveg-összehasonlítási eljárás • Fordítási szövegellenőrzési eljárás • Fordítási szöveg módosítási eljárás • Fordítási szövegkorrektúrázási eljárás

2. táblázat: *A fordítási eljárások rendszere*

2.5. A teljes fordítási folyamat művelet- és eljárásalapú konceptualizálásának előnye

A tanulmányban felvázolt hierarchikus taxonómiában mindazon fordítási műveletek és fordítási eljárások konceptualizálódnak (illetve konceptualizálhatóak), amelyek a forrásnyelvi szöveg első betűjének fordító általi feldolgozásával kezdődő és a célnyelvi szöveg utolsó írásjelének fordító általi feldolgozásáig terjedő komplex fordítási folyamat során potenciálisan megnyilvánulhatnak. A taxonómia tehát nem korlátozódik a munkamemóriában megvalósuló szó-, tagmondat- vagy mondat szintű átvitel/transzfer különféle fajtáinak osztályozására. Ennek az átfogó megközelítésnek az alapját pedig az a meggyőződés képezi, hogy a fordítás komplex folyamatában a szövegfeldolgozási és a szövegalkotási mechanizmusok épp olyan jelentősek, mint azok az átviteli mechanizmusok, amelyekre a fordítóképzésben és a fordításkutatásban fokozott figyelem irányul (Magyarországon elsősorban Klaudy Kinga meghatározó munkássága nyomán). Éppen ezért elengedhetetlen, hogy a fordítási tevékenységre való elméleti reflexiónak minden olyan jelenség tárgyát képezze, amely a fordítás folyamata szempontjából fontos. Ha pedig figyelembe vesszük, hogy a fordítás folyamatában kétségtávol a nyelvi folyamatok a legfontosabbak, akkor kijelenthető, hogy a nyelvi közvetítésben szerepet játszó nyelvi folyamatokkal kapcsolatos deklaratív tudás (mint fordításspecifikus metanyelvi tudás) különösen relevánsnak tekinthető. Ennek a metanyelvi tudásnak a fejlesztéséhez járulhat

hozzá a tanulmányban bemutatott fogalmi keret, amely lehetőséget kínál a fordítási folyamatban megnyilvánuló különböző szintű mentális folyamatok és az azok közötti összefüggések és kölcsönhatások konceptualizálására egyaránt. Habár a vonatkozó összefüggések és kölcsönhatások részletezése meghaladja a tanulmány kereteit, a fordítás folyamatának művelet- és eljárásalapú értelmezése talán önmagában is elegendő a vonatkozó jelenségek tudatosításának elősegítéséhez. Ezeknek a jelenségeknek a fókuszba kerülése pedig egyúttal felhívhatja a figyelmet arra, hogy szükség lehet azoknak a transzferálási műveletekre korlátozódó fogalmi kereteknek a kitágítására, amelyeket például Pym (2016) taxonómiája kínál az általa nemes egyszerűséggel csak a *fordítási megoldások* (*translation solutions*) terminussal illetett jelenségek kategorizálására.

3. A fordításspecifikus metanyelvi ismeretek szerepe és haszna

A fordításspecifikus metanyelvi ismeretek a professzionális fordítás több fontos vetületéhez is köthetők: 1) meghatározóak a professzionális fordítók képzése (a kompetenciafejlesztés) szempontjából; 2) a professzionális fordítói munkavégzéshez szükséges kognitív kontroll (a tudatosság) lényeges elemét képezik; továbbá 3) hozzájárulnak a professzionális fordítási szolgáltatás keretében zajló kommunikációs folyamatok (a fordítói kommunikáció) hatékonyságának és eredményességének biztosításához. Ennek megfelelően a tanulmány alábbi részei annak illusztrálására szolgálnak, hogy a fordítással kapcsolatos metanyelvi ismeretek hogyan egészítik ki a fordításhoz szükséges procedurális tudást, illetve hogyan járulnak hozzá annak megfelelő (célirányos, stratégikus) alkalmazásához – akkor, amikor valaki fordítani tanul (3.1 pont); akkor, amikor valaki fordít (3.2 pont); és akkor, amikor valaki a fordításról kommunikál (3.3 pont). A metanyelvi ismeretek praktikus szerepére és hasznára vonatkozó megállapítások természetesen annak tudatában fogalmazódnak meg, hogy a procedurális tudást, azaz a készségszintű fordítói nyelvhasználatot nem helyettesítheti a fordítónak a nyelv működésével, illetve konkrétan a fordítási műveletekkel és eljárásokkal kapcsolatos deklaratív tudása.

3.1. Fordításspecifikus metanyelvi ismeretek és a fordítói kompetenciafejlesztés

A fordításban szerepet játszó kognitív és nyelvi folyamatok praktikus jelentőségének tudatában megállapítható, hogy a fordító kognitív és nyelvi kompetenciája fokozottan meghatározza a többkomponensű fordítási kompetenciát (amelyre az elmúlt évtizedekben fokozott figyelem irányult a fordításkutatók körében és különösképpen a PACTE Group néven ismert kutatócsoport részéről – pl. PACTE Group 2000, 2003, 2008, 2014). A fordítás folyamatának nyelvi dimenziójához köthető procedurális tudás kialakítása mellett azonban a nyelvi dimenzióval kapcsolatos deklaratív tudás, azaz a fordításspecifikus metanyelvi ismeretek átadása, illetve megszerzése is szerves részét képezi a fordítóképzés keretei között megvalósuló kompetenciafejlesztésnek (lásd pl. Bergen 2009). A fordítási folyamatot alkotó fordítási eljárásokkal és fordítási műveletekkel, va-

lamint az azok alapját képező nyelvi és kognitív folyamatokkal kapcsolatos ismeretek pedig a kompetenciafejlesztés két fő aspektusa, a hatékonyság és az eredményesség szempontjából egyaránt meghatározónak tekinthetők. A hatékonyság vonatkozásában mindezen funkcionális elméleti ismeretek közvetítésének jelentősége abban áll, hogy a fordítóképzésben részt vevő leendő fordítónak a megfelelő deklaratív tudásra szert téve lehetősége nyílik a fordításhoz szükséges procedurális tudás *célirányos* megszerzésére. A heurisztikus módszerekkel ellentétben a deklaratív tudásra épülő stratégikus tapasztalatszerzés egyik legfőbb előnye pedig az, hogy segítségével a kompetencia kialakítása és fejlesztése rövidebb idő alatt megvalósítható, mint a próba-szerencse módszere révén. Az eredményesség vonatkozásában ugyanakkor a deklaratív tudás, illetve konkrétan a meta-kogníció jelentőségét az adja, hogy az abból fakadó tudatosság fokozott biztositékot jelent a fordítás szempontjából különösen fontos proceduralizáció megfelelőségére, vagyis arra, hogy a leendő fordító helyesen tanulja meg, illetve gyakorolja mindazoknak a fordítási műveleteknek és fordítási eljárásoknak a végrehajtását, amelyeknek az idővel készségszintűvé váló végrehajtása majd alapvetően meghatározza egyéni fordítási kompetenciáját. A fordítás folyamatának művelet- és eljárásalapú megközelítésével összefüggésben egyúttal azt is érdemes megjegyezni, hogy a folyamat műveletekre és eljárásokra való tagolása egyrészt átláthatóbbá teszi a meglehetősen összetett fordítási folyamatot, másrészt lehetőséget kínál a folyamat során teljesítendő különféle nyelvi feladatok, illetve a vonatkozó receptív, produktív és transzferálási mechanizmusok tudatosítására. A komplex jelenséget alkotó nyelvi komponensek ilyen módon való előtérbe kerülése pedig lehetővé teszi a specifikus, azaz az egyes nyelvi részkompetenciák fejlesztésére fókuszáló célirányos kompetenciafejlesztést.

3.2. Fordításspecifikus metanyelvi ismeretek és a fordítói tudatosság

A fordítás folyamatával kapcsolatos metanyelvi ismeretek jelentőségéről önmagában már az is tanúskodik, hogy az elmúlt évtizedben a fordításkutatók körében fokozott érdeklődés mutatkozott a fordítói metakogníció iránt – ezt a tudományos érdeklődést példázza többek között Alves (2005), Angelone (2010), Angelone–Shreve (2011), Bergen (2009), Echeverri (2015), valamint Fernández–Zabalbeascoa (2012) tanulmánya is. A vonatkozó kutatások nyomán pedig megállapítható, hogy habár a professzionális fordítókra jellemző fordítói nyelvhasználat esetében kiemelt jelentősége van a procedurális tudásnak, illetve a nyelvi folyamatok fokozott proceduralizálódottságának (azaz a készségszintű nyelvhasználatnak), az effajta procedurális tudás mellett kiemelten fontos mindaz a deklaratív tudás is, amely a különféle nyelvi folyamatokra vonatkozik (vö. Turi, Németh és Hoffmann 2014). A metanyelvi ismeretek jelentősége konkrétan abban áll, hogy lehetővé teszik a fordító számára, hogy tudatos kontrollt gyakoroljon a munkamemóriájában végbemenő különböző nyelvi folyamatok felett (pl. stratégiatervezés, stratégiaellenőrzés és stratégiamódosítás révén), ezzel is elősegítve a nyelvhasználattal összefüggő kognitív feladatok megoldását (vö. Cs. Czachesz 1998). A fordításban ezeknek a kognitív feladatoknak a többsége a mentális reprezentációk három fajtájának feldolgozására épül: a fo-

galom- és/vagy képzetalapú, propozicionálisan és/vagy vizuálisan kódolt *nonverbális* reprezentációk feldolgozására; a *forrásnyelvi* verbális reprezentációk feldolgozására; és a *célnyelvi* verbális reprezentációk feldolgozására. A tudatos kontroll pedig – a legtágabb értelmezésben – azt jelenti, hogy a fordító képes az információk feldolgozása és felhasználása szempontjából korlátozott kapacitású elméjének mentális erőforrásait megfelelően allokálni, azaz figyelmével az aktuális ingerek és intenciók által determinált kognitív feladatra, illetve az adott feladat megvalósítása céljából releváns mentális reprezentációkra összpontosítani (a két nyelv használata esetén aktiválódó nonverbális és nyelvi reprezentációk összefüggéseiről lásd Navracsics 2011). A legelemibb kognitív mechanizmusok szabályozását szolgáló effajta tudatosság azért is különösen fontos, mert a figyelem, az észlelés és az emlékezet különféle mechanizmusai nemcsak pozitív (facilitáló) hatást gyakorolhatnak a fordítás folyamatára, hanem adott esetben olyan negatív (inhibitáló) hatással is bírhatnak, amelynek következményei a fordított szövegben akár konkrét hibák formájában is megnyilvánulhatnak (lásd Dudits 2017). A fordítói tudatosság ugyanakkor nem korlátozódik a nyelvműködést alapvetően meghatározó kognitív mechanizmusok tudatos kontrolljára, hanem kiterjed a fordítói döntéshozatalra is – többek között akkor, amikor a fordító a fordítási folyamat különböző szakaszaiban, illetve pontjain elhatározza, hogy milyen fordítási eljárásokat alkalmazzon, és eldönti, hogy az egyes eljárások keretében milyen fordítási műveleteket hajtson végre.

3.3. Fordításspecifikus metanyelvi ismeretek és a fordítói kommunikáció

A fordító kognitív és nyelvi mechanizmusokkal kapcsolatos deklaratív tudása nemcsak a fordítási kompetencia és performancia szempontjából releváns, hanem a fordítási munkafolyamat hatékonyságát és eredményességét tekintve is. A fordítási folyamatot megelőző, a folyamat közbeni, valamint a folyamatot követő szakmai kommunikáció megfelelősége ugyanis többek között attól is függ, hogy a fordító képes-e szakszerűen verbalizálni a fordítási folyamattal és a fordítási produktummal kapcsolatos mindazon gondolatait (igényeit és észrevételeit), amelyek közvetlen vagy közvetett módon összefüggésben állnak a vonatkozó folyamatot determináló különféle kognitív és nyelvi mechanizmusokkal. Az effajta metanyelvi tudásra épülő fordítói kommunikáció például különösen fontos szerepet játszik a célnyelvi szöveg elvárt minőségével kapcsolatos megállapodásban, valamint a szövegminőséget alapvetően befolyásoló fordítói szövegellenőrzés praktikus feltételeinek biztosításában – akár a folyamatban részt vevő egyéb szakemberekkel (projektmenedzserrel, terminológussal, lektorral stb.), akár a megrendelővel kommunikál a fordító. A szakszerű kommunikáció jelentőségére ugyanakkor nemcsak a gyakorlati tapasztalatok nyomán, hanem az elméleti szakemberek által kidolgozott kompetenciamodellek alapján is lehet következtetni. A fordítás jelenségével kapcsolatban verbalizálható tudást ugyanis mind a PACTE Group néven ismert kutatócsoport, mind pedig a mesterszintű fordítóképzéssel foglalkozó európai uniós szakértői csoport (EMT Expert Group) kompetenciamodellje magában foglalja. A PACTE Group (2000, 2003, 2008, 2014) a fordítással kapcsolatos tudásnak (knowledge about translation) nevezi azt

a deklaratív tudást, amely a fordítással összefüggő kijelentések megfogalmazását lehetővé teszi a fordító számára. Ezzel szemben az európai uniós szakértői csoport (EMT Expert Group 2009) a szolgáltatásnyújtási kompetencia (translation service provision) részének tekinti annak a metanyelvnek az ismeretét (vö. Klaudy 2014), amelynek alkalmazásával a fordító a megrendelővel kommunikál. Bármilyen terminus jelöli is azt a kompetenciát, amelynek révén a fordító (mint nyelvi szolgáltató) a megrendelővel kommunikál, a két fél közötti közlésfolyamatok a nyelvi szolgáltatás komplex folyamatának különböző fázisaiban több általános szempontból is relevánsak – az alábbiak szerint.

- A kommunikációs folyamatok a fordítási folyamatot megelőző fázisban meghatározóak a megbízás létrejötte szempontjából, illetve determinálják a megbízás kereteit és feltételeit.
- A kommunikációs folyamatok a fordítási fázisban meghatározzák a célnyelvi szöveg jellemzőit.
- A kommunikációs folyamatok a fordítási folyamatot követő fázisban a vonatkozó adminisztratív teendők ellátásának részét képezik, továbbá szükség esetén lehetőséget adnak a célnyelvi szöveg megfeleltetésének alátámasztására, illetve a szöveg igény szerinti módosítására.

4. Konklúzió

A fordítás produktumának, a fordított szövegnek a minőségével kapcsolatban általában szigorú elvárások fogalmazódnak meg a megrendelők részéről (függetlenül attól, hogy milyen minőségi szintű szolgáltatást rendel az adott ügyfél a nyelvi szolgáltató, illetve a hivatásos fordító kínálatából). Ennek egyik általános oka az, hogy a globalizáció és az informatika az elmúlt évtizedekben jelentős mértékben hozzájárult számos olyan jelenség kialakulásához és elterjedéséhez, amelynek a kiaknázása a potenciális megrendelők számára lehetővé teszi a fordítói hivatást gyakorló szakemberek által nyújtott szolgáltatások közvetlen vagy közvetett módon történő kiváltását (vö. Massarado–Van der Meer 2017). Ebből a szempontból a legmeghatározóbb világszintű jelenség az idegen nyelvet beszélő emberek számának szignifikáns növekedése, amelynek eredményeképpen a közléshelyzetek egy jelentős részében ma már nincs szükség interlingvális és interkulturális nyelvi közvetítésre (azaz sok szöveget le sem kell fordítani). Ha pedig a kommunikálni szándékozó felek mégsem képesek azonos nyelven kommunikálni egymással, könnyen találhatnak egy harmadik személyt, aki mindkét fél nyelvét ismeri, és a két nyelvet beszélők esetében adotttnak tekinthető természetes fordítási készsége révén le tudja fordítani a közlő üzenetét a befogadó számára. Szöveget fordítani tehát nemcsak hivatásos fordítók tudnak, hanem laikusok is, akik közül sokan akár rendszeresen is fordítanak (lásd Zachar 2017). A megfelelő képzéssel nem rendelkező fordítók ugyanakkor számos fordítási, illetve szakfordítási feladat esetében nem jelentenek érdemi konkurenciát a

képesített fordítók, illetve szakfordítók számára. Az intézményes fordítóképzés térnyerése következtében ugyanakkor egyre növekszik azoknak a hivatásos fordítóknak a száma, akik a szakképzés keretei között professzionális kompetenciákra tesznek vagy tehetnek szert – így az egyes szakmabeliek egyre több szakmabelivel versenyeznek a nyelvi szolgáltatások piacán. A szakembereknek emellett manapság már azzal is számolniuk kell, hogy bizonyos típusú szövegek esetében a megfelelő előszerkesztéssel és utószerkesztéssel kombinált gépi fordítás alternatívát jelenthet egyes megrendelők számára (vö. Mohácsi-Gorove 2017).

A fenti megállapítások nyomán kijelenthető, hogy a fordítói szakma esetében a professzionalitás kritériumainak való megfelelés különösen nagy jelentőséggel bír a számos okból kifolyólag kiélezett piaci versenyben. Habár a professzionális nyelvi szolgáltatások piacán való boldogulás többek között olyan általános tényezőktől is függ, mint a kínált szolgáltatások köre vagy a szolgáltatások díja, a fordított szövegek minőségének biztosítására még abban az esetben is kiemelt figyelmet fordítanak a nyelvi szolgáltatók, ha a megrendelők esetleg nem tartanak igényt prémiumminőségű fordításra. Éppen ezért alapvető fontosságú, hogy a professzionális fordító nyelvi kompetenciája magasabb szintű legyen, mint az átlagos nyelvhasználó nyelvi kompetenciája. A jelen tanulmány pedig arra kívánt rávilágítani, hogy ennek a magas szintű nyelvi kompetenciának a procedurális tudás (a kimagasló nyelvi készségek) mellett az a fajta deklaratív tudás is részét képezi, amely fordításspecifikus metanyelvi ismeretek formájában meghatározza a fordítói kompetenciafejlesztést, a tényleges fordítási tevékenységet és a fordítói kommunikációt egyaránt. Mindezzel összefüggésben végezetül az is megállapítható, hogy a fordítási folyamat nyelvi mechanizmusainak megismerése, illetve a fordítói elmeműködésre irányuló tudatos reflexió különösképpen is javára válhat mindazoknak a gyakoroló szakembereknek, akik nem a felsőoktatási intézményekben zajló fordítóképzés keretei között sajátították el a mesterséget, és ezért nem feltétlenül rendelkeznek megfelelő szintű metanyelvi ismeretekkel.

Irodalom

- Alves, Fabio 2005. Bridging the Gap between Declarative and Procedural Knowledge in the Training of Translators: Meta-reflection under Scrutiny. *Meta* Vol. 50. No. 4. 1–25.
- Angelone, Erik – Shreve, Gregory. M. 2011. Uncertainty Management, Metacognitive Bundling in Problem-solving and Translation Quality. In: O'Brien, Sharon (ed.) *Cognitive Exploration of Translation*. New York: Continuum. 108–130.
- Angelone, Erik 2010. Uncertainty, Uncertainty Management and Metacognitive Problem Solving in the Translation Task. In: Shreve, Gregory M. – Angelone, Erik (eds.) *Translation and Cognition*. Amsterdam: John Benjamins. 17–40.
- Bell, Robert T. 1991. *Translation and Translating. Theory and Practice*. London: Longman.

- Bergen, David 2009. The Role of Metacognition and Cognitive Conflict in the Development of Translation Competence. *Across Languages and Cultures* Vol. 10. No. 2. 231–250.
- Campbell, Stuart – Wakim, Berta 2007. Methodological Questions about Translation Research: A Model to Underpin Research into the Mental Processes of Translation. *Target* Vol. 19. No. 1. 1–19.
- Chesterman, Andrew 2005. Problems with strategies. In: Károly, Krisztina – Fóris Ágota (eds.) *New Trends in Translation Studies*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 18–28.
- Czigler István 2007. Figyelem: információfeldolgozás, teljesítmény. In: Csépe Valéria – Győri Miklós – Ragó Anett (szerk.) *Általános Pszichológia 1. Nyelv, tudat, gondolkodás*. Budapest: Osiris. 511–552.
- Cs. Czachesz Erzsébet 1998. *Olvasás és pedagógia*. Szeged: Mozaik Oktatási Stúdió.
- Dudits András 2005. Korlátozott betűhiba-észlelési képesség és a fordítói korrektúraolvasás szerepe a fordításban. *Fordítástudomány* 7. évf. 2. sz. 67–79.
- Dudits András 2006. A fordítói olvasást meghatározó részkompetenciák és értékelésük a fordítóképzésben. *Szaknyelv és szakfordítás* 2005–2006. 118–136.
- Dudits András 2007. A fordítói elemző olvasás elméleti és gyakorlati kérdései. *Alkalmazott Nyelvtudomány* 7. évf. 1–2. sz. 151–165.
- Dudits András 2011. *A fordítói olvasás kognitív és gyakorlati mechanizmusai*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Dudits András 2017. Kogníció és metakogníció a fordításban és a fordítóképzésben. In: Kóbor Márta – Csikai Zsuzsa (szerk.) *Iránytű az egyetemi fordítóképzéshez. A kompetenciafejlesztés új fókuszai*. Pécs: Kontraszt Kiadó. 52–72.
- Dudits András 2018. A fordítási műveleteken túl. A fordítási műveletek és eljárások taxonómiája. *Fordítástudomány* 20. évf. 2. sz. 28–52.
- Echeverri, Álvaro 2015. Translator Education and Metacognition: Towards Student-centered Approaches to Translator Education. In: Cui, Ying – Zhao Wei (eds.) *Handbook of Research on Teaching Methods in Language, Translation and Interpretation*. Hershey: Information Science Reference. 297–323.
- EMT Expert Group 2009. *Competences for Professional Translators, Experts in Multilingual and Multimedia Communication*. https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/emt_competences_translators_en.pdf
- Englund Dimitrova, Birgita 2005. *Expertise and Explicitation in the Translation Process*. Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins.
- Fernández, Francesco – Zabalbeascoa, Patrick 2012. Developing Trainee Translators' Strategic Subcompetence through Metacognitive Questionnaires. *Meta* Vol. 57. No. 3. 740–762.
- Göpferich, Susanne – Jääskeläinen, Riitta 2009. Process Research into the Development of Translation Competence: Where are We, and Where Do We Need to Go? *Across Languages and Cultures* Vol. 10. No. 2. 169–191.
- Göpferich, Susanne – Jakobsen, Arnt Lykke – Mees, Inger (eds.) 2008. *Looking at Eyes. Eye-tracking Studies of Reading and Translation Processing*. Copenhagen: Samfundslitteratur.
- House, Juliane 2011. Translation and Bilingual Cognition. In: Cook, Vivien – Bassetti, Benedetta (eds.) *Language and Bilingual Cognition*. New York: Psychology Press. 519–528.

- Jääskeläinen, Riitta – Tirkkonen-Condit, S. 1991. Automatised Processes in Professional vs. Non-professional Translation: A Think-aloud Protocol Study. In: Tirkkonen-Condit, S. (ed.) *Empirical Research in Translation and Intercultural Studies*. Tübingen: Gunter Narr Verlag. 89–109.
- Jakobsen, Arnt Lykke 1999. Logging Target Text Production with Translog. In: Hansen, Gyde (ed.) *Probing the Process in Translation: Methods and Results. Copenhagen Studies in Language* 24. Frederiksberg: Samfundslitteratur. 9–20.
- Klaudy Kinga 1999. *Bevezetés a fordítás gyakorlataiba*. Budapest: Scholastica.
- Klaudy Kinga 2003. *Languages in Translation. Lectures on the Theory, Teaching and Practice of Translation*. Budapest: Scholastica.
- Klaudy Kinga 2004. Az implicitációról. In: Navracscs Judit – Tóth Szergej (szerk.) *Nyelvészet és interdiszciplinaritás. Köszöntőkönyv Lengyel Zsolt 60. születésnapjára*. Szeged: Generália. 70–75.
- Klaudy Kinga 2014. A fordítástudomány neve, természete és terminológiája. In: Navracscs Judit (szerk.) *Transzdiszciplináris üdvözlések Lengyel Zsolt számára*. Budapest–Veszprém: Gondolat Kiadó–Pannon Egyetem MFTK. 9–19.
- Macizo, Pedro – Bajo, M. Teresa 2004. When Translation Makes the Difference: Sentence Processing in Reading and Translation. *Psicológica* 25. 181–205.
- Macizo, Pedro – Bajo, M. Teresa 2006. Reading for Repetition and Reading for Translation: Do They Involve the Same Process? *Cognition* 99. 1–34.
- Macizo, Pedro – Bajo, M. Teresa 2009. Schema Activation in Translation and Reading: A Paradoxical Effect. *Psicológica* 30. 59–89.
- Malmkjær, Kirsten 2000. Multidisciplinarity in Process Research. In: Tirkkonen-Condit, Sonja – Jääskeläinen, Riitta (eds.) *Tapping and Mapping the Processes of Translation and Interpreting*. Amsterdam: John Benjamins. 163–170.
- Massarado, I. – Van der Meer, Jaap 2017. *The Translation Industry in 2022. A Report from the TAUS Industry Summit*. TAUS: De Rijp.
- Mohácsi-Gorove Anna 2017. Kifogástalan vagy csak elég jó? A gépi fordítás oktatása a minőség tükrében. In: Kóbor Márta – Csikai Zsuzsa (szerk.) *Iránytű az egyetemi fordítóképzéshez. A kompetenciafejlesztés új fókuszai*. Pécs: Kontraszt Kiadó.
- Mossop, Brian 2001. *Revising and Editing for Translators*. Manchester: St. Jerome Publishing.
- Navracscs Judit 2011. *Szóaktiváció két nyelven*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Neisser, Ulrik 1976. *Cognition and Reality*. San Francisco, CA: Freeman.
- Németh Dezső 2006. *A nyelvi folyamatok és az emlékezeti rendszerek kapcsolata*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- PACTE Group 2000. Acquiring Translation Competence: Hypotheses and Methodological Problems in a Research Project. In: Beeby, Allison – Ensinger, Doris – Presas, Marisa (eds.) *Investigating Translation*. Amsterdam: John Benjamins. 99–106.
- PACTE Group 2003. Building a Translation Competence Model. In: Alves, Fabio (ed.) *Triangulating Translation: Perspectives in Process Oriented Research*. Amsterdam: John Benjamins. 43–66.
- PACTE Group 2008. First Results of a Translation Competence Experiment. Knowledge of Translation and Efficacy of the Translation Process. In: Kearns, John (ed.) *Translator and Interpreter Training. Issues, Methods and Debates*. London: Continuum. 104–126.

- PACTE Group 2014. First Results of PACTE Group's Experimental Research on Translation Competence Acquisition: The Acquisition of Declarative Knowledge of Translation. In: Muñoz Martín, Ricardo (ed.) *Minding Translation. Con la Traducción en Mente, Special Issue of MonTI. Monografías de Traducción e Interpretación* 1. 85–115.
- Pym, Anthony 2016. *Translation Solutions for Many Languages. Histories of a Flawed Dream*. London: Bloomsbury Academic.
- Seleskovitch, Danica 1978. Language and Cognition. In: Gerver, David – Sinaiko, H. Wallace (eds.) *Language, Interpretation and Communication*. New York: Plenum Press. 333–341.
- Shreve, Gregory. M. – Angelone, Erik (eds.) 2010. *Translation and Cognition*. Amsterdam: John Benjamins.
- Shreve, Gregory. M. – Schäffner, Christina – Danks, Josph. H. – Griffin, Jennifer 1993. Is There a Special Kind of “Reading” for Translation? An Empirical Investigation of Reading in the Translation Process. *Target* Vol. 5. No. 1. 501–518.
- Superceanu, Rodica 2004. Translation Procedures: A Didactic Perspective. *Perspectives: Studies in Translatology* Vol. 12. No. 3. 194–207.
- Tirkkonen-Condit, Sonja 2005. The Monitor Model Revisited: Evidence from Process Research. *Meta* Vol. 50. No. 2. 405–414.
- Turi Zsolt – Németh Dezső – Hoffmann Ildikó 2014. Nyelv és emlékezet. In: Pléh Csaba – Lukács Ágnes (szerk.) *Pszicholingvisztika*. Budapest: Akadémia Kiadó. 743–776.
- Vinay, Jean-Paul – Darbelnet, Jean 1958/1995. *Comparative Stylistics of French and English. A Methodology for Translation*. Amsterdam: John Benjamins.
- Warren, Paul 2013. *Introducing Psycholinguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Washbourne, Kelly 2012. Active, Strategic Reading for Translation Trainees: Foundations for Transactional Methods. *Translation & Interpreting* Vol. 4. No. 1. 38–55.

ILDIKÓ HORVÁTH

ELTE Fordító és Tolmácsképző Tanszék

E-mail: horvath.ildiko@btk.elte.hu

A nyelvi közvetítő mint hivatásos kétnyelvű személy. A fordítást és tolmácsolást gyakran a nyelvi készségekkel azonosítjuk, és azt feltételezzük, hogy önmagában a nyelvi kompetencia jó minőségű professzionális nyelvi közvetítést is eredményez. A hivatásos fordításhoz és tolmácsoláshoz azonban speciális kétnyelvű (többsnyelvű) nyelvi kompetenciára van szükség, hiszen a magas szintű nyelvtudás a fordítás és tolmácsolás készségének csupán egyik előfeltétele. A hivatásos kétnyelvű kompetenciát fel kell építeni, fejleszteni és fenntartani szükséges. A hivatásos kétnyelvűek a munkanyelveiket tudatosan használják, és speciális interlingvális kommunikációs, pszicholingvisztikai, valamint neurolingvisztikai jellemzőkkel rendelkeznek, mégpedig azért, mert nem saját, hanem mások kommunikációs szükségleteit elégítik ki. A jelen tanulmány célja, hogy áttekintést nyújtson ezekről, és ezáltal új keretet hozzon létre a nyelvi közvetítők nyelvi készségei és erőfeszítései tanulmányozásához.

Kulcsszavak: kétnyelvűség, fordítás, tolmácsolás, mentális lexikon, egyéni és közösségi lexikonok

1. Introduction

Language mediation is language use in real time; translators and interpreters use several languages as part of their job. This is the most visible facet of their professional activity. So much so that ‘outsiders’ to the profession often associate language mediation with the knowledge of two or more languages.

There seems to be a consensus among translation scholars that high level language proficiency is a prerequisite but not a sufficient requirement of the ability to translate or interpret (Birjani–Farahzad 1997; Kussmaul 1995; Presas 2000; Toury 1995). Not only is it insufficient to guarantee translation competence but also it seems that translating and interpreting require a specific kind of bilingual (or multilingual) competence. Language mediators can be considered professional bilinguals since their bilingual competence serves their clients’ communication needs.

Several authors have attempted to capture this specificity by comparing natural bilinguals to language mediators. For this purpose they use terms such as ‘regular bilinguals’ and ‘interpreter bilinguals’ (Grosjean 1997) or ‘interpreters’ and ‘non-interpreting bilinguals’ (Chmiel 2010). The term **professional bilinguals** seems to be more suitable for discussion of language mediators’ linguistic competence since it conveys better the underlying idea that it is indeed a **special kind of bilingualism** that

needs to be distinguished from other forms. Furthermore, it also expresses the fact that professionals of both written and spoken language mediation belong to this category of bilinguals. Finally, it provides a new framework for the investigation of language mediators' linguistic skills.

Angelelli (2010, 2011) distinguishes between circumstantial and elective bilinguals. While the former become bilinguals because of their life circumstances, the latter choose to learn a language and do it in formal settings. However, professional bilingual competence needs to be built up regardless of the way a person becomes bilingual. It is considered to be a special case of bilingualism. Professional bilingualism has several implications from the point of view of sociolinguistics, psycholinguistics and neuropsychology. In what follows, I will examine the issues of bilingualism, the mental lexicon, and language and the brain relevant to the study of language mediation.

2. Bilinguals

Bilingualism at first sight seems to be a straightforward notion. Bloomfield defines bilingualism as the native-like control of two languages (Bloomfield 1933). This implies a perfect symmetrical bilingualism. Other authors think that this is unrealistic and define bilingualism as the use of two (or more) languages (or dialects) in everyday life (Grosjean 1982; Weinreich 1953). Grosjean further notes that bilingualism is characterised by the complementary principle, which means that bilinguals “usually acquire and use their languages for different purposes, in different domains of life, with different people” (Grosjean 1997: 165). This view emphasises the **fluid nature of bilingualism** and the fact that it might vary across the bilingual individual's lifetime (Grosjean 1997; Presas 2000). According to this holistic view, bilinguals are considered to be “not so much as the sum of two (or more) complete (or incomplete) monolinguals but rather as specific and fully competent speakers-hearers who have developed communicative competence that is equal, but different in nature, to that of monolinguals” (Grosjean 1997: 167).

Furthermore, bilingualism has several dimensions: linguistic, sociological, psychological and biological, just to name a few. Hamers and Blanc distinguish between bilinguality and bilingualism. They define **bilinguality** as the psychological state of an individual who has access to more than one linguistic code as a means of social communication; the degree of access will vary along a number of dimensions which are psychological, cognitive, psycholinguistic, social psychological, social, sociolinguistic, sociocultural and linguistic (Hamers – Blanc 1989).

Bilingualism, on the other hand, is a concept that includes bilinguality (or individual bilingualism) but refers equally to the state of a linguistic community in which two languages are in contact, with the result that two codes can be used in the same interaction and that a number of individuals are bilinguals (societal bilingualism)

(Hamers – Blanc 1989). Although translation in officially multilingual countries is an interesting research path (Lane-Mercier et al. 2014), in what follows we will be concerned with bilinguality, i.e. individual bilingualism. Hamers and Blanc summarise the different dimensions of bilinguality as follows: relative competence, cognitive organisation, age of acquisition, exogeneity, social cultural status and cultural identity.

Of these dimensions the first three are of special relevance to our topic. The dimension of **relative competence** takes into account “the relative nature of bilinguality, since it focuses on the relationship between two linguistic competences, one in each language”. Accordingly, “a distinction has been made between the *balanced* bilingual who has equivalent competence in both languages and the **dominant** bilingual for whom competence in one of the languages, more often the mother tongue, is superior to his competence in the other” (Hamers – Blanc 1989: 6). Others like Laks (2003) are also of the opinion that completely balanced bilinguals are few and far between.

As for **cognitive organisation** and bilinguality, we can distinguish between **compound** and **coordinate** language systems. Compound systems are characterised by the fact that “two sets of linguistic signs come to be associated with the same set of meaning”. In coordinate systems “translation equivalents in the two languages correspond to two different sets of representations”. It needs to be underlined here that “although there is a high correlation between the type of cognitive organisation, age and context of acquisition, there is no one-to-one correspondence between the form of cognitive representation and the age of acquisition”. It emerges that

an individual who learned both languages as a child in the same context is more likely to have a single cognitive representation for two translation equivalents, whereas one who learned an L2 in a different context from that of his mother tongue will probably have a coordinate organisation (Hamers–Blanc 1986: 27).

Moreover, the distinction between compound and coordinate bilinguals is not absolute, which implies that “different forms of bilinguality are distributed along a continuum from a compound to a coordinate pole”. This means that “a bilingual person can at the same time be more compound for certain concepts and more coordinate for others” (Hamers – Blanc 1989: 9–10).

Regarding the **age of acquisition**, we can distinguish three types of bilinguality: **childhood**, **adolescent** and **adult** bilinguality. In the case of childhood bilinguality, “bilingual experience takes place at the same time as the general development of the child”. Simultaneous early (or infant) bilinguality means that “the child develops two mother tongues from the onset of language”. Consecutive childhood bilinguality occurs when the child “acquires a second language early in childhood but after the basic linguistic acquisition of his mother tongue has been achieved” (Hamers – Blanc 1989: 28).

2.1. Translators and Interpreters as Bilinguals / Multilinguals

Language mediators are bilingual or multilingual persons since they have linguistic competence in several languages: their work consists of comprehending, decoding and encoding languages. Therefore, it can be assumed that they are highly proficient in more than one language. In general, a translator or an interpreter has one or two active languages, and they might have several passive ones.

An active language is a language into which one works, whereas a passive language can be very broadly defined as a language which a translator or an interpreter understands but into which they do not work since their production in these languages is not up to the standard which is required for professional translation/interpretation. A high level of bilinguality, and by extension multilinguality, is considered to be a **prerequisite for language mediation**. However, as Hamers and Blanc note, “no conclusions can yet be drawn concerning the fact that one type of bilingual might be more suitable to perform these tasks”. There are arguments according to which “a coordinate bilingual would make a better interpreter [or translator] than a compound one, on the grounds that a coordinate bilingual possesses two cognitive units, one for each translation equivalent”. This argument is flawed since “if the compound bilingual possesses only one cognitive unit corresponding to two translation equivalents, he can still be aware of the degree of overlap between the two translation equivalents”. One might also think that, as a rule, early or infant bilinguals make good interpreters since “infant bilinguals develop very early the capacity to translate from one language into the other while retaining the meaning of the message” (Hamers – Blanc 1989: 253). However, there is no substantial empirical evidence supporting these two points, so for the time being they remain speculations.

The starting point for a further study of this issue might be the fact that although language mediators have a high level of bilinguality and bilingual competence, this is only a prerequisite for professional translation/interpreting. The main difference between other bilinguals – either infant or adult – and interpreters, is that while the former use several languages for their own communication purposes in their private or professional life, translators and interpreters use their bilingual competence to serve others’ communicational needs.

This means that they are **professional bilinguals**, which has several implications for their mental lexicon, linguistic skills, language use and behaviour. Experience in translator and interpreter training shows that from the point of view of language mediation, natural, infant bilinguals do not necessarily have a marked advantage over late bilinguals. One of the reasons for this is that, more often than not, they are not fully aware of their languages since they usually acquired them in a non formal way and did not learn them within the framework of formal language education. In fact, translators and interpreters need to be aware of all of their working languages, even their first languages, which they are required by their profession to use in a **conscious** way.

Another important point to make here is that a translator's or an interpreter's **professional linguistic competence needs to be cultivated and strengthened**, even when it comes to their first language, for the same reason, namely because a language mediator generally uses their first language for their own communication purposes. We very rarely speak about topics such as innovation transfer, sports angling, the macroeconomics of a given country or laminated beam technology in our private lives to the extent to which we need to use the related terminology of these (and a lot of other) subjects when we work.

This is also true of linguistic **registers**: we are required to be aware of and use registers in our professional lives that we would not otherwise use in our everyday activities. Although translators and interpreters can be considered bilinguals, it is very rare that their bilinguality is perfectly balanced. First of all, their linguistic skills in their different working languages vary as far as production is concerned, based on whether it is an active or passive language. Second, depending on the language of the country or family they live in, they use their languages in their non-professional life to a varying degree. There are translators and interpreters who do not live in the country where their first language is spoken, and for this reason only use it very rarely outside their family and work domains. Very often, they live in the country of their first language where they very rarely use their second language outside their work. This also means that their linguistic competence in their working languages covers different domains. It requires a lot of effort to keep up these languages to the standard of professional language mediation in such circumstances.

Moreover, they may use their second or passive languages for their own conversational purposes so rarely that they express themselves in that given language with more ease when they are working than when they are speaking on their own behalf. This of course does not mean that they lose fluency or the capacity of oral expression altogether. It only means that words come less easily when they need to articulate their own feelings, ideas, opinions or are required to participate in everyday conversation in a colloquial manner.

In the case of interpreting, this is due to the fact that **interpretese** is characterised by a certain number of panels or prefabricated chunks, a certain style, register and non specialised vocabulary that do not always correspond to everyday, colloquial language. It is also true the other way round: just because someone is very fluent and native-like in one language does not necessarily guarantee that this person will be a fluent interpreter without training, since the chances of them losing their fluency when they need to speak for others are very high.

3. The Mental Lexicon

The most salient aims of verbal communication amount to deriving meaning from visual patterns when reading, and sound patterns when speaking or listening. In order to be able to do this, we need to possess stored knowledge in our memory about words presented in the incoming perceptual information. This stored knowledge is the mental lexicon.

According to Garnham, the mental lexicon “specifies how the word is spelled, how it is pronounced, its part of speech and what it means. However, it is convenient to think of the lexicon itself as containing not the meaning of words, but rather *pointers* to those meanings” (Garnham 1985: 43).

One of the characteristics of the mental lexicon is that it is **highly organised** since it needs to contain an enormous number of words. According to estimates the “number of words known by an educated adult [...] is unlikely to be less than 50,000 and may be as high as 250,000”. This means that “words cannot be heaped up randomly in the mind” and that “the mental lexicon is arranged on a systematic basis” (Aitchison 1987: 6–7).

Another reason for the systematic organisation of words in the mental lexicon is that they **can be retrieved very fast**. As Aitchison notes “[p]sychologists have shown that human memory is both flexible and extendable, provided that the information is structured”. Furthermore, [r]andom facts and figures are extremely difficult to remember, but enormous quantities of data can be remembered and utilised, as long as they are well organised” (Aitchison 1987: 5).

The mental lexicon is often likened to book dictionaries (Aitchison 1987; Garnham 1985). However, there is little similarity between the words contained in a dictionary and those in our minds. One of the main differences can be found in the organisation of book dictionaries and the mental lexicon. While the former list words in alphabetical order, “human mental dictionaries cannot be organised solely on the basis of sounds or spelling. Meaning must be taken into consideration as well, since humans fairly often confuse words with similar meanings”. This implies that “the organisation of the mental lexicon is likely to be considerably more complex than that of book dictionaries, for whom orderliness is a prime requirement” (Aitchison 1987: 10–11).

Book dictionaries and the mental lexicon differ in terms of **content** as well. Book dictionaries contain a fixed number of words. For this reason, they are “inescapably outdated because language is constantly changing, and vocabulary fastest of all”. The contrary is true for the mental lexicon, whose content is constantly changing since people “add new words all the time, as well as altering the pronunciation and meaning of existing ones”. Furthermore, people “often create new words and new meanings for words from one moment to another, while speech is in progress” (Aitchison 1987: 11). The mental lexicon is therefore characterised by a much higher degree of **fluidity** and **flexibility** than book dictionaries.

Another difference resides in the fact that the mental lexicon contains far more information about each entry. Furthermore, “in book dictionaries, words are mostly dealt with in isolation”. They “tend to give information that is spuriously cut and dried”, and they “do not often spare the space to comment on frequency of usage” (Aitchison 1987: 12–13).

3.1. The Structure of the Mental Lexicon

Models representing the mental lexicon can be grouped in two main categories: a) atomic globule theories and b) cobweb theories (Gósy 1999; Aitchison 1987). According to **atomic globule** theories, the mental lexicon is organised in semantic fields of different sizes, and the units making up the semantic fields can belong to more than one semantic field at the same time. Unlike atomic globule theories, **cobweb theories** assert that “words are recognised as related because of the links which speakers have built between them” (Aitchison 1987: 64). This means that any given semantic unit might be linked to several other units.

Of these two types of theories, the cobweb view seems to describe better how words in the human mind are linked together (Gósy 1999; Aitchison 1987). Word association experiments have shown that words in the human mental lexicon seem to be organised in **semantic fields**, and that words from the same semantic field are closely linked. Connections between coordinates and collocational links are thought to be strong.

The mental lexicon is **constantly evolving**. It is characteristic of the individual and is language specific. It is not the vocabulary an individual habitually uses. The mental lexicon is composed of three different parts whose borders are quite fuzzy: the active, the passive and the activated part. The active part of the mental lexicon consists of linguistic elements often used by the speaker. The passive part contains the words and linguistic elements which are rarely used by the speaker. The activated part of the mental lexicon comprises the elements that the speaker is using at a given moment. These can belong either to the active or the passive part (Gósy 1999). When it comes to activating words contained in the mental lexicon, “humans behave like jugglers [...] in that they have to deal with semantic, syntactic and phonological information at the same time” (Aitchison 1987: 165). In addition, “they seem to activate many more words than they need as they plan speech, words which occasionally pop into one’s utterance inconveniently” (Aitchison 1987: 175).

3.2. Retrieval from the Mental Lexicon

There are several models that try to account for the way items are retrieved from the mental lexicon: the stepping-stone model, the waterfall or cascade model and the **spreading activation model**. Out of these three, the last one seems to be the most plausible. It is also known as the interactive activation model (Gósy 1999; Aitchison 1987). It takes into account the fact that various stages of the retrieval process are

interlinked and sometimes occur simultaneously. It also shows that during retrieval, sound and meaning appear to influence each other.

The spreading activation model of word retrieval from the mental lexicon depicts a situation that can be likened to **electric circuitry**. This image expresses well the idea that retrieval occurs in a similar way to electricity, i.e. like a “current flowing to and fro between various points in a complex electric circuit” (Aitchison 1987: 173). This model also accounts for the fact that more frequently used words need less activation, as well as for the fact that slips of the tongue occur because topics (semantic fields) which an individual is concerned with become subconsciously activated, and once a topic is activated then the whole range of sound and meaning words get excited.

In addition, this interactive model reflects what we know about how the human brain functions. In Aitchison’s words, this model supports the idea that the links between words are more important than their absolute location, and this also fits in with what we know about the human brain, where it seems to be impossible to locate particular brain areas with as much accuracy as we can a heart or a kidney (Aitchison 1987: 175).

So far we have seen how **lexical access** functions, i.e. words are retrieved from the lexicon on the basis of perceptual and contextual information. At the end of this process, the retrieved word “becomes *candidate* for the identity of the current input” (Garnham 1985: 43). It needs to be noted that this activation is automatic. But this is only one side of the coin. Another procedure to be considered here is word recognition.

3.3. Word Recognition

Word recognition is achieved when there is only one remaining candidate, and the input has been identified. There are a lot of questions still to be answered concerning how word recognition works. There is, however, one well known fact, namely that a lot of it is guesswork, since the physical conditions in which normal speech is perceived are not ideal as it is physically impossible to hear each phoneme because speech is too fast.

Another factor influencing speech perception is the fact that sounds are altered by their neighbours. In addition, sound segments cannot be separated out because each merges into those on either side. Furthermore, we live in a noisy world, and whole chunks of words can become modified.

There are some basic findings that demonstrate the main principle of how this guesswork is carried out in practice. These are: (1) the frequency effect, (2) word/non-word effects, (3) context effects, (4) degradation, or stimulus quality effects, (5) word-superiority effects (Garnham 1985).

There are several types of models that try to account for how word recognition actually works. Garnham (1985) groups these theories into direct access models and search models, Aitchison (1987) into serial models and models of parallel processing. One of the main issues concerning word recognition is whether we sort out one possible candidate after the other, or candidates are considered simultaneously. The latter seems to be more probable, although there are still a lot of uncertainties as to the exact details.

To conclude, the key issue is that words are not stored in the mind in a random way. Storage, on the contrary, is well organised in the mental lexicon, and words seem to have links to one another. These links may be stronger or weaker depending on the semantic field the word belongs to. This way storage seems to assist lexical access, i.e. the way we reach words when they are needed. Word retrieval can also be described as spreading activation, a phenomenon that builds on the associative links between words. This means that when we hear the word ‘phone’, it triggers a reaction which activates words such as ‘cell phone’, ‘iPad’, ‘ring’, ‘answer’ and ‘dial’. This activation lasts only for a short time before it fades.

3.4. Personal Lexicons and Communal Lexicons

The notions of personal and communal lexicons shed new light on the content and organisation of the human mental lexicon. Clark asserts that we all have our **personal lexicons**, i.e. a stock of words we know and use more or less frequently, and that the personal lexicons of speakers of the same language differ. These differences are not random but systematic. Clark’s argument is that “these differences help determine what we mean and what we take others to mean. They play an integral role in the formulation and interpretation of utterances. They bear directly on how language is structured and used” (Clark 1998: 63).

At the heart of this argument lies what Clark calls **communal lexicons**, i.e. “the vocabulary associated with a community of people – for example, physicians, football aficionados, San Franciscans – who are distinguished by their common knowledge of a particular field of expertise – medicine, football, San Francisco”. Communal lexicons have four main characteristic features: (1) they are required by the very notion of conventional word meaning, (2) they differ from each other in ways that we keep track of, (3) they are associated with communities of expertise, and (4) they mirror the communities they are associated with (Clark 1998: 63–64).

Traditionally, a lexical entry is thought to be composed of two parts containing information about its form (morpho-phonological) and its meaning (lemma). Clark argues, however, that entries in our personal lexicons “must be indexed by the most inclusive community it is conventional in – by the communal lexicon it belongs to”. This means that “instead of [word form, lemma] we must have [community: word form, lemma]”. In other words, our personal lexicons are structured by the communal lexicon each entry belongs to. Such lexical entries propose a different view of how we retrieve words from our mental lexicon. According to this view, when we speak to someone we do not select words from our personal lexicon haphazardly. Instead, we choose them after having ascertained which communities we and our interlocutor believe we are members of. We then limit ourselves to the entries indexed for those communities. This implies that “word selection and word interpretation then become social processes. They depend on judgements of shared membership in cultural communities”. In addition, “we each create and maintain social profiles of our interlocutors, or we will have problems

communicating. A principle ingredient in these profiles is a representation of the communities we and our interlocutors belong to” (Clark 1998: 72).

While personal and communal lexicons are valuable notions for the study of the human mental lexicons, there are a few limitations that need to be mentioned here. First, this theory only applies to content words, and not to function words. Second, it implies that we are only able to communicate with people whose communal lexicon we are familiar with. If this were the case, a miner would not be able to communicate at all with a footballer. Third, it also suggests that any individual needs to be aware of all the existing communities of expertise. And finally, somehow this theory suggests that we only talk about specialised topics, or topics of expertise. Without denying the fact that communication is a social act, it needs to be highlighted that one of the possible reasons why we communicate with others is because we wish to know them better and thus seek information about the different communities they belong to, their expertise and their specialised vocabulary.

3.5. The Mental Lexicon of Translators and Interpreters

The mental lexicon of language mediators is a bilingual or multilingual one. There seems to be a consensus among translation scholars that there are two **separate mental lexicons** which are closely linked (Gile 2001; Heltai 2010; Szabari 2002). Nevertheless psycholinguistic research seems to indicate that different languages constitute separate subsystems within one storage system (de Groot 2011; Grosjean 1989; Grosjean et al. 2003; Paradis 1980).

Heltai (2010) provides us with a good description of the mental lexicon of translators and interpreters by comparing it to that of natural bilinguals. In the case of natural bilinguals, certain words of the source language belong to the target language’s mental lexicon: these are borrowed words that bilinguals have already built into their target language’s mental lexicon. The words of the two languages are kept apart by language tags, which means that the lemma of each word contains information about which language it belongs to. Interpreters and translators use language in a conscious way and know exactly to which language each word belongs.

They also know which words used by the bilingual community do not belong to the standard variety of the target language. In other words, they **administer language tags systematically** and differentiate between the words of the source language and the target language in an exact way. Heltai mentions another structural difference between the mental lexicon of bilinguals and interpreters/translators, namely the fact that in the case of the latter direct links are stronger since translational equivalents become increasingly stronger through frequent translation and interpretation. This results in the fact that translators and interpreters form a high number of **constant links**, i.e. word pairs belonging to the source and target language.

As for the activation of interpreters’ and translators’ mental lexicon, Heltai’s analysis can be summarised as follows: interpreters and translators activate only the

target language and make sure that the elements of the source language do not appear in their linguistic output. Regarding word retrieval, if interpreters do not find the target language equivalent, they spend more time looking for it, use a synonym or paraphrase the source language input, whereas natural bilinguals might switch codes.

It is worth mentioning Grosjean's precept, according to which non interpreter bilinguals usually function in either monolingual or bilingual mode (Grosjean 1997). In the bilingual mode 'regular' bilinguals usually interact with each other. 'Interpreter bilinguals', however, operate in a special bilingual mode, where the input and output mechanisms are either active or inactive. Chmiel highlights a special case of interpreting, which is that of 'unidirectional' interpreters working from several 'C' languages into one 'A' language. This is a common *modus operandi* in the interpretation services of the European Union's institutions. Chmiel describes it as a very special kind of multilingual functioning, where the output mechanisms are activated only in the 'A' language (Chmiel 2010).

Gile developed his lexicon-oriented model of language proficiency of interpreters: the Gravitational Model of linguistic availability describing the relative availability of lexical units and linguistic rules. Gile's model consists of variable and invariable, active and passives parts. The model attempts to capture the dynamic nature of lexical and syntactic availability, i.e. that words belong to the active, passive or activated part of the mental lexicon. Gile's model contains five intuitively derived principles and the theoretical differences between literary translators, technical translators and interpreters are also highlighted (Gile 1995: 216–227).

3.6. Translating and Interpreting into B

A long-debated issue concerning the bilingual linguistic competence of translators and interpreters is the specificities of translating and interpreting into a B language since it is a reality in the translation market, and will continue to be so. As Szabari asserts, interpretation into the B language is definitely in demand in the market, however, its significance is conspicuous primarily in the communication between less widely used languages and major languages on the one hand, and among less widely used languages on the other hand. Securing 'A' language interpreters is often a financial question as in most local markets 'A' language interpreters are few and far between, and the costs of higher fees (in the case of interpreters coming from 'more expensive' countries) very often exceed the financial capabilities of organisers (Szabari 2004: 13).

However, expert opinion has long favoured interpreting into one's first language even though both working into a first language and into a second language have their advantages and disadvantages. This is due to the fact that, as Campbell puts it, these "two activities are in a way mirror images". This means that in translating from a second (B) language, the main difficulty is in comprehending the source text; it is presumably much easier to marshal one's first (A) language resources to come up with a natural looking target text. In translating into a second language, the comprehension of the

source text is the easier aspect; the real difficulty is in producing a target text in a language in which composition does not come naturally (Campbell 1998: 57).

Concerning the directionality of interpreting, there are basically two schools which advocate two opposing convictions: the Paris School and the Russian School. According to the Paris School, only interpreting into one's 'A' language guarantees the high quality required from professional interpreters since natural language production is only possible in this language. The Russian School, however, supports the idea that it is into the 'B' language that interpretation can be done to the highest possible level since comprehension is much better in the A language. According to Szabari, the reason for this divide can be found in factors such as where and how the interpreter mastered the 'B' language. If this was done in his own country within an organised framework as was probably the case in the Soviet Union, listening comprehension was probably more problematic than speaking as he had no opportunity to gain familiarity with the multitude of native speakers. On the other hand, interpreters in Western countries generally mastered their foreign languages while living or studying in the target language country, thus comprehension is not difficult for them even if a speaker has poor articulation or complicated wording (Szabari 2004: 15).

The most important challenge in translating/interpreting into a 'B' language comes from the fact that the translator/interpreter needs to possess a "very special variety of second language proficiency". This means that they "have to work within the limitations of their second language repertoire". A speaker using a foreign language for their own communicational needs "can hide their shortcomings by tailoring the text to suit their abilities" (Campbell 1998: 58), i.e. they can adapt the text to their mastery of the language. Another common strategy among speakers of a foreign language, in the case of uncertainties as to the correctness of what they are about to say, revolves around avoiding mistakes and reformulating their speech according to what they are able to express. When catering for the communicational needs of others, of course, this is not so obvious, and is considerably more difficult to achieve. However, experience shows that it can be learnt, and interpreters can construct their language skills through systematic training in order to possess the adequate linguistic tools for good quality interpretation into a second language (Adams et al. 2002; Donovan 2004). This is also true for the range of vocabulary (Nida 2001).

4. Language and the Human Brain

The brain is relevant to the study of linguistic behaviour since linguistic output is the product of brain functioning. The brain is the organ of the human body which is central to communication, information storage and processing, language perception and production.

4.1. Localisation of Language in the Brain

There have been numerous attempts to localise language in the brain. There are, in fact, two different views regarding the place of language in the brain. Some researchers assert that “language is restricted to a single location or a limited number of locations”, which would “support the idea that we possess a language faculty that is independent of other thought processes”. Others believe, however, that language “is widely distributed throughout the brain” (Field 2003: 53).

The first attempts to find the place of language in the brain go back to the middle of the 19th century. These attempts are based on evidence from patients who had suffered brain damage which had impacted their speech. The two most salient researchers were a French surgeon, Paul Broca, and a German doctor, Carl Wernicke. Paul Broca presented a paper at the French Anthropological Society at the beginning of the 1860s, in which he described the observations he had made of twenty individuals suffering from severe language impairment. In nineteen out of these twenty cases, “the problems with language appeared to have resulted from brain lesion on the left side of the head, just in front of the ear and slightly below the top of it (technically the lower part of the left frontal lobe)” (Field 2003: 53). This area is known as *Broca’s area*, and it seems to support the localisation theory of language to a certain part of the brain. It also suggests that the region responsible for speech production is localised in the left hemisphere.

A few years later, in 1874, Carl Wernicke identified a different area in the brain linked to language deficit. It is called **Wernicke’s area**, and is also situated in the left hemisphere in the posterior part of the temporal lobe, behind the left ear. However, this localisation theory has been challenged by more recent techniques of brain imaging used for the study of language and speech localisation in the brain. More recent evidence from brain imaging suggests that language is widely distributed throughout the brain (Field 2003; Tate et al. 2014; Huth et al. 2016).

These findings supporting the fact that language is distributed across the brain can nonetheless be reconciled with Broca’s and Wernicke’s earlier findings. If we accept that language is not localised in certain areas but rather distributed across the brain, it must rely upon a massive system of nerve connections to transmit and assemble it. It seems likely that the Broca and Wernicke areas represent major junctions for these networks. So what is damaged in an aphasic patient is not a separate ‘language store’ but the ability to transmit language across vital neural links (Field 2003).

4.2. Lateralisation in the Brain: Left vs. Right Hemisphere

Regarding speech, it is important to note that the nerve connections going from the right ear to the left hemisphere are thicker than those going from the left ear to the right hemisphere. Language and speech processes are coordinated by the left and the right hemispheres, but the exact roles of each hemisphere are much debated even today. Earlier theories asserted that language comprehension resulted from the functioning of

the left hemisphere, while the right hemisphere was responsible for controlling other types of perception such as musical talent (Gósy 1999: 21).

The relationship of the two hemispheres with the rest of the body is a **contralateral relationship**, which means that “the right side of the brain controls movement and sensation on the left side of the body while the left hemisphere is responsible for the right side”. Furthermore, “the left hemisphere in most individuals is associated with analytic processing and symbolisation, while the right is associated with perceptual and spatial representation”. If we take this reasoning further, it can be suggested that there is “an important role for the left hemisphere in language processing, and, indeed, the effects noted by Broca and Wernicke involved damage to the left side of the brain” (Field 2003: 96).

In light of the above, it can be proposed that language and speech can be localised in the left hemisphere of the brain, but this does not exclude the role or participation of the right hemisphere in speech processes. While it can be asserted that mainly the left hemisphere is responsible for decoding language, speech perception and comprehension, the right hemisphere might take over some of these processes, i.e. language can **relateralise** itself in the case of patients who have suffered brain damage at a very early age. The reason for this “might be that in early life there is a period of flexibility in the brain, with neural connections yet to be fully established and language not yet lateralised”. This means that if “the left part of the brain is unavailable due to an accident or surgery, then language might establish itself in the right hemisphere instead” (Field 2003: 97).

According to Lenneberg’s theory, if the damage occurred before a certain age in infancy, the patient might fully recover speech. This period is called the **critical period** in first language acquisition, and it is estimated to be around the age of five to seven years (Field 2003; Gósy 1999).

4.3. The Interpreter’s Brain

One of the most researched topics in interpreting studies is the neurological and neuropsychological functioning of an interpreter’s brain, something which has not been widely researched among translators (García 2015). In the field of interpreting, empirical research mostly conducted during the 1990s had the objective to find out whether an interpreter’s brain and the thinking processes involved differ substantially from that of ‘ordinary’ people. We should bear in mind that not only do interpreters perform complex mental activities, but they are, at the same time, bilinguals or polyglots. The most recurrent research topics in this field are cerebral hemispheric dominance for language, earedness, the difference between shadowing and interpretation in terms of lateralisation and the cerebral organisation of attention. This research concerns simultaneous interpretation.

4.4. Hemispheric Dominance for Language in Interpreters

Kurz investigated cerebral processes during simultaneous interpreting using EEG mapping methods to obtain EEG probability maps, i.e. “schematic brain maps which reflect the degree of probability for the coupling/decoupling of different cerebral regions during specific mental/cognitive operations” (Kurz 1992: 201–202). The main findings regarding hemispheric involvement during simultaneous interpreting include the following aspects: 1) Both hemispheres are involved in SI – most of all the temporal regions (left more than right). 2) There are EEG differences between SI into L1 (native language) and L2 (foreign language). 3) In right-handed female individuals the right hemisphere seems to be more important for L2 than L1 (Kurz 1992: 206).

Regarding hemispheric specialisation, Fabbro and Gran note that the results of their experiment conducted with the participation of 14 right handed female student interpreters in the fourth year at the School for Translators and Interpreters of the University of Trieste “did not reveal any significant difference between hands, thus suggesting that probably simultaneous interpretation requires the involvement of both cerebral hemispheres” (Fabbro – Gran 1994: 305).

Another interesting factor has been observed by Darò regarding suprasegmental features of language during interpreted speech. The fact that interpreters possess a rapid articulation ability since they normally speak very fast when they are working, “most probably leads to a major involvement of the cerebral structures which control verbal expression, and in particular, to a greater participation of the right hemisphere in the control of speech production”. Darò also takes into account in her discussion the cerebral lateralisation for speech of the human brain, and notes that the right hemisphere is generally known for controlling the suprasegmental features of language, therefore a higher speaking speed, occurring during simultaneous interpretation, could be partly responsible for difficulties in controlling, say, intonation, prosody, pronunciation, etc., because of a sort of interference with or overcharge of the right hemisphere. In fact the first evident symptoms of time stress in inexperienced or student interpreters are uncontrolled prosody and pronunciation, wrong intonation coupled with an extremely loud voice (Darò 1994: 267). Hamers et al. research findings confirmed the decreased lateralisation in interpreters (Hamers et al. 2002).

Corina and Vaid studied language lateralisation in bimodal bilinguals, i.e. hearing bilinguals who are fluent in American Sign Language and English, and they concluded that there is “a left hemisphere contribution to the mediation of sign language in hearing ASL-English bilinguals” and suggest that “language lateralisation may arise from inherent characteristics of human languages, regardless of the modality in which that language is expressed” (Corina and Vaid 1994: 246).

The latest neuroscientific research path involves investigating *brain plasticity* in interpreters. The University of Geneva’s research team used functional magnetic resonance imaging (fMRI) to investigate the neural basis of language control in multilingual subjects and found that two generalist brains areas, the caudate nucleus and

the putamen, were implicated in the executive management tasks involved in simultaneous interpreting (Hervais-Adelman et al. 2015). This implies that multiple brain areas are involved in the coordination of the different subtasks performed by conference interpreters.

To sum up our discussion on hemispheric dominance during SI, there seems to be a consensus that SI is an exceptionally complex cognitive task which requires a high degree of activation of both hemispheres at the same time, involving multiple brain areas.

4.5. Earedness and Cerebral Lateralisation in Interpreters

Lambert studied simultaneous interpreters' earphone habits to find out what the reason was behind the fact that they "tend to interpret with one headphone placed squarely on one ear and with the other headphone either slightly or completely off the other ear" (Lambert 1994: 319). The findings of her empirical research concluded that "subjects made significantly *fewer* errors when the message was shunted to *one* ear than to *both* ears simultaneously". Moreover, "when interpreting from L2 to L1, right-handed individuals function more efficiently with a left-ear input, and that processing incoming messages through one ear is more effective than through two ears". She offers two explanations for these results.

The first one stems from the tasks a simultaneous interpreter needs to accomplish. It means that "from a cognitive psychologist point of view, interpreters are basically involved in two concurrent activities: listening and speaking, or decoding and encoding. Both activities are verbal and hence one would expect a favouring of right-ear-to-left-hemisphere route for both tasks, which would be neurologically impossible". However, "since the results in the interpretation experiment revealed a marked preference for the left-ear-to-right-hemisphere route, it could be that interpreters favour the right-ear-to-left-hemisphere route to monitor their output". This would imply that "interpreters consciously or unconsciously use their left hemisphere (right ear) for what they consider to be the more critical of the two concurrent tasks, namely monitoring his/her own output, and the right hemisphere (left ear) for processing the incoming information" (Lambert 1994: 325).

The second explanation builds on the differences between bilingual and monolingual individuals as evidenced in dichotic experiments, namely the fact that "bilingual subjects make more use of their right hemisphere than monolingual individuals". This would mean that perhaps "simultaneous interpreters, as bilinguals, employ different strategies in processing verbal material such as using the right hemisphere to a greater extent, than, say monolingual individuals" (Lambert 1994: 325–326).

In her paper on non-linguistic factors involved in simultaneous interpretation, Darò also mentions earedness in connection with the cerebral organisation of attention during SI. Presenting the implication of her empirical study, she notes that "monolinguals

probably tend to process linguistic communication through the right ear, whereas professional interpreters distribute their attention towards inputs to both ears” (Darò 1994: 266). However, this observation seems to contradict the previous one, according to which one ear may be better than two in SI.

5. Conclusion

Lay persons generally associate successful translation and interpreting with linguistic skills and presume that linguistic competence guarantees high quality professional language mediation. There is no doubt that one needs to possess the necessary language skills to become a translator or an interpreter. However, it is only the first prerequisite. In addition, professional language mediation is a complex cognitive task involving language and information-processing and code-switching. For this reason, professional linguistic competence needs to be constructed in a conscious way.

In this paper we have discussed the major factors and research findings concerning professional bilinguals. Although a lot of neuropsychological aspects have already been addressed in this field, the answers are very often inconclusive. In addition to this, there are a lot of questions that need to be asked. As a result, there are several possible lines for further research.

We have seen that professional bilingual competence differs substantially from ‘ordinary’ bilingual competence. But how exactly do they differ? In other words, can the abilities of an ‘ordinary’ bilingual be compared to those of a professional bilingual? Are there special training methods for natural bilinguals wishing to become translators or interpreters?

As for the mental lexicon of translators and interpreters, there are still unanswered questions regarding its organisation and structure when it is conceived as the mental lexicon of a professional bilingual person. Does the fact that a translator’s or an interpreter’s language combination (and mental lexicon) consist of cognate languages make a difference? Or the number of these languages? How can we account for the distinction between active and passive languages?

Another valid research path can be measuring professional linguistic competence. Would it be possible at all? Can we construct a valid and reliable test battery instead of the present ‘the proof of the pudding is in the eating’ practice, which means that a language mediator’s linguistic competence is good enough if it survives translation or interpreting?

References

- Adams, Christine – Donovan, Clare – Hewetson, Zoe (eds.) 2002. *Teaching Simultaneous Interpretation into a B language, EMCI Workshop*, 20–21 September 2002. <http://www.emcinterpreting.org> (accessed 14 September 2018).
- Aitchison, Jean 1987. *Words in the Mind. An Introduction to the Mental Lexicon*. Oxford UK and Cambridge USA: Blackwell.
- Angelelli, Claudia V. 2010. A Glimpse into the Socialization of Bilingual Youngsters as Interpreters: The Case of Latino Bilinguals Brokering Communication for their Families and Immediate Communities. In: Fouces, Oscar Diaz – Monzó, Esther (eds.): *MONTI 2. Applied Sociology in Translation Studies*. Universidad de Alicante. 81–96.
- Angelelli, Claudia V. 2011. A professional ideology in the making. Bilingual youngsters interpreting for their communities and the notion of (no) choice. In: Sela-Sheffy, Rakefet – Shlesinger, Miriam (eds.) *Identity and Status in the Translational Professions*. Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 232–245.
- Birjani, Parviz – Farahzad, Farzaneh 1997. The ability to translate and foreign language competence. *Perspectives* 5(2): 191–199.
- Bloomfield, Leonard 1933. *Language*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Campbell, Stuart. 1998. *Translation into the Second Language*. New York: Addison Wesley Longman Limited.
- Chmiel, Agnieszka 2010. Interpreting Studies and psycholinguistics. In: Gile, Daniel – Hanse, Gyde – Pokorn, Nike K. (eds.) *Why Translation Studies Matters*. Philadelphia–Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. 223–250.
- Clark, Herbert H. 1998. Communal lexicons. In: Malmkjær, Kristen – Williams, John (eds.) *Context in Language Learning and Language Understanding*. Cambridge: Cambridge University Press. 63–87.
- Corina, David P. – Vaid, Jyotsna 1994. Lateralisation for Shadowing Words versus Signs: A Study of ASL-English Interpreters. In: Lambert, Sylvie – Moser-Mercer, Barbara (eds.) *Bridging the Gap*. Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 237–248.
- Darò, Valeria 1994. Non-Linguistic Factors Influencing Simultaneous Interpretation. In: Lambert, Sylvie – Moser-Mercer, Barbara (eds.) *Bridging the Gap*. Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 249–271.
- De Groot, Annette M. B. 2011. *Language and Cognition in Bilinguals and Multilinguals. An Introduction*. New York: Psychology Press, Taylor & Francis Group.
- Donovan, Clare 2004. European Masters Project Group: Teaching Simultaneous Interpretation into B Languages. Preliminary Findings. *Interpreting* 6(2): 205–216.
- Fabbro, Franco – Gran, Laura 1994. Neurological and neuropsychological aspects of polyglossia and simultaneous interpretation. In: Lambert, Sylvie – Moser-Mercer, Barbara (eds.) *Bridging the Gap*. Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 273–318.
- Field, John 2003. *Psycholinguistics. Resource book for students*. London – New York: Routledge.
- García, Adolfo M. 2015. Translating with an Injured Brain: Neurolinguistic Aspects of Translation as Revealed by Bilinguals with Cerebral Lesions. *Meta* 60(1): 112–134.

- Garnham, Alan 1985. *Psycholinguistics: central topics*. London – New York: Methuen.
- Gile, Daniel 1995. *Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training*. Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Gile, Daniel 2001. L'évaluation de la qualité de l'interprétation en cours de formation. *Meta* 46 (2): 377–393.
- Gósy, Mária 1999. *Pszicholingvisztika* [Psycholinguistics]. Budapest: Corvina.
- Grosjean, François 1982. *Life with two languages. An introduction to bilingualism*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Grosjean, François 1989. Neurolinguists, beware! The bilingual is not two monolinguals in one person. *Brain and Language* 36 (1): 3–15.
- Grosjean, François 1997. The bilingual individual. *Interpreting* 2 (1/2): 163–181.
- Grosjean, François – Li, Ping – Münte, Thomas F. – Rodriguez-Fornells, Antoni 2003. Neuroimaging bilinguals: When the neurosciences meet the language sciences. *Bilingualism: Language and Cognition* 6: 159–165.
- Hamers, Josiane F. – Blanc, Michel H. A. 1989. *Bilinguality and Bilingualism*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Hamers, Josiane F. – Lemieux, Sylvie – Lambert, Sylvie 2002. Does Early Bilingual Acquisition Affect Hemispheric Preferences during Simultaneous Interpretation? *Meta* 47(4): 586–595.
- Heltai, Pál 2010. A fordítás monitor modellje és a fordítói beszédmód [The monitor model of translation and the speech manner of translators]. In: Navracsics, Judit (ed.) *Nyelv, beszéd, írás* [Language, speech, writing]. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 95–110.
- Hervais-Adelman, Alexis – Moser-Mercer, Barbara – Michel, Christoph M. – Golestani, Narly 2015. fMRI of Simultaneous Interpretation Reveals the Neural Basis of Extreme Language Control. *Cerebral Cortex* 25 (12): 4727–39.
- Huth, Alexander G. – de Heer, Wendy A. – Griffiths, Thomas L. – Theunissen, Frédéric E. – Gallant, Jack L. 2016. Natural speech reveals the semantic maps that tile human cerebral cortex. *Nature* 532, 453–458.
- Kussmaul, Paul 1995. *Training the Translator*. Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Kurz, Ingrid 1992. A look into the “black box” – EEG probability mapping during mental simultaneous interpreting. In: Snell-Hornby, Mary – Pöchhacker, Franz – Kaindl, Klaus (eds.) *Translation Studies – an interdisciplinary: selected papers from the Translation Studies Congress, Vienna 9–12 September 1992*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 199–207
- Laks, Bernard 2003. Linguistique cognitive et bilinguisme natif. *Traduire* 196–197: 25–42.
- Lambert, Sylvie 1994. Simultaneous Interpreters: One Ear May Be Better Than Two. In: Lambert, Sylvie – Moser-Mercer, Barbara (eds.) *Bridging the Gap*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 319–330.
- Lane-Mercier, Gillian – Merkle, Denise – Meylaerts, Reine (eds.) 2014. Traduction et plurlinguisme officiel – Translation and Official Multilingualism. [Special issue]. *Meta* 59 (3).
- Nida, Eugene Albert 2001. *Contexts in Translation*, Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

- Paradis, Michel 1980. Contributions of Neurolinguistics to the Theory of Bilingualism. In: Herbert, R. (eds.) *Applications of Linguistic Theory in Human Sciences*. Michigan State University Press. East Lansing. 180–211.
- Presas, Marisa 2000. Bilingual Competence and Translation Competence. In: Schäffner, Christina – Adab, Beverly (eds.) *Developing Translation Competence*. Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 19–31.
- Szabari, Krisztina 2002. *Tolmácsolás. Bevezetés a tolmácsolás elméletében és gyakorlatába* [Interpreting. Introduction into the theory and practice of interpreting]. Budapest: Scholastica.
- Szabari, Krisztina 2004. Interpreting into the B language. In: Adams, Christine – Donovan, Donovan – Hewetson, Zoe (eds.) *Teaching Simultaneous Interpretation into a B language, EMCI Workshop*, 20–21 September 2002. 12–19. <http://www.emcinterpreting.org> (accessed 14 September 2018).
- Tate, Matthew C. – Herbert, Guillaume – Moritz-Gasser, S. – Tate, Joseph E. – Duffau, Hugues 2014. Probabilistic map of critical functional regions of the human cerebral cortex: Broca's area revisited. *Brain* 137: 2773–2782.
- Toury, Gideon 1995. *Descriptive Translation Studies and Beyond*. Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Weinreich, Uriel 1953. *Languages in Contact*. The Hague: Mouton.

PROVIDING COMMUNICATION BETWEEN PEOPLE BELONGING TO DIFFERENT CIVILISATION PATTERNS

OXANA YAKIMENKO

St Petersburg State University Department of Philology and Arts

Finno-Ugric Department

Member of the Union of Translators of Russia

E-mail: oxana.yakimenko@gmail.com

Kommunikáció különböző civilizációs mintákhoz tartozó emberek között. Egy bírósági tolmács sokszor kénytelen kilépni szakmai szerepéből – nem csak közvetítőként vagy két fél közötti adatcserét biztosító szakemberként hajtja végre a feladatát, hanem két kultúra közötti médiumként is szerepel, ha a felek más-más társadalmi réteghez, vagy esetleg két egymástól eltérő civilizációs mintához tartozik. A cikk szerzője több éve bírósági tolmácsként dolgozott magyarul beszélő kárpátaljai romákkal és tapasztalata alapján fontolja meg e fajta tolmácsolás közben felmerő pragmatika megőrzésével kapcsolatos kérdéseket.

Kulcsszavak: bírósági tolmácsolás, kultúrák közötti kommunikáció, pártatlanság, közvetítés

1. Court Interpreting as Seen by Language and Legal Scholars, Obtaining Data

Working in court or in pre-trial settings professional interpreters often face challenges that are often modestly called “extra-linguistical” and have been described in literature, although less extensively than the issues deserve. One can refer to the works of Wadensjö (1992), Berk-Seligson (1990, 2006), Angemeyer (2015), Jalón and Russo (2015) or to more general works that deal with a broader range of community interpreting, like 2008 *Crossing Borders in Community Interpreting* volume and papers on medical interpreting and dialogue interpreting per se. Researching the challenges mentioned above and finding a place for them within the traditional frameworks of translation studies is often found to be difficult. As Dam and Schjoldager rightfully point out in their 1994 review of Wadensjö’s book, apart from the lack of analytical and theoretical framework, analysing interpreting in court and pre-trial settings is also problematic due to the lack of empirical data, since in many countries video and audio recording in courtrooms and, especially, during investigative procedures is often prohibited or, in the countries where recording all interactions with the police is obligatory, there is no procedure to obtain this data for research.

In the “parallel”, legal universe the issue is also being tackled by professionals and academics who often do not have any first-hand experience of court interpreting and at best rely on the stories they hear from their colleagues – judges or police officers. However, legal scholars, unlike linguists, have a better understanding of the way the law works, and often produce useful insights. Thus Obidina (legal scholar, Lobachevsky University, Nizhny Novgorod) speaks of three main challenges for court interpreters: linguistic, cultural and legal (procedural) (Obidina, 2016). Linguistic challenges are closely linked to the cultural ones, since the legal officials demand literal, word for word translation, seeing the interpreter as a “machine” able to code and decode automatically, while cultural specifics might go well beyond your regular dictionary definition.

Social and cultural differences complicate communication during investigation or in court. However, scientific and special literature that describes the complications is more often interested in the linguistic implications of such differences or focuses on social aspects of court interpreting (inequality of parties, their awareness of legal routine and legislation – or lack of such awareness). Alongside the obvious claims about the importance of maintaining *accuracy* and *impartiality* (as stated in most of the codes of ethics for court interpreters – where those exist), there has currently been a tendency to question the so-called “*rule worshipping and discuss limitations of ethical codes*”: Camayad-Frexias states, for example, that “*if you interpret during ... interrogation by torture or rights’ violations... you have facilitated the abuse – as a full-fledged accomplice*”, and calls for a consideration of *all* sources of authority when making an ethical decision in interpreting (Camayad-Frexias, 2011).

Apart from special literature a lot of data on court and pre-trial interpreting can be obtained from personal accounts of court interpreters, as well as from the works of fiction (strange as it may sound) based on the authors’ personal experience. Among Russian language books of this kind I’d single out an autobiographical story by a Russian interpreter with the British police Svetlana Savrasova (Savrasova, 2014) and two works of fiction written by Mikhail Shishkin (Venerin volos, 2005, also available in English translation as *Maidenhair*, 2012) and Mikhail Gigolashvili (Tolmach, 2004). Both Shishkin and Gigolashvili have worked as interpreters for Swiss and German authorities and had to translate in immigration hearings and during extradition trials. Even a short excerpt from one of the novels gives an idea of the challenges and cultural differences an interpreter has to cope with when working in legal settings:

Question: Your nationality?

Answer: Russian.

Question: Religious denomination?

Answer: What?

Question: Religion?

Answer: I am a believer.

Question: Orthodox Christian?

Answer: Yes. I just didn't get it.¹

Further on in the novel the interpreter faces a situation where the detained person starts talking directly to him instead of addressing the lawyer he is supposed to communicate with, and insults the interpreter personally in a manner that makes the lawyer aware of an emotional exchange going on. This situation is commonly described in translation and interpreting studies as switching of roles – interpreter ceases to be a «pipeline» and becomes a «facilitator»: see Anderson, 2002, Morris, 1998, 2008 or, most recently Jacobsen, 2017 on the role of interpreter, as well as numerous MA studies and training videos and manuals provided by some police authorities.²

2. Major Extra-linguistic Challenges of Court Interpreting

Having been working with Hungarian-speaking Roma from the Transcarpathia region (citizens of Ukraine) since 1996 in Russian courts and during investigations (i.e. with judicial and police authorities) I have found myself in situations when knowledge of terminology and even understanding of cultural and social differences was not sufficient to perform the interpreter's duties properly. Here I would like to describe several situations of this kind in the hope it might be useful for my colleagues working with the same language pair (Hungarian-Russian), or in a similar cultural setting, when the two cultures clash during investigation procedures or in court.

The challenges begin with the very first questions a detained person is asked at a police station. In my experience, one might find it difficult to get through with the simplest (and most formal – in the procedural sense) questions like 'What is your date of birth?' or 'What is your nationality?' (*Назовите дату рождения – Mikor született? and Какое у вас гражданство? – Milyen állampolgárságú?*). Despite the fact that these two basic questions translate perfectly well from any language into any other language, those asking the questions presume that the person they are addressing has the same idea of time and national affiliation. In the Hungarian-speaking Roma case the situation proved different, and the detained persons were often unable to provide meaningful answers to these two questions, which left me, as an interpreter, helpless until I realised it had to do with a different mental set and world outlook. Further time-related issues, like failure to confirm being at a certain place at a certain moment in time when answering the question 'Were you at the metro station entrance at 6 pm on October 6?' e.g. (*Вы находились у входа в метро 6 октября в 18.00? – Ott volt a metró bejárata előtt október 6-án du. 6 órakor?*) – the answer would be 'I'm always there around 6 pm' (*Mindig ott vagyok*

1 Шишкин М. Венерин волос // Знамя, 2005. № 4.

2 See, e.g. training videos for Cambridge police, like this one: <https://www.youtube.com/watch?v=82Jouljq9WA>.

6 óra körül – Я всегда там бываю около шести), only strengthened my suspicion that the detained persons were not ‘obstructing justice’, as a policeman or investigator could conclude, but were, in fact, acting as representatives of a polychronic culture in terms of chronemics and types of time-cultures defined by Thomas J. Bruneau (Bruneau, 1980), i.e. had a fluid approach to scheduling time and a much less formal perception of time in general. Having realised this fact and done some research I was later able to explain the issue to the officers or defence lawyers who had trouble establishing time frames with the detained Hungarian-speaking Roma persons. However, it could only help to make the officers in charge of the investigation aware of the challenge, since the law (and common sense in our monochronic or variably monochronic cultures) still requires exact answers to time-related questions. At most, my comment or explanation would only resolve tension, but not provide a solution, which in this case obviously lies beyond the interpreter’s area of expertise.

Providing too much ‘help’ for legal professionals in a legal setting may easily compromise the legal process. Vasilenko (Vasilenko, 2013) rightfully acknowledges that “legal systems in all countries, legalese used in court hearings are hard to understand even for general native speakers, not to mention non-native speakers (other countries’ residents) participating in the legal process... Court interpreting is not aimed at providing explanation of the court procedure itself, i.e. a client should understand just as much as he or she would understand if the hearing were held in his or her mother tongue.”

While the law gives priority to the accuracy of translation, a ‘layperson’, or someone with a limited understanding of legal ritual and procedure might find it difficult to work with an interpreter. On the one hand, in a highly traditional and predominantly oral culture with a specific emphasis on speech skills, an interpreter is viewed rather as a facilitator, or, to put it in the words of Gambier, Gile and Taylor, seen as a “participant in the conversation” (Conference Interpreting), an “advocate” and “visible agent” (Pöchhacker, 2004). Thus, the trust put in an interpreter implies for representatives of such cultures that he or she would fully embrace the case and act accordingly. A somewhat ridiculous experience I, myself, once had in a courtroom involved a woman passionately shouting ‘Lord is my witness, I am innocent!’ (*Isten a tanúm, ártatlan vagyok!*) and expecting a similar performance on my behalf. After I provided an accurate translation (*Господь свидетель, я невиновна!*) but failed to deliver it with the same degree of emotion, the defendant turned to me and asked indignantly, ‘Where’s the passion?’ (*Hol a szenvedély?*).

On the other hand, however, the interpreter can be viewed as a hostile representative of a not-quite-comprehensible foreign (in various respects) power, since he or she clearly – in the eyes of a legally incompetent and often illiterate detained person – possesses information about the outcome of a case and can even influence legal officials. Interpreters, in their turn, might try to establish closer contact with their ‘clients’, which often leads to tricky situations. Preventing this ‘love-hate’ relationship

between interpreter and defendant is not easy, especially for young interpreters who are only beginning to work in legal settings. Judging from my personal experience, maintaining a polite, sympathetic, but somewhat restrained attitude and referring substantive questions to legal (or other) officials in charge (police officers, defence lawyers – especially when there are human rights issues) proves to be a more sensible strategy than just ‘making friends’ with defendants and offering them amateurish advice that can eventually harm all parties involved.

Another cultural challenge while working with the Roma or other pre-industrial communities has to do with the inner hierarchy within the community itself. As far as I could witness for myself, the Transcarpathian Hungarian-speaking Roma community maintains a very rigid hierarchical system, with males held less accountable for their behaviour, women obliged to obey the elders (male or female) and with some members of the community enjoying greater privileges than others (e.g. being able to hire defence lawyers rather than being reduced to free legal services provided by the State). Such hierarchical relations, as well as the value placed on being included in the Romani society (expulsion from it is considered a grave punishment) are also linked to a concept of personal responsibility and legal (criminal) liability that differs from that expressed in the Criminal Code of the Russian Federation (Article 11 of the Code speaks of “persons” who commit crimes and offences). However, when it comes to establishing guilt during pre-trial investigation, representatives of traditionally hierarchical communities, especially when detained at a younger age and for the first time, have difficulties comprehending the idea of being personally liable for a crime they have committed, and would realise the consequences of their own actions only later. Thus, questions like ‘Was it you who pulled the wallet out of the victim’s purse?’ (*Это вы вытащили кошелек из сумочки потерпевшей?* – *Maga húzta ki a tárcát a sértett táskájából?*) would often be answered with sentences starting with “we” or “us” – e.g. ‘We didn’t mean to – she [the victim] was offering it herself by not locking her bag’ (*Nem is akartuk – a sértett maga ajánlotta, hiszen nem zárta a táskáját* – *А мы и не хотели вытаскивать – она [потерпевшая] сама предложила [кошелек], сумку-то не закрыла*). In this case, it is important for an interpreter to be very precise and not change anything, for accurately translated testimony may later help investigators and defence lawyers develop their strategies in court.

The challenges I have mentioned in the context of my own experience do not even remotely cover the whole range of issues interpreters have to deal with when working with people of multiple ethnic backgrounds. One of the major issues many of my colleagues encounter is the basic difference between acceptable and unacceptable behaviour in various cultures, that – in the case of the Russian Federation – identify peoples that live within the country, i.e. are Russian citizens (and not refugees or labour migrants for that matter). Certain behavioural patterns may contradict customary legal practices. A colleague working with the Tuvan language (Tuva or Tyva is a subject of the Russian Federation in the Siberian District) shared an extreme example of working as an

interpreter in a rape case where the victim could not testify, i.e. was literally unable to discuss her story with a male investigator. The interpreter, being an ethnic Tuvan, suggested that the victim should stand with her back to the investigator and talk to her friend, another non-Russian speaking Tuvan, who, in turn would face the investigator and repeat the victim's words, talking to the investigator through the interpreter. In this case the issue was resolved through cooperation, and all parties were ready to come to an arrangement – even though the Russian Criminal Code does not provide for such situations.

Linguistic precision, understanding of law and fundamental principles of the given legislation, as well as cultural awareness are indeed the key competences one expects from an interpreter working in the legal setting. In this context, the interpreter's ethics discussed above and professional code of conduct are usually seen as a matter of course. However, if we look at the approaches taken by Russian and international legal scholars, we cannot help but notice a substantial difference. The former are still trying to catch up with the systems that have already developed ethical codes and are currently setting rules for the Russian Language Professionals' Code of Ethics³ (a group of experienced freelance translators and interpreters, members of the Union of Translators of Russia, representatives of major translation agencies and legal professionals started working on the Code in 2012) focusing on interpreter's/translator's integrity and independence, as well as on maintaining impartiality, which is still an issue in many Russian courts where an interpreter is often viewed as a service provider and is expected to lend assistance to police or court in obtaining evidence (Obidina, 2016).

Experienced interpreters practising within systems that already employ working ethical codes in speak of "inherent limitations" such codes entail. Camayad-Frexias (2011) suggests that codes' limitations fall into "three categories: 1) grey areas in reality which fall "in between" ethical tenets, obscuring their interpretation and applicability; 2) situations where different tenets conflict or lead to divergent conclusions; and 3) bias in the way the code originated and evolved." Being obliged not to discuss matters in which they are engaged or offer opinions, interpreters might compromise their personal moral values. In reality, where fundamental human rights are sometimes violated even when the law-enforcement agencies follow the letter of the law, maintaining balance between one's empathy, convictions, duty as an individual, on the one hand, and impartiality and confidentiality, on the other, might be a hard task. In my opinion, the challenges interpreters encounter in legal settings are in many cases determined not only by linguistic or cultural differences, but also by inertia of legal procedure that is still finding it hard to find space for an interpreter in pre-trial situation or in court, although the number of cases where interpreters' services are needed is constantly growing. Having written this I clearly realize that this discussion would lead us more into the realm of

3 http://translation-ethics.ru/code_en/

virtue ethics and common sense, that do not always agree with acting laws and legal procedures.

Bibliography

- Anderson, R. Bruce W. 2002. Perspectives on the Role of Interpreter. *The Interpreting Studies Reader*. Ed. Franz Pöchhacker and Miriam Shlesinger. London – New York: Routledge. 208–217.
- Angemeyer, Philipp Sebastian 2002. *Speak English or What? Codeswitching and Interpreter Use in New York City Courts*. Oxford: Oxford University Press.
- Berk-Seligson, Susan 1990. *The Bilingual Courtroom*. Chicago: University of Chicago Press, 1990.
- Bruneau, Thomas J. 1980. Chronemics and the Verbal-Nonverbal Interface. In: Key, Mary Ritchie (ed.). *The Relationship of Verbal and Nonverbal Communication*. The Hague, The Netherlands: Mouton Press. 101–119.
- Camayd-Freixas E. 2011. Court Interpreter Ethics and the Role of Professional Organizations. *Interpreting in a Changing Landscape*. proceedings of the 6th International Critical Link Conference. – Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins.
- Gambier, Yves – Gile, Daniel – Taylor, Christopher (eds.) 1997. *Conference Interpreting: Current Trends in Research*. Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins Publishing.
- Obidina, Lyudmila 2016. *Kultura sudebnogo perevoda: problemy praktiki*. I: *Yuridicheskaya tekhnika*, 2016. № 10.
- Pöchhacker, Franz 2004. *Introducing Interpreting Studies*. London – New York: Routledge.
- Vasilenko, Larisa 2013. K voprosu o professional'no-eticheskoy kodekse sudebnogo perevodchika. *Vestnik RUDN, Lingvistika*, № 4. P. 6.
- Wadensjö, Cecilia 1992. *Interpreting as Interaction. On dialogue-interpreting in immigration hearings and medical encounters*. Lindköping University.

III.
TANULMÁNYOK A FORDÍTÁS ÉS TOLMÁCSOLÁS
GYAKORLATÁBÓL

HELYSÉGNEVEK A NYELVI KÖZVETÍTÉSBEN

CSÖRGŐ ZOLTÁN

ELTE Fordító- és Tolmácsképző Tanszék

E-mail: z.csorgo@gmail.com

Place Names in Language Mediation. The translation of geographical names has been considered by the translation science and profession for long. Using concrete examples, this paper presents the translator's various aspects when considering different types of text, translation assignments, expectations and prescriptions. The author assesses the advantages and disadvantages of possible translations of geographical names; and then argues for a translational attitude that respects the actual communicative intent of the given text, and the needs of the user in the target language instead of establishing strict, inflexible rules.

Keywords: functions of geographical names, certified translation, translation competence, aspects of assessment, reflexive compliance with rules

1. Bevezetés

Pozsony vagy Bratislava? Leipzig vagy Lipcse? Kolozsvár vagy Cluj-Napoca? Wiener Walzer vagy bécsi keringő? Mit írjon a fordító? Mikor mit mondjon a tolmács?

A földrajzi nevek egyik legfontosabb funkciója a beazonosíthatóság. Egyazon helységnév láttán vagy hallatán mindenki ugyanarra a helyre gondol. Nyilvánvalók a standardizált névhasználat előnyei például a kereskedelemben, a postai szolgáltatásokban, a népesség-nyilvántartásban, mentési műveletek során, tulajdonjog megítélésekor vagy akár a korszerű navigációs rendszerekben is, ezért az egységes névhasználat a nemzeti és nemzetközi közösségeknek egyaránt érdeke (Bölcsei 2012: 88–89).

Bár a fordítói szakma sokszor azt mondja, hogy a tulajdonneveket nem fordítjuk, mert a beazonosíthatóság csak abban az esetben működik, ha az adott név a különböző nyelveken egyformán szerepel (Farkas 2007: 167), az egyes nyelvek egyazon helység megnevezésére mégis gyakran eltérő megnevezéseket használnak. Például *Hága* neve hollandul *Den Haag* és *'s-Gravenhage*, angolul *The Hague*, franciául *La Haye*, olaszul *L'Aia*, oroszul *Гаара*, törökül *Lahey*.

A helységnevek tudatos használata a nyelvi közvetítésben nagy felelősség. A műfordításban alkalmazott névhasználati szokások sok esetben célt tévesztenek egy reklám-szövegben, vagy szakmai szempontból nem állják meg a helyüket egy jogi szöveg hiteles fordításában. Mivel a földrajzi nevek használatában a nyelvhasználat sokszínűsége egy-egy nyelven belül is feltűnő, és a névhasználat színterei igen sokrétűek, bizonyára kontraproduktív lenne bármely központi akarat érvényesülése. Ugyanakkor a földrajzi nevek

reflektált és színvonalas használata kedvező hatással lehet az élet számos területére (Mikesy 2016: 111).

Tanulmányomban a nyelvi közvetítők mérlegelési lehetőségeit mutatom be saját fordítói és lektori munkámból merített konkrét példák alapján, és megvizsgálom, mely szempontok szerint dönthetünk az eredeti helységnévalak változatlan megtartása mellett (például: *Wiener Walzer* – éjszakai vonat neve egy magyar prospektusban), vagy mi indokolhatja a forrásnyelvi névforma helyett a magyar névhasználat alkalmazását (például: *Bécsi szecesszió* – bécsi kiállítás címének fordítása egy utazási ajánlatban).

2. Helységnevek magyarra fordított anyakönyvi kivonatok hiteles fordításában

A közokirat mint szövegfajta egyik legfontosabb funkciója az iratba foglalt adatok valódiságának bizonyítása (Galli 2011a: 38). Fontos tudnunk azt is, hogy a külföldi közokiratok az adott ország joga szerint készülnek, és alaki kellékeik tekintetében nem mindig egyeznek a magyar jog által megkövetelt okirati formával (Galli 2011a: 30). A külföldi okirat megismerése céljából a hatóságok számos esetben hiteles fordítást kérnek, amelyet bizonyító erejűnek fogadnak el, tehát a hiteles fordítás joghatás kiváltására is alkalmas (Galli 2011b: 59–60). A hiteles fordítást ezért úgy kell elkészíteni, hogy az ne okozzon a hatóság számára értelmezési nehézséget. Nem szerencsés, ha anyakönyvi típusiratokon belül a fordítók egymástól eltérő helységnévhasználati stratégiákat követnek, vagy helységneveket helytelenül használnak.

Az Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda a 2016-ban frissített minőségpolitikája szerint a hiteles fordítással szemben támasztott szigorú követelményeknek többek között akkor tud megfelelni, ha „maradéktalanul közvetíti a forrásnyelvi irat okiratiságát, és az ügyfél minden körülmények között a céljának megfelelően használható okiratot kap” (Németh 2017: 224). Az anyakönyvi helységnevek használatában ezért egységes névhasználatra törekszik, és belső szabályzatában kevés játékeret enged a fordítóknak, amikor a magyar nyelvre fordított anyakönyvi szövegekben előírja a helységnevek forrásnyelvi formában történő feltüntetését (tehát magyar fordításban is *Leipzig* és nem *Lip-cse*). Ez egyébként összhangban áll az anyakönyvezési feladatok ellátásának részletes szabályairól szóló, 429/2017. (XII. 20.) számú kormányrendelet rendelkezéseivel is, melyek szerint a külföldi helység anyakönyvezésekor jelentősége van annak, hogy az anyakönyvi esemény időpontjában az esemény helye mely országban volt, és ott mi volt a hivatalos elnevezése. Ha a külföldi okiratban a külföldi helységnév mellett annak magyar elnevezése is szerepel, akkor azt a fordító a forrásnyelvi dokumentum alapján átveszi, ellenkező esetben azonban a magyar elnevezést önálló kezdeményezésből nem illeszti be a fordításba. Bár erre a megrendelők részéről és a magyar anyakönyvezés szempontjából is mutatkozna igény – hiszen a magyar anyakönyvbe a külföldi helységnév mellett a külhoni magyar települések magyar neve is bekerül –, ehhez azonban minőségbiztosítási okokból a fordítónak egységesen minden kétséget kizáróan meg kellene tudnia állapítani bár-

mely(!) külföldi településnek a kérdéses időpontban használatos standardizált magyar nevét. Ez a rendelkezésre álló források alapján nem lenne életszerű, hiszen a magyar jogszabályok csak a magyarországi hivatalos földrajzi nevek megállapítását és nyilvántartását szabályozzák (lásd. 303/2017 (XI.14.) korm. rendelet). A földrajzinév-bizottság foglalkozik ugyan külhoni magyar földrajzi nevek használatával, de azt hivatalból nem szabályozza, hanem csak magánszemély vagy szervezet megkeresésére foglal állást külföldi földrajzi név magyar megfelelőjének hazai használatáról. A fordítói szabály tehát egyszerű. Ha az eredeti anyakönyvben *Cluj-Napoca* vagy *Liptovský Mikuláš* szerepel, akkor a fordításban is az fog, magyar megfelelője nélkül. Nyilvánvaló, hogy az effajta névhasználat idegenszerű lesz, és az irat tulajdonosa számára akár rossz érzést is kelthet, hiszen elentétes a magyar nyelvű közösség természetes fejlődés útján létrejött, hétköznapi névhasználati szokásaival. Az anyakönyvi iratok fordítása ugyanakkor speciális feladat, mert az iratok olyan adatokat közölnek, melyek tartalmától elválaszthatatlan azok írásmódja. Ezt könnyebben beláthatjuk a személynevek esetében, melyek írásmódját a fordító a megrendelő külön kérésére sem változtathatja meg. Az anyakönyvi adatok megállapítása nem fordítói feladat. A forrásnyelvi helységnevek megtartásával pedig – hogy az eredeti témához visszatérjünk – a forrásnyelvi okiratiság és a célnyelvi felhasználhatóság sem sérül.

Bizonnyos esetek mégis komoly fejtörést okoznak. Például akkor, ha az anyakönyvi iratban szereplő helység a forrásnyelvi ország területén kívüli harmadik országban található. Ilyen lehet a Németországban kiállított anyakönyvi kivonat romániai születési hellyel. A hiteles magyar fordításban ilyenkor nem lenne célszerű egy romániai település német nevét használni. Még akkor sem, ha a német forrásnyelvi iratban kizárólag az szerepel, hiszen ezzel az ügyfél biztosan nem kapna a céljának megfelelően használható fordítást. A magyarországi felhasználás célját tekintve ilyen esetben a romániai helységnek a születés időpontjában Romániában érvényes hivatalos neve lehet az egyik megoldás. Ha ezt a nevet az irat nem tartalmazza, a fordítónak és lektornak kell eldöntenie, hogy vállalható-e a keresett név megbízható felkutatása, vagy inkább megtartja és/vagy fordítói megjegyzéssel látja el a forrásnyelvi nevet.

Nézzünk meg egy konkrét példát a gyakorlatból. Valóságos történelemóra lehet a hiteles fordítás elkészítése arról a Németországban kiállított születési anyakönyvi kivonatról, melynek tulajdonosa 1944. március 19-én született az irat írásmódja szerint Czernowitzban. A születési ország megnevezése ebben a konkrét iratban nem szerepelt. A fordító, ha egyáltalán gyanút fog, feltehetőleg az interneten hozzáférhető információkat hívja segítségül, és több nyelven is talál majd részletes leírást a város történetéről. A település neve a középkori magyar nyelvű forrásokban még *Csarnóca*, később a magyar nyelvben is a német *Czernowitz* elnevezés terjedt el, valamint annak *Csernovic* formájú magyar változata, majd a rendszerváltás előtti Magyarországon az orosz név magyar átírása számított hivatalosnak *Csernovci* formában (Kiss 1980: 162). A város a mai Ukrajna területén található, ukrán neve *Чернівці*, melynek magyar átírása *Csernyivci*. Az Osztrák–Magyar Monarchia bukása után *Cernăuți* néven a Román Királysághoz tartozott,

1940-ben a Szovjetunióhoz csatolták, 1941-ben ismét Románia része lett, majd 1944. március 29-én a Vörös Hadsereg megszállta, és az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság fennhatósága alá került. Az anyakönyvi kivonatban szereplő születési időpontban a város tehát Románia részeként hivatalosan feltehetőleg a *Cernăuți* nevet viselte. Ha tehát a fordító nem a helységnév „szabályszerű” forrásnyelvi megtartása és/vagy fordítói megjegyzéssel történő ellátása mellett dönt, hanem végighalad a fenti gondolatmeneten, akkor az anyakönyvi kivonat magyar nyelvű fordításában a *Cernăuți* nevet fogja szerepeltetni. Könnyen előfordulhat, hogy a második világháborúban megszületett gyermeket akkoriban már csak a szovjet anyakönyvi hatóságok vették nyilvántartásba, de ennek a fordítót foglalkoztató névhasználati kérdés eldöntésekor már nincsen jelentősége.

A példa bonyolultsága ritkaságszámba megy ugyan, de felhívja a figyelmet arra, hogy a helységnevek fordítása nem válhat mechanikus műveletté. Rámutat a helységnevek fordításának érzékenyebb pontjaira is, így a reflektált szabálykövetés fontosságára és a fordítói kompetenciahatárok felismerésének jelentőségére.

3. Egy bírósági ítélet fordítása

A bírósági és hatósági okiratok számos helységnevet említenek, általában tartalmazzák az érintett felek születési helyét és az ügyben érintett helyszínek neveit. A keltezésben és az intézmény nevében, címében is előfordulhatnak. Az alábbi példa a Bécsi Közigazgatási Bíróság ítéletének első pár sora a fejlécben lévő intézménynévvel és címmel együtt, melyben aláhúzással jelöltük a fordítástechnikai elemzés tárgyát képező helységneveket.

VERWALTUNGSGERICHT WIEN

1190 Wien, Muthgasse 62

...

Das Verwaltungsgericht Wien hat durch seine Richterin Mag. Eidlitz über die Beschwerde des Herrn M. B. vom 03.08.2016 gegen den Bescheid des Amtes der Wiener Landesregierung ... nach Durchführung einer mündlichen Verhandlung am 23.02.2017 und am 02.03.2017 zu Recht erkannt:

...

Amennyiben nem hiteles fordításról van szó, és egyéb belső szabályzatot sem kell követni, a fordító a helységnevek átváltási műveleteiről saját hatáskörében dönthet. Vizsgáljuk meg, hogy mi alapján!

Eredeti szöveg:

(1) Verwaltungsgericht Wien

Fordítási lehetőségek:

- (1a) Közigazgatási Bíróság Bécs
- (1b) Közigazgatási Bíróság Wien*
- (1c) Bécsi Közigazgatási Bíróság
- (1d) Wiener Közigazgatási Bíróság*
- (1e) Verwaltungsgericht Wien
- (1f) Verwaltungsgericht Wien (mellette zárójelben valamely magyar változat)
- (1g) valamely magyar változat (mellette zárójelben Verwaltungsgericht Wien)

A beazonosíthatóság elvét az intézménynevet jelölő szintagma fordításakor nem csupán a helységnevre kell alkalmazni, hanem a fordítási reáliaként kezelendő intézménynév egészére. Biztosan beazonosítható akkor lesz az intézmény, ha a nevét transliterációként (Tellingner 2003: 64) az eredeti formában hagyjuk (1e), ebben az esetben azonban a célnyelvi olvasó nem fog értesülni arról, hogy az adott határozat miféle intézménytől származik, ennek pedig a legtöbb eljárásban jelentősége lehet. Ezért kínálhatunk megoldást az idegenítés-honosítás dichotómiájának két ellentétes fordítói stratégiáját (Venuti 1998) ötvöző változatok (1f, 1g), hiszen így az intézmény az eredeti neve alapján visszakereshető lesz, és a magyar olvasó is tudja majd, hogy milyen bíróságról van szó. Az (1f) és (1g) változatok hátránya az, hogy túl hosszúak és a szövegben nem célszerű őket ismételni. Ugyanakkor a második említéstől kezdve már bátran használható önállóan az (1e) változat vagy valamely elfogadható magyar változat. A *-gal jelölt változatok a szokatlan névhasználat miatt a magyar nyelvben idegenszerű célnyelvi megnevezéshez vezetnek, ezért kerülendők. A helységnevet jelzőként alkalmazó (1c) és a helységnevet az intézmény neve mögé helyező (1a) változat egyaránt helyes lehet, a magyar bírósági rendszer jelenleg inkább a jelzős szerkezetet használja (pl.: *Egri Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság*). Az osztrák bíróságok magyar megnevezésekor azonban nem kell feltétlenül követni a magyar bírósági rendszer jelzős szerkezetet preferáló névhasználatát, az osztrák és a magyar intézményrendszer megnevezései között egyébként sincsen referenciális egyenértékűség (Klaudy 1999a: 99).

Eredeti szöveg:

(2) 1190 **Wien**, Muthgasse 62

Fordítási lehetőségek:

(2a) 1190 **Wien**, Muthgasse 62

(2b) 1190 **Bécs**, Muthgasse 62

A postai cím a beazonosíthatóság szempontjából az egyik legalapvetőbb eleme a szövegnek. Ha valaki postai küldeményt szeretne küldeni a megadott címre, akkor az csak abban az esetben fog megérkezni, ha a küldeményen a (2a) változat szerinti cím szerepel. Lakcímekben, postai címekben tehát célszerű megtartani a forrásnyelvi névhasználatot.

Eredeti szöveg:

(3) **Wiener** Landesregierung

Fordítási lehetőségek:

(3a) Tartományi Kormány Bécs

(3b) Tartományi Kormány Wien*

(3c) Bécsi Tartományi Kormány

(3d) Wiener Tartományi Kormány*

(3e) Bécs Tartományi Kormány

(3f) Wien Tartományi Kormány*

(3g) Wiener Landesregierung

(3h) Wiener Landesregierung (mellette zárójelben valamely magyar változat)

(3i) valamely magyar változat (mellette zárójelben Wiener Landesregierung)

A fordító mérlegelési szempontjai itt az (1) példához hasonlóan alakulnak. A *-gal jelölt változatokat itt is érdemes kerülni. A honosító vagy idegenítő stratégia alkalmazásával vagy a kettő kombinációjával kiválasztható a célnyelvi olvasó számára legcélszerűbb változat. A jelzős szerkezet (3c) és a birtokos szerkezet (3e) egyaránt megfelelő. A magyar önkormányzati rendszerben számos példát találunk mindkettőre: *Pápa Város Önkormányzata*, *Békés Megyei Önkormányzat*.

Ennek a szövegnek is sok helyes fordítása lehet. A forrásnyelvi helységnév megtartásának például nem sok értelme van, ha a megrendelő igénye csak az ítélet tartalmának informális megismerése. Láthatjuk azt is, hogy a fordító kontextus- és helyzetfüggő döntései különböző névhasználati mintákat eredményezhetnek, ezért akár egy szövegben belül előfordulhat a *Bécs* és a *Wien* helységnév is. Ha a fordító ugyanazon helységnév két-féle nevét is használja (például *Wien* a postai címbe, *Bécs(i)* az intézmény nevében), mindenképpen ügyelnie kell arra, hogy a két név a szövegben egy alkalommal – lehetőleg első említéskor – az azonosíthatóság miatt egymás mellett is szerepeljen: *Bécs (Wien)* vagy *Wien (Bécs)*, máskülönben a kevésbé ismert települések esetében a „tájékozatlan” célnyelvi olvasó nem is fogja tudni, hogy ugyanarról a helyről van szó (pl.: *Žiar nad Hronom – Garamszentkereszt*, *Neusiedl am See – Nezsider*, *Odorheiu Secuiesc – Székelyudvarhely*).

4. Védett nevek

Vannak esetek, amikor a helységnevek használata olyan mélyen beleivódott a nyelvközösség tudatába, hogy a névhasználat semmilyen kérdést nem vet fel. Ilyen például a *pozsonyi kifli* esete, amelyet fordításban sem fog soha senki *bratislavai kifli* néven emlegetni. Azt azonban csak kevesen tudják, hogy a *pozsonyi kifli* név használatát európai uniós jogi aktus is szabályozza, mégpedig a bizottság 729/2012/EU végrehajtási rende-

lete az elnevezésnek a hagyományos különleges termékek nyilvántartásába történő bejegyzéséről. Szlovákia még 2008-ban nyújtott be kérelmet a *Bratislavský rožok / Pressburger Kipfel / pozsonyi kifli* elnevezések bejegyzésére.

A Szlovák Köztársaság a kérelmében a termék különleges összetételére, gyártási módjára és a történelmi hagyományokra hivatkozott. A leírás szerint a *Bratislavský rožok* kifejezést 1920 körül kezdték használni, amikor *Pressburg/Pozsony* neve *Bratislavára* változott, és a város Szlovákia fővárosa lett az újonnan megalakult Csehszlovákiában. A német nyelvterületen továbbra is a város régi nevét használták a cukrászsütemény megnevezésére, a magyarországi pékségek pedig a *pozsonyi kifli* néven forgalmazzák a mai napig. Szlovákia a kérelemben javasolta a *pozsonyi kifli* és a *Pressburger Kipfel* elnevezések meghagyását. Miután Németország, Ausztria és Magyarország a kérelem bizonyos részei ellen kifogással élt, a bizottság felhívta az érintett tagállamokat a megfelelő egyeztetések lefolytatására. A módosított kérelem közzététele után azonban már nem érkezett újabb kifogás, ezért a bizottság bejegyezte a szóban forgó termék elnevezését.

5. A helységnevek identitásjelölő szerepe

A tulajdonnevek társadalmi beágyazottságuk miatt erős kapcsolatban vannak az adott kultúrával és identitásjelölő szerepet is betöltenek – kulturális és társadalmi jelentésüket egy viszonylag új tudományterület, a szocionomasztika kutatja (Győrffy 2013: 115). A helynév-szociológiai kutatások eredményei a nyelvi közvetítők számára is szolgálhatnak érdekes tanulságokkal. Feltárható kapcsolat van például a határon túli kisebbségi többnyelvűségben élő magyar anyanyelvű személyek helynévhasználati szokásai és társadalmi azonosságtudatuk között (Győrffy 2013: 122).

A kommunikációban részt vevő felek helynévismeretében jelentős különbségek mutatkozhatnak, a névhasználat pedig a névhasználó identitásáról is árulkodik (Győrffy 2017: 42). Erre a tolmácsolás vagy fordítás során is érdemes odafigyelni. Például az osztrák–magyar határon átnyúló együttműködést érintő tolmácsolási feladat ellátása közben nem árt, ha a tolmács tisztában van azzal, hogy nem minden magyar helységnév mögött rejtőzik magyarországi település, hanem akadhat olyan is, amelyet németre le kell fordítani. Ha a magyar fél *Gyanafalva* börgyárának környezetszennyezéséről panaszkodik, akkor a tolmács megghiúsíthatja a kommunikációt, ha a településnevet az eredeti formában hagyja, hiszen az osztrák fél csak a *Jennersdorf* néven fogja tudni beazonosítani a szóban forgó helyet.

A kisebbségi többnyelvűség számos ilyen fordítói csapdát rejteget. Jómagam korábban híreket fordítottam és szerkesztettem a magyarországi németek hetilapjánál, a *Neue Zeitung*nál, mely a magyarországi német nyelvű közösség helynévhasználati szokásait követi. A újság számára készített fordításokban következképpen *Budaörs* és *Törökbálint* települések jelölésére a *Wudersch* és *Großturwall* megnevezéseket kell használni, míg fordítóként ugyanannak a sajtóközleménynek egy osztrák napilap számára készített for-

dításában a magyar településneveket kellene meghagyni. Ez azért fontos, mert a magyarországi német településnevek jó része történeti német településnév, vagy a magyar településnévből kialakult német nyelvjárási forma (Sasi 2004: 4487), és mint ilyen a német nyelvű országokban ismeretlen és beazonosíthatatlan.

A kisebbségi névhasználathoz kötődő nyelvi közvetítés megkívánja tehát a fordítótól és tolmácsoktól a kommunikációban részt vevő nyelvközösség belső eredetű elnevezéseinek (endonimáinak) és a más nyelvekben hozzájuk rendelhető külső megnevezéseknek (exonimáknak) az aktív ismeretét. Tudni kell, hogy a szöveg kitől származik és kinek szól, a címzett számára melyik névhasználat érthető, illetve melyik felel meg leginkább a megszólított nyelvközösség identitásjelölő névhasználatának.

6. Helységnevek irodalmi művekben

A műfordító dolga sem könnyebb a szakfordítóénál, jóllehet névhasználati megfontolásait merőben más tényezők befolyásolják. Így például a kiadó fordításpolitikája, a beszélő nevek fordításának igénye, a szövegkörnyezet, a fordító ihlete, a magyar hagyományokhoz való illeszkedés, a névhasználat következetes véghezvitele, az írói szándék és az elbeszélés szemléletének megtartása (Sohár 2015: 33–47), hogy csak néhányat említsünk a sok közül. A fantasztikus irodalom fiktív helyszínei például különleges megközelítést kívánnak, hisz a fordító kreálhat frappáns helységneveket, mint például *Oxford* helyett *Ökörgázló* (Sohár 2015: 40), vagy akár betoldással magyarázhatja vagy más névvel helyettesítheti a történelmi kor hangulatát kifejező vagy többletjelentést hordozó valós és fiktív helységnevet, vagy akár ki is hagyhatja a célnyelvi olvasó számára azonosíthatatlan többletjelentéssel bíró elnevezést. Mindezt jól szemlélteti Klaudy Kinga szépirodalmi fordításokból gyűjtött néhány példája (Klaudy 1999b: 87–88), mint a *parádivízes üveg* (németül csak *Brunnenwasserflasche*), a *Récei-garázs* (németül csak *eine Garage*), a korábbi elmegyógyintézetre utaló *Lipótmező* (német fordításban csak *Irrenhaus*). Feltehetőleg hasonló megküzdési stratégiát választanak majd a fordítók a *krisztinai polgár* és a *párizsi felvágott* célnyelvi átültetésekor is. Hasonló problémával találkozik a fordító az erős érzelmi viszonyulást kifejező, esetleg szójátékon alapuló, hangzatos, affektív és szociális funkcióval rendelkező szleng helynevek (Györffy 2017: 49–50), mint például a *Szno-boszló*, *Rákosborzasztó*, *Balmaznyújork* és *Butapest* nevek fordításakor is.

7. Összegzés

Végül a teljesség igénye nélkül vegyük számba azokat a szempontokat, amelyeket szem előtt kell tartania a fordítónak, ha helységnevek fordításán töri a fejét. Ilyenek lehetnek

- a jogszabályok
- a fordítói útmutatók és belső szabályzatok

- a szövegfajták és szövegtípusok
- a célnyelvi nyelvhasználati szokások
- egy kisebb célnyelvi közösség névhasználati preferenciái
- a tulajdonnevek funkciói az adott szövegben
- a szöveg kommunikációs céljai
- a fordítási megbízás célja és funkciója
- a megrendelő és a célnyelvi címzett igényei és elégedettsége
- a szociokulturálisan kötött nyelvhasználat tényezői

Ezek a szempontok egymásnak ellentmondhatnak, vagy felülírhatják egymást. A fenti példák elemzése rámutat, hogy értelmetlen lenne a helységnevek fordítását mindenre kiterjedően részletesen szabályozni. A fordítások kommunikatív céljának elérése szempontjából nagyobb jelentősége van annak, ha az adott szöveg esetében a fordító végiggondolja a szöveg útját a forrásnyelvi szerzőtől a célnyelvi felhasználóig, és kellő jogi, kulturális és nyelvészeti háttértudással biztonsággal mérlegeli a helyes döntéshez vezető szempontokat.

Irodalom

- Bölskei Andrea 2010. Fordítás, adaptáció és helynévtörténet: magyar és angol helynévtípusok kontrasztív vizsgálatának gyakorlati tanulságai. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 5. 245–262.
- Bölskei Andrea 2012. Helynevek standardizációja: alapelvek, terminológiai kérdések a nemzetközi és a magyar gyakorlatban. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 7. 85–102.
- Farkas Tamás 2007. A tulajdonnevek fordíthatóságáról és napjaink fordítási hibáiról, közszók és tulajdonnevek példáján. *Névtani Értesítő* 29. 167–188.
- Galli Péter 2011a. Az okiratfordítás gyakorlati problémái. In: Dróth Júlia (szerk.) *Szaknyelv és szakfordítás. Tanulmányok a szakfordítás és a fordítóképzés aktuális témáiról 2010–2011*. Gödöllő: Szent István Egyetem, 26–39.
- Galli Péter 2011b. A hiteles fordítás helye a közigazgatásban. In: Dróth Júlia (szerk.) *Szaknyelv és szakfordítás. Tanulmányok a szakfordítás és a fordítóképzés aktuális témáiról 2010–2011*. Gödöllő: Szent István Egyetem, 59–75.
- Györffy Erzsébet 2013. A helynév-szociológia kutatási területei, feladatai. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 9. 115–125.
- Györffy Erzsébet 2017. Helynév és identitás. *Névtani értesítő* 39. 41–53.
- Kiss Lajos 1980. *Földrajzi nevek etimológiai szótára*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Klaudy Kinga 1999a. *Bevezetés a fordítás elméletébe*. Budapest: Scholastica.
- Klaudy Kinga 1999b. *Bevezetés a fordítás gyakorlatába*. Budapest: Scholastica.
- Mikesy Gábor 2016. Földrajzi nevek a közigazgatásban. *Névtani Értesítő* 38. 101–112.
- Németh Gabriella 2017. Fordítói, lektori és vezetői csapatmunka az OFFI gyakornoki és mentorprogramjában. In: Kóbor Márta – Csikai Zsuzsanna (szerk.): *Iránytű az egyetemi fordítóképzéshez. A kompetenciafejlesztés új fókuszai*. Pécs: Kontraszt.

- Sassi Attila 2004. A magyarországi németek térképe. *Barátság*. 4486–4489.
- Sohár Anikó 2015. Fordítsam vagy ne? A tulajdonnevek kapcsán fölmerülő műfordítói dilemmákról a fantasztikus irodalom esetében. *Névtani Értesítő* 37. 33–47.
- Telling, Dusan 2003 A reáliák fordítása a fordító kulturális kompetenciája szemszögéből. *Fordítástudomány* 5. évf. 2. szám. 58–70.
- Venuti, Lawrence 1998. Strategies of Translation. In: Baker, M. (Red.) *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London: Routledge, 240–244.

Források

Bécsi Közigazgatási Bíróság ítélete:

https://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/Lvwg/LVWGT_WI_20170405_VGW_151_065_9998_2016_00/LVWGT_WI_20170405_VGW_151_065_9998_2016_00.pdf (Letöltés: 2018. július 3.)

A TÁRGYALÓTEREMBEN ZAJLÓ TOLMÁCSOLÁS KÉT ASPEKTUSA EGY EMPIRIKUS KUTATÁS TÜKRÉBEN

PUKLUS MÁRTA

ME Modern Filológiai Intézet

Alkalmazott Nyelvészeti és Fordítástudományi Tanszék

E-mail: puklusmarta@gmail.com

Two Aspects of Courtroom Interpreting in the Light of an Empirical Research. Court interpreting is not only a favoured interesting topic of the international literature, there are also ever more articles and books appearing in Hungary (Csörgő 2013, Farkasné Puklus 2016, 2017, 2018a, 2018b, 2018c, Horváth 2013, 2017, 2018, Lesetár 2016, Puklus 2018a, 2018b, Seresi-Láncos 2017, Vinnai 2017). This paper presents two different aspects of interpreting in the courtroom based on the results of an empirical research conducted in Hungary. First, we focus on the role of the interpreter, with regard to the possibility of looking at the documents prior to the hearing and as a second aspect, the different interpreting modes used at courtroom hearings are reviewed. The study tries to look at these two aspects through the results of the empirical research detailed in the introduction of the paper. In the first part of the research, judges could tell their opinion in the form of answers to the questionnaire, the second part was related to the investigation of written protocols of hearings where interpreters were involved. In the third part, audio recordings were made at court proceedings with interpreters. Selecting from the results of the research parts, we can gain a more detailed picture of courtroom communication and can get an insight into its challenges.

Keywords: court interpreting, role of the interpreter, interpreting modes

Bevezetés

A bírósági tolmácsolás kommunikációs szituációjának nyelvi és nem nyelvi tényezői címet viselő kutatás célja – ahogyan az elnevezése is tükrözi – a tolmáccsal zajló kommunikációs helyzet vizsgálata és a bírák elvárásainak feltárása. Két kutatási kérdésre keresem a választ, egyrészt arra, hogy mit vár el a bíró a bírósági tolmáctól, másrészt arra, hogy a tolmács vajon hozzáférhet-e a felkészüléshez szükséges információkhoz a tárgyalást megelőzően. A kutatási kérdések alapján azt a hipotézist állítottam fel, hogy a bírósági tolmáccsal szemben támasztott (gyakran irreális) elvárások nagymértékben nehezítik a tárgyaláson elhangzó megnyilvánulások közvetítését. Az Országos Bírósági Hivatal 2016-ban engedélyezte a kutatást, mely három fő szakaszban valósult meg (a kutatás előzményeiről, a miskolci kutatásokról lásd Farkasné Puklus 2018b). A kutatás első részeként elkészült egy tizenhat kérdésből álló kérdéssor bírák számára. Ezt a kérdőívet két fázisban tölthették ki a válaszadók: az első szakaszban, 2016 júniusában harminc bíró

válaszolt a kérdésekre (A kérdőív első szakaszának elemzéséről lásd Farkasné Puklus 2018a). Az Országos Bírósági Hivatallal történt egyeztetést követően – a kérdőív némi módosítása után – a második szakaszban, 2016 decembere és 2017 márciusa között, mondhatták el véleményüket a bírák a kérdésekre adott válaszok formájában. Az Országos Bírósági Hivatal belső, intranetes felületén közzétett kérdéssor kitöltéséhez hatvan válaszadó kezdett hozzá, közülük 29 fő töltötte ki teljesen a kérdőívet, és szolgáltatott értékelhető adatokat (a második szakasz egyes aspektusairól lásd Farkasné Puklus 2018c, megjelenés alatt).

A kutatás második részében, 2016 decembere és 2017 áprilisa között, három magyarországi bíróságon tekinthettem be lezárt, tolmács bevonásával lefolytatott ügyek jegyzőkönyveibe. A két budapesti és az egyik vidéki bíróságon összesen 32 jegyzőkönyvet nézhettem meg olyan bírósági ügyekről, melyek során angol–magyar és német–magyar nyelvkombinációkban voltak be tolmácsokat (a jegyzőkönyvek vizsgálata kapcsán két eset tanulságairól lásd Farkasné Puklus 2017, magyar nyelven Puklus 2018b megjelenés alatt).

Miután az Országos Bírósági Hivatal és a miskolci törvényszék elnöke megadta engedélyét hangfelvételek készítésére olyan bírósági tárgyalásokon, melyekben tolmács is közreműködik, elkezdődhetek a kutatás harmadik részének előkészületei. Sokáig nem jelentkeztek a bírák a kutatásban való részvételre, ezért időközben az angol–magyar és a német–magyar nyelvpárokon túl az engedély kiegészítését kértem a szomszédos országok nyelveire. Így sikerült 2017 ősze és 2018 nyara között három polgári (két német és egy angol nyelvű) eljárásról és egy-egy román és szlovák büntetőügy tárgyalásairól hangfelvételeket készíteni, s ahol lehetőség volt rá, az adott ügyben kirendelt tolmácsokkal retrospektív interjút is rögzíteni közvetlenül a tolmácsolási esemény után (három interjú készült a tolmácsokkal az angol, a román és a szlovák tárgyalás kapcsán). Részletes elemzés az angol tolmács bevonásával zajló tárgyalásról készült (ennek első eredményeiről lásd Puklus 2018a).

A következőkben e három kutatási rész első eredményeibe nyerhetünk rövid betekintést két különböző nézőpontból: a tolmács szerepét és a tolmácsolási módokat görcsö alá véve.

1. A tolmács szerepe a tárgyalás során és az iratbetekintés lehetősége

A tolmács „morális dilemmái” szerepének különféle megközelítéséből adódnak: a bírák gyakran szó szerinti fordítást várnak el tőle, hiszen az értelmezés a bíróság feladata, ennek ellentmond viszont, hogy tolmácsolni lehetetlen a hallottak értelmezése nélkül (Horváth 2013, Morris 1995). A tárgyalásra kirendelő végzésben (bár ezen végzések szövegezése részben eltérő lehet) legtöbbször utalást találunk arra, hogy a tolmácsnak a tárgyaláson szakszerűen és pontosan kell fordítania, s a hamis fordítás következményeire is figyelmeztetik (vö. Farkasné Puklus 2017: 177–178, Horváth 2013: 3).

Németországban a tolmács nem számít szakértőnek, mivel nem visz új tartalmat az ügybe, hanem a felek közötti kommunikációt segíti. Véleményt nem nyilváníthat, s nem szólhat bele az ügybe (Driesen–Petersen 2011: 6). Ausztriában az osztrák perrendtartás szerint a tolmácsok nem szakértők, de bizonyos esetekben nem zárható ki, hogy szakértőnek kéri fel őket (Kadrić 2009: 49–51). Magyarországon a szakértőkre vonatkozó jogszabályokat kell alkalmazni a tolmácsokra (vö. Farkasné Puklus 2016: 43–44, Lesetár 2016: 25–26). A 2018. január 1-jén hatályba lépett 2016. évi CXXX. törvény a polgári perrendtartásról a következőképpen fogalmaz:

61. § [Tolmács és fordító]

(1) *A bíróság tolmácsot, jelnyelvi tolmácsot (a továbbiakban együtt: tolmács), illetve fordítót rendel ki, ha a 113. §-ban foglalt jogok érvényesülése érdekében vagy egyébként e törvénynek a nyelvhasználattal kapcsolatos rendelkezése értelmében szükséges.*

(2) *Ha jogszabály eltérően nem rendelkezik, a kirendelt tolmácsra és fordítóra e törvény kirendelt szakértőre vonatkozó rendelkezéseit kell alkalmazni.* (saját kiemelés)

A 2018. július 1. napján hatályba lépett 2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról szintén hasonlóan rendelkezik:

201. §

(1) *A szakértőre vonatkozó rendelkezések a tolmácsra is irányadók az-
zal, hogy tolmácsként a jogszabályban meghatározott feltételeknek megfelelő
személy vehető igénybe. Ha ez nem lehetséges, eseti tolmácsként kellő nyelvisme-
rettel rendelkező más személy is kirendelhető. Tolmácson a szakfordítót is érteni
kell.*

(2) *A tolmácsot a kirendelésével egyidejűleg figyelmeztetni kell a hamis tolmá-
csolás következményeire.* (saját kiemelés)

A tolmácsot ugyanolyan nyomtatványon idézik, mint a szakértőt, s mivel a szak-
értőre vonatkozó rendelkezéseket kell alkalmazni tevékenységére, ezért e megfogalmazás
szerint jogában állna betekinteni az aktákba.

1.1. A tolmács szerepe a kérdőív alapján

A kutatás eredményei, a bírák kérdőíves kérdésre adott válaszai alapján azonban ez még-
sem egyértelmű. A kérdőív első szakaszában (6. kérdés: *Ön a tárgyalás előtt a tolmács
rendelkezésére szokott-e bocsátani olyan iratokat, amelyek az adott ügygel kapcsolatosak?*) a
29 válaszadó többsége, 22 bírő válaszolta azt, hogy nem bocsát a tolmács rendelkezésére
az adott ügygel kapcsolatos iratokat. Hárman válaszoltak úgy, hogy *néha*, és csupán né-
gyen *igennyel* erre a kérdésre. Hatan részletezték, hogy milyen iratokról lehet szó, megem-

lítették a vádiratot, az érintett személy korábbi nyilatkozatait, a jegyzőkönyveket, az ügyészség indítványát, a vádlott nyomozati vallomását, a szakértői véleményt, az idézést s a peres felek beadványait.

A kérdőív második szakaszában a 27 válaszadóból 19 bíró felelte azt erre a kérdésre, hogy *nem* ad a tolmácsnak olyan iratot, mely segítségével fel tudna készülni az adott ügyre. Hat bíró válaszolt úgy, hogy *néha*, csupán ketten írtak *igent*. Hét válaszadó fűzött megjegyzést válaszához, egyikük „*kizárólag a tárgyaláson, szükség esetén*” bocsát iratokat a tolmács rendelkezésére. Másikuk szerint „*amennyiben igényli a tolmács, betekinthez az iratokba, de ez nagyon ritka*”. Egy további válaszadó szerint a tolmácsnak „*nincs iratbetekintési joga*”. Utaltak továbbá arra, hogy „*titoktartási nyilatkozat hiányában*” nem tekintethet az iratokba a tolmács, a többi megjegyzés pedig az adott esetben a tolmács rendelkezésére bocsátható iratok típusaira vonatkozott: megemlítették a *vádiratot, a vádközlőt és a résztvevő korábbi nyilatkozatait*.

1.2. A tolmács szerepe a jegyzőkönyvek alapján

A kutatás második részében, a jegyzőkönyvek vizsgálata során arra nem derült fény, hogy a tolmácsok kaptak-e, s ha igen, milyen lehetőséget a felkészülésre. Az elemzett jegyzőkönyvek egyikében (erről lásd Farkasné Puklus 2017, Puklus 2018b megjelenés alatt) arról olvashatunk, hogy a vádlottat csalással vádolták: az egyik magyar banknál az elhunyt lányának adta ki magát, ezért – megfélemlítve a banki ügyintézőt – hozzá tudott férni az elhunyt bankszámlájához. A védelem arra épült, hogy a bankban a vádlott nem értette a neki feltett magyar kérdést, ebből adódott a félreértés, s a vádlott nem szándékosan, hanem hiányos nyelvismeretéből adódóan adhatta ki magát másnak. A vádlott nyelvismeretének ellenőrzésére a tolmácsot a tárgyalás során nyelvi szakértőnek kérik fel, a tolmácsolás során az elé tárt iratokkal kapcsolatban arra kérik, hogy ítélje meg, a dokumentumok fordítások-e, vagy sem. A jegyzőkönyv tanúsága szerint a tolmács ennek minden további nélkül eleget tesz, így ténylegesen szakértői szerephez kerül, hiszen véleménye az ügy kimenetelét befolyásolja.

1.3. A tolmács szerepe a hangfelvételek alapján

A kutatás harmadik részében mind a hangfelvételek, mind a tolmácsokkal készített interjúk arról tanúskodnak, hogy a tolmácsok a legtöbb esetben felkészülés nélkül érkeznek a tárgyalásra. Egyedül egy esetben fordult elő (a még nem elemzett akciókutatás során német–magyar nyelvpárban), hogy a bíró a tárgyalásra idéző végzésben felhívta a tolmács figyelmét arra, hogy a bíróság lehetőséget ad betekinteni az iratokba. Előzetes egyeztetést követően így a tolmács a tárgyalás előtt áttekintette az ügy iratait, s megfelelően fel tudott készülni a tárgyalásra.

Jól érzékelhető a különbség a hazai bíróságok gyakorlata és az Európai Unió Bíróságán megszokott tolmácsolás között, ha pusztán arra gondolunk, hogy az Európai Unióban a tolmácsok külön felkészülési napot kapnak, s kötelező számukra biztosítani az

ügyiratokat. Nem hasonlítható össze viszont e két tolmácsolási gyakorlat abból a szempontból, hogy míg a nemzeti bíróságokon – különösen vidéken – viszonylag ritkán fordulnak elő tolmácsolt ügyek, addig az Európai Unió Bíróságán az ügyek döntő többségében szükség van tolmácsolásra (az Európai Unió Bíróságának tolmácsolási gyakorlatáról l. Seresi–Láncos 2017).

A tolmács szerepét részletesen az angol tolmács segítségével lefolytatott tárgyaláson vizsgáltam Hale (2008) csoportosítása alapján (Puklus 2018a). A közvetítői díj fizetése tárgyában indított eljárásan a hangfelvételek alapján a tolmács leginkább a nyelvi közvetítő szerepét vállalja magára, de néha megpróbálja magához ragadni a kezdeményezést, mert a tárgyalás dinamikájából, a résztvevők kommunikációja alapján erre sokszor szükség van. A bíró a tolmácsot ugyanakkor inkább a bíróság segítőjének tekinti, ahogyan a lenti szemelvényből is kitűnik, hiszen megkéri, hogy halkabban tolmácsoljon.

¹1. példa (12: 05)

B: Először is azzal kezdeném a mai tárgyalást, hogy mi a bizonyítási teher. Tehát, hogy kinek mit kell bizonyítania ebben a perben, ezt eddig már a tárgyalási jegyzőkönyvben fellelhető az erre vonatkozó tájékoztatás, csak hogy mindenki számára egyértelmű legyen. Tehát a felperest terheli annak bizonyítási kötelezettsége, hogy az alperessel szóban 2015. december hó 11. napján abban állapodtak meg, hogy az alperes és az X vállalat között közvetítői tevékenységet végez gépek eladása tárgyában. A közvetítés sikeres volt, az alperes a kereseti kérelemben megjelölt díj fizetésére köteles. *Kicsit halkabban jó? Kérném, köszönöm.*

FJK: *Bírja követni? Mert úgy látom, lemaradt!*

T: *Én ott tartottam éppen,* hogy 2015 decemberében öö öö megállapodás volt, hogy öö öö közvetítőként fog foglalkozni, vagy közvetítőként//

B: Ez a bizonyítási teher, erre vonatkozóan fogom most meghallgatni, jó?

Az egyes kutatási részekből az látható, hogy nehéz egyértelműen meghatározni a tolmács tárgyaláson betöltött szerepét. A feladat nehézsége pontosan az, hogy sem a bíróság, sem az idegen nyelvű fél, sem a tárgyalás egyéb résztvevői nincsenek pontosan tisztában a nyelvi közvetítés összetettségével, s a tolmácsnak a tárgyalótermi kontextusban ennek a többszörösen összetett elvárásnak kell megfelelnie. Berk-Seligson (1990) is rámutat arra, hogy a tolmács problematikus szerepe nem pusztán a tolmácsolási folyamat nehézségeiből adódik, hanem abból az alapvető ellentétből is, ahogyan a tolmács meghatározza saját szerepét, és ahogyan a tárgyalótermi résztvevők és a bírósági alkalmazottak tekintenek rá. Ez az ellentét látszik beigazolódni mind a kérdőíves válaszok, mind a hangfelvételek és a tolmácsokkal folytatott interjúk alapján.

1 Rövidítések: B = bíró, FJK = felperes jogi képviselője, T = tolmács.

2. A tárgyalás során alkalmazott tolmácsolási módok

A második aspektus, melyből jelen tanulmányban vizsgálom a tolmáccsal zajló tárgyalást, a különféle tolmácsolási módok alkalmazása. A bírósági eljárás során gyakran szükséges váltani a különféle tolmácsolási módok között, a bírósági tolmács mindezt többnyire úgy oldja meg, hogy az eljárásban részt vevő felekben ez a váltás sokszor nem is tudatosul. A bírósági tolmácsolás A nyelvről B nyelvre, illetve B nyelvről A nyelvre, retúr is történik. Meg kell különböztetnünk azonban a nemzetközi bíróságokon zajló eljárásokat, ahol technikai berendezések segítik a tolmácsok munkáját, éppen ezért gyakran szinkrontolmácsolással folyik a tárgyalás, illetve a nemzeti bíróságokon zajló tárgyalásokat, ahol többnyire nincs lehetőség tolmácskabin használatára² (vö. Seresi–Láncos 2017). A hazai tárgyalótermekben a tolmácsolás módja lehet rövid szakaszos **konszekutív**, azaz követő, lehet **fülbesúgó szinkron** (chuchotage, azaz suttogó szinkron Horváth 2013: 26), illetve előfordulhat még az írott szöveg tolmácsolása, a **blattolás** is. Az eljárásban résztvevők száma, ezen belül az idegen nyelvű felek száma, a tárgyalóterem mérete, a per jelentősége és még számos tényező befolyásolja a tolmácsolási mód kiválasztását, illetve a tolmács lehetőségeit (vö. Farkasné Puklus 2016).

2.1. Tolmácsolási módok a kérdőív alapján

A kérdőív első szakaszában (10. kérdés: *Ön szerint mely tolmácsolási fajták a leghatékonyabbak a tárgyalás során?*) a 29 válaszadó bírő mindegyike a *követő, konszekutív* tolmácsolási módot jelölte meg, közülük egy-egy válaszadó a konszekutív tolmácsolási módon kívül megjelölte még a *fülbesúgó tolmácsolást* és a technikai berendezéssel történő *szinkrontolmácsolást* is (annak ellenére, hogy a magyar tárgyalótermekben még nem terjedt el a technikai berendezések használata).

A kérdőív második szakaszának válaszai alapján a 29 válaszadó közül 23 fő a konszekutív tolmácsolási módot jelölte meg, három válaszadó szerint csak a *fülbesúgó tolmácsolás*, három másik válaszadó szerint a technikai berendezéssel történő *szinkrontolmácsolás* a tárgyaláson való tolmácsolás legmegfelelőbb módja. A válaszok túlnyomó többsége szerint tehát a bírák a *követő, konszekutív tolmácsolást* tartják a tárgyalások során a leghatékonyabbnak.

2.2. Tolmácsolási módok a jegyzőkönyvek alapján

A kutatás második részében, a jegyzőkönyvek vizsgálata során nem találtam utalást a tárgyaláson alkalmazott tolmácsolási módokra, erről a jegyzőkönyvek nem tesznek említést.

2 Ezen a téren várható előrelépés, hiszen van olyan bíróság, ahol már távmeghallgatási rendszert is kialakítottak [<https://miskolcitorvenyszek.birosag.hu/hirek/20180627/tavmeghallgatasi-rendszert-alakitottak-ki-miskolci-torvenyszeken>].

2.3. Tolmácsolási módok a hangfelvételek alapján

A kutatás harmadik részeként készített hangfelvételek tanúsága szerint a tolmácsok vagy maguk döntenek el a tolmácsolás módját, vagy a bíró jelzi erre vonatkozó kérését egy-egy ítélet, végzés stb. felolvasásakor. Több esetben a tolmács gyakorlottságán is múlik, hogy mennyire tudja váltogatni az egyes tolmácsolási módokat, azaz mikor használ konszekutív, mikor szuttogó szinkrontolmácsolást.

A már elemzett, angol tolmács bevonásával lefolytatott tárgyaláson a tolmács kérdések és válaszok esetén a követő, konszekutív tolmácsolási módot alkalmazta, míg az iratok ismertetésekor fülbesúgó módon tolmácsolt (vö. Puklus 2018a). Ennek megfelelően a tárgyalás kezdetén, amikor a bíró ismertette az iratokat, s eközben nagyon gyorsan beszélt, a tolmács fülbesúgó módon tolmácsolt az idegen nyelvű félnek. Mindez a résztvevőket nem zavarta, de a bírót igen, mert már eközben is szólt a tolmácsnak, hogy „nagyon picit halkabban, jó?” A bíró a tárgyalás menetének, ütemének tartására hivatkozva több esetben kéri a tolmácsot a „szuttogó üzemmódra”. A következő nyelvi példa is erről tanúskodik a tárgyalás végén:

2. példa (1:21:21)

- B: Alperes észrevétele: teljesen felesleges volt hatszor Bombaiba utazni, a munka az alsózsolcai telephelyen folyt.
B: Van-e még valakinek kérdése, észrevétele?
T: *Ezt lehetne, le szeretném fordítani.*
B: *Igen, de, de, nem lényeges most ez, szuttogással fordíthatja, de semmiféle kérdést nem várok rá.*
B: Kérdezem, hogy van-e még valakinek valami észrevétele, kérdése?
T: The work was done in Alsózsolca...
Alsózsolcán végezték a munkát...
B: Jó, befejezettnek nyilvánítom a meghallgatásukat akkor.

Mikkelsen (2000) is a konszekutív tolmácsolási mód mellett teszi le a voksát, a bírósági tolmácsoknak véleménye szerint maximum száz szóból (néhány mondat) álló szakaszokat kellene tolmácsolniuk annak érdekében, hogy eleget tudjanak tenni a jogi oldal által elvárt pontos és szó szerinti fordítás követelményének. Angermeyer (2015) szintén ezt az álláspontot képviseli, hiszen ha az a cél, hogy az idegen nyelven nem beszélő fél azonos eséllyel induljon a tárgyaláson, mint az adott tárgyalás nyelvét beszélő fél, akkor a rövid szakaszos konszekutív tolmácsolás tűnik a leginkább alkalmas eszköznek arra, hogy a tárgyalás folyamán mindkét fél ugyanolyan mértékben férhessen hozzá az elhangzottakhoz.

A téma magyar nyelvű szakirodalmában Horváth (2013) és Farkasné Puklus (2016) a tárgyalás menetére tekintettel utalnak arra (a tárgyalás tempója, lásd 2. nyelvi példa), hogy a tárgyalás során, különösen a tárgyalás kezdetén és végén a szuttogó szinkron vagy fülbesúgás a tolmácsolás leghatékonyabb módja. Kadrić (2004) is arra hívta fel

a figyelmet, hogy az Ausztriában gyakran használt konsekutív tolmácsolási módot érdemes lenne felülvizsgálni, hiszen az idegen nyelvű fél jogai csak úgy biztosíthatók, ha a tolmácsolás átfogóan zajlik, részben konsekutív, részben fülbesúgó módon.

3. Összefoglalás

Jelen tanulmány a tárgyalótermi tolmácsolás két különböző aspektusát világítja meg egy nemrég lezárult kutatás eredményeit alapul véve. Elsőként a tolmács szerepét jártuk körül, érintve az iratbetekintés lehetőségét, második aspektusként a tárgyalás során alkalmazott tolmácsolási módokat tekintettük át. A szerző a tanulmányban e két aspektust a három részből álló empirikus kutatás első eredményein át szemléltette. A kutatás részeiből kirajzolódik a tolmács összetett szerepe, melynek kihívásai adódhatnak a tárgyaláson résztvevők elvárásaiból, a bíró hozzáállásából, de akár a tolmács saját, tolmácsként betöltött szerepe megítéléséből is.

Jelen tanulmány rövid betekintést nyújt a nemrég lezárult kutatás első eredményeibe. Mivel ez a kutatási terület nagyon szerteágazó, s az elvégzett kutatás nyelvi és nem nyelvi tényezőket is vizsgál, ezen tanulmány keretein túlmutat az eredmények átfogóbb ismertetése. Az eredmények összegzése, értékelése jelenleg is folyik, s remélhetőleg hamarosan doktori értekezés formájában elérhetővé válik.

Irodalom

- Angermeyer, Philip Sebastian 2015. *Speak English or What? Codeswitching and Interpreter Use in New York City Courts*. New York: Oxford University Press.
- Berk-Seligson, Susan 1990. *The Bilingual Courtroom: Court Interpreters in the Judicial Process*. Chicago: University of Chicago Press.
- Csörgő Zoltán 2013. Kihez és mihez legyen lojális a bírósági tolmács? *Fordítástudomány* 15. évf. 2. szám. 51–71.
- Driesen, Christiane – Petersen, Haimo-Andreas 2011. *Gerichtsdolmetschen – Grundwissen und -fertigkeiten*. Tübingen: Narr Verlag.
- Farkasné Puklus Márta 2016. Bírósági tolmácsolás – alapelvek és elvárások. *Fordítástudomány* 18. évf. 2. szám. 40–52.
- Farkasné Puklus Márta 2017. Dolmetschen im Ungarischen Gerichtssaal – Einblick in das Protokoll von zwei Fällen. In: *Sprache und Recht. Übersetzer und Dolmetscher als Mittler zwischen Sprachen und Rechtssystemen*. Berlin: BDÜ Fachverlag. 170–180.
- Farkasné Puklus Márta 2018a. Court Interpreting Research in Hungary: Judges' Expectations. In: Horváth I. (ed.) *Latest Trends in Hungarian Translation Studies*. Budapest: Eötvös Kiadó. 99–121.

- Farkasné Puklus Márta 2018b. Nyelv és jog – miskolci kutatások. *Fordítástudomány ma és holnap*. In: Robin Edina – Zachar Viktor (szerk.) Budapest: L'Harmattan Kiadó. 57–70.
- Farkasné Puklus Márta 2018c. Sprachliche und außersprachliche Faktoren des Gerichtsdolmetschens, erste Ergebnisse eines ungarischen Forschungsprojektes In: Erika Kegyes (Hg.): *Sprachen, Literaturen und Kulturen im Kontakt. Beiträge der 25. Linguistik- und Literaturtage der GeSuS, Miskolc/Ungarn 2017*. Hamburg: Kovač. megjelenés alatt.
- Hale, Sandra – Valero-Garcés, Carmen – Martin, Anna 2008. Controversies over the Role of the Court Interpreter. In: Valero-Garcés, Carmen – Martin, Anna (eds.) *Crossing Borders in Community Interpreting: Definitions and Dilemmas*. Netherlands: Benjamins. 100–102.
- Horváth Ildikó (szerk.) 2017. *Tolmácsolás a bíróságon. Esettanulmányok a bírósági tolmácsolás gyakorlatából*. Budapest: Hvg-Orac.
- Horváth Ildikó (ed.) 2018. *Latest Trends in Translation Studies*. Budapest: Eötvös Kiadó.
- Kadrić, Mira 2004. Sichtbare Gerechtigkeit in gedolmetschten Verhandlungen. *Juridikum* Vol. 2004. No. 4. 195–200.
- Kadrić, Mira 2009. *Dolmetschen bei Gericht. Erwartungen, Anforderungen, Kompetenzen*. Wien: WUV.
- Lesetár Péter 2016. *Bírósági, hatósági tolmácsolás és szakfordítás*. Budapest: Magánkiadás.
- Mikkelsen, Holly 2000. *Introduction to Court Interpreting*. Manchester: St. Jerome Publishing.
- Morris, Ruth 1995. The Moral Dilemmas of Court Interpreting. *The Translator* Vol. 1. No.1. 25–46.
- Puklus Márta 2018a. Tolmácsolás a tárgyalóteremben. „Elvesztettem a fonalat, hol tartunk?” In: Szabó Miklós – Vinnai Edina (szerk.) *A törvény szavai*. Miskolc: Bíbor Kiadó. 223–240.
- Puklus Márta 2018b. Két tolmácsolt bírósági eset tanulságai. In: Horváth Ildikó (ed./szerk.) *TransELTE 2018*. Proceedings of the 20th International Translation Studies Conference organised by the Department of Translation and Interpreting of ELTE University (23–24 March 2018, Budapest, Hungary)/Az ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszéke 20. nemzetközi fordítástudományi konferenciájának előadásai. Budapest, 2018. március 23–24. (megjelenés alatt)
- Seresi Márta – Lánkos Petra Lea 2017. Tolmácsolás az Európai Unió Bíróságán – A gyakorló tolmácsok szemével. *Magyar Jogi Nyelv* 1. évf. 2. szám 1–7. [<https://joginyelv.hu/tolmacsolas-az-europai-unio-birosagan-a-gyakorlo-tolmacsok-szemevel/>]
- Vinnai Edina 2017. Tolmácsolás a jogi eljárásban. *Miskolci Jogi Szemle* Vol. XII. különszám 133–142.

MUNKAHARMÓNIA A FORDÍTÁSSZOLGÁLTATÁSBAN, AVAGY A LEKTORÁLÁS ETIKAI KÉRDÉSEI

ROBIN EDINA

ELTE, Fordító- és Tolmácsképző Tanszék

E-mail: robin.edina@gmail.com

*„A világon egyetlen szenvedély sem érhet fel a mások
írásának megváltoztatásában rejlő gyönyörűséggel.”*

H. G. Wells

Work Harmony in Translation Services – the Ethical Dilemmas of Revision. One of the most important and most difficult dilemmas for translation students and practising revisers is to decide where the exact boundaries lay for the reviser's sphere of action. Where is the psychological or rather ethical threshold that a reviser should not step over if they want to do their job properly, not losing sight of the quality of the translated text, but in a collegial manner as well, respecting the translator's decisions? When discussing the principles of revision, Mossop (2001) emphasises that the reviser should not look for where they can, but rather where they need to intervene in the text. However, this decision is not an easy one to make, and preferential interventions may jeopardise the purpose of revision, unethical and unprofessional behaviour may lead to conflicts between reviser and translator, jeopardising the quality of the text itself. Therefore, the purpose of the present paper is to cast light on the source of the problems, then offer some guidelines for resolving disputes based on a theory of norms, objective research data on revision and a typology of revisional operations (Artheren 1991, Heltai 2004, Horváth 2011, Kis 2011, Robin 2015). The presented ideas will hopefully help both translators and revisers in their work, promoting harmony and cooperation in the joint purpose of producing quality translations.

Keywords: revision, ethics, work harmony, revisional operations, unnecessary interventions

1. Bevezetés

A fordítói szakma utóbbi évtizedekben bekövetkezett professzionalizálódásával örvendően módon megjelentek a fordítási szolgáltatásra vonatkozó minőségbiztosítási szabványok (EN 15038:2006, ISO 17100:2015), követendő irányt mutatva a munkafolyamatok megszervezéséhez és a nyelvi közvetítésben részt vevő munkatársak feladatainak meghatározáshoz. Rendelkezésünkre állnak a különféle szakmai szervezetek (ATA, AU-SIT, MFTE) etikai kódexei is, amelyek célja, hogy a fordítók, tolmácsok és lektorok egységes szakmai normákat követve végezzék munkájukat, egyfajta erkölcsi iránytűt adva a megfelelő etikai magatartáshoz. A szabványok és a kódexek azonban kevés hang-

súlyt fektetnek a munkatársak *egymás közötti* együttműködésének kihívásaira, és noha az MFTE etikai kódexének¹ fő pontjai között szerepel a törvénytisztelet, szakmaiság, önképzés, felelősség, empátia, titoktartás, tisztesség, szakmai hírnév, szolidaritás és vitarendezés, mindezek elsősorban a megbízó és a fordító kapcsolatára vonatkoznak – ahogyan Chesterman (2001) jeromosi esküjében is –, és vajmi kevés gyakorlati kapaszkodót találunk a munkatársak közötti viták elkerüléséhez, valamint a konfliktusok barátságos rendezéséhez.

A fordítók elvárható szakmai kompetenciái között elsősorban a fordítási, nyelvi és szövegalkotási, információszerezési, kulturális, technikai, tárgyköri alkompetencia szerepel (Kiss 2018: 170), figyelmen kívül hagyva a fordítási folyamat résztvevőinek harmonikus együttműködését elősegítő empatikus készségeket. A fordítói kompetenciamodellek (PACTE 2003, EMT 2017) komponensei között szereplő interperszonális és perszonális alkompetencia is inkább a hivatásos nyelvi közvetítő saját fejlődésére és szakmaiságára, valamint a modern technológiákon alapuló kommunikáció és a közösségi média kompetens használatára helyezi a hangsúlyt a békés munkakapcsolatok helyett. Márpedig a fordításslolgáltatásban a minőségbiztosítás kulcsfontosságú feltétele többek között „az összehangolt csapatmunka és az asszertív, támogató munkahelyi környezet” is (Németh 2018: 173). Szükséges tehát azokat a kompetenciákat is számításba vennünk és fejlesztenünk – a gyakorlatban és a szakmában egyaránt –, amelyek szükségesek a felmerülő konfliktusok kezeléséhez, elsősorban a fordító és a fordítást ellenőrző lektor között, akik a legtöbbet dolgoznak a fordított szövegen.

A lektorálással foglalkozó szakirodalom sem fordít különösebb figyelmet a fordító és a lektor közötti ellentétekre és a megfelelő, hatékony konfliktuskezelésre, inkább a szakmai hűségre helyezi a hangsúlyt (Künzli 2007), hiányoznak továbbá az empatikus készségek a lektori kompetenciamodellekből is (Horváth 2011, Robert et al 2017). Ugyanakkor többen is óva intenek a túllektorálástól (Mossop 2001, Arthern 1991), vagyis a személyes preferenciák követésétől, mivel a szükségtelen beavatkozások veszélyeztetik a lektorálás valódi célját, az etikátlan viselkedés pedig konfliktushoz vezethet a fordító és a lektor között. A lektorképzésben, sőt a gyakorló lektorok számára is az egyik legfontosabb és egyben legnehezebb kérdés annak meghatározása, vajon hol rejlenek a lektor hatáskörének korlátai, hol van valójában az a „lélektani” határ, amelyet a lektor nem léphet át, ha etikusan akar eljárni munkája végzése során, de a fordított szöveg minőségét sem kívánja szem elől téveszteni. A jelen tanulmány célja, hogy a fordítástudományi szakirodalomra támaszkodva (Arthern 1991, Kis 2011, Heltai 2004, Horváth 2011, Robin 2015) megvilágítsa a konfliktusok forrását, és objektív, empirikus kutatások eredményeire támaszkodó érvekkel igyekezzon eligazodást adni a felmerülő döntési helyzetekben és a kollégák közötti konfliktusokban. A tanulmány gondolatai fordítóknak és lektoroknak egyaránt segítséget nyújthatnak, hogy a szakmához, hivatásos nyelvi

¹ <https://mfte.hu/hu/mfte/etikai-kodex>

közvetítőkhöz illendő módon, egymás munkáját segítve járassanak el a vitás kérdésekben.

2. Szenvedélyek viharában

A lektor feladata, hogy a fordítás elkészülése után ellenőrizze és javítsa a szöveget a forrás és a célnyelvi írásmű egybevetésével, nyelvhelyesség és stílus alapján, a mai élő nyelv követelményeit szem előtt tartva azzal a céllal, hogy a javítás eredményeként tartalmilag pontos, nyelvilag helyes, az eredeti szöveggel egyenértékű és a célnyelvi olvasók számára feldolgozható, nyomdakész szöveg jöjjön létre. Érdekes azonban felismernünk, hogy a lektorálás tulajdonképpen egy „kétélű kard”, vagyis kettős szerepet tölt be: egyrészt a célnyelvi szöveg hibáinak javítását és tökéletesítését szolgálja, hozzájárulva a fordítási folyamat sikeréhez, másrészt a továbbképzés eszközeként is funkcionálhat, hiszen a javítások alapján értékelést nyújthat a fordításról és a fordító munkájáról, és ilyen módon elősegítheti a szakmai fejlődését is, irányt mutatva a szükséges lépések megtételéhez.

E kettős célnak megfelelően a szakirodalom szerint a jó lektor diplomatikus, empátikus, türelmes, szerény, elfogadó, felelősségteljes, együttműködő (Horguelin–Pharand 2009), továbbá igazságos (Hansen 2009), valamint fejlett pedagógiai érzékkel rendelkezik (Rochard 2004), betöltve a mentor szerepét (Mohácsi-Gorove 2015), valamint tudatos döntések alapján végzi a munkáját, és nem az ösztönei alapján dolgozik, hanem a beavatkozásait mindig meg is tudja indokolni (Robin 2015). Sajnálatos módon a valóságban egészen más tulajdonságok szoktak eszünkbe jutni, amikor a lektor személyére gondolunk: egyszerűen a második szempár, aki átfutja a szöveget, az ismeretlen ismerős, akivel csak az internet jótékony homályán keresztül szoktunk találkozni; a mumus, akivel a fordítóhallgatókat riogatjuk; a rivális, akinek úgyszincs igaza, mi több, a megtorló, a bérgyilkos, a terrorista, aki porba tiporja a kollégáit vagy éppenséggel a szuperfordító, a mindentudó, sőt a hierarchia tetején tanyázó csúcsragadozó, akit mindig megillet az utolsó szó joga. Az ellentétes meglátások a fordítástudományi tanulmányokban is felbukkannak, Martin (2012) a lektorálás sötét oldaláról szólva kétégbe vonja, hogy egyáltalán érdemes-e lektoráltatni a fordított szöveget, hiszen túlságosan is sok kockázattal jár, többek között a kollégák közötti viszályok miatt. Hansen (2008) figyelmeztet rá, hogy a kollégáknak nem egymás szemében kell keresniük a „szálkát”, figyelmen kívül hagyva a „gerendát” a sajátjukban, mivel egyáltalán nem biztos, hogy a lektor egyben jobb fordító is, illetve hogy a fordító ért a lektoráláshoz. Mossop (2001) pedig óva int a szükségtelen lektori beavatkozásoktól, vagyis a túllektorálástól, ahogyan ezt már könyvének a címe is tükrözi:

~~Revising~~ Editing and ~~Editing~~ Revising for Translators

A fordító és a lektor között feszülő ellentét ténye és a vitákból eredő problémák veszélye vitathatatlan, de vajon mi valójában a „baj” a lektorálással? Kis (2011) szerint a fordítási folyamat több forrásból eredő emocionális hatások együttesének közepette történik. Ezek a hatások magából a fordítandó szövegből, valamint a fordító és a lektor szerepében rejlő különbségekből, valamint egymás munkájának meg nem értéséből fakadnak. A lektorálás többet foglal magába, mint amikor egy „másik szempár”, egy másik fordító pusztán átfutja a szöveget a fordítás elkészülése után – a lektor tevékenysége tudatos felkészülést és odafigyelést, speciális kompetenciákat igényel, hiszen más a feladata. A fordító és a lektor tevékenységének különbségeit Horváth (2011: 27) az alábbi táblázatban foglalja össze:

	Fordító	Lektor
Kiindulópont	Forrásnyelvi szöveg	Célnyelvi szöveg
Fő tevékenység	Szövegalkotás Ekvivalenciateremtés	Szövegértékelés Ekvivalencia-ellenőrzés
Stratégia	Lokális (mondatról mondatra) Alulról felfelé Mikroszint	Globális (teljes szöveg) Fentről lefelé Makroszint
Ellenőrzés módja	Önellenőrzés Elnéző, megbocsátó, hibavakság	Más ellenőrzése Saját nyelvhasználat erőltetése

1. táblázat: *A fordító és a lektor szerepének összevetése* (Horváth 2011)

A fenti táblázatban nyomon követhető, hogy a fordító és a lektor tevékenysége a hasonlóságok mellett több ponton is eltér egymástól. A lektor munkájához a célnyelvi szöveg szolgál alapul, amelyre már nem mikroszinten tekint, hanem felülről, a teljes szövegre összpontosítva. A legfontosabb különbség, amely a két tevékenység közös pontján, magán a szövegen fejt ki hatását, a lektorálásra jellemző célnyelvi és globális megközelítés. Ennek köszönhető, hogy a lektorra kevésbé hatnak negatív és pozitív interferenciával a forrásnyelvi szöveg jellemzői, ezért sokszor könnyebben megtalálja az idiomatikus szókapcsolatokat, észreveszi a szövegszinten jelentkező „anomáliákat” is, ilyen módon igyekszik megfelelni a befogadó igényeinek. A fordító viszont lokális megközelítéssel, mikroszinten ülteti át az eredeti szöveg jelentését a célnyelvre, ezért sokszor nem érzékeli a szövegszintű problémákat, és esetleg a lektor beavatkozásait is megkérdőjelezheti. Ugyanakkor a globálisan közelítő lektor sem minden esetben látja át a fordító lokálisan végrehajtott döntéseit, hiszen nem mélyed el a szövegben – éppen ezért előfordulhat, hogy a fordító jogosan emel kifogást egy-egy beavatkozás kapcsán. Érdemes tehát mindkét szakembernek szem előtt tartania szerepük sajátosságait és különbségeit, hogy megértsék és segítsék egymás munkáját, együttműködéssel oldva a feszültséget a kommunikáció sikere és az optimális minőség érdekében.

Fontos továbbá felismernünk, hogy nemcsak az autentikus szövegek megfogalmazása, hanem a fordítás is kreatív és alkotótevékenység, hiszen „a fordító minden egyes mondat lefordításakor számtalan választás előtt áll, tevékenységének eredménye – a célnyelvi szöveg – számtalan választás, számtalan döntés eredménye” (Klaudy 2004: 15). Következésképpen a fordító érzelmileg *pozitívan* kötődik a célnyelvi szöveghez, ezért elfogultság és hibavakság jellemezheti. A lektor azonban nem alkot új szöveget, hanem a már megfogalmazott írásműben hajt végre módosításokat, harmadlagos szövegalkotást végez (Horváth 2009), jelentősen kevesebb műveletet hajtva végre a fordítónál (Robin 2015). Nem új fordítási megoldásokat kínál, hanem ellenőriz, hibákat keres és javít, ebből eredően a szöveghez való viszonya is többnyire *negatív*. Mivel valaki más munkáját ellenőrzi, akár nehézséget is okozhat számára a fordító nyelvhasználatával való azonosulás, és saját stílusát erőltetheti a fordításra. Márpedig akkor kezdődnek a konfliktusok a kollégák között, amikor a lektor a szerepéből kilépve – mert nincs tisztában a korlátaival vagy fegyelmezetlen – nekilát újrafordítani a szöveget, preferenciális, szövegszinten sem indokolható módosításokat végezve, így összeütközésbe kerül a szövegéhez érzelmileg kötődő, hírnevére és szerzőségére kényes fordítóval. A szenvedélyek kollégák közötti vihára természetesen sokkal nagyobb intenzitással tombolhat az irodalmi műfajok esetében, amikor a fordító kreativitása nagyobb teret kap, éppen ezért erősebb a szöveghez fűződő érzelmi kötődése is, de nem hiányzik a szakfordítás kontextusából sem, amikor a fordítót gyakran nagyobb felelősség terheli.

A Kis (2011) által lektorbetegségnek nevezett fenti jelenség a kollégák közötti feszültségeken túl számos egyéb veszélyt is rejt magában, hiszen amikor a lektor ekvivalencia-ellenőrzés helyett szövegalkotásba kezd, mikroszinten kezd átváltásokat végezni, vagyis újrafordít, újabb lektorálást tesz szükségessé: ugyanolyan hibákat vihet ugyanis a szövegbe, mint a fordító, ráadásul egyáltalán nem biztos, hogy jobban képes átültetni a forrásszöveget a célnyelvre (Hansen 2009). A fordító munkájának értékelése is gyakorlatilag lehetetlenné válik, mivel a sok felesleges beavatkozás nem jelzésértékű a fordítás minőségét illetően, nem világlanak elő a valódi fordítási és nyelvhelyességi gondok. A túllektorálás ilyen módon a megbízó, illetve a fordításszolgáltató iroda felé is etikátlan magatartást eredményez, hiszen veszélybe kerül a szöveg minősége, sőt a lektorálás pedagógiai célja sem teljesül. Fontos tehát, hogy a lektor tisztában legyen a saját feladatával, és tiszteletben tartsa a fordító szerzőségét – elvégre szerzői jog² csupán a fordítót illeti meg, a lektort nem –, még ha arról a felhasználási vagy megbízói szerződésben kénytelen is hivatalosan lemondani, és beleegyezni a szövege módosításába. Kis (2011: 247) véleménye szerint „a fordítások többlépcsős tökéletesítésének lényeges momentuma a zavaró negatív emóciók kiküszöbölése”. A megoldáshoz pedig segítséget nyújthat a nyelvhelyességi szakirodalom és a lektorálás elmélete, azon belül is a lektori műveletek tipológiája.

2 „A mű egységének védelme: A szerző személyhez fűződő jogát sérti művének mindenfajta eltorzítása, megcsonkítása vagy a mű más olyan megváltoztatása vagy a művel kapcsolatos más olyan visszaélés, amely a szerző becsületére vagy hírnevére sérelmes.” http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=41066

3. A lektorálás műveletei

A lektor feladatának fentebb ismertetett meghatározása rögtön rávilágít a tényre, hogy a lektorálás nem pusztán a fordítási, nyelvtani és helyesírási hibák javítására szorítkozik – jóllehet a fordító többnyire csak ezt várja el a lektortól –, ugyanakkor kétségkívül mindezek beletartoznak a lektorálás követelményeibe. A lektor a forrásnyelvi eredeti kommunikatív funkciójának és jellemzőinek figyelembevételével nem pusztán helyes, hanem a befogadók számára feldolgozható szöveget hoz létre, egyszerre „javítja” és „jobbítja”, vagyis tökéletesíti a fogalmazást, a célnyelvi igények szerint:

A szerkesztő és a lektor kapuőr, aki kijavítja a szöveget, hogy az megfeleljen a társadalom nyelvi és szövegalkotási szabályainak, valamint beteljesítse a kiadó céljait. A szerkesztő és a lektor ugyanakkor nyelverterapeuta is, aki jobbítja, vagyis tökéletesíti a megfogalmazást, hogy gondoskodjon a szöveg könnyebb feldolgozhatóságáról, szem előtt tartva az olvasó elvárásait. (Mossop 2001: 1)

A lektorálás meghatározásából továbbá az is kiviláglik, hogy lektornak munkavégzése során meg kell felelnie bizonyos elvárásoknak, akár „javítást”, akár „jobbítást” végez. A lektor munkájához elengedhetetlen a nyelvhelyességi szabályoknak és alternatívákat is kínáló normáknak, szakmai és olvasói elvárásoknak, magasabb szinten érvényesülő, szövegszintű kommunikációs stratégiáknak a pontos ismerete (Heltai 2004), hiszen nem saját szöveget alkot, hanem mások megfogalmazását módosítja, amit etikai alapon és a minőségbiztosítás érdekében nem tehet jól megalapozott indokok nélkül – másként kockáztatja, hogy helytelen vagy szükségtelen beavatkozásokkal ront, nem pedig javít a szöveg minőségén, a fordító munkájának értékelése is szinte lehetetlenné válik, sőt a kolléga szakmai fejlődését sem szolgálja, ha nem derül ki, milyen indokok alapján módosították a fordítását. A sikeres lektoráláshoz alapos célnyelvi felkészültségre van tehát szükség a hibák kiszűréséhez és javításához, továbbá a módosítások szakszerű indoklásához.

A lektori beavatkozások indoklásához segítséget nyújthat, ha a nyelvi szabályok, normák és szövegszintű, kommunikációs stratégiák megkülönböztetése alapján kategorizáljuk a műveleteket attól függően, milyen preskriptív erejű elvárást szolgálnak. A „javítás” kategóriájába tartoznak a kötelezően elvégzendő, szabálykövető műveletek, illetve a normákat követő, fakultatív módosítások, amelyek végrehajtása mellett a lektor több alternatíva mérlegelése után a szöveg sajátosságainak függvényében dönt. A fordítás „jobbítását” szolgáló módosítások ugyancsak fakultatívak, a lektor azonban azért hajtja végre őket, hogy a szöveg könnyen feldolgozható és az olvasók igényeinek megfelelő legyen. A lektori beavatkozások ilyen módon az alábbi műveleti kategóriákra oszthatók:

– *Szabálykövető*: kötelező lektori művelet, amelyre a nyelv morfológiai, szintaktikai, szemantikai és helyesírási szabályrendszere, szakmai konvenciói és a megbízás előírásai miatt van szükség. A beavatkozás elvégzése nélkül nem kapnánk helyes, a forrásnyelvi eredetinek és a célnyelv szabályrendszerének megfelelő szöveget.

– *Normakövető*: nyelvhasználati sajátosságokon, nyelvszokásokon alapuló, fakultatív lektorálási művelet. A célnyelvi szöveget ellenőrző lektornak van választási lehetősége, hogy elvégzi-e a beavatkozást, amely nélkül a szöveg nem felelne meg teljes mértékben a célnyelv normáinak, csupán „kvázi helyesnek” (Klaudy, 1994) minősülne.

– *Stratégiaikövető*: fakultatív lektori művelet, amellyel a lektor a közlés kontextusából merítve törekszik az üzenet egyértelműsítésére, a szöveg teljes egészét szem előtt tartva igyekszik megkönnyíteni az információ feldolgozhatóságát, valamint hozzájárulni a kommunikáció sikeréhez és a kontextuális hatás megőrzéséhez.

Az első két kategóriába tartozó beavatkozások meghatározása és indoklása viszonylag egyszerű, ahogyan a háttérükben álló nyelvhasználati szabályok és normák azonosítása sem ütközik nagyobb nehézségekbe, hiszen a helyesírási és a nyelvhelyességi szakirodalom eligazodást nyújt közöttük. A *szabálykövető* módosítások nélkül helytelen célnyelvi megfogalmazást, elfogadhatatlan szöveget kapnánk, így a lektornak el kell végeznie, míg a fordítónak el kell fogadnia őket. Az alábbi példa egy félrefordítás szükség-szerű javítását illusztrálja: a fordító félreértelmezte az eredeti szöveget, hibát eredményezve a fordításban, a lektor azonban helyesbítette a jelentést.

- (1) Eredeti: [...] A barque, in the same part of the sea, would have seen her two hours later **if the Ingrid Linde had kept her course.**
- (1a) Fordítói: Két órával később, ugyanezen a tengersizakason, egy bárkáról látni kellett volna, **hogyan az Ingrid Linde tartja-e az útírányát.**
- (1b) Lektori: Két órával később – ugyanezen a tengersizakason – egy bárkáról szintén látniuk kellett volna az Ingrid Linde-t, **ha az tartotta az útírányát.**

Hasonlóképpen az alábbi példában a lektor a nyelvtani szabályokat követve javította a fordító által ejtett hibát a magyarról angol nyelvre fordított célnyelvi szakszövegben. A javítás szükséges és a szakirodalom segítségével indokolható, éppen ezért a lektori művelet jogosságához nem férhet semmi kétség.

- (2) Eredeti: A szerződést bármely fél **három hónapos** felmondási idővel felmondhatja.
- (2a) Fordítói: The contract may be terminated by each Party by giving **3-month's notice.**
- (2b) Lektori: The contract may be terminated by each Party by giving **3-months notice.**

A fakultatív *normakövető* műveletek meghatározásában segíthet Heltai (2004) megállapítása, aki a normát alternatív nyelvi formákat is megengedő és a szabályoknál kisebb preskriptív erővel rendelkező, szokásos nyelvhasználatként értelmezi. Az alábbiakban normakövető lektori műveletre látunk példát: a fordított szöveg nyelvtanilag és lexikailag sem tekinthető helytelennek, félrefordítást sem tartalmaz, ugyanakkor a lektor

javítása közelebb hozta a megfogalmazást a szokásos magyar nyelvhasználathoz, amely előnyben részesíti a ragokat a terjengős névutókkal szemben.

- (3) Eredeti: [...] what we aim to provide **for our customers and partners** [...]
- (3a) Fordítói: [...] mit szeretnénk nyújtani **ügyfeleink és partnereink számára**.
- (3b) Lektor: [...] mit szeretnénk nyújtani **ügyfeleinknek és partnereinknek**.

A negyedik példában a fordító követte a forrásnyelvi szöveg szerkezetét a jelentés magyarról angolra történő átültetése során, nyelvtanilag hibátlan megfogalmazást hozva létre. Ám a lektor módosította a mondat szerkezetet, és az értelmi hangsúly kiemelésére alárendelő szerkezetet, úgynevezett *cleft* megoldást alkalmazott.

- (4) Eredeti: **Főként tapasztalt fordítók** értenek az alkalmazásukhoz.
- (4a) Fordítói: **Mainly experienced translators** know how to apply them.
- (4b) Lektor: **It is mainly experienced translators** who know how to apply them.

A lektor a fentiekben normakövető műveletet hajtott végre, hiszen az angol többnyire a vonatkozó mellékmondatot használó szerkesztésmódot részesíti előnyben, főleg írásban, ahol nem segíthet az intonáció a hangsúlyos mondatrészek kiemelésében. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a fordító megfogalmazása sem volt helytelen. Nem nyelvtani szabályokat sértő hiba javításáról van tehát szó, hanem a szokásos nyelvhasználatnak megfelelőbb alternatíva alkalmazásáról. Ilyen esetekben is segítséget nyújt a nyelvhelyességi szakirodalom, amelyre hivatkozva a lektor indokolhatja döntését, és amely alapján a fordító is beláthatja a választás célszerűségét.

Ám a magasabb szinteken bonyolultabbá válik a helyzet, mivel a szövegalkotási stratégiák már nehezebben meghatározhatók (Heltai 2004: 416), így a hozzájuk kapcsolódó stratégiakövető beavatkozások is mélyebb megfontolást igényelnek. A lektor stilisztikai, strukturális és tartalmi szerkesztést végez, amennyiben szövegszintű eltolódások mutatkoznak a fordításban a forrásnyelvi szöveghez képest, illetve az eredetileg is célnyelven keletkezett írásokhoz viszonyítva, valamint ha a befogadók elvárásainak kívánva megfelelni, igyekszik betartani az egyértelműség, feldolgozhatóság, relevancia és nyelvi gazdaságosság elvét. Valószínűleg a *stratégiakövető* beavatkozások azonosítása okozhatja a legnagyobb kihívást, mivel a másik két kategóriába tartozó beavatkozásokhoz képest több változatosságot mutatnak, és egyedi megoldásokat tükröznek. Meghatározásukhoz nem nyújtanak segítséget a helyesírási és nyelvművelő szabályzatok, ezért a fordító számára – aki mikroszinten és lokálisan közelít a szöveghez – sokszor érthetetlennek és indokolatlannak tűnnek. Alkalmazásukkor azonban a lektorok szövegszintű stratégiákat követnek, amelyek mindig éppen az adott szövegben, az adott kommunikációs helyzetnek megfelelően érvényesülnek: optimalizálják a grammatikai és a lexikai redundanciát, kiegyensúlyozva az információterhet, gazdagítják a szókincset, és maximális kontextuális

hatásra törekednek (Robin 2015). A leggyakoribb stratégiakövető lektori műveletekre láthatunk példákat az alábbiakban.

- (5) Eredeti: It was growing colder **when I left the woods behind.**
- (5a) Fordítói: Egyre hidegebb lett, **amikor elhagytam az erdőt [...]**
- (5b) Lektori: **Miután elhagytam az erdőt**, egyre hidegebbre fordult az idő [...]

A fenti példában a fordító szorosan követte az eredeti szöveg szerkesztését, megőrizve a tagmondatok sorrendjét, míg a lektor grammatikai áthelyezéssel kronológiai sorrendbe állította az eseményeket, nagyobb hangsúlyt adva a logikai kapcsolódási pontoknak, elősegítve a feldolgozást. A következő példában ugyancsak stratégiakövető beavatkozásnak lehetünk tanúi: a lektor nem szabályoknak vagy normáknak engedelmeskedett, amikor a mellékmondatot megszüntetve nominális szerkezetre váltott: művelete csökkentette a felesleges grammatikai redundanciát, megkönnyítve a feldolgozást.

- (6) Eredeti: [...] satisfying all demands in order **to ensure customer success.**
- (6a) Fordítói: [...] amely minden igényt kielégít, **hogy garantált legyen az ügyfél üzleti sikere.**
- (6b) Lektori: [...] amely **az ügyfelei sikereinek érdekében** minden igényt kielégít.

A hetedik mondat éppen az ellenkezőjére mutat példát, ékesen bizonyítva, hogy a stratégiák mindig az adott szövegtől és kommunikációs helyzettől függenek, így gyakran ellentétes tendenciáknak is tanúi lehetünk. Az alábbi példában ugyanis a lektor a fordító forrásnyelvi szöveget követő, tömörített, jelentéssűrítő szó szerkezetet tartalmazó – egyébként helyesírási és nyelvtanilag is kifogástalan – megfogalmazását bontotta ki a könnyebb feldolgozhatóság érdekében.

- (7) Eredeti: These are key factors in **customer-service provider** relationships.
- (7a) Fordítói: Ezek kulcsfontosságú tényezők **az ügyfél-szolgáltató** kapcsolatban.
- (7b) Lektori: Ezek kulcsfontosságú tényezők **az ügyfél és a szolgáltató** kapcsolatában.

Míg a következő mondatban a lektor egyenesen a fentebb ismertetett nyelvi normának ellentmondó megoldást választott: a fordító által helyesen használt ragok helyett terjedősebb névutót toldott be a szövegbe. Stratégiakövető művelet lehet tehát a szándékos normaszegés is; indoklásként a fordítói változat egy kissé komikus hangzása szolgálhat, ami a ragok rímeléséből fakad (vállalkozásnak – kínálnak). Egy efféle szövegfüggő jelenség is okot adhat a lektori beavatkozásra, jóllehet a fordító nyilvánvalóan nem követett el hibát – nem is lehet ezért hibajavításként értékelni a stratégiakövető módosításokat, ahogyan preferenciális, szükségtelen beavatkozásként sem.

- (8) Eredeti: The new generation of trucks offer unique opportunities **for all business enterprises**.
- (8a) Fordítói: Az új generációs tehergépkocsik minden **vállalkozásnak** egyedi lehetőségeket kínálnak.
- (8b) Lektorai: Az új generációs tehergépkocsik minden **vállalkozás számára** egyedi lehetőségeket kínálnak.

Arthern (1987: 19) a lektorálás során alkalmazott beavatkozások osztályozásakor formális és tartalmi hibák szükségszerű javításáról, valamint az olvashatóság elősegítéséről beszél, elkülönítve a szükségtelen módosításokat. Az efféle lektori műveletek olyan szavakat vagy szórendet módosító beavatkozásokat takarnak, amelyek nem teszik értelmezhetőbbé a jelentést, még a szöveg stílusán sem javítanak. Arthern meghatározása alapján az alábbiak szerint illeszthetjük be a szükségtelen beavatkozásokat a műveleti tipológiába:

– *Preferenciakövető*: szükségtelen lektori beavatkozás, amely nem teszi helyesebbé, sem befogadhatóbbá, stilisztikailag elfogadhatóbbá vagy feldolgozhatóbbá a szöveget; csupán az egyéni ízlés motiválja őket, így nincsenek semmiféle hatással a szövegre.³

Szükségtelen, preferenciális beavatkozásra látunk példát az alábbi mondatban, ahol a megfogalmazás redundanciájának szövegszinten indokolható, a mellékmondat kiiktatásával végrehajtott csökkentése mellett egy szinonimacserére is sor került. A cserét azonban semmi sem indokolja, nem lett általa helyesebb vagy pontosabb a jelentés, még csak színesebbé sem vált a megfogalmazás.

- (9) Eredeti: [...] and that included anything **curious** or unnatural in any way.
- (9a) Fordítói: [...] ezek között szerepel mindaz, ami **furcsa** vagy bármilyen formában természetellenes.
- (9b) Lektorai: [...] többek között a **szokatlan** vagy bármilyen formában természetellenes jelenségekről.

A műveleti tipológia tudatosítása segítségül szolgálhat a lektoroknak, nehogy a túllektorálás útvesztőjébe tévedjenek. Amennyiben meg tudják különböztetni szabályokat, normákat, stratégiákat és egyéni ízlésüket követő beavatkozásaikat, könnyebben meg tudják indokolni döntéseiket, objektív és árnyalt értékelést nyújthatnak a fordítók munkájáról, elsősorban a tényleges hibákra szorítkozva, segítséget nyújtva a fejlődésükhöz. A szöveg módosításainak megtárgyalásakor kialakuló vita esetén pedig képesek belátni, amikor csak a szöveg „jobbítását” szolgáló alternatív megoldásokról van szó, és

3 A lektorálás műveleti tipológiájáról és a lektori beavatkozásokat motiváló szabályokról, normákról és stratégiákról lásd bővebben: Robin (2018).

nem tényleges hibákról. Így akár nyugodtan figyelembe is veheti a fordító választását, amennyiben ragaszkodik hozzájuk, és elfogadhatja esetleges kompromisszumos javaslatait – tiszteletben tartva a fordító szerzőségét –, hiszen ezek nem kulcsfontosságú tényezők a szöveg minősége szempontjából. Másrészt a fordító számára is könnyebb elfogadni a lektor módosításait, ha tisztában van vele, hogy nem minden lektori beavatkozás rejt valódi hibát – és egyben megtorlást –, sőt továbbra is hozhat döntéseket a saját szövegével kapcsolatban. Kiváló lehetőséget ad a fejlődésre és együttműködésre, amikor a lektor differenciált visszajelzést ad a fordítónak, elkülöníti a tényleges hibák javítását szolgáló szabálykövető és normakövető beavatkozásokat a javaslatoktól, ahogyan az alábbi 1. ábrán látható, és a fordítóra bízta a döntést az alternatívák közötti választásban.

Először is az igényezett elmaradott területekről beszélhetünk. Ide tartoznak azok az országok, amelyek káoszba süllyedtek az elmúlt negyed évszázadban, és azok, amelyek követték őket ezen az úton. Samuel P. Huntington már a 90-es években rámutatott arra, hogy felfordulás terjedt el a határmenti övezetekben a civilizációk között. A rákövetkező években Robert D. Kaplan még pontosabban írt a „közelgő anarchia” fogalmáról. A 9/11 terroristámadás az Egyesült Államok ellen, amelynek elkövetői részben problémás területekről jöttek, felhívta a világ vezetőinek figyelmét a stratégiai fenyegetésre, amelyet ezek a területek jelentenek. Az arab tavasz 2011-es felkelései, valamint az olyan történelem, mint a bengázi terroristámadás, mind arra figyelmeztettek, hogy a káosz terjed, ahelyett, hogy csökkenne, és ez húsz éven belül a világ állandó elemévé vált.

A *Foreign Policy* című folyóirat évek óta elkészíti a „Failed States Indexet” (FSI) — később „Fragile States Indexnek” nevezték —, amely felsorolja az országokat, ahol a kormány és a társadalom nem működik, vagy csak nagyon gyengén. A 2013-as index szerint ebbe a kategóriába 178-ból legalább 60 ország sorolható. Más szóval, háromból egy.

törölt: N

[ER3] megjegyzést írt: Az eredeti szövegben itt egy kreatív, tulajdonnévi szóalkotás állt. A fordítás során általánosító fordítást választottak, ami teljesen elfogadható megoldás, (bár veszteséggel jár). Akkor viszont el kellene hagyni az „igényezett” kifejezést, hiszen nem nevezetnek „úgy” semmit ☹

[ER4] megjegyzést írt: támadt? vagy: elterjedt a zűrzavar?

[ER5] megjegyzést írt: Ezt javasolnám magyarosan feloldani.

törölt: -

[ER6] megjegyzést írt: Ezt érdemes lenne jelzős szerkezetűre alakítani, hogy ne legyen két vonatkozó mellékmondat egy mondatban.

[ER7] megjegyzést írt: Magyar?

1. ábra: Példa a differenciált lektori visszajelzésre

4. Munkaharmónia

A kollégák közti hatékony kommunikáció jelentősen hozzájárul a fordítási szolgáltatás minőségének biztosításához, hiszen a jó szöveg előállításához elengedhetetlen a fordítói csapat munkaharmóniája. „Ennek kiemelkedő része az *egymás iránti szakmai bizalom*, valamint *egymás tisztelete*, amely a közös munkához – amely nem nélkülözheti a kritikai elemet sem – elengedhetetlen” (Németh 2018: 184). Megfogalmazhatunk tehát egyfajta *bizalmi elvet*, amely alapul szolgálhat a fordítás résztvevői közötti együttműködéshez: minden érintett fél tudása legjavát nyújtva végzi a feladatát, elősegítve a kollégák munkavégzését is, és saját érdekeit félretéve minden erejével törekszik, hogy a munka során ne történjen „baleset”. A közlekedési kontextushoz hasonlóan így mindenki számíthat rá, hogy a kollégái is betartják az együttműködés szabályait.

Nem szükséges tehát tartani az egymás közötti kommunikációtól. Gyakori jelenség ugyanis, hogy a lektor nem egyeztet a fordítóval, és a projektmenedzser sem szorgal-

mazza az együttműködést, mivel tart az esetleges konfliktusoktól. Sajnálatos módon az ISO 17100:2015 szabvány is csupán annyit szab meg, hogy a célnyelvi tartalom minőségét befolyásoló összes hibát ki kell javítani, és ezt a folyamatot addig kell ismételni, amíg a lektor és fordításszolgáltató is elégedett nem lesz. A fordító elégedettségéről szó sem esik, márpedig senki sem ismerheti nála behatóbban a fordított szöveget. A minőségbiztosítás lényeges momentuma tehát, hogy a fordító lehetőséget kapjon a lektori műveletek validálására és a lektorral történő kommunikációra. Elvégre a lektor is tévedhet; újabb hiba csúszhat a szövegbe, ha a helytelen megoldást választ, vagy figyelmetlenül újabb hibát vét. Ilyenkor a fordító kiszűrheti a lektor tévedéseit, és lehetőség nyílik az esetleg a szövegben maradt hibák javítására is – az egyeztetés a megoldatlan problémák fórumaként funkcionálhat. A validálással, vagyis a fordító és a lektor közötti együttműködéssel biztosítható a felelősségvállalás is: együttesen tudnak felelni a fordított szöveg minőségéért. Nem várható el kizárólagos felelősségvállalás a fordító részéről, amennyiben nem kap lehetőséget a lektorálás validálására, ugyanakkor a lektor sem fogja soha olyan behatóan ismerni a szöveget, mint a fordító – együttesen, feladatuknak megfelelő kompetenciájuk közös kamatoztatásával azonban kiegészíthetik egymást. Nem utolsósorban pedig a fordító fontos szerepet tölthet be a lektor munkájának értékelésében, hiszen visszajelzésre és értékelésre a lektornak is szüksége van szakmai fejlődése érdekében.

A kollégák közötti asszertív és konstruktív kommunikáció alapjául szolgál a lektori műveletek ismerete és tudatos alkalmazása, amely megvilágítja, hol van helye alternatíváknak, és hol szükséges feltétlenül egy-egy lektori beavatkozás, valamint a nyelvhezlyességi szakirodalom figyelembevétele és tiszteletben tartása. Utóbbi sajnos nem minden esetben egyértelmű, gyakran még a szakemberek többsége is csupán a szabályokat hajlandó elismerni, ügyet sem vetve a nyelvben érvényesülő normákra és szövegépítő sajátosságokra. A lektornak továbbá ügyelnie kell rá, hogy kommunikációja során objektív indokokra és empátiára törekedjen a szövegéhez érthető módon érzelmileg kötődő fordítóval szemben, illetve nyitott legyen a fordító észrevételeire. Sajnálatosan csekély empátiáról tanúskodik az alábbiakban nyomon követhető kommunikációban a lektor válassza:

- (10a) Fordítói: Még ha saját elmondása szerint túlságosan öreg volt is már, hogy gondoskodni tudjon **egy saját kutyáról**.
- (10b) Lektori: Még ha saját elmondása szerint túlságosan öreg volt is már, hogy gondoskodni tudjon **egy saját kis jószágról**.

Fordító: *Úgy hangzik, mintha tanyasi jószágról volna szó ☺. Legyen inkább „állat”.*

Lektor: *A jószág korántsem csak tanyasi állatok gyűjtőneve. Kedveskedésre is gyakran használják a szót. **Marad.***

Szakmailag érettebb és felelősebb hozzáállásnak lehetünk azonban a tanúi a következő példában, ahol a fordító stilisztikai szempontokra hivatkozva kér módosítást, nem hiba, hanem egy jobb alternatíva választása okán, és kompromisszumot ajánl.

A lektor pedig a fordító észrevételére nyitottan fogadja a fordító javaslatát, kedvesen és beismerően reagál, nem tagadja a probléma tényét, végül elfogadva a felvetett kompromisszumot – ilyen módon megvalósul a szöveg minőségének javítása és a kollegák közötti munkaharmónia is.

(11a) Fordítói: [...] szembeszálljanak az **alkalmatlan** betolakodóval.

(11b) Lektori: [...] szembeszálljanak az **alkalmatlankodó** betolakodóval.

Fordító: *Két melléknévi igenévi forma egymás mellett egy kicsit ügyetlen. Legyen inkább hívatlan betolakodó?*

Lektor: *Tényleg van benne valami mesehős feeling ☺ Cseréltem.*

(11c) Végleges: [...] szembeszálljanak a **hívatlan** betolakodóval.

A lektorálás elsődleges céljának számító szövegminőség, sőt a munkaharmónia szempontjából is lényeges momentum, hogy a lektornak szükséges elfogadnia, amikor tévedésen kapják. Sokkal nagyobbat zuhan ugyanis a presztízszünk, ha tagadjuk a nyilvánvaló hibát, mint amikor beismerjük a tévedésünket, és a szakirodalom vagy az objektív érv előtt meghajolva korrigáljuk a saját hibánkat, ahogyan az utolsó egyeztetési példában is látható.

(11a) Fordítói: [...] rajtakaptam, amint éppen **a két kezemet** bámulja. Gyorsan összefűztem őket a hátam mögött.

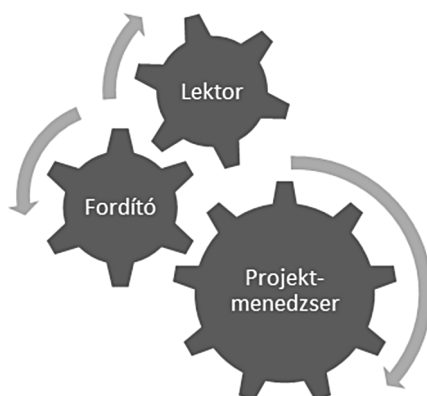
(11b) Lektori: [...] rajtakaptam, amint éppen **a két kézfejemet** bámulja. Gyorsan összefűztem őket a hátam mögött.

Fordító: *Az őket itt a kézfejemre utal, amit viszont nem szoktunk összefűzni. Talán mégis jobb lenne a kezemet szót meghagyni.*

Lektor: *Jogos.*

(11c) Végleges: [...] rajtakaptam, amint éppen **a két kezemet** bámulja.

A munkaharmónia megvalósításához mindenképpen szükséges felismernünk, hogy a fordítás folyamatának résztvevői nem hierarchikus kapcsolatban állnak egymással: mindenki a feladatának megfelelő kompetenciákkal rendelkezik, ezek pedig gyakran átfedik és *kiegészítik* egymást, ahogyan a szabványok és a kompetenciamodellek is tanúsítják. Ilyen módon *nem rivális*, inkább egymást is segítő kompetenciákról van szó. Legjobban egy fogaskerekkel működő gépezettel illusztrálhatnánk a tevékenységet, amelynek mindnyájan egyaránt részesei vagyunk, ahogyan alább a 2. ábra mutatja, sőt még több fogaskerékkel – terminológussal, tördelővel, korrektorral – is gyarapíthatjuk a sort. A sikerünk záloga pedig a kölcsönös tisztelet és szakértelmen alapuló harmonikus „együtt” működés.

2. ábra: Szerepek és kompetenciák összefüggő gépezete

5. Összefoglalás

A jelen tanulmány célja az volt, hogy megvilágítsa a fordító és a lektor között előforduló viták és konfliktusok forrását, gyakorlati útmutatást nyújtva a harmonikus együttműködés megteremtéséhez, hogy az okokat és megoldásokat ismerve hatékonyabban tudjuk kezelni a felmerülő helyzeteket. Hiszen a fordított szöveg tökéletesítéséhez és a fordítási szolgáltatás minőségének biztosításához elengedhetetlen a folyamat résztvevőinek munkaharmóniája (Kis 2011). Fontos tehát felismernünk, hogy szakmai küldetésünk nem egymás legyőzésében rejlik. Célunk a kommunikáció korlátainak megdöntése és a megértés elősegítése nyelvek és kultúrák között, amit utolsó lehetünk végzünk. Ebben a küzdelemben a nyelvi akadályok és a félreértések jelentik számunkra az ellenséget, nem pedig a kollégáink, munkatársaink, vagyis a fordítási folyamat többi résztvevője, akik valójában a szövetségeseink a harcban – minden lektor számára elsősorban a fordító, és ez fordítva is így igaz. Fegyvereink között szerepelnek a szakmai kompetenciáink, fejlett empátiánk – nem pedig a saját szakmai presztízszünk és büszkeségünk –, valamint a munkavégzésben tanúsított tudatosságunk és a szakirodalomban való jártasságunk. Amennyiben sikerül magunkévá tenni ezt a megközelítést, gondoskodhatunk róla, hogy a mások szövegének megváltoztatása ne csupán a lektornak, hanem a fordítási folyamat minden résztvevőjének gyönyörűséget okozzon.

Irodalom

Arthern, Peter 1991. Quality by numbers: Assessing revision and translation. In: *Proceedings of the Fifth Conference of the Institute of Translation and Interpreting*. London: Aslib, The Association for Information Management. 85–91.

- Chesterman, Andrew 2001. Proposal for a Hieronymic Oath. *The Translator* Vol. 7. No 2. 139–154.
- EMT (European Masters in Translation) 2017. Competence Framework 2017. https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/emt_competence_fw_2017_en_web.pdf
- Hansen, Gyde 2009. The Speck in Your Brother's Eye – the Beam in Your Own. Quality Management in Translation and Revision. In: Hansen, Gyde – Chesterman, Andrew – Gerzmisch-Arbogast, Heidrun (eds.) *Efforts and Models in Interpreting and Translation Research. A Tribute to Daniel Gile*. Amsterdam: John Benjamins. 255–280.
- Heltai Pál 2004. A fordító és a nyelvi normák I. *Magyar Nyelvőr* 128. évf. 4. szám. 407–434.
- Horguelin, Paul A. – Pharand, Michelle 2009. *Pratique de la révision*. Montréal: Linguattech.
- Horváth Péter Iván 2011. *A szakfordítások lektorálása. Elmélet és gyakorlat*. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 117.
- Kis Ádám 2011. Könyvszövegek fordításának ellenőrzése, avagy szövegiszonyok a szakkönyvfordításban. In: Boda István Károly – Mónos Katalin (szerk.) *Az alkalmazott nyelvészet ma: innováció, technológia, tradíció*. A XX. MANYE-kongresszus előadásai. Budapest–Debrecen: Magyar Alkalmazott Nyelvészek és Nyelvtanárok Egyesülete és Debreceni Egyetem. Vol. 7. 242–247.
- Kiss Adrienn 2018. A fordító és a fordítás értékelésének szempontjai az OFFI Zrt. hiteles fordítási gyakorlatában. In: Hilóczki Ágnes – Fischer Márta – Szabó Csilla *Fókuszban a fordítás értékelése*. Budapest: OFFI, BME GTK. 163–172.
- Klaudy Kinga 2004. *Bevezetés a fordítás elméletébe*. Budapest: Scholastica.
- Künzli, Alexander 2007. The ethical dimension of translation revision. An empirical study. *The Journal of Specialised Translation* No. 8. 42–55.
- Martin, Charles 2012. The Dark Side of Translation Revision. *Translation Journal* Vol. 16. No. 1.
- Mohácsi-Gooove Anna 2014. A minőség fogalma a fordítástudományban és a lektorálás mint minőségbiztosítási garancia. Doktori disszertáció. Budapest: ELTE.
- Mossop, Brian 2001. *Revising and Editing for Translators*. Amsterdam: Benjamins.
- Németh Gabriella 2018. A fordítói, lektori és vezetői munka jelentősége az OFFI minősítő rendszereiben. In: Hilóczki Ágnes – Fischer Márta – Szabó Csilla *Fókuszban a fordítás értékelése*. Budapest: OFFI, BME GTK. 173–188.
- PACTE 2003. Investigating Translation Competence: Conceptual and methodological issues. *Meta: Translators' Journal* Vol. 50. No. 2. 611–618.
- Robert, Isabelle S. – Remael, Aline – Ureel, Jim 2017. Towards a Model of Translation Revision Competence. *The Interpreter and Translator Trainer* Vol. 11. No. 2. 1–19.
- Robin Edina 2015. A fordító mint lektor. In: Horváth Ildikó (szerk.) *A modern fordító és tolmács*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 35–46.
- Robin Edina 2018. A lektorálás műveleti tipológiája – a javítás és jobbítás kategóriái. *Modern Nyelvoktatás* XXIV. évf. 2–3. szám. 88–101.
- Prioux, René – Rochard, Michel 2007. Économie de la révision dans une organisation internationale: le cas de l'OCDE. *JoSTrans. The Journal of Specialised Translation*. Issue 8. 21–41.

A TOLMÁCSOLÁS SZAKMAI STANDARDJAINAK KIALAKULÁSA ÉS ÉRVÉNYESÜLÉSE A GYAKORLATBAN

SERESI MÁRTA

ELTE Fordító- és Tolmácsképző Tanszék

E-mail: seresi.marta@freemail.hu

The Development and Enforcement of Professional Standards of Interpretation in Practice.

The first attempts to develop professional standards for interpreters started in the middle of the 20th century. The Hungarian interpreter community, however, has a heterogeneous attitude toward the ensuing professionalisation process, and especially toward the obligation to go through formal training. This paper aims to present the position of two relevant international organisations (the European Commission's interpreting service and the International Association of Conference Interpreters) on the necessity for a formal interpreting training. The paper then gives a short overview of the most important positive outcomes of interpreter courses. It stresses the importance of raising awareness about professional standards, and identifies fields where the understanding of professional standards could be enhanced through training.

Keywords: conference interpreting, community interpreting, professional standards, interpreter training, professionalisation

1. A tolmácsolás szakmai standardjainak kialakulása, a tolmácsképzés megjelenése

A tolmácsolás mint szakma vélhetően mindig is jelen volt az emberi civilizáció történetében, amikor előfordult, hogy két, eltérő nyelvet beszélő népcsoport egymással kapcsolatba került. Azonban a tolmácsok nagyon sokáig különösebb felkészülés nélkül, jellemzően pusztán nyelvtudásukból adódóan, az események sodrásában kerültek pozíciójukba.

A XIX. század végéig a magas szintű diplomáciai és tudományos diskurzus jellemzően valamilyen közös nyelven: latinul, franciául vagy éppen németül folyt. A politikai és tudományos elithez tartozás feltétele volt, hogy az ember beszélje ezeket a lingua francaként használt nyelveket. A XIX. században azonban a nemzetállamok kialakulásával előtérbe került a nemzeti nyelvek használata. A két világháborút követően pedig sorra jöttek létre a különböző nemzetközi szervezetek, amelyekben a tárgyaló felek országuk nemzeti nyelvét a többi nyelvvel egyenrangú nyelvként kívánták használni a megbeszélések során. A magas szintű tárgyalások, konferenciák tolmácsolásához azonban már képzett tolmácsokra volt szükség. Így megjelentek az első tolmácsképző iskolák, elsőként Heidelbergben 1930-ban, majd többek között Genfben 1941-ben vagy éppen Párizsban 1957-ben. Megszülettek a tolmácsolás módszertanát leíró első művek is. Ezek közül érdemes megemlíteni Jean Herbert 1952-ben írt, *The Interpreter's Handbook. How to*

Become a Conference Interpreter? című könyvét (Herbert 1968), illetve Jean François Rozan jegyzetelésttechnikai írását (Rozan 1956).

Ezek az iskolák és tankönyvek elsősorban a konferenciahelyzetekre készítették fel a hallgatóikat, amelyeken jellemzően egyenrangú, magas presztízsű felek, illetve közszereplők vettek részt a megegyezés és a jó benyomás keltésének szándékával (Jones 1998, Kalina 2002, Szabari 2002). Ebből következően a hallgatókat iskolázott előadók hosszabb, komplexebb érveléseinek tolmácsolására készítették fel. Ugyanakkor kevesebb vagy szinte semmilyen figyelmet sem szenteltek az úgynevezett közösségi tolmácsolásnak. Községi tolmácsolásról akkor beszélünk, ha a beszélgetőpartnerek helyzete nem egyenrangú: jellemzően egy kevésbé iskolázott vagy az ország szokásait, intézményrendszerét kevésbé ismerő, vagy egyéb okból kiszolgáltatott (például beteg vagy bűncselekménnyel gyanúsított) személy áll szemben egy intézmény képviselőjével (Kalina 2002). Ilyen esetben a tolmácsnak a felek eltérő beszédstílusa és kulturális háttere között kell megtalálnia a világos kommunikáció módját úgy, hogy a felek sokszor a legkevésbé sem törekednek egyértelműsége vagy megegyezésre (Kalina 2002, Braun 2013). Nem ritka, hogy az ilyen jellegű tolmácsolás érzelmileg is megterhelő. A községi tolmácsolás kutatását, valamint oktatását viszonylag a közelmúltban kezdték csak el (Vargás-Urpi 2012).

Míg Nyugaton a tolmácsiskoláknak nem jelentett feltétlenül gondot a többnyelvű hallgatók toborzása, a keleti blokkban más volt a helyzet. A vasfüggöny mögött a nyelvtanítás nagymértékben az orosz nyelvre koncentrált, a célnyelvi országokba tett utazás pedig kevesek kiváltsága volt. Mivel ilyen körülmények között kevesen beszéltek magas szinten idegen nyelveket, önmagában a nyelvismeret is elegendő lehetett ahhoz, hogy valaki tolmács legyen. Ez a jelenség azonban azzal a következménnyel járt, hogy a magyar közgondolkodásban meggyökeresedett az az elképzelés, hogy a tolmácsolás egyet jelent a magas szintű nyelvtudással, egyéb nem is kell hozzá (Szabari 2002).

1973-ban Magyarországon is megkezdődött a szervezett tolmácsképzés, és ezzel párhuzamosan elindult a fordítástudomány meghonosítása és hazai elismertetése is, amelynek Klaudy Kinga lett a meghatározó alakja. 1986-ban pedig megszületett az azóta is sokat vitatott *24/1986. számú (VI. 26.) minisztertanácsi rendelet a szakfordításról és tolmácsolásról*, amely kimondja, hogy Magyarországon fizetett szakfordítói és tolmácsolási tevékenységet csak szakképesítés birtokában lehet végezni. A korabeli piaci realitáshoz alkalmazkodva a *7/1986. számú (VI. 26.) MM-rendelet a szakfordító és tolmácsképzés megszerzésének feltételeiről* lehetőséget biztosított arra, hogy a már tapasztalt tolmácsok egy egyszeri vizsga teljesítésével jussanak oklevélhez. Szabari Krisztina szerint azonban még 13 évvel később, 1999-ben is a szakma vezető tolmácsainak 70%-a szakképesítés nélkül gyakorolta hivatását (Szabari 2002).

A képezítővizsga lehetőségét egyébként eredetileg átmenetinek szánták, amíg a képzések elvégzése általános rutinná nem válik. Azonban az ELTE FTT országos tolmácsvizsgáira még most is minden évben egyre többen jelentkeznek (2015-ben 54-en, 2016-ban 65-en, 2017-ben 68-an, míg 2018-ban 77-en). Ezeken az adatokon belül kiemelném azokat a nyelveket, amelyekből évtizedek óta több intézményben is létezik

hazánkban szervezett tolmácsképzés (angol, német, francia), ugyanis ezekből a nyelvekből is gyakorlatilag állandó a vizsgára jelentkezők száma, sőt ezek a jelentkezések csaknem az összes jelentkező számának felét teszi ki (2015-ben 23, 2016-ban és 2017-ben 21, míg 2018-ban 29). Ez is jól mutatja, hogy a magyar közgondolkodás még mindig elfogadhatónak tartja, hogy valaki képzettség nélkül vágjon tolmácskarrierbe, és hogy sokan nem tesznek különbséget az idegennyelv-tudás és a tolmácsolási kompetencia között. Ebből az adatból azonban az is látható, hogy jelenleg messze nem minden nyelvkombinációban áll rendelkezésre tolmácsképzés.

2. Szükség van-e tolmácsképzésre?

Az internet közösségi oldalain folyó párbeszédéből egyértelműen látszik, hogy még azok is, akik nyelvi közvetítőnek tartják magukat, sokszor tagadják a képzés fontosságát, és a rendelet előírásaira úgy tekintenek mint értelmetlen korlátozásra, amely bizonyos szűk csoportok érdekeit hivatott védeni (például a vizsgáztató intézmények monopóliumát, ezek vizsgadíjából származó bevételeit, illetve a jelenleg tolmácsként működő személyek piaci részesedését). Visszatérő érvek, hogy a „papír” nem garancia a megfelelő színvonalú munkavégzésre, és a hiánya sem jelenti azt, hogy az illető rossz munkát fog végezni (lásd: Függelék). Ez a fajta érvelés azonban túl messze vezet ahhoz, hogy egy rövid cikkben lehessen rá reagálni (hiszen gyakorlatilag bármilyen típusú képzés esetén felmerülhet, és magának az oktatásnak mint intézménynek a létjogosultságát kérdőjelezi meg). Az állam mint szabályozó ezekkel az előírásokkal a képesítéshez kötött tevékenység nem megfelelő végzéséből adódó károkat kívánja megelőzni. Objektív tény, hogy a nem megfelelő tolmácsolás az ügyfeleknek anyagi, de akár egészségügyi károkat is okozhat, illetve csorbíthatja jó hírüket vagy tekintélyüket. Ebből következően nemcsak a magyar állam, hanem például a világ legnagyobb tolmácsolásszolgáltatója (DG SCIC – Európai Bizottság), illetve a konferenciatolmácsokat tömörítő nemzetközi szervezet, az AIIC (Association Internationale des Interprètes de Conférences) is alkalmaz egyfajta szűrést tagjai kiválasztásakor. Az alábbiakban ezt kívánom áttekinteni.

2.1. Tolmácsvégtetés és a nemzetközi szervezetek

A Konferenciatolmácsok Nemzetközi Szervezete (AIIC) weboldalán fogalmazza meg a tagjai működésére vonatkozó szakmai standardokat (AIIC 2014). Ebben a dokumentumban nem esik szó a tolmácsok képzettségéről. A szervezethez való csatlakozás feltételei között sem szerepel a végzettségre vonatkozó előírás, sem vizsga (AIIC 2011). Ugyanakkor az AIIC is meg kíván győződni arról, hogy kizárólag megfelelően kompetens tolmácsokat vesz fel a soraiba: ennek eszköze a ledolgozott munkanapok igazolása, valamint legalább 3 jelenlegi tag támogatói ajánlása, de a szükséges ajánlások száma a jelentkező és az ajánlók nyelvkombinációjának függvényében ennél sokkal magasabb is lehet.

Ugyanakkor az AIIC pályakezdő tolmácsoknak szóló dokumentumai mind abból az alapgondolatból indulnak ki, hogy az új tolmácsok a tolmácsképzésből érkeznek a szakmába. Az AIIC honlapján explicit módon is megjelenik a kérdés: „Lehetek-e konferenciatolmács ilyen irányú végzettség nélkül?” A válaszban az olvasható, hogy bár az első szinkrontolmácsokat valóban képzés nélkül dobták a mély vízbe, a hetvenes évek óta végzett tudományos és módszertani munkának köszönhetően ma már a tolmácsképzések elsajátításának a legbiztosabb módja a formális képzés. Az AIIC válaszában a képzés részét képező gyakorlás fontosságát is kihangsúlyozza (AIIC 2001). Úgy tűnik tehát, az AIIC úgy tekint a szakirányú végzettségre, mint ami szükséges, de nem elégséges feltétele a csatlakozásnak: a tolmácsképzés a magától értetődő első lépés a minőségi munka felé, de önmagában nem garantálja azt, így igazolt munkatapasztalatnak és személyes ajánlásoknak kell a képzést kiegészítenie.

Az Európai Unió intézményeinek tolmácsolási szükségleteit két főigazgatóság látja el. Az Európai Bizottságé a DG SCIC, amelynek neve a régebbi elnevezés, vagyis a Service Commun d'Interprétation-Conférences rövidítését őrzi, és amely jelenleg a világ legnagyobb tolmácsolásszolgáltatója. Az Európai Parlament tolmácsolási szolgálata pedig a DG LINC (Directorate-General for Logistics and Interpretation for Conferences), amely szintén a legnagyobbak közé tartozik. A két intézmény közös felvételi procedúrát rendez a főállású, illetve a szabadúszó tolmácsainak (Seresi–Láncos 2017, 2018). Az Európai Unió tehát ragaszkodik a vizsgáztatáshoz, saját maga kíván meggyőződni a jelentkezők kompetenciájáról. A jelentkezés feltétele a formális tolmácsvégzettség megszerzése, illetve szakképzettség híján minimum BA-szintű végzettség és igazolható 1 éves tolmácsolási gyakorlat.

Mindezekén túl az EU intézményei létrehoztak és szakmailag támogatnak egy európai szintű konzorciumot, amelybe azok a tolmácsképző intézmények léphetnek be, amelyek módszertana megfelel az Európai Unió standardjainak (EMCI: European Masters in Conference Interpreting). A konzorcium létrehozásának kimondott célja annak biztosítása, hogy az uniós intézmények tolmácsolási igényeinek kielégítésére megfelelően képzett szakemberek álljanak rendelkezésre (Seresi 2016).

Látjuk tehát, hogy a gyakorlatban az Európai Unió intézményei is kettős szűrést alkalmaznak: mind a szakképesítésre, mind a vizsga sikeres teljesítésére szüksége van annak, aki szeretne uniós tolmácsná válni. Az EU tehát éppen az ellentétét képviseli annak, amit a magyar piacon sokan vallanak, vagyis hogy majd a gyakorlatban kiderül, mennyire megbízható egy-egy tolmács (lásd: Függelék). Ugyanakkor ne feledjük el, hogy mind az AIIC, mind az EU kifejezetten konferenciatolmácsokkal dolgozik együtt, míg a belföldi piacokon fontos szegmenst jelent a bevezetőben ismertetett közösségi tolmácsolás is.

2.2. A tolmácsképzésben elsajátítható készségek

Most pedig szeretném áttekinteni, milyen készségeket fejleszt a tolmácsképzés. Az AIIC weboldalán a tolmácsolási pálya iránt érdeklődő fiatalok számára felsorolja, milyen kész-

ségeik fejlesztésére számíthatnak a formális képzésben (AIIC 2001). Ezek a következők: a beszélő közlésének és a mögöttes tartalom megértése; az üzenet kontextusba helyezése; az üzenet visszaadása konsekutív vagy szinkronmódban; a jegyzeteléstechika elsajátítása; a koncentráció, elemzés és gyors reakció gyakorlása; hasznos glosszáriumok összeállítása; előadókészségek fejlesztése; felkészülés a különböző megbízásokra; stresszkezelés; szakmai etika betartása; felkészülés a piacra való kilépésre.

Az alábbiakban szeretném részletesebben is megvizsgálni azokat a készségeket, amelyek terén oktatóként és vizsgáztatóként a legnagyobb különbséget tapasztalom a képzetlen és a képzett tolmácsok között. A nemzetközi intézményekben, az AIIC-ban és a nemzetközi tolmácsképző intézményekben mára már megszilárdult az egyetértés ezeknek a készségeknek a szükségességével kapcsolatban. Úgy tűnik azonban, hogy a magyar piacon dolgozó nyelvi közvetítők körében ezeknek a standardoknak a tudatosodása és elfogadása még nem tekinthető befejezettnek.

2.2.1. Nyelvtudás

A közvélekedés a tolmácsolást a magas szintű nyelvtudással azonosítja, és való igaz, hogy a tolmácsképzésbe a hallgatók magas szintű nyelvtudással érkeznek. A képzés során a nyelvtudás állandó fejlesztése mellett elsősorban a nyelvtudás rendszerezése történik meg. A tolmácsnak ugyanis jól rendszerezett nyelvtudásra van szüksége, ahol a két nyelv használata egymástól élesen elkülönül, nem keverednek forrásnyelvi kifejezések a célnyelvi megformálásba, ugyanakkor mind az adott nyelveken belül, mind a nyelvek között gyorsan aktiválható tematikus kapcsolatoknak kell kialakulniuk (Gile 2001, Szabari 2002). Ezek a kapcsolatok és a két nyelv tudatos elkülönítése teszi lehetővé, hogy a tolmács adott esetben gyorsan váltson a két éppen használt munkanyelve között. Képzetlen tolmácsoknál visszatérő hiba, hogy egy idő után a kognitív terhelés hatására a használt nyelvek összekeverednek, a célnyelvi szövegben hamis barátok vagy éppen a hallgatók számára értelmezhetetlen forrásnyelvi szavak maradnak.

A képzés másik fontos aspektusa a terminológiai fejlesztés. Ennek azonban nagyon fontos részét képezi a megtanult új kifejezések mögötti fogalmak megismerése és kezelése is. Ki kell alakulnia tehát egyrészt egyfajta terminológiai módszertannak, amely segítségével a tolmács képes a megfelelő kifejezést megtalálni és eldönteni, hogy az adott kontextusban a lehetséges megoldás valóban alkalmazható-e; másrészt az általános műveltség folyamatos tudatos fejlesztésére is szükség van.

2.2.2. Elemzőképesség

Kétségtelen, hogy aki eleve nem rendelkezik jó elemzőképességgel, abból nem válhat jó tolmács. Ezt a készséget azonban tudatosan fejleszteni kell. A tolmácsnak fel kell ismernie, hogy a tolmácsolás túlmegy a szavak memorizálásán és azok mechanikus lefordításán. A nyelvi megformálástól elszakadva a jelentésre kell tudatosan koncentrálni: ezt kell elemezni, és a logikai összefüggések felismerése után a célnyelven átadni. Ezt a folyamatot nevezi Seleskovitch deverbilizációnak (Seleskovitch–Lederer 2002). Oktatói tapaszt-

talatom szerint a forrásnyelvi formától való elszakadás nemcsak gyakorlatot, de bizonyos fokú bátorságot is igényel: a képzés felhívja a figyelmet ennek fontosságára, és megerősítheti a hallgatók ilyen irányú próbálkozásait. Úgy vélem, a tudatos képzés segít abban, hogy megindokoljuk saját magunknak és adott esetben a megbízóinknak is, hogyan lehet pontos tolmácsolás egy olyan megoldás, amelyben egyetlen szó sem egyezik a forrásnyelvi szavak szótári megfelelőjével.

2.2.3. A professzionális tolmács szakmai fogásai

A képzés során a hallgatók azt is megtanulják, milyen tartalmi és formai szabályoknak kell a munkájuk során megfelelniük, vagyis mi elfogadható, és mi nem a tolmács részéről. Egy rövid cikk nem elégséges ahhoz, hogy ezeket a fogásokat, formai követelményeket mind felsoroljam, csak néhányat kívánok megemlíteni. A tolmácsnak például tudnia kell, hogy a beszélővel azonosulva, tehát egyes szám első személyben kell fogalmaznia, ha az előadó is így tett; hogy nem kezdheti „tehát”-tal a produkcióját, vagy hogy a jegyzetei visszaolvasása közben is végig szemkontaktust kell tartania a közönségével. Tisztában kell lennie azzal, hogy nem teheti hozzá az elhangzottakhoz saját véleményét, ismereteit, illetve nem minősítheti sem magát, sem a beszélőt. A beszélőt nem szakíthatja félbe, az elhangzottakat nem nyugtázzhatja hümmögéssel vagy olyan kifejezések rendszeres közbeszúrásával, mint hogy „értem, igen”. A sort még hosszasan lehetne folytatni olyan apróságnak tűnő momentumokkal, amelyek alapján nagyon könnyen fel lehet ismerni a képzetlen vagy jó esetben autodidakta tolmácsot.

Míg a fent említett követelmények teljesítését egy képesítő vizsgán is könnyen ellenőrizni lehet, vannak olyan szakmai fogások is, amelyek a legtöbb vizsgán nem tesztelhetők, de a formális tolmácsképzés során mégis hangsúlyt kapnak. Ilyen készség például a tolmácsolási események tudatos terminológiai és tematikus előkészítése, a glosszáriumkészítés, valamint a tolmácsok egymás közötti együttműködése is.

Érdekes megemlíteni a konszekutív tolmácsolásban használt jegyzeteléstechika kérdését. Ennek a tanítása és gyakorlása jelentős teret kap a tolmácsképzésben, de magát a jegyzetelést a vizsgákon nem szokás pontozni vagy értékelni. Ugyanakkor egy 4-5 perces beszéd pontos és részletekben gazdag tolmácsolása jól begyakorolt jegyzeteléstechika nélkül nem lehetséges. Bár a tevékenység maga nem tűnik bonyolultnak, ki kell emelni, hogy a jegyzetelés a sokszor komplex gondolatokat tartalmazó beszéd hallgatásával egy időben történik, és annak elemzéséről nem terelheti el a figyelmet. A jegyzeteknek elég tömörnek kell lenniük ahhoz, hogy a jegyzetelés sebessége alkalmazkodni tudjon az élőbeszéd ritmusához, ugyanakkor elég információt kell rögzíteniük, hogy a tolmács a jegyzeteire támaszkodva fel tudja idézni az elhangzottakat. Ráadásul a tolmácsshallgatóknak nemcsak egy a saját maguk számára hatékony, a korábban megszokott egyetemi vagy éppen gyorsírási jegyzeteléstől radikálisan eltérő jegyzetelési módot kell kialakítaniuk, de azt is be kell gyakorolniuk, hogyan olvassák később vissza a leírt jegyzeteiket gördülékenyen, a közönségükkel szemkontaktust tartva. A tolmácsképzésnek arra is fel kell hívnia a hallgatók figyelmét, hogy ezeket a jegyzeteiket a tolmácsolási esemény után ne ad-

ják át másoknak, hiszen egyrészt köti őket a szakmai titoktartási kötelezettség, másrészt pedig a konszekutív jegyzetek jellegükből adódóan nem alkalmasak arra, hogy például jegyzőkönyv vagy beszámoló alapjául szolgáljanak.

2.2.4. A szakmai standardok tudatos érvényesítése

A tolmácsi piacra kikerülve a tolmács sokféle megbízó sokféle igényével szembesül. Ezek az igények számos esetben jó szándékból erednek, de nem mindig megvalósíthatók a minőség csorbulása nélkül, illetve bizonyos esetekben a kért tevékenység nem is tartozik a tolmács feladatkörébe (például a jegyzőkönyv megírása a konszekutív jegyzetek alapján). A tolmácsképzés feladata, hogy tudatosítsa a hallgatókban, melyek azok a kérések, amelyeket nem kötelesek teljesíteni, és legfőképpen azt, hogy miért.

Elég átfutnunk az AIIC szakmai standardjait (AIIC 2014) ahhoz, hogy lássuk: számos olyan pontja van, amellyel kapcsolatban a magyar piaci gyakorlat nem egységes. Írásomnak nem célja az elrettenő anekdoták áttekintése, de szeretném leszögezni, hogy jelenleg a tolmácsoláshoz szükséges munkakörülményekkel még a közvetítőirodák sincsenek mindig maradéktalanul tisztában. Számos alkalommal fordul elő, hogy az ISO-szabványnak (ISO 2603:2016; ISO 4043:2016; ISO 20109) megfelelő kabin biztosítása nélkül kérnek tolmácsolást. Sok esetben pedig azt várják a tolmáctól, hogy távtolmácsolást végezzen egy erre alkalmatlan, sokszor nem is háborítatlan helyiségben, ahol esetenként még képernyőn sem látja a termet (a szükséges hangminőségről és látási viszonyokról az ISO 20108 szabvány rendelkezik).

Az AIIC szakmai standardjainak egyik sarkalatos pontja, hogy a konferenciatolmácsok párban végzik munkájukat, kivéve, ha egyszerű témájú, rövid eseményről van szó. Ez a dokumentum mind a kabinban végzett szinkron-, mind a fülbesúgásos tolmácsolás esetében nyelvpáronként minimum 2 fős tolmácscsapatot ír elő. Erre a tolmácsokat érő hatalmas kognitív megterhelés és stressz miatt van szükség (Zeier 1997). 20–30 perc után olyan mértékben romlik a szinkrontolmácsolás minősége, hogy szükségessé válik a váltás. A minőségromlást azonban maga a tolmácsoló személy nem mindig veszi észre, mivel a nagymértékű kognitív terhelés miatt a monitorozó funkció sokszor kikapcsol. A tolmácsok azonban csapatként is együtt dolgoznak: segítik egymást a felkészülésben, valós időben segítenek a mikrofont éppen birtokló társuknak a terminológiai nehézségek megoldásában diszkrét sugással vagy internetes böngészéssel, probléma esetén kiszaladnak a technikushoz, elveszik a frissen érkező dokumentumokat, vagy átveszik a mikrofont, ha a társuk esetleg rosszul érezné magát.

A megbízók számára azonban nem mindig világos, miért kellene ugyanarra a feladatra két embert alkalmazniuk, és érthető módon szívesen megspórolnák a második tolmács költségét. Sajnos a mai napig találnak olyan vállalkozót, aki hajlandó egyedül is végigtolmácsolni egy konferenciát. A képzésnek és a szakmai standardok egységesítésének itt is nagy szerepe lenne: hiszen amíg a megbízók találnak tolmácsot, aki egyedül is elvállalja a szinkrontolmácsolást, és nem találkoznak egységes ellenállással, ha ilyesmit kérnek, nem remélhetjük, hogy ez a szakmai standard minden esetben érvényesülni tud.

Hasonló problémát vet fel a tolmácsok munkaideje. Az AIIC előírása szerint a tolmács munkanapja két fél napból áll, amelyek két és fél vagy három óra hosszúságúak. Amennyiben ennél hosszabb munkanapról van szó, a szervezet három tolmács alkalmazását javasolja. Amikor azonban 2018 nyarán az Európai Parlamentben dolgozó tolmácsok tiltakoztak munkaidejük tervezett egyoldalú meghosszabbítása ellen, ezzel kapcsolatban a magyarországi nyelvi közvetítői szakma egy része is értetlenségének adott hangot. Megint csak abban látom a tolmácsképzés szerepét, hogy a képzésben részt vevő hallgatókban tudatosítanunk kell, milyen körülmények között tudják munkájukat megfelelő minőségben végezni, mely tényezők nehezítik, és mely tényezők könnyítik meg objektíven a dolgukat. Ezt a fajta tudatosságnövekedést a tolmácsképzésen átesett hallgatók körében 2012 és 2014 között egy többéves kérdőíves vizsgálattal a tolmácsolási helyzet több tényezőjével kapcsolatban is sikerült kimutatnom (Seresi 2016).

3. A ritkább nyelvkombinációk

A fentiekben igyekeztem érvekkel alátámasztani, hogy a képzés fejleszti a tolmácsoláshoz szükséges készségeket, valamint tudatosítja a hallgatókban a szakmai standardokat, és azok követésének fontosságát. Vannak azonban olyan nyelvkombinációk, amelyekben jelenleg hazánkban, de akár a világon sincsen elérhető tolmácsképzés. Ugyanakkor nyilvánvalóan ezekben a nyelvkombinációkban is van igény tolmácsra, és ezekben a nyelvkombinációkban is kívánatos, hogy legyen egyfajta minőségi garancia a tolmács munkájára.

Noha elméletileg szinte minden nyelvből letehető a képesítővizsga az ELTE Fordító- és Tolmácsképző Tanszékén, a valóságban számos olyan nyelvkombináció létezik, amelyben nincs, vagy nincs elegendő olyan tolmács, aki a kompetenciáját hivatalos oklevéllel tudná igazolni. Számos esetben tehát jobb híján kényszerűségből lett tolmácsok vesznek részt a rendőrségi, bírósági stb. ügyekben, amit egyébként *A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény*, illetve *A közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól szóló 2004. évi CXL. törvény* is lehetővé tesz. Mivel a ritkának számító nyelvekből oklevél nélkül is számos megbízást kapnak a tolmácsok, még azok sem mindig motiváltak, hogy pénzt fektessenek az oklevél megszerzésébe, akik hivatásszerűen a tolmácsolásból kívánnak élni.

4. Konklúzió

Bár nemzetközi szinten a tolmácsolás szakmai standardjai a huszadik század közepén kikristályosodtak, és elfogadottá váltak, a keleti blokk speciális helyzetéből adódóan Magyarországon ezek még mindig vita tárgyát képezik. A tolmácsszakma nagyon heterogén. Mivel gyakorlatilag mindenki előtt nyitva áll a lehetőség, hogy képzés nélkül tegyen

tolmácsvizsgát, valamint a piacon különösebb nehézség nélkül lehet tolmácsolási megbízást kapni oklevél nélkül is, a magukat tolmácsnak valló személyek háttere, iskolázottsága, tapasztalatai és kompetenciái nagyon különbözőek. Ez megnehezíti, hogy a tolmácsolás szakma egységesen harcoljon az elfogadható munkakörülményekért, és kihat a szakma külső megítélésére is. A képzés és a képesítővizsgák célja, hogy a tolmácsolás szakmai standardjai általánosan ismertté és elfogadottá váljanak, és minden ügyfél garantáltan számíthasson arra, hogy tolmácsa ezeknek megfelelően jár el. Ezáltal érhető el, hogy a tolmácsolás valóban több legyen, mint pusztán magas szintű idegennyelv-ismeret.

Irodalom

- AIIC. 2001. *Advice to students wishing to become conference interpreters*. <http://aiic.net/p/56>. (Letöltve: 2018. szeptember 22.)
- AIIC. 2011. *Who can join AIIC?*. <http://aiic.net/p/4046>. (Letöltve: 2018. szeptember 22.)
- AIIC. 2014. *Professional standards*. <http://aiic.net/p/6746>. (Letöltve: 2018. szeptember 22.)
- Braun, Sabine 2013. Keep your distance? Remote interpreting in legal proceedings. *Interpreting* Vol. 15. No. 2. 200–228.
- Gile, Daniel 2001. L'évaluation de la qualité de l'interprétation en cours de formation. *Meta*. Vol. 46. No. 2. 377–393.
- G. Láng Zsuzsa 2002. *Tolmácsolás felsőfokon. A hivatásos tolmácsok képzéséről*. Budapest: Scholastica.
- Herbert, Jean 1968. *The Interpreter's Handbook: How to become a conference interpreter*. Genf: Librairie de l'Université Georg.
- Jones, Roderick 1998. *Conference Interpreting Explained*. Manchester: St. Jerome Publishing.
- Kalina, Sylvia 2002. Interpreters as professionals. *Across Languages and Cultures* Vol. 3. No. 2. 169–187.
- Rozan, Jean Francois 1956. *La prise de notes en interprétation consécutive*. Geneve: Georg.
- Seleskovitch, Danica – Lederer, Marianne 2002. *Pédagogie Raisonnée de l'Interprétation*. Paris: Didier Érudition.
- Seresi Márta 2016. *Távtolmácsolás és távoktatás a tolmácsképzésben*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- Seresi Márta – Lángos Petra 2017. Tolmácsolás az Európai Unió Bíróságán – a gyakorló tolmácsok szemével. *Magyar Jogi Nyelv*. 2017. 2. szám. 1–7.
- Seresi Márta – Lángos Petra 2018. Az Európai Unió intézményeiben dolgozó szabadúszó tolmácsok akkreditációs vizsgája. *Magyar Jogi Nyelv*. (megjelenés alatt)
- Szabari Krisztina 2002. *Tolmácsolás. Bevezetés a tolmácsolás elméletébe és gyakorlatába*. Budapest: Scholastica.
- Vargas-Urpi, Mireia 2012. State of the art in community interpreting research: mapping the main research topics. *Babel* Vol. 58. No. 1. 50–72.
- Zeier, Hans 1997. Psychological stress research. *Interpreting* Vol. 2. No. 1. 231–249.

Függelék

A magyar nyelvi közvetítői piacon a tolmácsvégzettség szükségességéről folyó vitát olyan beszélgetések kiragadott részleteivel szeretném illusztrálni, amelyek az elmúlt években egy zárt Facebook-csoportban zajlottak. A csoport neve *Minden, ami fordítás és tolmácsolás*, 2609 tagja volt 2018. szeptember 28-án (<https://www.facebook.com/groups/236417733219047/>). Az online párbeszédekben a résztvevők neveit az ábécé betűivel helyettesítettem.

2016. május 3-i poszt a szakfordító és tolmásképzítés megszerzésének feltételeiről:

A: 24/1986. (VI. 26.) MT-rendelet a szakfordításról és tolmácsolásról 2. §1 „Szakfordítást vagy tolmácsolást munkaviszonyban, valamint munkavégzésre irányuló egyéb jogviszonyban díjazás ellenében az végezhet, aki szakfordítói vagy tolmásképzítéssel rendelkezik.”

(...)

B: C, ez oké, engem elsősorban az értelmetlen rendelet, a semmiféle garanciát nem jelentő vizsga önmagában, továbbá a vizsgának csúfolt eljárás abszurditása bosszant. A pimasz lehúzás szinte csak ráadás.

C: Engem is bosszant az értelmetlen rendelet, pláne a vizsgakiírás!

2016. augusztusi poszt a szakképzés hasznosságáról:

D: Sziasztok! Képzések felől szeretnék érdeklődni. Tanult valaki konferenciatolmácsolást a BME-n? Vagy bármi más egyéb tolmács szakon a BME-n? Esetleg az ELTE-n? Melyik képzést ajánljátok? Szinkrontolmácsnak hol tudnék tanulni?

E: Kedvesem, én még az egyéves posztgraduális képzésben vettem részt, untig elég volt. A nyelveket tudd. Az a lényeg. A többi készség és gyakorlat. Azt nem a képzésen szerzed meg.

2018. április 12-i poszt a szakfordítói és tolmásképzésről, illetve képesítő vizsgáról:

F: Sziasztok! Kacérkodok a gondolattal, hogy megpróbáljam a fordítói szakmát. Itt sok tapasztalt fordítót látok, a véleményeteket szeretném kérni: megéri-e a szakképzés?

(...)

G: Bennem csak egy dolog merült fel a beszélgetés kapcsán (aminek csak az egyik felét látom, mert épp a témában folytatott korábbi vita kapcsán X. Y. letiltott a Fb-on, így most nélkülözöm kell a szakképzítés elleni kirohanásait ;)): sose hallottam még, hogy egy diplomás kikel magából minden fórumon a diplomák szükségessége ellen, vagy hogy egy magára valamit is adó szakember feleslegesnek találja a szakképzést és a mesterlevelet. Aki megugorja a vizsgaszintet, az büszke rá. Szerintem.

- H: Na, bravó. Mondom én, hogy céhesedni akarnak a „komoly, képzett, megbízható” fordítók és tolmácsok. Kiszorítani (be se engedni) azokat, akik versenytársak lehetnek.
- G: Esetleg valaki nem akar sebészállást? A közeli kórházban orvoshiány van, érettségivel is lehet jelentkezni! Ugyanitt hasonló feltételekkel kardiológust is keresnek.
- H: G, a diploma nem garancia semmire. A piac pedig igenis, válogat az orvosok között is.

2016. július 9-i poszt arról, hogy a kormányhivatalok ellenőrzik, hogy a szakfordításról vagy tolmácsolásról számlát kiállítók rendelkeznek-e szakirányú végzettséggel:

- B: Minden ilyen ellenőrzés célja 1. a hatósági zaklatás, 2. az ostoba rendelet alapján „de jure” megállapítható „kontármunka” felderítése és szankcionálása. Holott normális esetben ilyesmibe az államnak, hatóságnak nem lehetne beleugatása, kivéve a már sokszor leírt, jól behatárolható érzékeny (jogi, orvosi, élet- és vagyonbiztonságot érintő műszaki) területeket.
- I: Eddig még szerencsére nem vegzáltak ezzel...
- B: Lassan össze kéne számolni, hány szakfordítói egyesület létezik idehaza, és kéne nekik szólni, hogy lelkes tenni akarásuk reflektorfényét fókuszálják egyrészt a 24/1986 megsemmisítésére, másrészt azokra a szakmai csoportokra, amelyeknek (lobbi)érdeke ennek az eléggé el nem ítélt rendeletnek és a ráépülő struktúrának a fenntartása, a fosszilis adminisztratív szabályozások fanatikusaitól egészen a rendszerből pimaszul hasznot húzó intézményekig.

TRANSLATING DEGREES AND ACADEMIC TITLES ABBREVIATIONS: CHALLENGES AND PERSPECTIVES

SLADANA MILINKOVIĆ

The Court Interpreters and Translators Association of Serbia

E-mail: predsednik@sudskiprevodiocisrbije.com

Egyetemi fokozatok és tudományos címek rövidítéseinek fordítása: kihívások és perspektívák. Az ember társas lény, ezért természetes szükséglete a kommunikáció. Az emberi kommunikáció fontosságát már évezredekkel ezelőtt felismerték, és gyökerei sokkal messzebbre nyúlnak vissza, mint amiről az írott történelem beszámol. Az emberi kommunikáció alapja az együttműködés és a közös szándék, ahogy azt az antropológia is tanítja. Idáig azonban hosszú utat kellett bejárni.

„Ev ἀρχὴ ἦν ὁ λόγος”,¹ tanítja a Biblia, de az igét meg kell hallgatni, és terjeszteni kell. Minél messzebbre kellett eljutnia, annál fontosabb volt, hogy valamilyen módon lejegyezzék. És az ember másik természetes szükséglete, hogy nyomot hagyjon a világban – valamilyen képpel, számmal vagy betűvel. Nézzük meg röviden ennek a történetét.

Kulcsszavak: latin nyelvű oklevelek, egyetemi fokozatok fordítása, tudományos címek rövidítése, bírósági tolmácsolás, a terminológia alakulása

Since man is a social being, one of his innate needs is the desire to communicate. The importance of human communication has been recognised for thousands of years, far longer than demonstrated through recorded history. Human communication is rooted in cooperative and shared intentions, as anthroposemiotics teaches us. But it was a long road to get us here.

“Ev ἀρχὴ ἦν ὁ λόγος”, the Bible has taught us, but it has to be heard and spread. The further it needed to go, the greater was the need to record it in some way. And the second man’s innate need was to make a mark in the world – with a picture of some kind, a certain sign, numeral or letter. Let us have a quick look back in history.

1. What Is Written?

It is generally agreed that the true writing of language goes back to between 3400 and 3300 BC, while numerals go back even much further. The idea of a writing system was independently conceived and developed in at least two ancient civilisations and possibly in even more. The two places where it is almost certain that the concept of writing was

1 Kezdetben volt az ige.

conceived are in ancient Sumer (in Mesopotamia) and in Mesoamerica by 3300 BC, because no precursors have been found to either of these in their respective regions. Independent writing systems also arose in Egypt around 3100 BC and in China around 1200 BC, but historians debate whether these writing systems have been developed completely independently of the Sumerian writing or whether either or both were inspired by the Sumerian writing via cultural diffusion. Ancient Chinese characters are considered by many to be an independent invention because there is no evidence of contact between ancient China and the literate civilisations of the Near East, and because of the distinct differences between the Mesopotamian and Chinese approaches to logography and phonetic representation. The Egyptian script is dissimilar from Mesopotamian cuneiform, but similarities in concepts and in earliest attestation suggest that the idea of writing may have come to Egypt from Mesopotamia. To cut a long story short, a conventional “proto-writing to true writing” system follows several development stages:

- *Picture writing system*: glyphs were simplified pictures representing objects and concepts. Accordingly, the following sub-stages were developed:
 - Mnemonic: glyphs primarily used as a reminder,
 - Pictographic: glyphs directly represent an object or a concept such as syntagma or basic sentence,²
 - Ideographic: graphemes are abstract symbols that directly represent an idea or a concept.³
- *Transitional system*: graphemes refer not only to the object or idea that it represents but to its name as well.
- *Phonetic system*: graphemes refer to sounds or spoken symbols, and the form of the grapheme is not related to its meanings. This resolves itself into the following substages:
 - Verbal: grapheme (logogram) represents a whole word.
 - Syllabic: grapheme represents a syllable.
 - Alphabetic: grapheme represents an elementary sound.

It is possible that the concept of representing language by writing was passed on by traders or merchants traveling between the two regions, regardless of dissimilarities. This was, and still is, a genuine power of progress. The need to record, measure or calculate precedes the written word as a text message. Furthermore, the first historically proven literary form was, in fact, a culinary recipe, which easily derived from a list of

2 Limestone Kish tablet from Sumer with pictographic writing; may be the earliest known writing.

3 The best-known picture writing systems of ideographic or early mnemonic symbols are:

- Jiahu symbols, carved on tortoise shells in Jiahu, c. 6600 BC
- Vinča signs – 5300 BC
- Early Indus script – 3100 BC.

numbers and items with some words added. Epigraphs, epigrams, poems and prose are yet to come. Not only because there was no need for expression in a longer and more complex written form, but because conciseness saved time and space. For in ancient times, before Gutenberg's invention of the press, it was imperative to be brief.

2. What Is Meant?

It cannot be denied that symbolic communication systems are distinguished from writing systems and co-exist side by side. In that one must usually understand something of the associated spoken language to comprehend the text. In contrast, symbolic systems, such as information signs, painting, maps, and numerals, often do not require prior knowledge of a spoken language. Today, we know that every human community has at least one language, a feature that many regard as an innate one and a defining condition for the development of humankind. However, the development of writing systems has been sporadic and slow. Once established, writing systems change more slowly than their spoken counterparts and often preserve features and expressions that no longer exist in the spoken language. Even so, writing allows societies to transmit information and share knowledge.

3. How Can It Be Translated?

The Rosetta Stone is considered to be the first proof of the translation need and process. It is a granodiorite stele, found in 1799, inscribed with three versions of a decree issued at Memphis, Egypt in 196 BC during the Ptolemaic dynasty on behalf of King Ptolemy V. The top text is written in Ancient Egyptian, using the hieroglyphic script, the middle is the Ancient Egyptian text written in the Demotic script, while the bottom one is in Ancient Greek, written using the Greek alphabet. Since it was a very successful text translation, with only minor differences between the three versions, the Rosetta Stone proved to be the key to deciphering the Egyptian hieroglyphs. And that is how the history of translation began.

The most commonly used traductology theory states that translation is the process of transferring the meaning of the text from one language to another. This is true to some extent. While spoken interpretation undoubtedly existed before the appearance of the writing system, written translation began after the appearance of written literature. Furthermore, what can be transmitted in written translation does not necessarily include everything that could be comprehended in spoken interpretation. And this is as far as verbal communication goes, not to mention the possibilities of non-verbal communication.

But translation is much more than data transmission, and its success is not always easy to quantify. This becomes particularly true in the literary sphere: concerned with delivering artistic effect more than facts, simple and straight. From the earliest attempts, the 15th century treatise *De interpretatione recta*⁴ by the Florentine historian Leonardo Bruni, scholars have been trying to set us on the correct path, but none of them seemed to head in quite the same direction. To summarise something that could take much more time to discuss and elaborate, the greatest benefit of writing is that it provides a tool by which society can record information consistently and in greater detail, something that could not be achieved by the spoken word.

Now we come to the area of cooperative and shared intentions, because there was a need of some presumption in order to understand what the writer had intended to send as a message. As the translation as a need and process goes far back in history, so does the idea of simplifying it. The more a word or an idea behind a well-known concept has been known, the greater the chances were it would go further – corrupted or misunderstood. As wrong as it sounds, that is the etymology supporting the verbs *to be*, *esse*, *sein*, *bumu*, *essere* and other derivatives from IE*-bhu in almost all Indo-European languages.

The same process of simplifying is to blame for some symbol's or abbreviation's misuse, although we seem to know what they really mean. But meaning through history changed a lot.

The most commonly used symbol is the comma (,), a punctuation mark that appears in several variants in different languages. It has the same shape as an apostrophe (') or a single closing quotation mark in many typefaces, but their position in the text differs.

Japanese comma	Arabic comma	combining comma
、	،	◌,

The comma is used in many contexts and languages (Image 1), mainly for separating parts of a sentence such as clauses, and items in lists, particularly when there are three or more items listed. The word *comma* comes from the Greek κόμμα (*kómma*), which originally meant a cut-off piece; specifically, in grammar, a short clause, so it was used instead of a full stop. While the apostrophe was used in the sense we use a comma today, because the word *apostrophe* comes ultimately from Greek ἡ ἀπόστροφος [προσῳδία] '[the accent of] turning away or elision'), through Latin and French later. A comma-shaped mark is used also as a diacritic in several writing systems, and is considered distinct from the cedilla. The rough and smooth breathings (῀, ῁) appear above the letter

4 'The Right Way to Translate'

in Ancient Greek, and the comma diacritic appears below the letter in Latvian, Romanian, and Livonian.

In the 3rd century BC, Aristophanes of Byzantium invented a system of single dots (*distinctions*) that separated verses (colometry) and indicated the amount of breath needed to complete each fragment of the text when reading aloud. The different lengths were signified by a dot at the bottom, middle or top of the line. For a short passage (a *komma*), a *media distinctio* dot was placed mid-level (·). This is the origin of the concept of a comma, although the name was used for the mark itself instead of the clause it had separated. The mark used today is descended from a diagonal slash, or *virgula suspensiva* (/), used from the 13th to 17th centuries to represent a pause.

Aristophanes of Byzantium is guilty of introducing another, secondly used symbol (.), the full stop symbol. It also derives from the Greek punctuation. In Aristophanes' system it was a series of dots whose placement determined their meaning: the full stop at the end of a completed thought or expression was marked by a high dot (·), called *στιγμή τελεία* or "terminal dot"; the "middle dot" (·) *στιγμή μέση*, marked a division in a thought occasioning a longer breath (essentially a semicolon); and the low dot (.) *ὑποστιγμή* or "underdot", marked a division in a thought occasioning a shorter breath (essentially a comma). In much later practice, scribes mostly employed the terminal dot; the others went out of use and were later replaced by other symbols. From the 9th century onwards, the full stop began appearing as a low mark instead of a high one. By the time of the invention of the printing press in Western Europe, the low mark was regular and then it became universal. But it was not Aristophanes who invented the symbol, but rather the Arabs did, and it was originally used as a numeral, indicating zero.

Another worldwide used symbol, much complicated in writing, etymology and style is the ampersand (&), the logogram, representing the conjunction "and". It is originally a ligature of the letters *et*, meaning "and" in Latin. The word *ampersand* is a corruption of the phrase "and *per se* & (and)", meaning "and by itself *and* (represented by the symbol &)". In English-speaking schools, when reciting the alphabet any letter that could also be used as a word such as "A" or "I" was repeated with the Latin expression *per se* "by itself". It was also a common practice to add the "&" sign at the end of the alphabet as if it were the 27th letter, pronounced like the Latin *et* or later in English as *and*. As a result, the recitation of the alphabet would end in "X, Y, Z, *and per se and*". This last phrase was routinely slurred to "ampersand" and the term had entered common English usage by the first half of the 19th century.

The section sign (§) is a typographical character for referencing individual numbered sections of a document, frequently used when referring to legal code. It is likely that it originates in the section sign for a digraph formed by the combination of two S glyphs, from the Latin *signum sectionis*. That affected the later names for it – section symbol, section mark, double-s, or alternatively the paragraph mark in some parts of Europe, as well as its usage. It is often used when referring to a specific section

of legal code, along with the pilcrow (¶) or paragraph sign, to reference a specific paragraph within a section of a document. While § is usually spoken as section, European countries may read it as paragraph. When duplicated, as §§, it is read as the plural “sections” (e.g. “§§ 13–21”), much as “pp.” (pages) is the plural of “p.” It may also be used with footnotes when asterisk (*), dagger (†) and double dagger (‡) have already been used on a given page. It is common practice to follow the section sign with a non-breaking space so the symbol is kept with the section number being cited. The section sign is itself sometimes a symbol of the justice system, in much the same way as the Rod of Asclepius is used to represent medicine. The Austrian Ministry of Justice, for example, used the symbol in its logo for a time. In Brazil, the sign may be used to represent numbered article paragraphs following the initial paragraph such as Latin: **caput**.

The youngest on this list of worldwide used symbols is (@) usually read aloud as “at”; it is also commonly called the at symbol or commercial at. It is used as an accounting and invoice abbreviation meaning “at a rate of” but it is now most commonly used in email addresses and social media platform “handles”. Along with the variation of usage goes the variety of names used. The fact that there is no single word in English for the symbol has prompted some writers to use the French *arobase* or Spanish and Portuguese *arroba*, or to coin new words such as the “highly logical” *ampersat*, *asperand*, and the strudel, in Greek it is παπακι, but none of these have been brought to wider use.

The earliest as yet discovered reference to the @ symbol is a religious one. It features in a Bulgarian translation of a Greek chronicle written by Constantinos Manasses in 1345. Held today in the Vatican Apostolic Library, it features the @ symbol in place of the capital letter alpha “A” in the word Amen. Why it was used in this context is still a mystery. Its origin is also puzzling, with quite a few theories describing it. The one I find most plausible is that medieval monks abbreviated the Latin word *ad* (at, toward, by, about) next to a numeral. Saving space and ink has always been the strongest reason for the abbreviation. Since thousands of pages of biblical manuscripts were copied onto expensive papyrus or hides, and the words *at*, *toward*, *by* and *about* were repeated millions of times throughout the pages, a considerable amount of resources would have been saved in this way.

So, translation is the process of transferring the meaning from one language to another, not only by words and letters, but signs and symbols as well.

4. Diploma as Academic Degree

The same story goes for worldwide usage of academic degrees and their abbreviations. Luckily for us, they have not become logograms or typographical characters yet. An academic degree is a qualification awarded to students upon the successful completion of a course of study in higher education, normally at a college or university. These institutions commonly offer degrees at various levels, typically including bachelor’s,

master's and doctorates, often alongside other academic certificates, and professional degrees. The most common undergraduate degree is the bachelor's degree, although in some countries lower qualifications are titled degrees (e.g. associate degrees in the US or foundation degrees in the UK), while in other countries a higher-level first degree is more usual. The doctorate (Latin: *doceo* "I teach") appeared in medieval Europe as a licence to teach (Latin: *licentia docendi*) at a medieval university. Its roots can be traced back to the early church when the term "doctor" referred to the Apostles, church fathers and other Christian authorities who were the most familiar with the sacred knowledge so they were allowed to teach and interpret the Bible.⁵ The right to grant a *licentia docendi* was originally reserved to the church which required the applicant to pass a test, to take the oath of allegiance and pay a fee. The Third Council of the Lateran of 1179 guaranteed access – now largely free of charge – to all able applicants, who were, however, still tested for aptitude by the ecclesiastic scholastic. This right remained a bone of contention between the church authorities and the slowly emancipating universities, but was granted by the Pope to the University of Paris in 1231 where it became a universal licence to teach (*licentia ubique docendi*). However, while the *licentia* continued to hold greater prestige than the bachelor's degree (*Baccalareus*), it was ultimately reduced to an intermediate step to the magister and doctorate, both of which now became the exclusive qualification for teaching.

At university, doctoral training was a form of apprenticeship to a guild. The traditional period of study before new teachers were admitted to the guild of "Master of Arts", seven years, was the same as the period of apprenticeship for other occupations. Originally the terms "master" and "doctor" were synonymous, but over time the doctorate came to be regarded as a higher qualification than the master's degree. Not so long ago, even in the 20th century, prior to the Second World War, a student who had completed pharmacy was named *Magister Pharmaciae*, while the one completing law school was *Iuris Doctor*, regardless of being granted the first step of university education.

In the medieval European universities, candidates who had completed three or four years of study in the prescribed texts of the trivium (grammar, rhetoric, and logic), and the quadrivium (arithmetic, geometry, astronomy and music), together known as the Liberal Arts, and who had successfully passed examinations held by their master, would be admitted to the degree of Bachelor of Arts, from the Latin *baccalaureus*, a term previously used for a squire (i.e. apprentice) to a knight.

Further study, and in particular successful participation in and then moderating of disputations would earn the student the Master of Arts degree, from the Latin magister, "master" (typically indicating a teacher), entitling one to teach these subjects. Masters of Arts were eligible to enter study under the "higher faculties" of Law, Medicine or Theology, and earn first a bachelor's and then master or doctor's degree in these subjects.

5 As well as priests had been, before them, in antiquity.

Thus, a degree was only a step on the way to becoming a fully qualified master – hence the English word “graduate”, which is based on the Latin word *gradus* (“step”). This is highly important to bear in mind when translating medieval diplomas as well as modern ones from universities that traditionally issue diploma degrees in Latin. Especially because the most common abbreviation used as an indicator for the highest level of education Ph.D. *Philosophiae doctor* in diplomas issued nowadays usually does not have anything to do with philosophy, such as Ph.D. in mathematics (sc. *scientiae*).

The confusion arose because in the medieval universities those were equivalent terms, the use of them in a degree name was a matter of custom at a university. Most universities conferred the Master of Arts, although the highest degree was often termed Master of Theology/Divinity or Doctor of Theology/Divinity, depending on the place. The earliest doctoral degrees: theology – *Divinitatis Doctor* D.D., law – *Legum Doctor* LL.D. (teacher of the laws, with double L standing for noun in plural, and later D.C.L. *Doctor Civilis Legis* Doctor in (Civil) Law, and medicine – *Medicinae Doctor* M.D. rarely D.M., reflected the historical separation of all higher University study into these three fields.

Studies outside theology, law, and medicine were then called “philosophy”, due to the Renaissance conviction that real knowledge could be derived from empirical observation. The University of Bologna in Italy, regarded as the oldest university in Europe, was the first institution to confer the degree of Doctor in (Civil) Law in the late 12th century; it also conferred similar degrees in other subjects, including medicine. The University of Paris used the term “master” for its graduates, a practice adopted by the English universities of Oxford and Cambridge, as well as the ancient Scottish universities of St Andrews, Glasgow, Aberdeen, and Edinburgh. Over time, the D.D. has gradually become less common outside theology and is now mostly used for honorary degrees, with the title “Doctor of Theology” being used more often for degrees earned. Furthermore, D.C.L. *Doctor Civilis Legis* Doctor of Civil Law is a degree offered by some universities, such as the University of Oxford, instead of the more common Doctor of Laws (LLD) degrees, such as University of Durham, University of Newcastle upon Tyne, University of Kent, Kent (United Kingdom), McGill University Faculty of Law, Montreal (Quebec Canada), Louisiana State University Paul M. Hebert Law Center, Baton Rouge, Louisiana (United States), Pontifical Lateran University, Rome (Italy), Royal and Pontifical University of Santo Tomas (Philippines), while in some other universities, the DCL is an honorary degree. The degree title Doctor of Philosophy had not been introduced in England before 1900. Studies in what was once called philosophy are now classified as sciences and humanities. But this term stands for much more than *septem artes liberales*, which makes almost every diploma translation a journey to a place far and beyond.

So, today we have a clear case, someone would say – the terms: “baccalareus,” “master,” “doctor” (from Latin – meaning literally: “teacher”) and “professor”, signifying different levels of academic achievement. Usually this is true, but within one educational

system. What happens if a diploma enters another one, and what place will be granted to its possessor is an entirely different story, mostly depending on the translator.

5. The Evolution of the Terminology of Degrees until Today

The naming of degrees eventually became linked with the subjects studied. Scholars in the faculties of arts or grammar became known as “master”, but those in theology, medicine, and law were known as “doctor”. As study in the arts or in grammar was a necessary prerequisite to study in subjects such as theology, medicine and law, the degree of doctor assumed a higher status than the master degree. This led to the modern hierarchy in which the Doctor of Philosophy (Ph.D.), which in its present form as a degree based on research and dissertation is presented in the 18th and 19th century by German universities as a more advanced degree than the Master of Arts (M.A.). The practice of using the term *doctor* for PhDs developed within German universities and spread across the academic world.

French terminology, on the other hand, is closer to the original meanings of the terms. The *baccalauréat* (cf. “bachelor”) is conferred upon French students who have successfully completed their secondary education and admits the student to a university. When students graduate from university, they are awarded a *licence*, much as the medieval teaching guilds would have done, and they are qualified to teach in secondary schools or proceed to higher level studies. Spain had a similar structure: the term “*Bachiller*” was used for those who finished the secondary or high-school level education, known as “*Bachillerato*”. The standard Spanish university 5-year degree was “*Licenciado*”, (although there were a few 3-year associate degrees called “*diplomaturas*”, from where the “*diplomados*” could move to study a related *licenciatura*). The highest level is “Doctor”.

6. Degrees Awarded by Various Institutions

The Frameworks for Higher Education Qualifications of UK Degree-Awarding Bodies lays down five levels of qualification with the title of degree: foundation (not in Scotland), ordinary and honours bachelor’s (only separate levels in Scotland), master’s and doctoral. These relate to specific outcome-based level descriptors and are tied to the Bologna Process. So in English it is common to put the name of the awarding institute in brackets after the degree abbreviation, e.g. BA (Lond). A list of standard abbreviations for British universities can be found on various lists of Universities in the United Kingdom § Post-nominal abbreviations, even online, but this is helpful only if the diploma is in English. For the Latin one, pre-knowledge of the educational system is required. It is important to emphasise that many educational institutions, other than universities, have been granted degree awarding powers, including higher education colleges and colleges of the

University of London (many of which are now effectively universities in their own right). In the past, degrees have also been directly issued by authority of the monarch or by a bishop, rather than any educational institution. This practice has mostly died out, but not entirely, such as some religious schools in Rome (Vatican) also affecting this state of confusion.

7. Abbreviations used in Academic World

Along with this variety of origin and adopted names comes the confusion of abbreviation. They vary between countries and institutions, e.g. MS indicates Master of Science in the US and places following American usage, but Master of Surgery in the UK and most Commonwealth countries, where the standard abbreviation for Master of Science is MSc, while in Serbia, for example, it stands for Nurse (*medicinska sestra*). But, let us not get confused with all types of abbreviations and places where they might be found, and have a look at some order in this very complicated world of well-known words we really do not know what to do with and how to translate, although we understand them all.

Common abbreviations include BA and MA for Bachelor and Master of Arts, BS/BSc and MS/MSc for Bachelor and Master of Science, MD for Doctor of Medicine, and PhD for Doctor of Philosophy. They all originate from the same source, as well as a traditional education system, so what would be the problem with translating them? This is a particularly problematic task when translating academic diplomas which are issued in Latin, but from the perspective of modern language affecting the dead one. It is more than a puzzle a certain kind of paradox, you might say. Latin was a *lingua franca* for more than a thousand years, after which followed several more centuries for scientific and political purposes, being eventually replaced by French in the 18th and English in the late 19th century. It is considered dead, but that is not quite true. Latin, the language of several sciences, shaped by culture and spread by conquest, nowadays is considered a “dead language” because it is no longer spoken as a native tongue by any group or culture but, it is the official language of the Vatican, the only religious state in Europe, and still lives on at most universities of the old continent and America. Due to this fact, it continues to change, and that affects modern languages. This is what I have come up with over a decade of sworn legal translator practice. (see: **Table 1. Levels of academic degrees, titles, abbreviations, their variations and some translations**).

This is only a brief and very concise overview of academic degrees, titles, abbreviations, their variations and translations in some languages, which might look confusing to a hasty reader. But, to the observant ones, it would be clear that due to historical reasons and many attempts towards the modernisation of human resources, it is not possible to produce a more distinct analysis in such a wide range of examples. That would have required a comparison of one or two educational systems. However, for the sake of comprehending a variety of questions that can arise when translating university

diplomas written in Latin, it is helpful to emphasise a few very important angles. For historical reasons some universities (the ancient universities of England and Scotland) do not fully adhere to the Framework (particularly with respect to the title of Master of Arts), and degrees in medicine, dentistry, and veterinary medicine are titled bachelor's degrees despite being at master's level. The usage in the ancient universities is not consistent with the Framework or the Bologna Process. The ancient universities of England, such as Oxford and Cambridge, grant an MA degree that is not a substantive qualification but reflects the ancient practice of these universities of promoting BAs to MAs a few years after graduating such as Master of Arts at Oxbridge and Dublin. The ancient universities of Scotland award an undergraduate MA instead of a BA. For students to obtain a master's degree consistent with the framework in these ancient English universities, they have created the MSt (Master of Studies) to address this anomaly and differentiate between the degrees, both being named Masters. N.B. bachelor's degrees in medicine, as well as in dentistry and veterinary science, while being undergraduate degrees, are longer courses and are considered to be master's level qualifications in the Framework for Higher Education Qualifications and second cycle qualifications under the Bologna Process. This undefined and nonchalant usage of a rather strict and severe educational system of antiquity consequently affected names and abbreviations of the highest rank. An international, but not universally accepted custom that certain degrees are designated with "*of Philosophy*", such as BPhil, MPhil and PhD or DPhil while the degrees are available for a range of disciplines, having nothing to do with philosophy itself.

Luckily for translators, NARIC (National Recognition Information Centre) has to deal with all these discrepancies and find the most suitable place for degree holders, but we do have to understand the system as a whole and variety of combinations in order to translate the diploma or certificate of graduation in the best interests of our client. (see: **Table 2. Most common academic degrees and abbreviations**)

Degree abbreviations are used as an alternative way to specify an academic degree instead of spelling out the title in full. Many degree titles have more than one possible abbreviation, with the abbreviation used varying between different universities. In the UK it is normal not to punctuate abbreviations for degrees with full stops (e.g. BSc rather than B.Sc., although this is done at some universities). Furthermore, due to the flexibility of Latin word order, there are two schools in the abbreviation of degrees – prenominal or post nominal degree. This is particularly complicated in doctor's degrees. The two ancient universities of England have different points of view: at Cambridge, D follows the faculty e.g. PhD, LittD., while at Oxford the D precedes the faculty e.g. DPhil, DLitt, and that affected all others. Most universities in the UK followed Oxford for the higher doctorates but followed international precedent in using PhD for Doctor of Philosophy and professional doctorates.

Some academic titles also reflect this variety of different university policies and their consequent meanings in hierarchy. Associate professor, for example, in North America and universities elsewhere using the North American system, is a position between assistant professor and a full professorship. In some Commonwealth countries, the title associate professor is often used instead of reader, which is used in the United Kingdom and a number of other Commonwealth universities, typical of Australian and New Zealand universities, as well as in South Africa, India, parts of Southeast Asia, Ireland and other countries. The title associate professor in those countries, like the title reader, corresponds to a full professorship in North America. Increasingly, some universities in Commonwealth countries have adopted the American hierarchy of titles. The University of Western Australia, for example, adopted the American system in 2009. Therefore, those who had until then held the title of lecturer would now receive the new title of assistant professor, whereas previous senior lecturers received the new title associate professor, previous associate professors under the old system received the new title professor, and previous professors under the old system received the new title of distinguished professor. (see: **Table 3. Levels of academic ranks**)

As translation goes far back in history, so does the idea of simplifying it. Since the 1940s, we have been trying to find a way to automate translation by using machines (machine translation) or to mechanically provide assistance to the translator / computer-assisted translation – CAT). The emergence of the Internet has made it possible to create a worldwide translation services market and has made it easy to localise the language. But as far as abbreviations are concerned, computers are not likely to become helpful, because it would take much more than text and context recognition. It would take something like a mathematical formula with various variables to calculate which abbreviation in what language would most likely stand for the abbreviation in question. And that is something that machines could do, but only if it is people assisted translation – PAT⁶. If this dilemma could be regarded as a chess game, machine translation vs. human translation would be in the pat position, and would remain so for a long time.

Being still a lingua franca, as the Latin language is in a world of science, it is alive and changing, and still affecting modern languages, and *vice versa*. It is an old language but is still heading toward new frontiers and new challenges. Therefore, some pre-knowledge of the Latin language *is usus sine qua non*, not only in university diploma translating, but court interpreting and legal translating, as well. There is no single and precise answer to: what makes a good translation? but, among all partial responses, and all attempts worthy of note, this one stands out: a good translation opens new doors and offers new horizons. This is even more true if we are talking about translation of an academic degree.

6 Untranslatable wordplay: *pat* is a Serbian word which means stalemate (chess).

Appendix. 1. Levels of academic degrees, titles, abbreviations, their variations and some translations

Levels of academic title	Postdoctoral	Certificate	Variation	Latin	Abbreviation
		Special diplomas, of non dominant classification: Licentiate, Graduate certificate/diploma, Professional degree, Terminal degree, Specialist degree/diploma			
		Full professor		Professor	Prof.
		Senior lecturer/Principal lecturer Reader			Assoc Prof ASP AP
		Lecturer, clinical lecturer		Docens	Asst Prof
		Fellow is the title of research used to denote an academic research position at a university or a similar institution. Research fellow is also used to refer to the holder of a research fellowship			USA, Canada It is roughly equivalent to the title of lecturer in the teaching career pathway
		Habilitation defines the qualification to conduct self-contained university teaching which is the key for access to a professorship in many European countries. Similar to a British readership . In USA tenure allow only a limited period to establish a record of published research, ability to attract grant funding and academic visibility			
		Despite all changes implemented in the European due to Bologna Process, it is the highest qualification level issued through the process of a university examination and remains a core concept of scientific careers in these countries The degree is conferred for a habilitation thesis based on independent scholarship, which was reviewed by and successfully defended before an academic committee in a process similar to that of a doctoral dissertation. In some countries, a habilitation degree is a required formal qualification to independently teach and examine a designated subject at the university level.			
		Higher doctorate may be awarded on the basis of a formally submitted portfolio of published research of a particularly high standard.	Commonwealth, Scandinavia France. Cambridge: D follows the faculty, PhD while at Oxford the D precedes the faculty DPhil.	Doctor Scientiae Litterarum doctor Litt.humanorum doctor Legum doctor Musicae d.	DSc & S.D. D.Litt. & LTD L.H.D. LL.D. Mus.D.
		Doctorate is an academic degree awarded by universities, in most cases a research degree that qualifies the holder to teach at the university level in the degree's field, or to work in a specific profession. Most UK followed Oxford for the higher doctorates, but international precedent for professional doctorates		Doctor, licentia docendi, Philosophiae Doctor Candidatus scientiarum Juris utriusque doctor Philosophiae doctor, Rerum naturalium doctor	DPhil rather than a PhD CSc. after bearer's name and a full stop Czech: JUDr. PhDr RNDr. MUDr. MVDr. RSDr.
Levels of educational degree	Postgraduate	Magister degree was a research-oriented degree awarded for 2 or 3 years of study following the <i>diploma</i> degree (which lasted 4 to 6 years) and the defence of magister's thesis	Older educational system prior to Bologna process	Magistri in artibus liberalibus studiorum prolatorum. Artium Magister	Mr
		Master's degree is an academic degree awarded by universities or colleges upon completion of a course of study demonstrating mastery or a high-order overview of a specific field of study or area of professional practice. A master's degree normally requires previous study at the bachelor's level, either as a separate degree or as part of an integrated course	UK, EU, USA England, Wales and Northern Ireland, Scotland	Magister scientiae licentia docendi <i>permission to teach</i> and <i>licentia ad practicandum</i> for someone who holds a certificate of competence Medicinae universae doctor Theologia sacra Licentia	A.L.M. Master of Liberal Arts in Extension Studies MA, MSc, MS MBA, MSt, LL.M etc. PGCert, PgCert, PG Cert, PGC, or PgC PGDip STL

USA	French	Czech	Serbian	Other examples
Professor	Professeur	Profesor	Profesor	
Associate professor	Professeur des universités associé/habilitation	Mimořádný profesor	Vanredni profesor prof. dr	
Assistant professor	professeur agrégé, professeur certifié	Docent	Docent is an academic evidence that proves that a holder is capable of appointment at the level of associate or full professor. Docent is the highest academic title in several countries and the qualifying criteria are research output that corresponds to 3-5 doctoral dissertations, supervision of PhD students, and concrete evidence of teaching at undergraduate and graduate level. Doc. dr	
	Attaché temporaire d'enseignement et de recherches (ATER)			
	Doctorant contractuel chargé d'enseignement Post-doctorant Doctorant contractuel	habilitácia		
Doctor of Science Doctor of Letters Doctor of Humane Letters Doctor of Laws Doctor of Music	Degree of Maître Agrégé Magister Aggregatus		Doctor nauka Dr In order to be promoted to <i>Doctor of Science</i> , a magistar was supposed to write and defend a doctoral thesis. Sweden awards the <u>licentiate</u> degree as a two-year qualification at doctoral level and the doctoral degree (PhD) as a four-year qualification.	
Engineer's degree is an advanced academic degree at a more advanced level than a standard master's degree. It may include a graduate thesis, and at the level of the doctorates such as the PhD	Doctorate licentiate	Kandidát věd Doktor práv Medicinae veterinariae doctor Rerum socialium doctor quasi-degree, awarded exclusively to Communist Party functionaries	Doktor nauka	Candidate of Sciences is the first of two doctoral level scientific degrees in some former Soviet countries Кандидат наук CSc. was abolished in 1998 and replaced with Ph.D. or Th.D
	Diplôme d'Ingénieur		Magistar umetnosti Mr was a terminal degree in music performance, acting and visual arts Bulgaria, Belarus, Bosnia and Herzegovina, Croatia, Estonia, Finland (only for engineers Greece, Hungary, Russia, Romania, Macedonia, Slovenia, Serbia, Drugi stepen	Integrated master's degrees (UK) combine an undergraduate bachelor's degree course with an extra year at master's level in England, Wales and Northern Ireland, and five years in Scotland Postgraduate certificate/diploma a certificate program with collection of courses in a given discipline or set of related disciplines. δίπλωμα diploma In the Pontifical system, is equivalent to an advanced master's degree, or the post-master's coursework required in preparation for a doctorate, while other licences e.g. in Canon Law, are at the level of master's degrees
Courses normally last one year in the UK and two years in the US	Master Licentiate is a degree below PhD given by universities in some countries. Many countries (Sweden, Belgium, Finland) have degrees with this title, but they may represent different educational levels	master's degree or its equivalent, e.g. Engineer or Doctor of Medicine MUDr in technical and economic university programs Mr		

Levels of educational degree	Postgraduate	Honours degree Most commonly it refers to a variant of the undergraduate bachelor's degree containing a larger volume of material or a higher standard of study, or both	Older universities of Scotland, South Africa, Serbia	<i>Baccalaureatus in Artibus cum Honore</i>	Not so-called but more of an equivalent to Master	
		A variant of the bachelor's degree containing a larger volume of material or a higher standard of study, or both are honours degrees Bachelor of Liberal Arts in Extension Studies Bachelor's degree generally takes three to four years depending on the country, institution, and specific specialisations, majors, or minors.	USA, UK, Sri Lanka, Hong Kong, India, Ireland, Canada, Australia	<i>Baccalaureatus in Artibus Cum Honore</i> <i>Baccalaureus Scientiae</i> <i>Baccalaureus artium</i>	BA (Hons) A.L.B. B.S., BS, or B.Sc; or, less common S.B., BA or AB	
		Foundation degree is a combined academic and vocational qualification in higher education, equivalent to two-thirds of an honours bachelor's degree, 2001, are focused on specific professions Higher National Diploma/Diploma of Higher Education/Certificate of Higher Education It is awarded after two years of full-time study at a university or other higher education institution in the UK	Commonwealth UK, Malta, India, Ghana, Argentina, Finland		FdA, FdSc, FdEng AA, AS, AAS HND HNC DipHE CertHE	
*		Honorary degree is often conferred as a way of honouring a distinguished visitor's contributions to a specific field or to society in general	Most of Europe & Asia, USA do not have system of higher doctorate	<i>honoris causa</i> «for the sake of the honor» or <i>ad honorem</i> «to the honor» usually recognised by italicised letters after the degree		
		Customary degrees or so-called substantive : ad eundum degree, some universities and colleges have the custom of awarding a master's degree to every scholar appointed as a full professor who had never earned a degree there	UK: Oxford, Dublin and Cambridge USA: Amherst, Brown, Harvard	ad eundem or jure officii <i>jure dignitatis</i>	AM JD N.B. not to be mistaken for <i>luris doctor</i>	

		Licence		Prvi stepen	Prior to Bologna process, first cycle lasted four years and acquired a certain diploma (diplomirani inženjer, diplomirani filolog...), nowadays it is just a first degree, no name attached to it, while second cycle is master, but it is not really even with former magister.
	USA universities offer three years. (B.S.) B.A, B.F.A B. of Fine Arts B.S.W B. of Social Work, B.Eng. B. Engineering, B.S.P.A B. of Science in Public Affairs, B.Phil B. of Philosophy, B.Arch B. of Architecture is a five-year program	Baccalaureate Bakalář Bc.			Licentiate is normally a lower level qualification. equivalent to a bachelor's degree, (Belgium), it was the basic university degree prior to the Bologna Process . France: it is the bachelors-level qualification in the Bologna process
	Associate degree in two years or more and can be attained at community colleges, technical colleges, vocational schools, and some colleges, as well as at some universities Associate of Arts Associate of Science			Viša škola Strukovne studije	In the US professional degrees in medicine, dentistry, and law are all graduate degrees.
	It is not customary to adopt the prefix 'Dr', but Honorary graduates may use the approved post-nominal letters, followed by h.c. Dr.h.c, Hon DMus, HonD (Auckland University of Technology), DUniv (Open University), American universities award some degrees only as honorary degrees , such as LLD (Doctor of Laws), LittD (Doctor of Letters), LHD (Doctor of Humane Letters), ScD (Doctor of Science), PedD (Doctor of Pedagogy) and DD (Doctor of Divinity) Others do not award honorary degrees as a matter of policy.		A university (or other degree-awarding institution) has waived the usual requirements, such as matriculation, residence, a dissertation, and the passing of comprehensive examinations. The degree is typically a doctorate or, less commonly, a master's degree, and may be awarded to someone who has no prior connection with the academic institution or no previous post-secondary education		
	A <i>jure dignitatis</i> degree is awarded to someone who has demonstrated eminence and scholarship by being appointed to a particular office. Thus, for example, a DD (Doctor of Divinity) might be conferred upon a bishop on the occasion of his consecration, or a judge created LLD (Legum Doctor) or DCL (Doctor of Civil Law) upon appointment to the judicial bench. These, also, are properly considered substantive rather than honorary degrees.			These <i>ad eundem</i> or <i>jure officii</i> degrees are earned degrees, not honorary, because they recognise formal learning.	

2. Most common academic degrees & abbreviations

North America		Commonwealth	
Degree	Abbreviation	Degree	Abbreviation
Undergraduate ISCED level 5			
Associate of Arts	AA or A.A.	Foundation of Arts	FdA
Associate of Science	AS or A.S.	Foundation of Sciences	FdSc
*Brevet d'études professionnelles (France)	BEP	Foundation of Engineering	FdEng
*Certificat d'aptitude professionnelle (France)	CAP	Foundation Degree of Engineering	FDEng
Diploma of Arts	Dip.Arts	Foundation Degree of the Arts	FDA, FDArts
Diploma of Language Studies	Dip.Lang.Stud.		
Diploma of Languages	Dip.Lang		
Diploma of Social Sciences	Dip.Soc.Sc.		
Diploma of Education	Dip.Ed	Foundation Degree of Education	FDEd
Diploma of Music	Dip.Mus.		
Bachelor's/honours degree	Same abbreviations + Hons if honours degree		
ISCED level 6			
Bachelor of Arts	BA, B.A., AB, A.B. or B.Arts		
Bachelor of Science And Arts	BSA		
Bachelor of Accountancy	BAcy or B.Acy.		
Bachelor of Accounting	BAcc or B.Acc.		
Bachelor of Animal and Veterinary Bioscience	B.An. Vet.Bio.Sc.		
Bachelor of Applied Science	B.App.Sc. or B.A.Sc.		
Bachelor of Architecture	BArch or B.Arch.		
Bachelor of Business Administration	BBA or B.B.A.		

Bachelor of Civil Engineering	BCE or B.C.E.	
Bachelor of Commerce	BComm or B.Comm., or BCom or B.Com.	
Bachelor of Communications	B.Comm.	
Bachelor of Computer Application	BCA	
Bachelor of Dental Hygiene	BDH Or B.D.H	
Bachelor of Dental Medicine	BDM or B.D.M.	
Bachelor of Dental Science	BDSc or B.D.Sc.	
Bachelor of Dental Surgery	BDS or B.D.S.; or BChD or B.Ch.D.	
Bachelor of Dentistry	BDent or B.Dent.	
Bachelor of Design	BDes or B.Des.	
Bachelor of Design Computing	B.Des.Comp.	
Bachelor of Design in Architecture	B.Des.Arch.	
Bachelor of Education	BEd or B.Ed.	
Bachelor of Engineering	BEng or B.Eng., or BE or B.E	
Bachelor of Electronic Commerce	BEC or B.E-COM.	
Bachelor of Electrical Engineering	BEE or B.E.E.	
Bachelor of Fine Arts	BFA or B.F.A.	
Bachelor of Health Sciences	B.Hlth.Sci	
Bachelor of Information Technology	BIT or B.I.T.	
Bachelor of International and Global Studies	BIGS or B.I.G.S.	
Bachelor of Law	LLB or LL.B.	
Bachelor of Liberal Arts and Sciences	BLAS or B.L.A.S.	
Bachelor of Library Science	BLib or B.Lib., or BLS or B.L.S.	
Bachelor of Literature	BLit or B.Lit.	
Bachelor of Mathematics	BMath or B.Math	
Bachelor of Mechanical Engineering	BME or B.M.E.	

Bachelor of Medical Science	B.Med.Sc.	*N.B. Medical doctor M.D.
Bachelor of Medicine	MB or M.B.	
Bachelor of Music	B.M.	
Bachelor of Music Studies	B.Mus.Studies	
Bachelor of Nursing	BN or B.N.	
Bachelor of Pharmacy	B.Pharm.	
Bachelor of Political, Economic and Social Sciences	B.P.E.S.S.	
Bachelor of Resource Economics	B.Res.Ec.	
Bachelor of Science	(US) BS or B.S.; (UK) BSc or B.Sc.	
Bachelor of Science in Dental Hygiene	BSDH Or B.S.D.H	
Bachelor of Science in Environmental and Occupational Health	BS.EOH	
Bachelor of Science in Nursing	BSN	
Bachelor of Socio-Legal Studies	BSLS or B.S.I.S.	
Bachelor of Surgery	BS or B.S.	
Bachelor of Technology	BTech or B.Tech.	
Bachelor of Veterinary Science	B.V.Sc.	
Bachelor of Visual Arts	BVA or B.V.A.	
Postgraduate ISCED level 7		
Master of Arts	MA, M.A. or A.M.	
Master of Business Administration	MBA or M.B.A.	
Master of Commerce	MCom or M.Com	
Master of Computer Application	MCA	
Master of Divinity	MDiv or M.Div.	
Master of Education (Master of Science in Education)	M.Ed. M.S.Ed. or MEd.	

The formulation “ Master in ...” is used for the undergraduate degree and “Master of ...” for the postgraduate degree (e.g. MArr/MA, MSci/MSc). Where there is no equivalent postgraduate degree, either “i.” or “of” is used.
Postgraduate master’s degrees may be either taught degrees or research degrees.

The formulation "Master in ..." is used for the undergraduate degree and "Master of ..." for the postgraduate degree (e.g. MArt/MA, MSci/MSc). Where there is no equivalent postgraduate degree, either "in" or "of" is used.
Postgraduate master's degrees may be either taught degrees or research degrees.

Master of Emergency Management	MEM or M.E.M.	Taught master's degrees may be awarded by an institution with taught degree awarding powers; master's degrees by research (e.g. MPhil, MRes), where over half of the student's effort is in original research, require research degree awarding powers. Postgraduate degrees are not normally honours degrees and thus do not add "(Hons)". Some degrees may be offered as either integrated master's or postgraduate master's courses at different institutes, e.g. MEng and MArch.
Master of Emergency and Disaster Management	MEDM or M.E.D.M.	
Master of Fine Arts	MFA or M.F.A.	
Master of International Affairs	MIA or M.I.A.	
Master of International Studies	MIS or M.I.S.	
Master of Laws	LLM or LL.M.	
Master of Library Science	MLS	
Master of Liberal Arts	MLA	
Master of Library and Information Science	MLIS	
Master of Music	M.M.	
Master of Professional Studies	MPS	
Master of Public Administration	MPA or M.P.A.	
Master of Public Health	MPH or M.P.H.	
Master of Science	US: MS or M.S.; UK: MSc or M.Sc.	
Master of Social Work	MSW or M.S.W.	
Master of Strategic Foresight	MSF or M.S.F.	
Master of Technology	MTech or M.Tech.	
Master of Theology	ThM or Th.M.	
Doctor ISCED level 8		A few postgraduate degrees at Oxford are titled as bachelor's degrees. These are, nonetheless, master's level qualifications. All doctoral degrees include "original research or other advanced scholarship" demonstrating "the creation and interpretation of new knowledge.
Doctor of Audiology	AuD or Au.D.	
Doctor of Chiropractic	DC or D.C.	
Doctor of Dental Surgery	DDS or D.D.S.	
Doctor of Divinity	DD or D.D.	
Doctor of Education	EdD or Ed.D.	
Doctor of Jurisprudence (Juris Doctor)	JD or J.D.	

Doctor of Law and Policy	LP.D. or DLP	The Framework for Higher Education Qualifications lays down the naming convention that Doctor of Philosophy is reserved for doctorates awarded on the basis of examination by thesis or publication, or by artefact, composition or performance accompanied by written academic commentary. Other doctorates (typically styled professional or specialist doctorates) that have substantial taught elements normally include the field in the name of the degree. Higher doctorates are normally awarded as honorary degrees (honoris causa), but can also be awarded on the basis of a substantial body of published work. DUniv is only ever an honorary degree. Some degrees awarded as higher doctorates by one institution may be awarded as professional doctorates by another (e.g. EngD).
Doctor of Medical Dentistry	DMD or D.M.D.	
Doctor of Medicine	MD or M.D.	
Doctor of Ministry	DMin	
Doctor of Metaphysics	Dr. mph.	
Doctor of Musical Arts	D.M.A.	
Doctor of Naturopathy	ND or N.D.	
Doctor of Nursing Practice	DNP or D.N.P.	
Doctor of Optometry	OD or O.D.	
Doctor of Osteopathy	DO or D.O.	
Doctor of Pharmacy	PharmD or Pharm.D.	
Doctor of Philosophy	PhD, Ph.D., DPhil, D.Phil., DPh or D.Ph.	
Doctor of Physical Therapy	DPT or D.P.T.	
Doctor of Practical Theology	DPT or D.P.T.	
Doctor of Psychology	PsyD or Psy.D.	
Doctor of Public Health	DrPH	
Doctor of Religious Sciences	Dr. sc. rel. or D.R.S.	
Doctor of Science	DSc, D.Sc. or ScD	
Doctor of Theology	D.Th., Th.D. or ThD	
Doctor of Veterinary Medicine	DVM or D.V.M.	

3. Levels of academic ranks

Commonwealth system	North American system	Czech	Serbia	France
Professor/Chair (equivalent to distinguished professor)	Distinguished, Endowed or University Professor		Profesor emeritus	Degree of Maître Agrégé
Reader > Professor	Professor	<i>Profesor</i>	<i>Redovni profesor</i>	Professeur des universités (PR)
Senior lecturer/Principal lecturer Reader > Associate Professor	Associate Professor	<i>Mimořádný profesor</i>	Vanredni profesor	Professeur des universités associé/habilitation
Lecturer, clinical lecturer > Assistant Professor	Assistant Professor	<i>Docent</i>	<i>Docent</i>	<i>Maître de Conférences (MCF)</i>
Assistant lecturer, demonstrator, seminar leader, associate lecturer, graduate teaching assistant, departmental lecturer	Research Associate, Lecturer, and Instructor	<i>Odborný asistent</i>	<i>Asistent</i> (assistant lecturer), at least Master degree is required	Attaché temporaire d'enseignement et de recherche (ATER)
	Adjunct Professor/Lecturer/Instructor (often part-time)	<i>Asistent</i>	Lektor/istraživač this title requirements vary, usually a Ph.D. is required	Doctorant contractuel chargé d'enseignement

THE GERMAN TRANSLATION SECTION IN THE UNITED NATIONS: HISTORY, TASKS AND CHALLENGES

NORMAN WEISS

Human Rights Centre of the University of Potsdam

E-mail: weiss@uni-potsdam.de

Az ENSZ Német Fordítói Részlegének története, feladatai és kihívásai. Mindig is komoly nehézséget jelentett egy olyan autentikus német ENSZ-terminológiának a létrehozása, amely valamennyi német nyelvű állam számára elfogadható. A hidegháború alatt például a részleg kelet-német alkalmazottai által használt terminológia a szocialista ideológiát tükrözte.

Az ENSZ jellemzően technokratikus és bürokratikus terminológiáját már régen kialakították, és többé-kevésbé le is fordították németre. Ez a szervezet nemzeteken átívelő tevékenységének, a szövegek sajátos típusainak és a hatalmas munkamennyiségnek (naponta több mint 200 dokumentumot kell lefordítani) köszönhető. Csakis következetes és ésszerűsített normarendszer alkalmazásával lehet megfelelni egy olyan nagy volumenű szervezet követelményeinek, mint az Egyesült Nemzetek Szövetsége, a maga minőségi és pontossági előírásaival.

„Az ENSZ-nek és különböző szerveinek multietnikumú és multikulturális közege rendkívül komplex helyzetet teremt a dokumentumok megírása szempontjából, és sajátos nehézségeket jelent a fordítók számára mind a hat hivatalos nyelvi szolgálatnál/részlegnél”. (Cao Deborah 2008. Translation at the United Nations as Specialized Translation. The Journal of Specialized Translation 1 (9), 39–54.) Ugyanez érvényes a Német Fordítói Részlegre is. Az elmúlt negyvenöt évben ez az osztály aktívan hozzájárult annak a sajátos és jól használható szaknyelvnek a kialakításához, amely valamennyi németül beszélő tagállamban alkalmas az ENSZ jogi és politikai szövegeinek átültetésére.

Kulcsszavak: ENSZ, Német Fordítói Részleg, német ENSZ-terminológia

1. Official Languages and Working Languages of the United Nations

Art. 111 of the UN Charter proclaims Chinese, French, Russian, English, and Spanish as the languages of the equally authentic versions of the Charter. A general language clause is lacking. Among the six principal organs dealt with in Art. 7 (1) UN Charter, only the Statute of the International Court of Justice determines English and French as its official languages (Art. 39 ICJ Statute). The organisation as a whole as well as the other five principal organs, from the very beginning, have been using the five languages mentioned in Art. 111 UN Charter as their official languages.¹

¹ Paqué 2010a.

Official languages are admitted for oral and written statements, but are neither automatically interpreted nor translated into all the other official languages of the organisation. It is the term “working language” that refers to a language into which all oral and written statements made in an official language are to be interpreted or translated.

In the beginning, only English and French were used as working languages in all principal organs, thus following the tradition of the League of Nations. The UN General Assembly made Spanish its third working language in 1948 (UN Doc A/RES/246 (III)). During the time of the League of Nations, consecutive interpretation was very time consuming so that member states decided to focus on the two languages English and French. However, after World War II, simultaneous interpretation was established as a new method and needed no extra time. Nevertheless, Russian was admitted as a fourth working language by the General Assembly only in 1968 (A/RES/2479 (XXIII)) and Chinese five years later in 1973 (A/RES/3189 (XXVIII)). In both cases, the Security Council followed the General Assembly in soon establishing new working languages.

Finally, in 1973 Arabic was recognised as both an official and a working language.

2. German Speaking States as Members of the UN and the Establishment of the German Translation Section

In 1955, Austria was the first German speaking state to be admitted to the UN. Eighteen years later, in 1973, the Federal Republic of Germany and the German Democratic Republic were jointly admitted to the UN. Liechtenstein joined the organisation only in 1990 and Switzerland in 2002.

Following the example of Arab speaking states, which had done so successfully in 1955, the then three German-speaking members, in 1973, used rule no. 57 of the General Assembly's Rules of Procedure and asked for the establishment of a small German Translation Section.²

On 18 December 1974, the General Assembly set up the German Translation Section (A/RES/3355 (XXIX)) which started its work on 1 July 1975. It is fully integrated into the Secretariat and its translation division, but not financed by the regular budget.³

In January 1982, the GDR left the translation section and ended its financial contribution. Officially, the delay in delivering translations and the high costs (to pay in hard currency) were the reason for this decision. Probably, there were not enough qualified personnel at hand as the GDR set up diplomatic relations on a large scale back then.⁴

2 Jaschek 1977: 19; Paqué 2010b.

3 Paqué 1980: 167., 169.

4 Skiver 1983: 166.

As with the UN translation division in general, the German translation section is a workplace much in demand.⁵

3. Mandate and Work of the German Translation Section

Following the founding resolution, the Section's mandate is to officially translate into German all resolutions and decisions of the General Assembly and the Security Council as well as the annual reports of the Secretary General, of the Security Council and of other bodies to the General Assembly and other important texts.

The translations are official UN documents and are produced in accordance with the standards and criteria set up by the United Nations. They must have public use objectives and meet the requirements for the format of the relevant types of documents. This should already be borne in mind when writing the original text, or, as the United Nations put it back in 1984: *"We must not overburden our colleagues in the translation service."*⁶

4. Challenges

One major problem has always been the identification of a genuine German UN terminology that is acceptable for all German speaking states.⁷ Especially during the Cold War, a specific terminology used by the Section's staff from the GDR showcased the socialist ideology.⁸

A typical technocratic and bureaucratic UN terminology has long been developed and was more or less translated into German. This is due to the characteristics of the organisation's transnational activity, its specific type of documents, and the immense workload – over 200 documents a day need to be translated.⁹ Only a consistent and streamlined standard will meet the needs of an organisation as big as the United Nations with its quality and accuracy standards.

"The multi-racial, multi-cultural environment at the UN and its various bodies bring unique complexities to document writing, hence special difficulties to translators in all six official language services/sections."¹⁰ The same is true for the German Translation Section. Over the last forty-five years, this unit has actively contributed to the

5 For the general requirements cf. Cao 2008: 43 et seq.

6 United Nations 1984: 4.

7 Paqué 1983.

8 Jaschek 1977: 22 et seq.

9 Cao 2008: 40 et seq.

10 Cao 2008: 52 et seq.

development of a specific and employable language that is appropriate for United Nations law and politics in all German-speaking member states.

Bibliography

- Cao, Deborah 2008. Translation at the United Nations as Specialized Translation. *The Journal of Specialized Translation* 1 (9), 39–54
- Jaschek, Stephan 1977. Deutsch als Sprache der Vereinten Nationen. *Vereinte Nationen* (1): 18–24.
- Paqué, Ruprecht 1980. Sprachen und Sprachendienste der Vereinten Nationen. In: *Vereinte Nationen* (5): 165–171.
- Paqué, Ruprecht 1983. Drei Grundregeln für Entscheidungen zwischen offiziellen Übersetzungsvarianten. *Multilingua – Journal of Cross-Cultural and Interlanguage Communication*, 2 (4): 203–212.
- Paqué, Ruprecht 2010a. Languages. Volger, Helmut (ed.), *A Concise Encyclopedia of the United Nations*, 2nd edition. Leiden: Martinus Nijhoff. 462–465.
- Paqué, Ruprecht 2010b. German Translation Section. Volger, Helmut (ed.), *A Concise Encyclopedia of the United Nations*, 2nd edition. Leiden: Martinus Nijhoff 200–201.
- Skiver, Ansgar 1983. Deutscher Übersetzungsdienst. *Vereinte Nationen* (5): 164–166.
- United Nations 1984. *A Guide to Writing for the United Nations*. New York: United Nations Publication.

IV.
A FORDÍTÁSTUDOMÁNY ÉS
A TERMINOLÓGIA ÉRINTKEZÉSE

LEGAL COMPARISON IN TERMINOLOGY WORK: DEVELOPING THE SOUTH TYROLEAN GERMAN LEGAL LANGUAGE

ELENA CHIOCCHETTI

Institute for Applied Linguistics, Eurac Research

E-mail: elena.chiocchetti@eurac.edu

Jogi összehasonlítás a terminológiai munkában: a dél-tiroli német jogi szaknyelv kialakításáról. A nyelvi jogok alapvető szerepet játszanak a kisebbségek védelmében. Ha egy kisebbségi nyelv hivatalos nyelvvé válik egy országban vagy régióban, attól kezdve használható lesz az állami és helyi közigazgatási ügyintézés során. Fontos, hogy a hivatalos szervek képesek legyenek ezen a nyelven válaszolni. Ugyanakkor vajon lehetséges-e egyáltalán a kommunikáció, ha a kisebbségi nyelv nem rendelkezik a szükséges jogi terminológiával? Hogyan lehet elkerülni a kisebbségi nyelvi csoportok diszkriminációját, ha azok nem rendelkeznek egyenértékű nyelvel a törvényhozói, a végrehajtói vagy az igazságszolgáltatási hatalom gyakorlásához? Ebben a tanulmányban az észak-olaszországi Dél-Tirolban alkalmazott, a dél-tiroli német jogi szaknyelv fejlesztését szolgáló egyik módszert mutatjuk be: a jogi összehasonlító módszert és ezen belül a mikroszintű összehasonlítás módszerét, amelyet az Ausztria, Németország és Svájc német nyelvű jogrendszereivel való összevetés során alkalmazunk. Valós példákkal mutatjuk be, hogy a mikroszintű összehasonlítás hatékony és eredményes módszer lehet a kisebbségi nyelvekben a kiváló minőségű jogi terminológia kialakításához. Ez a módszer bármely kisebbségi nyelv esetében alkalmazható, amelynek egy másik jogrendszerben, például egy szomszédos országban, már kialakult a teljes értékű jogi terminológiája. Ezért az itt bemutatott módszert más kisebbségi nyelvi közösségek is használhatják Európában és azon kívül is.

Kulcsszavak: jogi összehasonlítás, mikro-összehasonlítás, kisebbségi nyelv, jogi terminológia, többnyelvű terminológiai munka, Dél-Tirol

1. Introduction

Europe is a continent where language borders often do not coincide with national borders. This leads to situations in which languages may have minority status in one country, while being the official language of one or more neighbouring countries. Such is the case for example, with the Hungarian language in Slovenia, the Danish language in Northern Germany, and German in South Tyrol, Northern Italy.

At different moments in time, many of these minority communities have been granted more or less extensive rights, with the aim of removing any discrimination in connection to their minority status. Concerning language, this implies the freedom to use the minority language “in private and in public, freely and without interference or

any form of discrimination” (UN General Assembly Resolution no. 47/135, Art. 2, par. 1). Some minority languages have obtained co-official status in their respective regions (see e.g. Art. 11 of the Slovenian Constitution for Hungarian and Italian in Slovenia, Art. 100 of Presidential Decree no. 670/1972 for German in Italy, etc.), since language rights are an essential factor in the protection of minorities (Palermo and Pfösl 1997: 41; Coluccia 2000: 381). As co-official languages, minority languages can be used for relations with the state and/or local administration. The public bodies must be able to respond in the same language. However, how can any communication take place if the necessary legal terminology in the minority language is not available? How is it possible to avoid discriminating against minority language groups if they lack a fully-fledged language to exercise legislative, executive, and/or judicial powers?

In this paper we illustrate one of the methods applied in South Tyrol to develop the South Tyrolean German legal language, i.e. legal comparison. The local German-speaking minority maintains intense contacts and exchanges with the neighbouring countries (Sandrini 1998: 410; Woelk 2000: 213), which have their own German legal languages. However, the applicable legal system in South Tyrol is the Italian one. South Tyrolean German legal terminology should therefore reflect the concepts of the Italian legal system faithfully and precisely, while at the same time possibly avoiding an excessive number of neologisms, so that cross-border communication is not unnecessarily hampered. As this goal is generally shared by language minorities in comparable situations, the illustrated method could also be useful for other minority language communities, both in Europe and beyond.

2. German in South Tyrol

South Tyrol is a multilingual region in Northern Italy with a population of about 525,000 (ASTAT 2017: 14). The majority of the resident population has German as their native language (69.64 %). A smaller percentage are native Italian speakers (25.84 %). Finally, the smallest local language group (4.52 %) is Ladin-speaking¹.

German is a minority language in Italy, but the language of the majority at local level in South Tyrol. The region, formerly part of the Austro-Hungarian Empire, was annexed to the Kingdom of Italy after World War I. In the decades between the two world wars, the fascist regime discriminated against the German-speaking population and strongly repressed the German language. After World War II, some important language rights were granted, such as German language press and schools, but the public administration as well as the legislative and judicial powers remained predominantly Italian-speaking (see Alcock 2001 for a more detailed historical account). The turning

1 Ladin is an ancient romance language spoken only in five valleys of the central Alps located around the Dolomites. In this article we shall not deal with the Ladin minority and their language in detail. For more information consult, for example, Pescosta 2010.

point came in 1972, when the Italian state passed a new Statute of Autonomy for South Tyrol and the neighbouring province of Trento (Presidential Decree no. 670/1972). For the first time in over half a century, South Tyrol was given strong local autonomy with competences in a growing number of domains. The Statute of Autonomy also established the right to use the minority language, i.e. German, when dealing with the judiciary and public administration offices (Presidential Decree no. 670/1972, Art. 100).

1972 was also a turning point in relation to legal language. German had been restricted to the private sphere for many years (Mall and Plagg 1990: 221) and not used to draft laws or administrative texts until well after the end of World War II. Consequently, there had been limited development of the German-language legal terminology needed to express the concepts of the Italian legal system. It is important to remember that legal terminology is system-bound (de Groot 1999: 12), that is, it is intimately linked to the legal system it belongs to and can only be fully understood in relation to that system (cf. Gambaro and Sacco 2009: 8–10). However, the German language had never had any particular connection to the Italian legal system before and thus had – until then – not been developed to express it (Coluccia 2000: 381).

This situation caused a terminological emergency, as the South Tyroleans basically received important language rights while lacking the linguistic and terminological means to fully enjoy them. At the time the Statute of Autonomy was passed, the legal terminology that existed in South Tyrolean German mainly had three different origins: terms designating originally Austrian legal concepts that had been preserved; terms created spontaneously during every-day speech; and terms that were contained in translations of the main Italian legal codes (cf. Zanon 2001: 177–178; Palermo and Pfössl 1997: 51; Chiocchetti and Ralli 2016: 104–105).

Concerning the first group, some old terms of Austro-Hungarian origin had remained in use to designate concepts that were formerly unknown to the Italian legal system but had survived in South Tyrol (Zanon 2001: 177; Chiocchetti and Ralli 2016: 104). This is the case, for example, for the terminology connected to the land registry (*Grundbuch*), which is different from the Italian cadaster system (*Kataster*). In fact, both systems still survive side by side today in Italian areas that were formerly part of Austria-Hungary, such as South Tyrol, some municipalities in the Veneto region, and the provinces of Trieste and Gorizia.

The second group consists of terminology generated spontaneously by the population to express concepts of the Italian legal system that were formerly unknown (Palermo and Pfössl 1997: 51; Chiocchetti and Ralli 2016: 104). Very often these are loan words (e.g. *Quästur* for *questura*, police headquarters; *zivile Motorisierung* for *Motorizzazione civile*, motor vehicle registry) or loan translations (e.g. *Selbstbescheinigung* for *autocertificazione*, self-certification; *Sozialassistent* for *assistente sociale*, social worker). Some terms are so well established by now that it is difficult to propose any alternative (e.g. *Sozialarbeiter* for social worker; *Polizeidirektion* for police headquarters), while others were partly replaced by more precise or more natural sounding terms over time

(e.g. *Eigenbescheinigung* for self-certification; *Kraftfahrzeugamt* for motor vehicle registry).

The third group consists of terms contained in the translations into German of the main Italian legal codes (Chiocchetti and Ralli 2016: 104–105), such as the Civil Code, Criminal Code, Civil Procedure Code, etc. and in other material that had been made available in German, for example, standard replies and application forms used in the public administration and judiciary system (cf. Zanon 2001: 170). The positive aspect of such translation projects is that the Codes were translated by (teams of) legal experts in the respective domain. However, these efforts were scattered over many years and generally uncoordinated, so it was not rare to find different translation proposals for the same Italian concept across texts or even within the same text (Mayer 1997: 128; Sandrini 1998: 411; Chiocchetti and Ralli 2016: 105). In addition, the many translation efforts made independently by several public and private organisations created even more inconsistencies, especially because these texts were not necessarily drafted by legal experts and often under time pressure. For example, for the above-mentioned self-declaration, several alternatives could be documented: *eigenverantwortete Bescheinigung*, *eigenverantwortliche Bescheinigung*, *Selbstbescheinigung*, and *Eigenbescheinigung*.

Such terminological variation is evidently an obstacle for communication. In the legal domain, clarity of meaning and consistency of language and terminology are essential for legal certainty. For a minority language community, they are also a prerequisite for the full enjoyment of equal rights (Palermo and Pfösl 1997: 69; Woelk 2000: 210). An evident sign of failure in language development is when the members of a minority language community find texts in the majority language easier to understand than in their language. Finally, everyday practical work within the legislature and judiciary requires that all co-official languages have the same level of development and can be properly used to express legal content: *Zweisprachiges juristisches Arbeiten bedingt [...], dass für alle in einer Sprache in Gebrauch stehenden juristischen und anderen fachlichen Termini in der zweiten Sprache adäquate Entsprechungen verfügbar sind und auch konsequent verwendet werden*² (Zanon 2001: 176).

Against this background, it became necessary to consider how legal terminology in South Tyrolean German could be developed more systematically. The available material lacked coherence, was largely incomplete, was often very much based on the Italian terminology (loan words and loan translations), was not always correct from a legal and linguistic point of view, but sometimes was already consolidated in daily use. This was considered less than ideal. The objective was to find a way of producing correct, possibly short, and transparent terms that would faithfully reflect and convey the meaning of the Italian legal concepts while avoiding excessive regionalisation of the South Tyrolean German terminology and fostering cross-border communication

2 “Legal work in two languages requires [...] that for all legal and other technical terms used in one language there are adequate equivalents in the second language and that they are also used consistently” [own translation].

(Sandrini 1998: 407–408; Chiocchetti and Ralli 2016: 105–106). Therefore, the terminology used in the neighbouring German-language legal systems (Austria, Germany, Switzerland) had to be taken into account.

For over two decades a Terminology Commission was entrusted with the task of officially standardising South Tyrolean German equivalents for Italian legal, administrative, and other specialised terminology to make sure that the terminology in the minority language fully reflected the Italian legal system (Presidential Decree no. 574/1988, Art. 6). The Terminology Commission consisted of only six members (judges, lawyers, and translators) and therefore needed support with the preliminary terminology work. This preliminary work was performed by an interdisciplinary team of terminologists and legal experts at the Institute for Applied linguistics of Eurac Research (cf. Mayer 1997; Chiocchetti and Ralli 2016). Today, after the Terminology Commission's standardisation activity was discontinued in 2012, staff at Eurac Research cooperates with the local public administration, especially with the Office for Language Issues, to elaborate terminology entries and make them available through the online Information System for Legal Terminology *bistro* (<http://bistro.eurac.edu/>) (cf. Ralli and Andreatta 2018). This terminology work is done starting with the Italian legal system and applying the method of legal comparison, in particular micro-comparison, which will be illustrated in the next sections.

3. Legal Comparison

The term “legal comparison” is used to refer to a contrastive comparison of different legal systems (Zweigert and Kötz 1996: 2). This means identifying the principles, rules, and concepts of a legal system and – most importantly – understanding how they operate and are applied within that system, with the aim of comparing them with those of one or more other legal systems to detect similarities and differences (cf. Gambaro and Sacco 2009: 2; Schweizer 2011: 13; Pegoraro and Rinella 2013: 4). The method can be applied to entire legal families or systems and to their general ways of reasoning and proceeding when dealing with specific legal issues (e.g. different legislative techniques, law interpretation methods, or styles in jurisdiction), in which case it can be termed macro-comparison (Zweigert and Kötz 1996: 4, Pommer 2006: 84–85). Micro-comparison, in contrast deals with specific legal concepts and problems, for example, the rights of an illegitimate child excluded from a parent's will or the rules for the settlement of claims in road traffic accidents (Zweigert and Kötz 1996: 4–5; Pommer 2006: 84–85).

The main function of legal comparison is gaining knowledge about how other legal systems approach and solve common issues (cf. Zweigert and Kötz 1996: 14; Pommer 2006: 87; Pegoraro and Rinella 2013: 21). Other functions may be fostering better international communication, supporting reforms in less developed countries,

but also developing one's own legal system (cf. Zweigert and Kötz 1996: 14). Legal comparison is gaining growing importance in Europe, among other reasons due to the stronger transnational cooperation within Europe and at a global level (Schweizer 2011: 13–14). From the point of view of legal practice, legal comparison is relevant for the legislature, for legal interpretation, for teaching, for the consolidation of laws and legal systems as well as for the development of a common European legal framework (cf. Zweigert and Kötz 1996: 14; Pommer 2006: 87–92; Pegoraro and Rinella 2013: 21). From the point of view of intercultural communication, it is relevant for legal translation and legal terminology work (Pommer 2006: 119–120; Gambaro and Sacco 2009: 8–11; Arntz *et al.* 2014: 162–170).

4. Applying Micro-Comparison to Terminology Work

Legal language is system-bound, that is, every country has a unique set of rules and principles as well as specific legal terminology to express them (Šarčević 1997: 230; de Groot 1999: 11–12; Pommer 2006: 17; Gambaro and Sacco 2009: 8). Micro-comparison can support the process of finding equivalent concepts across legal systems, i.e. concepts that have the same definition. From a terminological point of view, these are concepts with the same conceptual characteristics (Arntz *et al.* 2014: 145). Given the system-bound nature of legal terminology, full equivalence is quite rare, more often micro-comparison helps to spot narrower, broader, or overlapping concepts (Arntz *et al.* 2014: 145–148). Sometimes there are functional equivalents, i.e. concepts that have the same function in different legal systems (Šarčević 1997: 235–241; Chiocchetti and Ralli 2016: 106–107). It is also possible that a concept is unknown to a specific legal system (Gambaro and Sacco 2009: 7–8; Arntz *et al.* 2014: 167).

When applied to terminology work, micro-comparison can highlight important conceptual differences between terms. The first step is to analyse the concept in the source legal system, determine its essential characteristics and study how it is embedded within that system. The second step is to perform the same analysis on the target legal system. Finally, the two concepts are contrastively compared based on their essential characteristics and application within the specific legal subdomain to highlight similarities and differences (Chiocchetti and Ralli 2016: 107). For example, a comparison between the Italian concept *matrimonio* (marriage) and the German concept *Ehe* will soon uncover that both refer to a legally recognised, voluntary relationship between two persons, which gives rise to reciprocal rights and duties. However, in Italy a *matrimonio* is possible only between a man and a woman, while in Germany also same-sex couples can contract an *Ehe*.

In the practice of terminology work, studying the source concept includes also collecting possible synonyms and variants that are used to designate the given concept within the specific domain and subdomain (e.g. family law). For example, in Italy the

terms *vincolo matrimoniale*, *vincolo coniugale* and *vincolo di coniugo* all refer to the same concept (wedlock, marriage bond). These terms are documented in relevant sources (e.g. laws, handbooks of family law, administrative texts, judgements, official websites, etc.). The same procedure is repeated for the term(s) of the target legal system (Chiocchetti and Ralli 2016: 107). At the end of this research, terminological entries therefore normally contain both conceptual information (e.g. definitions in the source and target legal systems stating conceptual characteristics) and linguistic information (e.g. contexts of use, grammatical information, useful collocations, etc.).

In South Tyrol, micro-comparison has been systematically applied to terminology work, both to support the choice of adequate South Tyrolean German terms needed to express the concepts of the Italian legal system and to foster cross-border communication (Mayer 1997: 126–131; Chiocchetti and Ralli 2016: 107–111). The process always starts with the Italian legal system (Chiocchetti and Ralli 2016: 108). To begin with, every Italian legal concept is defined or analysed to identify its essential characteristics. Then all Italian language terms used to designate the concept are collected and documented in terminological entries. The same happens with the existing South Tyrolean German terms. As explained in Section 2, it is quite common to encounter more than one translation, each of which must be evaluated for their legal and linguistic correctness, transparency, and degree of consolidation.

In addition to highlighting conceptual discrepancies and similarities, micro-comparison makes it possible to determine whether the Italian source concept has any equivalents in one or more German-speaking target legal systems. The respective Austrian, German, and Swiss terms (if existing) are also collected in the terminological entries. For example, the equivalent concepts for *atto di matrimonio* (marriage certificate) are *Eheschein* in Switzerland and *Heiratsurkunde* in Austria and Germany. This information serves to evaluate the South Tyrolean terminology: does it correspond to the terminology pertaining to one or more foreign legal systems? If not, can the foreign terminology be adopted for use in South Tyrol, provided that there is a high degree of equivalence with the Italian legal concept? Terms that are used beyond South Tyrol to designate equivalent concepts are obviously preferable, since they support cross-border communication (Chiocchetti and Ralli 2016: 109). In our example, the term *Heiratsurkunde* is used in South Tyrol and corresponds well to the terms known and understood in two other legal systems.

Sometimes micro-comparison might highlight that the correspondence is at a superficial and/or linguistic level only. In that case it is normally better to adopt other terms or create neologisms for South Tyrol so as to avoid problems or misunderstandings, especially in international contacts (Chiocchetti and Ralli 2016: 109).

Finally, micro-comparison can be an important support when new concepts are introduced at national level in Italy and there is the need to establish a South Tyrolean German-language term. For example, in 2016 Italy passed a new law on same-sex relationships (Law no. 76/2016), which gave homosexual couples the right to enter a

unione civile (civil partnership), i.e. a relationship very similar to a marriage relationship but limited to same-sex couples. At the time, none of the available South Tyrolean legal and administrative texts dealt with the concept, so it was necessary to find a South Tyrolean German term to designate the new concept. The process of micro-comparison revealed the existence of equivalent concepts in all three foreign German-speaking legal systems, i.e. a marriage-like relationship reserved for homosexual couples. These were termed *eingetragene Lebenspartnerschaft* in Germany and *eingetragene Partnerschaft* in Austria and Switzerland (cf. Chiocchetti *et al.*, forthcoming).

This first result showed that literal translations for use in South Tyrol, for example, *bürgerliche Verbindung* or *zivile Union*, had to be discarded. Given the relatively good conceptual equivalence between the Italian concept and the concepts of all three target legal systems, it would have been unnecessary, even unwise to create a neologism for South Tyrol. Its meaning would have been opaque beyond the national borders. When further selecting which of the two foreign terms to adopt, the decisive element was the fact that the Italian concept was inspired by the German one (Deputati PD 2016: 1). The Italian and German concepts diverged basically only in some non-essential characteristics, for example, in relation to the right to adopt, which homosexual couples do not have in Italy. For this reason, *eingetragene Lebenspartnerschaft* seemed the best solution also for South Tyrolean German (Chiocchetti *et al.*, forthcoming).

Within a few months, the newly adopted South Tyrolean German term became widely accepted. For this reason, it remained in use even when Germany enacted new legislation making marriage accessible to same-sex couples in 2017 (EheRÄndG, § 1). Today, in Germany, it is not possible to contract new same-sex partnerships. Existing ones remain legally valid and continue to exist, unless they are converted into marriages. In South Tyrol, however, *eingetragene Lebenspartnerschaft* is now a well-established translation for the Italian concept *unione civile*. Its meaning is transparent both at local and international level within the German-speaking area.

5. Conclusions

The availability of correct, clear, and consistent legal terminology is an important factor for the protection and development of language minorities, as it ensures all citizens equal possibility of expression and access to legal information. As we have shown based on the example of German in South Tyrol, micro-comparison is an extremely useful method to find and establish adequate and acceptable legal terminology when the minority language in question is also used as an official language in one or more other countries. For this reason, the illustrated method could also be applied by other minority language communities, both in Europe and beyond. Micro-comparison fosters international communication and helps avoid excessive regionalisation of the minority

language community. It is a scientifically sound method to obtain well-documented and high-quality results in legal terminology work.

References

- Alcock, Anthony 2001. *The South Tyrol Autonomy. A Short Introduction*. Londonderry–Bolzano: Autonomous Province of Bolzano/Bozen.
- Arntz, Rainer – Picht, Heribert – Schmitz, Klaus-Dirk 2014. *Einführung in die Terminologearbeit*. 7th ed. Hildesheim: OLMS.
- ASTAT – Landesinstitut für Statistik/Istituto provinciale di statistica 2017. *Südtirol in Zahlen/Alto Adige in cifre*. Bolzano/Bozen: ASTAT.
- Chiocchetti, Elena – Stanizzi, Isabella – De Camillis, Flavia. Forthcoming. Terminologische Herausforderungen bei Gesetzesänderungen am Beispiel des Familienrechts. In: Simonnæs, Ingrid – Kristiansen, Marita (eds.) *Legal translation (studies) as a challenge/ Herausforderungen an das Rechtsübersetzen*. Forum Für Fachsprachenforschung. Berlin: Frank & Timme.
- Chiocchetti, Elena – Ralli, Natascia 2016. Ein Begriff, zwei Sprachen, unterschiedliche (Rechts)Kulturen. In: Drewer, Petra – Mayer, Felix – Schmitz Klaus-Dirk (eds.) *Terminologie und Kultur. Akten des Symposiums, Mannheim, 3.–5. März*. München et al.: Deutscher Terminologie-Tag e.V. 103–112.
- Coluccia, Stefania 2000. Il linguaggio giuridico in Alto Adige. In: Pasinato, Antonio (eds.) *Heimat. Identità regionali nel processo storico*. Roma: Donzelli. 379–388.
- De Groot, Gerard-René 1999. Das Übersetzen juristischer Terminologie. In: De Groot, Gerard-René – Schulze, Rainer (eds.) *Recht und Übersetzen*. Baden Baden: Nomos. 11–46.
- Deputati PD 2016. *La legge sulle unioni civili*. Dossier no. 145 of the parliamentary party Partito Democratico. [http://www.deputatipd.it/files/documenti/145_La_legge_sulle_unioni_civili_\(1\).pdf](http://www.deputatipd.it/files/documenti/145_La_legge_sulle_unioni_civili_(1).pdf) (8 October 2018).
- Gambaro, Antonio – Sacco, Roberto 2009. *Sistemi giuridici comparati*. 3rd ed. Milano: UTET.
- Mall, Josef – Plagg, Waltraud 1990. Versteht der Nordtiroler die Südtirolerin noch? Anmerkungen zum Sprachwandel in der deutschen Alltagssprache Südtirols durch den Einfluß des Italienischen. In: Kremer, Ludger – Niebaum, Hermann (eds.) *Grenzdialekte. Studien zur Entwicklung kontinentalwestgermanischer Dialektkontinua*. Hildesheim: Olms. 217–239.
- Mayer, Felix 1997. Terminologearbeit in Südtirol. In: Osterheld, Wolfgang (ed.) *Terminologie et Traduction*. Luxembourg: Office des publications officielles. 124–137.
- Palermo, Francesco – Pförtl, Eva Maria 1997. *Normazione linguistica e tutela minoritaria/ Minderheitenschutz durch Sprachnormierung*. Bolzano/Bozen: Accademia Europea di Bolzano/Europäische Akademie Bozen.
- Pegoraro, Lucio – Rinella, Angelo 2013. *Diritto costituzionale comparato. Aspetti metodologici*. Padova: CEDAM.

- Pescosta, Werner 2010. *Storia dei ladini delle Dolomiti*. San Martin de Tor: Istitut Ladin Micurà de Rü.
- Pommer, Sieglinde 2006. *Rechtsübersetzung und Rechtsvergleichung*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Ralli, Natascia – Andreatta, Norbert 2018. bistro – ein Tool für mehrsprachige Rechtsterminologie. *trans-kom. Zeitschrift für Translationswissenschaft und Fachkommunikation*. Vol. 11. No. 1. 7–44.
- Sandrini, Peter 1998. Italienisches Recht in deutscher Sprache – terminologische Überlegungen. In: Cordin, Patrizia – Iliescu, Maria – Siller-Runggaldier, Heidi (eds.) *Italienisch und Deutsch im Kontakt und Vergleich: Akten des 7. Treffens der Italienischen und österreichischen Linguisten* (17–19 October 1996, Innsbruck, Austria). Trento: Università – Dipartimento di Scienze filologiche e storiche. 399–417.
- Šarčević, Susan 1997. *New Approach to Legal Translation*. The Hague: Kluwer Law International.
- Schweizer, Rainer J. 2011. Grundfragen der Rechtsvergleichung in mehrsprachigen Rechtsordnungen und Rechtsräumen. In: Hilpold, Peter – Steinmair, Walter – Perathoner, Christoph (eds.) *Rechtsvergleichung an der Sprachgrenze*. Frankfurt am Main: Peter Lang. 13–27.
- Woelk, Jens 2000. Von „Advokat“ bis „Zentralkommission der Autonomien“. Die Südtiroler Rechtssprache aus Sicht eines „bundesdeutschen“ Juristen. In: Veronesi, Daniela (ed.) *Rechtslinguistik des Deutschen und Italienischen*. Padova: UNIPRESS. 209–222.
- Zanon, Heinrich 2001. Spurensuche 1999: Die deutsche Sprache bei Gericht in Südtirol. In: Egger, Kurt – Lanthaler, Franz (eds.) *Die deutsche Sprache in Südtirol. Einheitssprache und regionale Vielfalt*. Vienna/Bolzano: Folio. 168–186.

LEGAL References

- EheRÄndG – *Gesetz zur Einführung des Rechts auf Eheschließung für Personen gleichen Geschlechts*, 20 July 2017. http://www.bgbl.de/xaver/bgbl/start.xav?startbk=Bundesanzeiger_BGB&jumpTo=bgbl117s2787.pdf (8 October 2018).
- Law no. 76/2016 – *Legge del 20 maggio 2016, n. 76 “Regolamentazione delle unioni civili tra persone dello stesso sesso e disciplina delle convivenze.”* <http://www.gazzettaufficiale.it/eli/id/2016/05/21/16G00082/sg> (8 October 2018).
- Presidential Decree no. 670/1972 (Statute of Autonomy) – *Decreto del Presidente della Repubblica del 31 agosto 1972, n. 670 “Approvazione del testo unico delle leggi costituzionali concernenti lo Statuto speciale per il Trentino – Alto Adige”*. http://lexbrowser.provinz.bz.it/doc/it/dpr-1972-670/decreto_del_presidente_della_repubblica_31_agosto_1972_n_670.aspx (8 October 2018).
- Presidential Decree no. 574/1988 – *Decreto del Presidente della Repubblica del 15 luglio 1988, n. 574 “Norme di attuazione dello Statuto speciale per la regione Trentino – Alto Adige in materia di uso della lingua tedesca e della lingua ladina nei rapporti con la pubblica amministrazione e nei procedimenti giudiziari”*. <http://lexbrowser.provinz.bz.it/doc/it/dpr->

1988-574/decreto_del_presidente_della_repubblica_15_luglio_1988_n_574.aspx (8 October 2018).

Slovenian Constitution – *Ustava Republike Slovenije*, 23 December 1991. <http://www.us-rs.si/media/constitution.pdf> (8 October 2018).

UN General Assembly Resolution no. 47/135 – *United Nations General Assembly Resolution no. 47/135 of 18 December 1992 “Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities”*. <http://www.un-documents.net/a47r135.htm> (8 October 2018).

INTRALINGVÁLIS FORDÍTÁS ÉS SZAKNYELVI TERMINOLÓGIA¹

DOBOS CSILLA

ME Modern Filológiai Intézet

Alkalmazott Nyelvészeti és Fordítástudományi Tanszék

doboscilla52@gmail.com

Intralingual Translation and Terminology. One of the wondrous properties of our language is the ability to differently indicate the same things in our world at the level of language representation. This statement is equally true for all forms of language use, including interlingual and intralingual translation. This study introduces intralingual translation and tries to provide an answer to the following question: How can intralingual translation help in achieving success regarding professional communication and in the process of translation between different languages? The main point of intralingual translation is that the same content in the same language is represented by using various linguistic tools. The basic goal of utilising various linguistic tools is the intent of the intralingual translator to reasonably decrease the effort required to understand and process the text, compensating for the lack of terminological, professional and/or other knowledge.

Keywords: interlingual and intralingual translation, local intralingual translation, interpretation, professionals and non-professionals, registers

Bevezetés

Nyelvünk egyik csodálatos tulajdonsága, hogy a nyelvi reprezentáció szintjén a világ azonos dolgait különböző módon tudjuk megjeleníteni. Ez a megállapítás a nyelvhasználat minden formájára egyaránt vonatkozik, köztük az inter- és az intralingvális fordításra is. Mérő László *Az érzelmek logikája* című könyvében (2010) egy rendkívül érdekes példával szemlélteti „ezt a fajta kettős látást”, amikor is ugyanazt a tényt teljesen más-képp fejezzük ki. A példa alapjául egy légitársaság ajánlata szolgál, amely nagyon kedvező áron kínál utazást egy távoli, egzotikus országba, ahol gyönyörű korallszigetek és

1 A cikkben/előadásban/tanulmányban ismertetett kutatómunka az EFOP-3.6.1-16-2016-00011 jelű Fiatalodó és megújuló egyetem – Innovatív tudásváros – a Miskolci Egyetem intelligens szakosodást szolgáló intézményi fejlesztése projekt részeként – a Széchenyi 2020 keretében – az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.
The described article/presentation/study was carried out as part of the EFOP-3.6.1-16-2016-00011 “Younger and Renewing University – Innovative Knowledge City – institutional development of the University of Miskolc aiming at intelligent specialisation” project implemented in the framework of the Széchenyi 2020 program. The realization of this project is supported by the European Union, co-financed by the European Social Fund.

csodálatos buddhista kolostorok várják a látogatókat. Körültekintő és óvatos turistaként utánanézzünk a légitársaság statisztikáinak, és ezt találjuk: „Ha minden évben megtennénk ezt az utat, akkor ezerévenként érne bennünket katasztrófa” (Mérő 2010: 233). Az utazás az emberek többsége számára vállalható az „ez még (éppen – bőven) belefér”, „az ezer év – az rengeteg”, „minket ez úgysem érint” gondolkodási sémáink alapján és egyébként is: a földi közlekedés ettől veszélyesebb, az utakon sokkal gyakrabban történnek balesetek. Azonban ha a statisztikát más eszközökkel jelenítjük meg a nyelvi reprezentáció szintjén, más módon fordítjuk át a számok nyelvéről a szavak szintjére, akkor az előző mondatot így is megfogalmazhatjuk: „Az utóbbi tizenegy évben mindennap indult ide egy járat, és négyszer történt katasztrófa” (Mérő 2010: 234). Ezt olvasva valószínűleg nagyon kevesen érdeklődnének továbbra is a korallszigetek és kolostorok iránt, pedig a két mondat alapjául szolgáló statisztika lényegében azonos, sőt a második esetben még ezernél is több utazásra jut egy katasztrófa. Azok a nyelvi reprezentációk tehát, amelyek matematikai, statisztikai vagy logikai szempontból ugyanazt a tényt közlik a világ dolgaírói, pragmatikailag, pszichológiailag és érzelmileg egészen mást közvetítenek. Olyannyira, hogy utóbbi értelmezés hatással lehet a légitársaság gazdasági helyzetére is.

A fenti példamondatokat értékelhetjük két, egymástól független megnyilatkozásnak, amelyeket a közös matematikai alap kapcsol össze, de elvileg tekinthetünk rájuk úgy is, mint egymástól függő mondatokra, amennyiben a második mondat az első átalakítása, átfordítása révén, másodlagos szövegalkotás eredményeképpen jött létre. Ez utóbbi esetben beszélünk intralingvális fordításról.

1. Az inter- és intralingvális fordítás kapcsolata

A nyelven belüli fordítás fogalmának meghonosodása a fordítástudományban Roman Jakobson (1959: 232–239) nevéhez kötődik, aki a **nyelvi jelek értelmezésének módja** alapján a fordításokat három csoportba sorolta:

- nyelven belüli, ún. intralingvális fordítás, amelynek során a nyelvi jelek értelmezése ugyanazon nyelv más jeleivel történik (pl. *ipari szafari – gyári séta, akut – heveny lefolyású, jogtalan eltulajdonítást követ el – mástól elvesz valamit, ellop valamit, jogtalan elsajátítást követ el – valaki talál valamit, és azt elviszi magával*),
- nyelvek közötti, ún. interlingvális fordítás, amely akkor jön létre, ha egy szöveget egyik nyelvről a másikra fordítunk, és a nyelvi jelek értelmezése valamilyen más nyelv jeleinek a segítségével történik,
- szemiotikai rendszerek közötti fordítás, ahol a verbális jelek interpretációja egy nem verbális jelekből álló szemiotikai rendszer segítségével valósul meg (pl. egy regény megfilmesítése vagy egy mesének balettként történő feldolgozása).

1.1. Hasonlóságok az inter- és intralingvális fordítások között

A fordítás ezen két típusát több **hasonló tulajdonság** is jellemzi, melyek közül a legfontosabb az, hogy mindkét esetben megismétlődik az eredeti információ, és ezért mindkét folyamat eredményeként ún. **függő** vagy **másodlagos** szöveg jön létre (vö. Lanstyák 2006: 148–153, Heltai 2014: 261–263). A másodlagos szövegalkotás a nyelven belüli fordítás esetén ellentmondani látszik a nyelvi gazdaságosság elvének, mivel az üzenetben ugyanaz az információ ugyanazon a nyelven kétszer szerepel. Az ellentmondás azonban látszólagos, mert a kommunikáció folyamatában, kiemelten a szaknyelvi kommunikációban gyakran csak a másodlagos szöveg megalkotása, az eredeti üzenet más köntösbe történő öltöztetése, más regiszterben való megjelenítése teszi lehetővé a sikeres, kölcsönös megértésen alapuló interakció adekvát megvalósítását.

Nyelvhasználati szempontból mindkét fordítási típust az **interpretálás speciális esetének** tekintjük, amelynek során az eredeti (nyelvközi fordításnál: forrásnyelvi) szöveg másodlagos, függő (a nyelvközi fordítás esetén: célnyelvi) szöveggé történő átalakítása valósul meg. Ennek a folyamatnak az a célja, hogy az eredeti jelek és a valóság közötti viszony újrateremtése más jelek, az eredetitől eltérő jelek segítségével valósuljon meg: nyelvek közötti fordításnál a célnyelvi jelek segítségével, nyelven belüli fordításnál ugyanannak a nyelvnek más jeleivel.

A fordítás két típusának közös célja, hogy a másodlagos (függő) szöveg befogadói **ugyanarra a valóságszeletre** gondoljanak, mint az eredeti szöveg befogadói tették. A nyelvek közötti fordításnál a célnyelvi befogadó nem ismeri az eredeti szöveg jeleit, ezért nem tudja azt értelmezni. A nyelven belüli fordításnál a befogadó ismeri a szóban forgó nyelv jeleit, az eredeti szöveg azonban anyanyelvének azon jeleit (konkrétabban: szavait és kifejezéseit vagy azok olyan kombinációját) tartalmazza, amelyek a befogadó számára egyáltalán nem, illetve az adott szöveggörnyezetben vagy szituációban csupán részben értelmezhetők. Ezért van szükség a szöveg lefordítására az anyanyelv más jeleinek a segítségével. Nyelven belüli fordításnál gyakran előfordul, hogy a befogadó személye nem változik, tehát a fordítás címzettje az eredeti szöveg befogadója.

Mindkét fordítási típus esetében megfigyelhetünk egy további közös célt is, amely az eredeti és a másodlagos szöveg közötti **ekvivalencia** megteremtésére vonatkozik. Különbségek vannak azonban az ekvivalencia formáinak a megvalósításában. A különböző ekvivalenciatípusok olyan hierarchikus rendszert alkotnak, amelynek elemei között az adott fordítási feladat céljától függően különböző prioritások érvényesülnek. A nyelven belüli fordításnál rendszerint a befogadó (szakmai) tudásától, (szakmai) ismereteitől, világlátásától függő, az értelmezést és a befogadási erőfeszítést optimalizáló **referenciális** ekvivalenciatípus prioritása érvényesül.

Az intralingvális fordítás egyik alapfeltétele a **referenciális egyenértékűség**, vagyis az eredeti szöveg és a célszöveg közötti tartalmi megfelelés. Ha például a *vasúti gördülőállomány* terminust a *vonat* szóval lefordítjuk köznyelvre, mindkét esetben ugyanarra a közlekedési eszközre gondolunk. Hasonló az egyenértékűségi viszony a *jogtalan eltulajdonítás* és a *lopás*, a *vagyon elleni bűncselekmény* és a *betörés*, a *fruktóz* és a *gyümölcscukor*

szavak között is. A nyelven belüli fordítás nemcsak szavakat és kifejezéseket (pl. *cirkadián ritmus – az életfunkcióink napszakokhoz kapcsolódó váltakozása*), hanem hosszabb szövegrészeket és teljes szövegeket is érinthet. Erre példa a *Gyermekek jogairól szóló egyezmény*² (1991. évi LXIV. tv.) lefordítása a gyermekek nyelvére. A fordítás során figyelmet fordítottak a gyermekek életkorára is, így született az életkortól függően több változat is.³

A referenciális ekvivalencia megteremtésének követelményén túl – a fordítás céljától és feladatától függően – rendkívül változatosan alakulhat a különböző ekvivalenciatípusok közötti fontossági sorrend, sőt bizonyos ekvivalenciatípusok esetében teljesen meg is szűnhet az egyenértékűségre való törekvés. Ilyen lehet a szakmai kommunikáció területén például a regiszterre, a szakmaiság szintjére, a stílusra, a műfajra, az elérni kívánt hatásra, a formára vagy a terjedelemre vonatkozó ekvivalencia. Nyelven belüli fordításnál gyakran előfordul, hogy a másodlagos szöveg megalkotásakor a szerző ugyanazt a szakmai információt más műfaji keretben fogalmazza meg, szándékosan rövidíti a szöveg hosszát, egyszerűsíti a stílust, kerüli a terminológia alkalmazását, csökkenti a szakmaiság szintjét (pl. bonyolult jogszabályok lefordítása a laikus számára is érthető nyelvre vagy az orvosi diagnózis köznyelven történő megfogalmazása a beteg számára).

A nyelvek közötti és a nyelven belüli fordítás egyaránt lehet **beszélt** vagy **írott** nyelvi, mindkét esetben találkozunk írott szöveg írásbeli vagy szóbeli fordításával, illetve hangzó szöveg szóbeli vagy írásbeli fordításával. Az írott és a beszélt nyelvi fordításokban mind a négy esetben jellemző az explicitáció, valamint a különböző átváltási műveletek elvégzése.

1.2. Eltérések a fordítás két típusa között

A nyelvek közötti és a nyelven belüli fordítást számos **eltérő tulajdonság** is jellemzi. Ezek közül a két legalapvetőbb (1) a különböző, illetve az egy, azonos nyelv használata, valamint (2) az ekvivalencia típusainak eltérő megvalósítása, ahogyan azt az előző alfejezetben láthattuk.

A nyelvközi fordításban a **hermeneutikai tevékenység elsődleges célja** a nyelvek és kultúrák közötti szakadék áthidalása, a nyelven belüli fordításban pedig a (szakmai) tudás, a háttérismeretek, a világlátás közötti szakadék áthidalása a cél, hogy lehetővé váljon a feldolgozási erőfeszítés optimalizálása, és ezáltal az üzenet sikeres továbbítása,

2 Convention on the Rights of the Child (1989).

3 Eredeti szöveg: „ez Egyezményben részes államok az ítélőképessége birtokában lévő gyermek számára biztosítják azt a jogot, hogy minden őt érdeklő kérdésben szabadon kinyilváníthassa véleményét, a gyermek véleményét, figyelemmel korára és érettségi fokára, kellően tekintetbe kell venni.”

A. változat (általános): Minden téged érintő ügyben jogod van elmondani a véleményedet. A felnőtteknek meg kell hallgatniuk téged, és meg kell fontolniuk, amit mondtál.

B. változat (8–12 éveseknek): Bármikor, ha egy felnőtt téged is érintő kérdésben dönt, jogod van ahhoz, hogy kifejezd véleményedet, és azt a felnőtteknek figyelembe kell venniük.

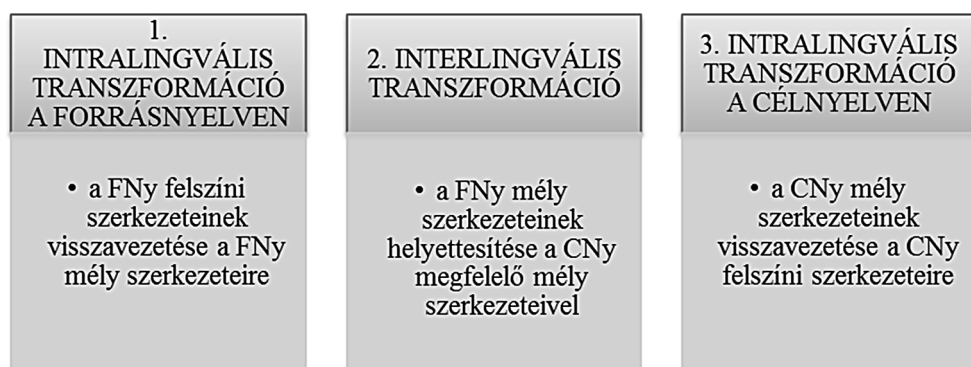
C. változat (12–16 éveseknek): A gyerekeknek joguk van arra, hogy megmondják, szerintük mi történjen, amikor a felnőttek rájuk vonatkozó döntéseket hoznak, és joguk van ahhoz is, hogy véleményüket figyelembe vegyék.

adekvát befogadása. A nyelven belüli fordítás tipikus jellemzői tehát a regiszterváltás, a műfajváltás, a szöveg funkciójának, stílusának, formai jellemzőinek a megváltoztatása.

Különbséget figyelhetünk meg a **fordítást végző személyével** kapcsolatban is. A prototipikus nyelvközi fordításkor a fordítást rendszerint nem az eredeti szöveg szerzője, hanem kétnyelvű beszélő vagy hivatásos fordító / tolmács végzi. Nyelven belüli fordításnál jellemző, hogy maga a szöveg szerzője ismétli meg az üzenetet más jelekkel, de előfordul az is, hogy egy másik személy alakítja át a szöveget. Például irodalmi művek fiatalok vagy gyermekek számára történő átdolgozását elvégezheti az eredeti mű szerzője vagy valaki más, mondjuk egy kortárs író vagy költő. Ez utóbbira példa Nógrádi Gergely *Klasszikusok újramesélve* sorozata (2008–2018), amelynek köteteiben a szerző Jókai Mór, Gárdonyi Géza, Victor Hugo, Mikszáth Kálmán, Charles Dickens, Móricz Zsigmond, Arany János, Zrínyi Miklós, Homérosz műveit fordítja le – az eredeti cselekményt követve – a mai fiatalok számára is érthető nyelvre. Hasonló a helyzet a szakmai kommunikáció világában is: a bonyolult szakszövegeket lefordíthatja a laikus számára egy másik személy, de gyakran előfordul, hogy a másodlagos szövegalkotást az eredeti szöveg létrehozója végzi el. Például Czeizel Endre előadásaiban és a nagyközönségnek szóló könyveiben – a szaknyelvi terminológiát lefordítva – úgy tudott szólni a genetika bonyolult kérdéseiről, hogy az a laikus számára is érthető volt. A világhírű pszichológus, Csíkszentmihályi Mihály pedig meg is fogalmazta, hogy mennyire szereti átfordítani szakmai írásait a tudományosból a köznyelvi regiszterbe: „A *Flow* írása közben jöttem rá, hogy a nagyközönségnek írni jóval élvezetesebb, mint csak a szakmának. Élvezem, hogy úgy kell valamit elmagyaráznom, hogy mindenki megértse.”

1.3. Az inter- és intralingvális fordítás szerepe a transzformációs modellben

A fordítás ún. transzformációs modellje a fordítás mindkét típusát magában foglalja, és szerves egységbe ötvözi. A modell lényege azon az elgondoláson alapszik, hogy a fordítás nem más, mint nyelven belüli transzformációk sorozata, interlingvális átalakítás 'csak' a mélyszerkezetben történik (Klaudy 1994: 58–60). Ennek értelmében a fordítás első szakaszában a forrásnyelv felszíni szerkezeteit a fordító – intralingvális transzformációk segítségével – visszavezeti a forrásnyelv mély szerkezeteire. A második szakaszban interlingvális transzformációkkal történik a forrásnyelv mély szerkezeteinek helyettesítése a célnyelv megfelelő mély szerkezeteivel. Ezt követi a harmadik lépés, ahol a célnyelven figyelhetők meg intralingvális transzformációk, és ezáltal megvalósul a célnyelv mély szerkezeteinek visszavezetése a célnyelv felszíni szerkezeteire.

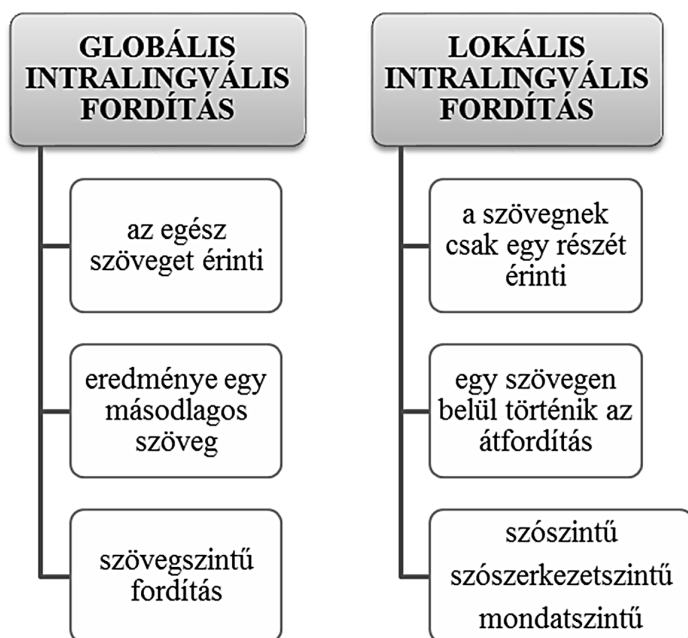
1. ábra: A nyelvek közötti és a nyelven belüli fordítás kapcsolata a fordítás transzformációs modelljében (Klaudy1994: 58–60)

A fordítás két típusának összefüggését mutatja, hogy nyelvközi szakfordítások készítése során gyakran van szükség nyelven belüli fordításra is. A (szak)fordítás szorosan kapcsolódik a szöveg értelmezéséhez, vagyis egy olyan mentális folyamathoz, amely több, szakmai ismereteket is feltételező szakaszból, ún. interpretatív lépcsőfokból áll (Dobos 2015). A fordítandó szöveg értelmezése különösen nehéz feladat, ha a fordító nem ismeri vagy nem kellő mélységben ismeri az adott szak-, illetve tudományterületet. A fordító számára ilyenkor több megoldás is kínálkozik, amelyek közül az egyik a szakemberek segítségének az igénybevétele. A fordítás különböző szakaszaiban közösen végzett inter-, illetve intralingvális interpretációs munka kompenzálja a fordító szakmai hiányosságait, és elvezet a kommunikatív ekvivalenciához. Így született meg például Ludger Hoffmann *Rechtsdiskurse zwischen Normalität und Normativität* című cikkének magyar fordítása egy jogász és egy fordító együttműködésének eredményeként (Hoffmann 2010: 117–136).

2. Az intralingvális fordítás típusai

Annak alapján, hogy a fordítás milyen mértékben érinti az eredeti szöveget, megkülönböztetünk globális és lokális intralingvális fordítást.

Globális nyelven belüli fordításkor a teljes eredeti szöveg átalakításra kerül, míg a **lokális** nyelven belüli fordítás csak a szövegnek egy meghatározott részére, adott esetben egyetlen szóra, kifejezésre, mondatra, esetleg szövegrészre, bekezdésre vonatkozik. Tipikus esete, amikor egy szónak vagy szókapcsolatnak ugyanazon a szövegen belüli átfordítása valósul meg egyik regiszterből a másikba, vagy egyik stílusrétegből a másikba (pl. *húlyaghurut – felfázás, allergia – szénanátha, fehéreköpeny-szindróma – a fehér köpenybe öltözött orvosok láttán kialakuló magas vérnyomás* stb.).

2. ábra: Az intralingvális fordítás két típusának jellemzése

A nyelven belüli fordítás átszövi a szakmai kommunikáció színes palettájának jelentős részét. Gondoljunk például az orvos és beteg vagy a jogi szakember és laikus közötti párbeszédre, ahol kitüntetett szerep jut a szaknyelvről köznyelvre történő átalakításnak, amikor is a szakember (a nyelven belüli fordító) a másodlagos szöveget úgy formálja meg, hogy az a laikus befogadó számára érthető legyen. Ennek a folyamatnak a fontosságát tükrözi az orvosi, illetve a jogi diskurzus területén az alábbi két példa is, amelyek a Magyar Nemzeti Szövegtárból származnak:

*Nemegyszer **le kell fordítani** az orvosnál hallottakat, hogy a hozzátartozók számára érthetővé váljon...* (MNSZdoc#1081)

*Ha azt akarjuk, hogy a gazdálkodók is megértsék, ne csak a tanult emberek, az ügyvédek, jogászok, akkor újra **le kell fordítani** érthető magyar nyelvre, mert enélkül aztán lehet értelmezni a törvényt, és magyarázni így is, meg lehet úgy is.* (MNSZdoc#1291)

A szakmai kommunikációra az intralingvális fordítás mindkét típusa jellemző, a mindennapi gyakorlatban azonban gyakrabban találkozunk a lokális nyelven belüli fordítás különböző fajtáival. Például a szaknyelvi terminológia fordítása egyaránt megvalósulhat szó-, szószerkezet- vagy mondatszinten.

3. Az intralingvális fordítás szerepe az optimális befogadói erőfeszítés elérésében

A leggyakrabban a szakemberek és a laikusok közötti kommunikációval kapcsolatban merül fel az optimális befogadói erőfeszítés kérdése, vagyis az, hogy milyen módon tehetünk érthetővé egy szöveget a laikus számára. A laikusnak, ha nem rendelkezik megfelelő szakmai tudással egy olyan egyszerű mondat értelmezése is gondot okoz, mint amilyen például az „olyan vagyok, mint egy proton”, holott a beszélő mindössze arról tájékoztat minket, hogy *jó a kedve*. Ennek megértéséhez azonban tudnunk kell, hogy a proton egy *pozitív* töltésű atomi részecske (intralingvális fordítás: proton – pozitív töltésű atomi részecske).

Mark Twain szellemes megállapítása óta tudjuk, hogy a szaknyelv nem más, mint *összeesküvés az emberiség ellen*, és ezt sokszor valóban így is érezzük, amikor bonyolult szaknyelvi szövegekkel szembesülünk a mindennapokban. Az alábbi mondat például egy olyan, a nyugdíjbiztosítási hatósági nyilvántartásban szereplő adatok kiadásáról szóló végzésből származik, amelyet jelen sorok szerzője kapott, tehát a laikusnak, a nyugdíjba készülő átlagembernek szól (aki nem szívesen vállalkozna ennek a szövegnek sem az inter-, sem az intralingvális fordítására):

„E végzés ellen önálló jogorvoslatnak nincs helye, a végzés elleni jogorvoslati jog a határozat, ennek hiányában az eljárást megszüntető végzés ellen igénybe vehető jogorvoslat keretében gyakorolható.”

A szaknyelvi szövegek egyszerűsítésére és a befogadási erőfeszítés optimalizálására különböző megoldások léteznek. Melissa Marshall (2012), kommunikációoktató TED-előadásában (*Talk nerdy to me*) matematikai képletben összegezte az alapvető tennivalókat. Az érthetőség – nézete szerint – az alábbi algoritmus alapján érhető el:

(köz)érthetőség

$$= \sum \left(\frac{\text{tudomány} - (\text{szakzsargon} + \text{felsorolás})}{\text{relevancia}} \right) \times \text{szenvedély}$$

Melissa Marshall meggyőződése, hogy az emberiség jövője az innováció függvénye, ezért fontos, hogy a tudósok úgy beszéljenek a nem tudósokhoz, hogy utóbbiak is megértsék előbbieket üzenetét. Ennek egyik feltétele a bonyolult szakszavak és terminológia mellőzése vagy köznyelvre történő lefordítása.

Az érthetőség javítására a szakemberek egy-egy szakma területén átfogóan és tudatosan töreksenek különböző intézkedések meghozatalával. A bíróságok életében például 2017 a közérthetőség éve volt. Az Országos Bírósági Hivatal a jog érthetőségével kapcsolatban kiemelt célként határozta meg a felhasználóbarát, ügyfélközpontú és köz-

érthető megfogalmazás kívánalmát. Ezen cél megvalósítása érdekében 2017-ben Közérthetőség és szakszerűség a bírósági jogalkalmazásban címmel kötelező továbbképzést szerveztek a bírák számára. A képzés keretében a bírák megismerkedtek az ún. *Stíluskönyvvél*, valamint a korábban (2013-ban és 2014-ben) a Kúria elnöke által létrehozott két joggyakorlat-elemző csoport ajánlásaival (Vinnai 2018: 284–285).

Az üzleti életben is találunk – intralingvális fordítások segítségével történő – megoldásokat a szakemberek és a nem szakemberek közötti kommunikációban fellépő problémák enyhítésére. Ebben az aszimmetrikus interakcióban rendszerint gondot jelent, hogy a szakemberek nem veszik figyelembe a célcsoport szakmai ismereteinek hiányosságait, és nem fordítanak kellő figyelmet például a szaknyelvi terminológia magyarázatára, köznyelvre történő lefordítására (Dobos 2014: 71–75). A befogadó feldolgozási erőfeszítése több módon is csökkenthető. Vegyük példaként Steve Jobs legendás intralingvális fordítását. Jobs nemcsak a rövidítés és egyszerűsítés nagymestere volt, hanem az üzleti világ egyik legütősebb termékszlogenjének a szerzője is. Az iPod bemutatóján 2001-ben azt kellett elmagyaráznia a laikus nagyközönségnek, hogy ez az új eszköz 5 GB tárhellyel rendelkezik, és méreteit tekintve kisebb, mint az eddigi mp3-lejátszók. Első lépésben az *5 GB tárhelyből* lett *ezer dal*, második lépésben pedig – egy hasonlat segítségével – Jobs az új eszköz méretét definiálta, míg végül megszületett az alábbi mondat: *Az iPod – ezer dal a zsebedben.*⁴ (Gallo 2016: 156) Steve Jobs az Apple első mp3-lejátszójának bemutatóján tulajdonképpen nem tett mást, mint lefordította a szaknyelvi definíciót egy egyszerű, mindenki számára érthető nyelvre.: *5 GB tárhely – annyi, mint ezer dal, adatok a méretekről – elfér a zsebben.*

3.1. A globális nyelven belüli fordítás szerepe a szaknyelvi kommunikációban és a szakmai szövegek értelmezésében

A globális nyelven belüli fordítás általános és tipikus példái azok a weboldalak, amelyeket szakemberek üzemeltetnek, és a laikusok számára fontos, szakmai témákról szólnak érthető nyelven. A gyógyítás vagy a jog területén számos olyan honlappal találkozhatunk az interneten, amelyek szakmai szempontból megbízhatóak (sajnos van ellenpélda is) és köznyelven tárgyalják a laikusokat érintő kérdéseket. Így például a Felejte.hu weboldal a demenciáról, az Alzheimer-kórrol szól – a honlap reklámja szerint – érthetően, szakértőktől. Az említett weboldal kérdések-válaszok rovatában a laikusoknak lehetőségük van arra, hogy köznapi nyelven megfogalmazott kérdéseikre szakszerű, szakértőtől származó, érthető válaszokat kapjanak.

A globális nyelven belüli fordítás kitüntetett terepe a WEBBeteg honlap is (*Orvosoktól betegeknél, hitelesen*), ahol a betegek diagnózisikkal vagy leleteikkel kapcsolatban fordulnak a WEBBeteg orvosaihoz, és kéri azok értelmezését, köznyelvre történő fordítását. Íme egy példa: *„Tisztelt Doktornő! Már január óta fáj az egész gerincem és a bal lá-*

4 1000 Songs in Your Pocket.

*bam combrészig be van dagadva. Nyaki és gerinc-MR-vizsgálaton voltam. És szeretném megkérdezni az eredményt **köznyelvre lefordítva**.*” (WEBBeteg)

Hasonló a szerepe a jog világában létrehozott weboldaloknak (pl. JogSzerviz) vagy újságrovatoknak is, ahol a laikusok szakértőktől kérhetik jogi problémáik értelmezését, például a jogszabályok köznyelvre történő fordításának a segítségével. Ezt a célt szolgálja a gazdaság és a bankok világában a Pénzügyi Fogyasztóvédelmi Központ kiadványa az ún. *Pénzügyi navigátor* sorozat, amelynek rövid leprellői érthető nyelven fogalmazták meg a befektetéssel, a befektetési kockázatokkal, az életbiztosítással, az ingyenes készpénzfelvétellel stb. kapcsolatos problémákat. Az ilyen jellegű tájékoztató kiadványok részét képezik rendszerint egyfajta szótárak is, amelyekben laikus nyelven értelmezik a gazdasági terminológiát (pl. „*magas likviditás – gyors pénzzé tehetőség*”).

3.2. A lokális nyelven belüli fordítás szerepe a szaknyelvi terminológia értelmezésében

A lokális nyelven belüli fordítás a szövegnek egy meghatározott elemét, egy szót, kifejezést vagy mondatot, ritkábban kisebb szövegrészt, rövid bekezdést érint. Tipikus esete, amikor a szerző egy szaknyelvi szót (pl. kognitív) vagy szókapcsolatot (pl. vagyon elleni bűncselekmény) ugyanazon a szövegen belül fordít le szakmai regiszterből köznyelvre (pl. ... *javítja a kognitív (szellemi) teljesítőképességet; vagyon elleni bűncselekményt, vagy egyszerűbben fogalmazva: betörést követett el*).

A lokális nyelven belüli fordítás a legtöbbször megoldható szószinten, például jelentés-összevonással, amikor egy-egy szaknyelvi kifejezés egy szóval kerül lefordításra: *Az érdemjegyekkel kifejezett értékelés, köznapi szóval az osztályzás kimeríthetetlen téma.* (Medgyes 1997: 170); *2013 őszéig az alacsony jövedelmű, más szóval szegény családotokban felnövő gyerekeket sorolták a hátrányos helyzetűek közé.* (Varga 2014: 159)

Az esetek többségében azonban a jelentések kifejtésére van szükség. Erre látunk példát az alábbi szövegben: *Az ilyen biztosítások jellemzően fejnehezek – az időszak elején kell megfizetni az ügynökök jutalékát is –, így akár a tíz százalékot is elérheti a tízéves TKM* (Üzleti kalauz nőknek 2014: 54).

4. Összegzés

Az intralingvális fordítás fontos szerepet játszik a szakmai kommunikáció csaknem minden területén, kiemelten a szakemberek és laikusok közötti párbeszédben, valamint a transzformációs modell értelmében a szaknyelvi szövegek és a szaknyelvi terminológia fordításában. Ez a sokszínű és rendkívül érdekes nyelvi tevékenység hatékonyan járul hozzá az érthetőség megteremtéséhez. Az átalakításoknak az a lényege, hogy ugyanaz a tartalom, ugyanazon a nyelven – eltérő nyelvi eszközökkel kerül kifejezésre. Az eltérő nyelvi eszközök megválasztásának alapvető célja, hogy a szerző, a nyelven belüli fordító a befogadó feldolgozási és megértési erőfeszítéseit észszerű mértékűre csökkentse, szaknyelvi, terminológiai és/vagy egyéb ismereteit kompenzálja.

Irodalom

- Dobos Csilla 2014. *Nyelv és jog*. Miskolc: Miskolci Egyetemi Kiadó.
- Dobos Csilla 2015. A nyelven belüli fordítás szerepe a társadalmi életben. In: Gecső Tamás – Sárdi Csilla (szerk.) *Nyelv, kultúra, társadalom*. Budapest: Kodolányi János Főiskola, Tinta Könyvkiadó. 47–58.
- Gallo, Carmine 2016. *Storytelling. A történetmesélés ereje*. Budapest: HVG Kiadó Zrt.
- Heltai P. 2014. *Mitől fordítás a fordítás? Válogatott fordítástudományi tanulmányok*. Budapest: Eötvös József Könyvkiadó. 261–263.
- Hoffmann, Ludger 2010. Jogi diskurzusok a normalitás és normativitás határán. In: Szabó Miklós (szerk.) *Nyelvében a jog. Nyelvhasználat a jogi eljárásban*. Miskolc: Bíbor Kiadó. 117–136.
- Jakobson, Roman 1959. Linguistic Aspects of Translation. In: Brower, R. A. (ed.) *On Translation*. Cambridge: Harvard University Press. 232–239.
- Klaudy Kinga 1994. *A fordítás elmélete és gyakorlata*. Budapest: Scholastica.
- Lanstyák István 2006. *Nyelvből nyelvbe*. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó. 148–153.
- Marshall, Melissa 2012. *Talk nerdy to me*
https://www.ted.com/talks/melissa_marshall_talk_nerdy_to_me (Letöltve: 2018. 09. 30.)
- Mérő László 2010. *Az érzelmek logikája*. Budapest: Tericum Kiadó.
- Vinnai Edina 2018. Figyelmeztetések és tájékoztatások. In: Szabó Miklós, Vinnai Edina (szerk.) *A törvény szavai*. Miskolc: Bíbor Kiadó.

Források

- Medgyes Péter 1997. *A nyelvtanár. A nyelvtanítás módszertana*. Budapest: Corvina.
- Varga A. 2014. Hátrányos helyzet az iskolarendszerben. In: Cserti Csapó Tibor (szerk.) *Legyen az esély egyenlő – Esélyteremtés a Sásdi kistérségben*. Pécs: PTE-Sárdi Többcélú Kistérségi Társulás. 155–171.
- WEBBeteg <http://www.webbeteg.hu/orvos-valaszol/kepalkoto-diagnosztika/90931>. (Letöltve: 2018. 12. 15.)

A TERMINOLÓGIAI KOMPETENCIA FEJLESZTÉSI LEHETŐSÉGEI, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A TERMINUSOK FELISMERÉSÉRE

FISCHER MÁRTA

BME Idegen Nyelvi Központ

E-mail: marta.fischer@inyk.bme.hu

Opportunities for Developing Terminological Competence Particularly Term Recognition.

Terminology and its management have not only become a daily issue for translators, but also an established subject in the curricula of most translator-training institutions. In competence models, however, terminology rather appears as a horizontal element of other (intercultural, domain, technological) competences than a competence in its own right. In this paper, I will first argue for considering terminology as a separate competence, and highlight its relevance for both training and practice. Four sub-competences will be identified, in line with the decisions translators face in the translation process. Second, it will be shown how this broad, translation-oriented approach has been integrated into the competence list and e-learning material of eTransfair, an Erasmus+ project coordinated by the Budapest University of Technology and Economics. Finally, sample activities, based on the ‘information mining and terminology’ e-modul of eTransFair, provide an example for how this competence can be developed in training. Special focus will be laid on the sub-competence ‘recognising terms’, and the narrow *versus* broad, translation-oriented approach of the notion of terms. It will be concluded that terminology is not only about (translating) a bunch of terms. It is a series of decisions that require strategic thinking, along with theoretical knowledge, from the translator

Keywords: translation-oriented terminology, terminological competence, term, translators’ freedom, translation

1. Bevezető

A terminológia felismerése, a forrás- és célnyelvi terminusok megfeleltetése és – ahol szükséges – célnyelvi terminusok alkotása elengedhetetlen ahhoz, hogy a fordított szöveg minősége a terminológia szempontjából is elfogadható legyen. E lépések, azaz a felismerés, a megfeleltetés és az alkotás olyan ismereteket és készségeket feltételez, amelyek nem sajátíthatóak el automatikusan a fordítás gyakorlata során. Döntési helyzetek soráról, stratégiák alkalmazásáról van szó, amely tudatos tevékenységet és előzetes elméleti tudást is feltételez. Ezért is tévhit azt gondolni, hogy egy szakember automatikusan kiváló szakfordítóvá válhat. Egy szakterület terminusainak ismerete ugyanis önmagában nem jelent garanciát a terminológia helyes fordítására – ahogyan a kiváló nyelvismeret sem tesz önmagában jó fordítóvá.

Mindezek ellenére a fordítóktól elvárt tudást, készségeket és attitűdöket leíró kompetenciamodellekben a terminológiához köthető elemek nem szerepelnek önálló kompetenciaként. Megjelennek ugyan horizontálisan, a szakterületi, technológiai, interkulturális kompetencia részeként, de nem az ismeretek és készségek önálló rendszereként. Az oktatás szempontjából a kompetenciamodelleknek nagy jelentősége van. Ha tudjuk, milyen részelemek szükségesek egy adott kompetenciához, akkor azt is könnyebben meg tudjuk határozni, mit kell a képzés során fejlesztenünk. Némi ellentmondás van tehát abban, hogy míg a terminológia (vagy a terminológiamenedzsment) önálló tantárgy a szakfordító képzésekben, addig e kompetencia csak horizontálisan jelenik meg.

E tanulmány ezt az ellentmondást igyekszik feloldani. Továbbra is a terminológiai kompetencia önálló megjelenítése mellett érvelek, és olyan mintafeladatokat mutatok be, amelyekkel e kompetencia a képzés során fejleszthető. Ehhez egyrészt korábbi írásom ad támpontot (vö. Fischer 2017), ahol először tettem kísérletet a terminológiai kompetencia azonosítására. Másrészt a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem (BME) eTransFair projektje, amelynek keretében e megközelítést a gyakorlatba is átültettük, és a projekt *information mining and terminology* e-moduljához olyan mintafeladatokat dolgoztunk ki (angol nyelven), amelyek kifejezetten a terminológiai kompetencia fejlesztésére alkalmasak.

2. Miért lehet *önálló* a terminológiai kompetencia?

A fordítóktól elvárt ismeretek, készségek és attitűdök leírására számos kompetenciamodellel született átfogó kutatás vagy nemzetközi projekt keretében. E modellek más-más kompetenciákat tekintenek hangsúlyosnak, így bár sok a hasonlóság, lényeges különbségek is láthatóak közöttük. Ezeket Kovalik Deák Szilvia (2013) és Krajcsó Zita (2018) írásaira támaszkodva részletesen ismertettem (Fischer 2017), így e helyen csak a terminológiához köthető különbségeket emelem ki. Emellett kompetenciáról a fordítási folyamathoz kötődően és a BME eTransFair projektje által használt fogalmi keretben beszélek. Ezt azért fontos megjegyezni, mert – ahogyan Lesznyák Márta (2007) átfogó elemzésében rámutat – a (fordítási) kompetencia fogalma a fordítástudomány szakirodalmában nem egységes, így célszerű jelölni azt a keretet, amelyben e fogalmat értelmezzük.

A terminológiához köthető készségek a Krajcsó által vizsgált EMT (*European Masters in Translation*), CIUTI (*Conférence Internationale Permanente d'Instituts Universitaires de Traducteurs et Interprètes*), TransCert (*Trans-European Voluntary Certification for Translators*) és ISO kompetencialistái közül legfeljebb a felsorolt kompetenciák egy-egy elemeként jelennek meg. Egyedül a Transcert modelljében jelenik meg a terminológiai kompetencia önálló kompetenciaként *information mining and terminology skills* címmel.

Joggal merülhet fel a kérdés, miért van egyáltalán jelentősége annak, mely kompetenciákat jelenítjük meg önállóan, és melyeket nem. Mondhatnánk, hogy nincs is erre

szükség, ez csak egy újabb elmélet, és úgyis az a fontos, a fordító mit tud a gyakorlatban. Az oktatás felől vizsgálva e kérdést azonban hamar világossá válik, hogy a kompetenciák pontos meghatározásának nagy jelentősége van. Ugyanis ahhoz, hogy meghatározzuk, mit tanítsunk, először azt kell megvizsgálnunk, mit akarunk fejleszteni, különösen egy olyan területnél, amely önálló tantárgy is a képzésben. A kompetenciaprofilok biztosítják azt, hogy abban a kevés időkeretben, amely egy képzés során az oktató és a hallgató rendelkezésére áll, valóban azok a készségek, ismeretek legyenek hangsúlyosak, amelyekre a piacnak is szüksége van.

Emellett a jelenségek leírásának, a lépések verbalizálásának, elméleti alátámasztásának a gyakorlatban is tapasztalható a pozitív hozadéka. Ha a fordító tudja, mit miért tesz, és a megoldásai mögött milyen érvek állnak, akkor ez segít abban, hogy meg tudja magyarázni, illetve védeni döntéseit. Ennek pedig azért van nagy jelentősége, mert e készség birtokában tud később a fordító a fordítási tevékenység többi szereplőjével (projektmenedzserrel, terminológussal, lektorral) megfelelően kommunikálni. Az önmagunkra való reflektálás és a gyakorlati tevékenységek elméleti leírása tehát egy olyan „puha” készséget fejleszt, amelynek a hiányáról sokat hallhatunk a fordítóirodák részéről (vö. Fischer 2017).

Ezzel magyarázható az önálló terminológiai kompetencia létjogosultsága is. Ha e kompetenciát csak arra szűkítenénk, hogy a fordító ismeri a szakterület valamennyi terminusát a forrás- és célnyelven, és a képzések feladata az, hogy e terminusok mindegyikét megtanítsuk – ami egyébként is lehetetlen –, akkor valóban nem lenne szükség önálló kompetenciáról beszélni. Aki azonban már fordított, tudja, hogy a terminusok fordítása közel sem ilyen egyszerű, és túlmutat a konkrét terminusok ismeretén. Sokszor már maga a felismerés gondot jelent, hiszen több megoldás közül kell választani, ezek mögött pedig más-más stratégiák húzódnak meg, amelyeknek más-más hatása lehet a célközönségre. A konkrét terminusok ismerete csak egy szelete mindannak, ami a terminusok fordításához szükséges. Döntési helyzetek sorozatáról, és e döntések mögött álló **stratégiák** alkalmazásáról van szó, ami elméleti ismereteket is feltételez.

Ezért a terminológiai kompetencia egyes elemei értelmezésében a fordítás teljes folyamatát lefedik. A fordítási folyamat Muráth Judit (2002) és Gerzymisch-Arbogast (1996: 245) alapján három szakaszra bontható. Az első szakasz a megértés: a fordítónak meg kell értenie a forrásnyelvi szöveget, és a valós nyelvhasználatban felismernie a terminusokat. A fordító ideális esetben a nyelvhasználati szinttől eljut a rendszerszintig, hiszen a terminusok fogalomalapú feltárásához szükség van rendszerszintű információkra is. A következő szakasz a megfeleltetés: a fordító a forrásnyelvi és a célnyelvi fogalmi rendszert összeveti, majd megfelelteti egymással. Végül a fordítás harmadik szakaszában a fordító a rendszerszint terminusát a célnyelvi szövegben, a kontextusnak megfelelően illeszti be a szövegbe. E folyamat alapján a terminológiai kompetencia alább felsorolt elemeit azonosíthatjuk:

- forrásnyelvi terminusok felismerése

- forrás- és célnyelvi terminusok megfeleltetése a megnevezések és a fogalmak szintjén
- célnyelvi terminusok keresése/alkotása
- terminusok rögzítése (terminológiamenedzsment)

Fontos megjegyezni, hogy a második lépés, azaz a megfeleltetés során jelentősége van a megnevezések és a fogalmak különválasztásának, hiszen a fordító más-más problémákkal szembesül e két szinten. Fogalmi szinten a két fogalmi rendszer, a megnevezések szintjén pedig a két nyelv közötti különbség nehezítheti a fordítást, így e két szinten más-más ismeretekre, készségekre van szükség. Míg az előzőekben a szakterületi, rendszerszintű ismeretek kapnak nagy hangsúlyt, addig az utóbbiban a nyelvészeti ismeretek kerülnek előtérbe (lásd erről részletesen Fischer 2017).

Látható, hogy a terminológiai kompetencia fenti elemei közül az első három köthető közvetlenül a fordítási folyamathoz, azaz kifejezetten a fordítókhoz. A negyedik elem, azaz a terminológiamenedzsment egy olyan tevékenység, amelyet fordítók *is* végeznek, de ideális esetben a terminológusok látják el ezt a feladatot, és a fordítók használják e tevékenység eredményeit (a terminológiai adatbázisokat, szótárakat). Ezért (is) van kiemelt jelentősége a terminológusok célzott képzésének (vö. Fóris 2012).

Marcel Thelen (2007) szerint a kompetencia ez utóbbi elemét könnyebb is meghatározni. A terminológiamenedzsment olyan területeket foglal magában, mint az ontológia, a terminusok közötti fogalmi viszonyok feltárása, a terminusok szabványosítása. A fordítók is végezhetik e tevékenységeket akkor, amikor kétnyelvű terminológiai adatbázisokat, glosszáriumokat készítenek, de ez a feladat alapvetően a terminológusokhoz kötődik. Ezzel szemben a terminusok felismerése, megfeleltetése, azaz a fordítási folyamathoz kötődő lépések kevésbé ilyen egyértelműek, nehezebben azonosíthatóak.

E megállapításnak azért van nagy jelentősége, mert tapasztalatom szerint a hallgatók és fordítók több támpontot kapnak a terminológiamenedzsmenthez, mint a fordítás első három lépéséhez, azaz a felismeréshez, a megfeleltetéshez és az alkotáshoz. Nagy hangsúlyt kap a terminusok rögzítése, a glosszáriumok készítése, miközben kevesebb időt és figyelmet kapnak olyan kérdések, mint: hogyan ismerheti fel a fordító a terminusokat, és mit is jelent a fordító számára a terminus. Holott éppen ez utóbbi kérdésre feltehetően más választ adna az (éppen fordító) fordító, és mást az (éppen terminológiai adatbázist építő) terminológus. Kivételt ez alól azok az adatbázisok képezhetnek, amelyek kifejezetten a fordítók igényeire szabottak (vö. Tamás 2012, Sermann–Tamás 2010).

A tanulmány e kérdésekkel, azaz a terminológiai kompetencia első elemével (a terminusok felismerésével) foglalkozik részletesen, erre mutat az oktatásban használható módszereket és feladatokat.

3. A terminológiai kompetencia megjelenítése az eTransFair projektben

A BME Idegen Nyelvi Központja 2016-ban nyert támogatást egy Erasmus+ stratégiai partnerségi pályázat keretében. Az eTransFair (Innovatív, inkluzív és a fordítópia igényeire szabott szakfordítóképzés) névre keresztelt, hároméves projekt – egy felsőoktatási intézménnyel (a bécsi UniVie egyetemmel) és egy piaci szereplővel (a madridi Hermes Traducciones fordítóirodával) partnerségben – a szakfordítóképzés korszerűsítését és a képzőintézmények közötti együttműködés, tudásmegosztás elősegítését tűzte ki célul.

A projekt eredményei között hét szellemi termék megvalósítása szerepel, amelyek közül elkészült a szakfordítók kompetenciaprofilja, egy adaptálható mintatanterv és a hét modulból álló elektronikus tananyagcsomag (eTransFair, 2017). Folyamatban van két, a szélesebb közönség számára is nyitott módszertani portál kialakítása, az egyik a szakfordítás értékelése, a másik pedig a szakfordítói kompetenciafejlesztés témájában. A projekt eddig elért eredményeiről Szabó Csilla (2018) ad részletes áttekintést.

A szakfordítóktól elvárt kompetenciák meghatározását hosszas gondolkodás előzte meg arról, mi teszi a fordítót *szakfordító*vá, azaz melyek a *szakfordítás* megkülönböztető ismérvei. A terminológiai kompetencia önálló megjelenítése volt az egyik olyan elem, amelyet a projekt kifejezetten a szakfordítóktól elvárt kompetenciaként azonosított, a Transcert projektben alkalmazott megnevezést követve *information mining and terminological competence* néven. A kompetenciák validálására egy, a BME által szervezett tanár-tanár találkozó keretében került sor, ahol a hazai szakfordítóképzések képviselői véleményezték is a kompetenciaprofil.

Az alábbi táblázat a terminológiai kompetencia elemeit mutatja, az egyértelműség kedvéért eredeti, angol nyelvű formájában. Látható, hogy a projektben a kompetenciák meghatározására a tudás, a készségek és az attitűd felosztásában került sor, összhangban az Európai Képesítési Keretrendszer (EKKR) által használt terminológiával is. Így az előző alfejezetben bemutatott dinamikus, a fordítás folyamatához kötődő elemeket egy statikus felosztásban kellett meghatározni. Az elméleti ismereteket a tudáskategória fedi le, amely minden további készségnél kiemelt szerepet játszik (ahogyan ez a tananyagcsomag fejlesztő feladataiban is látható lesz). A készség első csoportja tartalmazza azokat az elemeket, amelyek az előző alfejezet folyamatorientált megközelítésében szerepeltek.

Fontos megjegyezni, hogy itt fordításon mindazokat a lépéseket értjük, amelyek e tevékenységhez kötődnek, így a terminusok felismerését, megfeleltetését, keresését is – még ha ezek egy része nem is tekinthető fordításnak, hiszen gyakran behelyettesítésről van szó. Kiemelt szempont volt, hogy – az előző alfejezetben bemutatott gondolatokkal összhangban – e lépéseket ne szűkítsük le konkrét terminusokra, hanem stratégiák alkalmazásáról beszéljünk. Másképp: ne egy szakterület terminusainak kétnyelvű ismeretén legyen a hangsúly, hanem a terminusok fordítása során követhető stratégiák helyes alkalmazásán. A készségek másik csoportja a terminológiamenedzsment elemeit fedi le, amely utal arra, hogy az az előzőektől eltérő készségeket feltételez. Az utolsó kategória az attitűd, ahol a források megbízhatósága kap kiemelt szerepet.

7. Information mining & terminological competence	
Knowledge	S/he is familiar with the general concepts of terminology.
Skills	S/he is able to apply appropriate strategies while translating and creating terminology.
	S/he is able to manage terminology (in databases) and customise it for specific translation projects.
Sensitivity/ attitude	S/he demonstrates a critical mind needed to evaluate the reliability of terminology/documentary sources.

1. táblázat: A terminológiai kompetencia elemei az eTransFair projektben

4. Tananyagcsomag a terminológiai kompetencia fejlesztésére

A kompetenciaprofil összeállítását követően hét elektronikus tananyagcsomag (e-modul) készült el a következő témákban: terminológia, lektorálás, lokalizáció, fordítói segédessz-közök, minőségellenőrzés, vállalkozói ismeretek, projektmenedzsment. Minden modul egységekből (*units*) áll, amely az adott téma/kompetencia egy más aspektusával foglalkozik, és tartalmazza az elérni kívánt tanulási eredményt, annak időigényét, a szükséges technikai követelményeket és más előfeltételeket, valamint a feladatok átfogó táblázatát, megjelenítve az alkalmazott módszereket (egyéni vagy csoportmunka) és az értékelést is. Minden egység végén bibliográfia segíti az oktatót a témában való további elmélyedésre.

A terminológia e-modul a kompetencia elemeinek megfelelően a 2. táblázat szerinti tananyagegységeket tartalmazza. Az első két egység e tanulmány szerzőjének munkája. Az utolsó két egység pedig Seidl-Pécs Olívia és Ugrin Zsuzsanna munkájának eredménye, technológiai fókusszal (lásd még ehhez Seidl-Pécs 2017, Ugrin 2017).

Module “Information mining and terminological competence”	
Unit 1	General concepts of terminology theory
Unit 2	Translation of terminology, including term creation
Unit 3	Terminology management in databases
Unit 4	Reliability issues: terminology and document sources

2. táblázat: Az eTransFair projekt terminológia e-modulja

A modulok tesztelése jelenleg is folyamatban van a három partnerintézményben. A terminológiamodul első tesztelésének egyik legfőbb tanulsága az volt, hogy sem az oktatók, sem a hallgatók háttértudása nem egységes, és a feladatok sikerét, hatékonyságát ez a tény alapvetően meghatározza. Fontos tényező tehát az, hogy a képzés mely szakaszában találkoznak a hallgatók a feladatokkal, milyen óra keretében kerül sor erre,

és az oktató mennyiben tud elméleti támpontot, magyarázatot adni a feladatok megoldásához.

Különösen az oktatók háttértudása kulcskérdés. Nem feltételezhető automatikusan az, hogy az oktatók rendelkeznek (fordításorientált) terminológiaelméleti ismeretekkel. A fordítók (és köztük az oktatók) gondolkodását máig meghatározza a klasszikus terminológiatan, amelyhez a terminus szűk megközelítése és a preskriptív megközelítés társul. A feladatokban látni fogjuk, hogy a fordítás folyamatában végzett terminológiai tevékenységekhez, és így a terminológiai kompetencia első három eleméhez (a terminusok felismeréséhez, megfeleltetéséhez) tágabb, fordításorientált megközelítésre van szükség. A fordító számára ez a megközelítés releváns, ez nyújt valós segítséget a fordítás folyamatában. A feladatok is akkor fejlesztik a hallgató terminológiai kompetenciáját, ha az oktató le tudja írni, meg tudja magyarázni a jelenségeket. Ennek érdekében a tananyagcsomag első két egysége részletes elméleti háttéranyagot is nyújt.

A következőkben a modul első két egységének feladatai közül azokat mutatom be, amelyek – elméleti és gyakorlati támpontot is adva – a terminusok felismerését segítik.

4.1 A terminusok felismerését segítő feladatok

4.1.1. Elméleti támpont: terminusmeghatározások összevetése

A modul első egységének első feladata a különböző terminusmeghatározások összehasonlításán keresztül igyekszik rávezetni a hallgatókat a terminus szűk és tág megközelítésére, azaz lényegében arra a tényre, hogy a szakirodalomban a terminus fogalma nem egységes. A feladatlapot (angol nyelven) az 1. Melléklet tartalmazza. Látható, hogy a hallgatóknak először otthoni feladat keretében kell felkutatniuk különböző terminusdefiniciókat – vagy a szakirodalomban vagy az interneten –, kihasználva mindazon nyelvek ismeretét, amelyekben tudnak olvasni. Minél több támpontot adunk a hallgatóknak, annál célirányosabban tudnak keresni.

A feladatban közvetített terminológiaelméleti ismeretek fontosságát az a tény támasztja alá, hogy a fordítók terminológiáról való gondolkodását gyakran olyan megközelítések, sőt tévhitek határozzák meg, amelyek a fordítás kontextusában nem alkalmazhatóak, vagy legalábbis nem nyújtanak segítséget (e tévhitekről lásd Fischer 2018b).

Ez különösen igaz a terminus fogalmára, amely a szakirodalomban nem egységes, Fóris Ágota szavaival élve „a szófoglalomhoz hasonlóan nem tekinthető univerzálisnak” (Fóris 2018: 78). A különböző meghatározások egy szűk és egy széles meghatározás közötti skálán mozognak (lásd erről részletesen Fischer 2010). A szűk megközelítés gyökerei a századforduló idejére vezethetőek vissza, amikor a kommunikáció optimalizálása, a szabványosítás volt a cél. E szükségszerűen preskriptív megközelítés határozta meg az akkor formálódó terminológiaelmélet – Eugen Wüster nevéhez köthető – alapjait, amely terminusnak azokat a lexikai egységeket tekintette, amelyek már végigmentek egy egységsítési folyamaton. E terminusok fő ismérve, hogy pontosan definiáltak, nincsenek szinonimáik és/vagy nem poliszémek. A terminusok eme idealizált állapota máig mélyen él a terminológiáról való gondolkodásban, holott a hetvenes években éppen a fordítási ta-

pasztalatok mutattak rá arra, hogy a fordítás kontextusában ezeket az elveket felül kell vizsgálni. Ez azt eredményezte, hogy megindultak a terminust a valós nyelvhasználatban, kommunikatív helyzetben vizsgáló kutatások (vö. Cabré 2000, Fóris, 2013, Gerzymisch-Arbogast 1996, Heltai 1981, 1988, 2004, Muráth 2002, 2006, 2010, Sandrini 1997, 2004, Pearson 1998, Temmerman 2000).

A szűk, preskriptív megközelítésnek természetesen van létjogosultsága, hiszen a szabványosítás és bármely preskriptív terminológiai munka ezen alapelvekre épül. A fordítás során a szövegben azonban számos olyan lexikai egységgel találkozunk a fordító, amelyekről tudni *véli*, hogy *nem* terminusok, mégis *érzi*, hogy terminusként kell őket kezelnie. És jól érzi, hiszen ez egy másik kontextus, ahol más alapelvekre van szükség. E kontextusban két terület, a fordítás(tudomány) és a terminológia(elmélet) metszéspontjáról van szó, amely az elmélet, a gyakorlat és az oktatás vetületében is vizsgálható (vö. Fischer 2018a).

Óhatatlanul felmerül a kérdés, miért fontos egyáltalán, hogy tudjuk, melyik lexikai egység terminus, és melyik nem. Mindenekelőtt azért, mert ez az oktatásban is egy nagyon fontos kérdés, hiszen a hallgatók nehezen fogadják el, ha elméletekről, eltérő meghatározásokról kezdünk el beszélni, „ahelyett, hogy már végre fordítanánk”. A kérdésre adott válasz egyben rávezet a terminus tág, fordításközpontú megközelítésére. A fordító számára ugyanis azért van jelentősége annak, mi terminus, és mi nem, mert a terminusok esetében a fordítói szabadság korlátozott. Klaudy Kinga (2007) a szöveg kemény részeiről, kötött kifejezéseiről beszél. Ahogyan korábbi tanulmányomban részletesen rámutattam, e „kötöttség” fogalmát vezettem be a terminus fordításközpontú meghatározásához (Fischer 2012): a terminus fő ismérve a fordító számára az, hogy mennyire **kötött** a fordítás, mennyire *nem* lehet kreatív a fordító a megoldások során. Ez egy jóval tágabb értelmezése a terminusnak, amely figyelembe veszi a terminusnak a szöveg kohéziójában betöltött szerepét is.

Összegzőként elmondható, hogy akár hasonló feladatokkal, akár konkrét szövegekkel dolgozunk (mint a következő alfejezetben bemutatott feladattal), a hallgatókkal célszerű megismertetni a terminusok fogalmához kapcsolódó elméleti hátteret. A fő üzenet az, hogy a terminus fogalmát az adott terminológiai tevékenység határozza meg, ahogyan erre korábban már L'Homme (2005) rámutatott.

4.1.2. *Gyakorlati támpont: terminusok felismerése a szövegben*

A 2. Mellékletben látható feladatlap egy konkrét szövegben segíti a terminusok felismerését. A feladat lényege, hogy a hallgatókat rávezesse a fordításorientált megközelítésre. A feladat abból a feltevésből indul ki, hogy a hallgatók hajlamosak vagy túl sok lexikai egységet terminusnak tekinteti (és ekkor leragadnak azon, hogy a több célnyelvi megfelelő közül melyiket válasszák, holott ebben nincs korlátozva a szabadságuk), vagy éppen túl keveset (és ekkor viszont azért hibáznak, mert kötött megfelelő(k) helyett mást illesztenek a szövegbe). Ezt a jelenséget a feladat szövegében (nem teljeskörűen, hanem csak a legjellemzőbb példákat kiemelve) a következő jelölésekkel szemléltetem:

– A szövegben dőlttel jelöltem olyan lexikai egységeket, amelyek terminusnak tekinthetők. E szöveg főként gazdasági terminusokat, és különösen, a részvénytársasághoz kapcsolódó terminusokat tartalmaz, úgy mint *shareholders*, *annual general meeting*, *financial statements*, *board of directors*. A szövegben ezek a terminusok nagybetűvel szerepelnek, amely segíti a hallgatókat abban, hogy felismerjék, itt vigyázniuk kell, kötöttek a célnyelvi megfelelők. Ha nehezíteni akarjuk a szöveget, akkor a nagybetűk kisbetűkre cserélhetők. Ekkor már nem biztos, hogy a hallgató felismeri, hogy az *annual general meeting* egy terminus, és *közgyűlés* helyett – ahogyan ez számos fordításban elő is fordul – egyszerűen *éves találkozó* lesz a célnyelvi megfelelő. Nehézséget jelenthet még a *discharging from liability* terminus felismerése, mert a szóösszetétel két eleme e szövegben távol áll egymástól.

– A szövegben kövér betűvel jeleztem olyan lexikai egységeket, amelyek terminusnak tekinthetők, de nem biztos, hogy a hallgató ezeket felismeri. Erre példa a *consolidated* terminus, amely gazdasági kontextusban itt az anya- és a leányvállalatok *összevont* beszámolójára utal. Bár meg kell jegyezni, hogy a *konszolidált* megfelelő is elterjedt, tehát ha a fordító „tükörfordít”, azzal se követ el nagy hibát. Nem ez a helyzet azonban a *record date* szóösszetétellel, amelyről ha a fordító nem ismeri fel, hogy terminus, amely az osztalék-kifizetésekhez kapcsolódó fontos dátumot jelöl, és leginkább ebben a formában kerül át a magyar szövegekbe, akkor az félrefordítást eredményez.

– Aláhúzással olyan szavakat jelöltem, ahol a fordítónak lehet szabadsága több célnyelvi megfelelő használatára. A tapasztalat azonban mégis az, hogy ekkor a hallgató nem tud dönteni, melyiket használja, miközben nincs jelentősége a különböző megoldásoknak, bármelyik megfelelő helyes a szövegben (természetesen olyan korlátokkal, mint a regiszter). Így a *voting paper* lehet *szavazólap* vagy *-cédula* vagy *-szelvény*, a *minutes* lehet *jegyzőkönyv* vagy *memo*. Ennek fordítottjaként mind az *agenda*, mind a *matters of order* megfelelője lehet *napirend*, nem szükséges más szót találni erre. Egyetlen esetben nem igaz mindez: amennyiben az a cég, amely ezt a dokumentumot kiadta, egységes terminológiát használ magyar nyelven is ezekre a fogalmakra. Ekkor természetesen a fordítónak is tekintettel kell erre lennie.

1. melléklet: Az eTransFair terminológia e-moduljának egyik mintaszövege

Neste Corporation, 7 February 2017 at 9.30 am. (EET)

Invitation to the *Annual General Meeting*

Neste Corporation's *shareholders* are hereby invited to the ***Annual General Meeting*** to be held on Wednesday, 5 April 2017, beginning at 1.00 pm EET, in the Congress Wing of the Helsinki Fair Centre at Messuaukio 1, Helsinki. Registration and the distribution of voting papers will begin at 12.00 noon EET.

A. Matters to be discussed and the agenda

The following matters will be discussed and decided at the *AGM*:

1. Opening of the meeting
2. Matters of order for the meeting
3. Selection of the examiners of the minutes and the supervisors for counting the votes
4. Establishing the *legality* of the meeting
5. Confirmation of *shareholders* present and the voting list
6. Presentation of the *Financial Statements* for 2016, including also the ***Consolidated Financial Statements***, the Review by the *Board of Directors*, and the *Auditor's Report*
7. Adoption of the Financial Statements, including also the adoption of the ***Consolidated Financial Statements***
8. Use of the *profit* shown in the *Balance Sheet* and deciding the payment of a *dividend*
The Board of Directors proposes to the AGM that a dividend of EUR 1.30 per share should be paid on the basis of the approved balance sheet for 2016. The dividend will be paid to shareholders who are included in the list of shareholders maintained by Euroclear Finland Ltd. on the **record date** set for payment of the dividend, which shall be Friday, 7 April 2017. The Board proposes to the AGM that payment shall be made on 18 April 2017.
9. ***Discharging*** the members of the Board of Directors and the President & CEO ***from liability***
10. Deciding the remuneration of the members of the Board of Directors

A tananyagcsomag e feladata azt üzeni a hallgatóknak, hogy a terminus a fordítás-orientált megközelítésben relatív fogalom. A szűk megközelítésből adódó ismérvek, mint a definíció vagy a szinonímia és poliszémia nem segítik a fordítót abban, hogy megállapítsa, terminussal találkozik-e a szövegben. A feladat jól mutatja, hogy a terminusnak a fordítói szabadság szempontjából van jelentősége. Bár nem mindig mutatható ki ilyen egyszerűen a két megközelítés közötti különbség, erre a leegyszerűsítésre a hallgatóknál, kezdő fordítóknál szükség van ahhoz, hogy megértsék e probléma lényegét. A szélsőségek bemutatására van tehát szükség ahhoz, hogy idővel felismerjék, mi terminus a szövegben, és mi nem.

2. melléklet

Unit 1 /Activity 1: The notion of 'term' – Narrow vs. broad approach I.

WORKSHEET (FOR TRAINEES)

HOMEWORK – Research activity – Term definitions:

1. Collect at least **three different definitions** you find, either in literature or while searching the internet, as to **what a term is**.
2. Make use of the languages you understand: search in as many languages as you know.
OR
Work in the language(s) of your language group.
3. Make notes while searching (difficulties, ways of searching for definitions, sources, etc.)

WORKSHEET during class – Term definitions:

1. Form groups of 3-4 OR Work in your language groups
1. Discuss the definitions you found (based on your HOMEWORK) in your group. Identify similarities/differences.

SIMILARITIES	DIFFERENCES

2. Based on your group's definitions, list some criteria / requirements a lexical unit should fulfil so as to be called a 'TERM'.

REQUIREMENT 1	
REQUIREMENT 2	
REQUIREMENT 3	
REQUIREMENT	

3. **Discuss:** Are these CRITERIA/REQUIREMENTS useful when translating a document?
4. How would you change the definitions so as to make them '**translator-friendly**'? In other words, to help **translators identify TERMS** in a text?
5. How is the translator's freedom affected by TERMS?
6. Agree on a definition in your group.

MY GROUP'S DEFINITION as to what a term is:

.....

7. Listen to your trainer's explanations.

Unit 2 /Activity 1: The notion of 'term' – Narrow vs. broad approach II.**WORKSHEET (FOR TRAINEES)****HOMEWORK**

1. Read the text.
2. Identify and underline lexical units you think are terms in the text.

IN CLASS

3. Revise your choices by following a **translation-oriented approach** (=focus on terms that limit your freedom while translating). Would you change anything? If yes, would you underline more and/or less terms?
4. Discuss your decisions in groups of 4-5. Come to an agreement and make a list of the lexical units you ALL think are terms (in a translation-oriented approach).
5. Identify the subject field that may be attached to each term you underlined.
6. Identify the terminological challenges in this text.
7. Listen to your trainer's explanations.

Neste Corporation, 7 February 2017 at 9.30 am. (EET)

Invitation to the Annual General Meeting

Neste Corporation's shareholders are hereby invited to the Annual General Meeting to be held on Wednesday, 5 April 2017, beginning at 1.00 pm EET, in the Congress Wing of the Helsinki Fair Centre at Messuaukio 1, Helsinki. Registration and the distribution of voting papers will begin at 12.00 noon EET.

A. Matters to be discussed and the agenda

The following matters will be discussed and decided at the AGM:

1. Opening of the meeting
2. Matters of order for the meeting
3. Selection of the examiners of the minutes and the supervisors for counting the votes
4. Establishing the legality of the meeting
5. Confirmation of shareholders present and the voting list
6. Presentation of the Financial Statements for 2016, including also the Consolidated Financial Statements, the Review by the Board of Directors, and the Auditor's Report
7. Adoption of the Financial Statements, including also the adoption of the Consolidated Financial Statements
8. Use of the profit shown in the Balance Sheet and deciding the payment of a dividend

The Board of Directors proposes to the AGM that a dividend of EUR 1.30 per share should be paid on the basis of the approved balance sheet for 2016. The dividend will be paid to shareholders who are included in the list of shareholders maintained by Euroclear Finland Ltd. on the record date set for payment of the dividend, which shall be Friday, 7 April 2017. The Board proposes to the AGM that payment shall be made on 18 April 2017.

9. Discharging the members of the Board of Directors and the President & CEO from liability
10. Deciding the remuneration of the members of the Board of Directors
15. Closing of the meeting

Irodalom

- Cabré, María Teresa 2000. Elements for a theory of terminology: Towards an alternative paradigm. *Terminology* Vol. 6. Nr. 1. 35–57.
- eTransFair 2017. *Monitored set of skills for specialised translators – intellectual output*. Erasmus+ EU project. www.etransfair.eu
- Fischer Márta 2010. Terminológia a szakmai kommunikáció szolgálatában. In: Dobos Csilla (szerk.) *Szaknyelvi kommunikáció*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 51–73.
- Fischer Márta 2012. Elméleti és módszertani adalék a terminológia oktatásához I. Terminológiaelméleti alapkérdések a fordításban. *Fordítástudomány* 14. évf. 2. szám. 5–30.
- Fischer Márta 2017. Kompetenciafejlesztés a szakfordítóképzésben – örök dilemmák, régi-új módszerek és a terminológiai kompetencia. In: Kóbor Márta – Csikai Zsuzsanna (szerk.) *Irányítu az egyetemi fordítóképzéshez*. A kompetenciafejlesztés új fókuszai. Pécs: Kontraszt. 17–49.
- Fischer Márta 2018a. *Terminológia és fordítás. Válogatott terminológiaelméleti és a fordítástudományi tanulmányok*. Pécs: Institutio.
- Fischer Márta 2018b. Terminológiai tévhitek. In: Bocz Zsuzsanna (szerk.) *Porta Lingua – Tudásmegosztás, értékközvetítés, digitalizáció – trendek a szaknyelvoktatásban és -kutatásban*. Budapest: SZOKOE. 113–128.
- Fóris Ágota 2012. Terminológusok képzése – A terminológia mesterképzés elindulása. *Magyar Tudomány* 173. évf. 8. szám. 969–976.
- Fóris Ágota 2013. A szaknyelvek szociolingvisztikai és terminológiai megközelítése. In: Kontra Miklós – Németh Miklós – Sinkovics Balázs (szerk.) *Elmélet és empiria a szociolingvisztikában. (Válogatás a 17. Élőnyelvi Konferencia, Szeged, 2012. aug. 30. – szept. 1. előadásaiból)*. Budapest: Gondolat. 163–173.
- Fóris Ágota 2018. Fordítás és terminológia: a terminológia szerepe a fordítási folyamatban. In: Robin Edina – Zachar Viktor (szerk.) *Fordítástudomány ma és holnap*. Budapest: L'Harmattan Kiadó. 71–91.
- Gerzymisch-Arbogast, Heidrun 1996. *Termini in Kontext. Verfahren zur Erschließung und Übersetzung der textspezifischen Bedeutung von fachlichen Ausdrücken*. Tübingen: Günter Narr Verlag.
- Heltai Pál 1981. Poliszémia a terminológiában. *Magyar Nyelvőr* 105. évf. 4. szám. 451–463.
- Heltai Pál 1988. Contrastive Analysis of Terminological Systems and Bilingual Technical Dictionaries. *International Journal of Lexicography* Vol. 1. Nr. 1. 32–40.
- Heltai Pál 2004. Terminus és köznyelvi szó. In: Dróth Júlia (szerk.) *Szaknyelvoktatás és szakfordítás 5. Tanulmányok a Szent István Egyetem Alkalmazott Nyelvészeti Tanszékének kutatásaiból*. Gödöllő: Szent István Egyetem. 25–45.
- Klaudy Kinga 2007. Az EU-szakszövegek fordításának oktatása. In: Klaudy Kinga (szerk.): *Nyelv és fordítás. Válogatott fordítástudományi tanulmányok*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 242–252.
- Kovalik Deák Szilvia 2013. Fordítóképzés: sokasodó kompetenciamodellek a változó piaci igények között. In: Dróth Júlia (szerk.) *Szaknyelv és Szakfordítás. Tanulmányok a szakfordítás és a szaknyelvoktatás aktuális témáiról*. Gödöllő: Szent István Egyetemi Nyomda. 31–45.

- Krajcso, Zita 2018. Translators' Competence Profiles versus Market Demand. *Babel* 64: 6. In print.
- Lesznayk Márta 2007. Conceptualizing translation competence. *Across languages and cultures* Vol. 8. Nr. 2. 167–194.
- L'Homme, Marie-Claude 2005. Sur la notion de terme. *Meta* Vol. 50 Nr. 4. 1110–1132.
- Muráth Judit 2002. *Zweisprachige Fachlexikographie. (Pécsér Beiträge zur Sprachwissenschaft)*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Muráth Judit 2006. *Szaksfordítás és segédeszközök. Válogatott tanulmányok a szaksfordítás, a kontrasztív lexikológia, a lexikográfia és a terminológia témaköréből.* (Folia linguae et communicationis 1). Pécs: PTE KTK.
- Muráth Judit 2010. Translation-oriented terminology work in Hungary. In: Thelen, Marcel – Steurs, Frieda (eds.). *Terminology in Everyday Life*. Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins. 47–61.
- Pearson, Jennifer 1998. *Terms in Context*. Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins.
- Sandrini, Peter 1997. Terminographie und Textographie. Parallelen und Synergien. In: Holzer, Peter – Feyrer, Cornelia (Hrsg.) *Text, Sprache, Kultur. Festschrift zum 50jährigen Bestehen des Institutes für Übersetzer- und Dolmetscherausbildung der Universität Innsbruck*. Wien: Lang. 185–201.
- Sandrini, Peter 2004. Transnationale interlinguale Rechtskommunikation: Translation als Wissenstransfer. In: Burr, Isolde – Christensen, Ralph – Müller, Friedrich (Hrsg.) *Rechtssprache Europas. Reflexion der Praxis von Sprache und Mehrsprachigkeit im supranationalen Recht. (Schriften zur Rechtstheorie, Heft 224)*. Berlin: Duncker & Humblot. 139–156.
- Seidl-Pécs Olívia 2017. Elvárások és versenyelőny: a technológiai kompetencia fejlesztése. In: Kóbor Márta – Csikai Zsuzsanna (szerk.) *Iránytű az egyetemi fordítóképzéshez. A kompetenciafejlesztés új fókuszai*. Pécs: Kontraszt. 123–141.
- Szabó Csilla 2018. Szaksfordítói kompetenciaprofil, képzőintézményi SWOT-elemzés és szaksfordítói mintatanterv: a BME INYK eTransFair projektjének első eredményei. In: Bocz Zsuzsanna (szerk.) *Porta Lingua – Tudásmegosztás, értékközzvetítés, digitalizáció – trendek a szaknyelvoktatásban és kutatásban*. Budapest: SZOKOE. 61–75.
- Tamás Dóra 2012. Legyünk kreatívak: milyen is az igazi terminológiai adatbázis? *Fordítástudomány* 14. évf. 1. szám. 5–20
- Sermann Eszter – Tamás Dóra 2010. Hogyan definiálhatjuk a fordítói adatbázist? Egy olasz és egy spanyol fordítói terminológiai adatbázis vizsgálata. In: Károly Krisztina – Fóris Ágota (szerk.) *Nyelvek találkozása a fordításban. Doktori kutatások Klaudy Kinga tiszteletére*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 101–116.
- Temmerman, Rita 2000. *Towards New Ways of Terminology Description – The Sociocognitive Approach*. Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins.
- Thelen, Marcel 2007. Is there such a thing as terminology competence? In: Thelen, Marcel – Lewandowska-Tomaszczyk, Barbara (eds.) *Translation and Meaning. 4th International Maastricht–Lodz duo colloquium*, 2005. Maastricht, The Netherlands. 129–139.
- Ugrin Zsuzsanna 2017. Számítógépes eszközök a terminológia oktatásában. In: Kóbor Márta – Csikai Zsuzsanna (szerk.) *Iránytű az egyetemi fordítóképzéshez. A kompetenciafejlesztés új fókuszai*. Pécs: Kontraszt. 143–172.

ÚJ TENDENCIÁK ÉS MÓDSZEREK A FORDÍTÁSI FOLYAMATBAN: A TERMINOLÓGIA ÉS A DOKUMENTÁCIÓ SZEREPE¹

FÓRIS ÁGOTA

KRE Magyar Nyelvtudományi Tanszék, TERMIK

E-mail: foris.agota@kre.hu

New Tendencies and Methods in the Translation Process: the Role of Terminology and Documentation. Terminology plays an important role in the daily process of translators and translation agencies. In recent years, the translation market has undergone major changes: the volume of texts to be translated has increased and the use of computer-assisted translation tools in the translation process has become a basic requirement. The purpose of the study is to review the role of translation and terminology in the translation process, to introduce translation-oriented terminology, and to highlight new trends and methods in the translation process, especially the role of terminology and documentation.

Keywords: terminology, translation, translation-oriented terminography, documentation, translation process

1. A terminológia szerepe a fordítási folyamatban

A fordítók és a fordítóirodák mindennapi munkafolyamataiban a terminológia fontos szerepet játszik. A fordítói gyakorlatban a fordító feladata leggyakrabban szakszövegek fordítása, amihez a fordító magas szintű szakmai kompetenciája az adott témában elengedhetetlen. Ahhoz, hogy a fordított szövegek koherensek legyenek és a megfelelő kohéziót is megteremtse a fordító, a forrásnyelven és a célnyelven egyaránt törekedni kell a terminusok következetes használatára. A terminusok a szövegkohézió kialakításához lényegesen járulnak hozzá a fogalmi ismeretek közvetítésével. A szakszövegek fordításakor fontos a kognitív tartalom fogalmi rendszerének megőrzése és koherens megjelenítése. A terminusok – mint a fogalmak jelölői és egyben jelentésük közvetítői – ezért jelentős szerepet játszanak a szövegekben, következetes és pontos használatuk elősegíti a koherencia megvalósulását (Fóris 2010). A terminológusok munkájuk során arra törekednek, hogy a terminusokat eredeti szakmai szövegekben keressék meg, hiszen a terminusokat szakértői csoportok fogadják el és használják (Zauberger 2005).

A fordító és a terminológus más-más nézőpontból közelít a terminushoz és a terminológiához. A terminológus nézőpontjából a terminusok a nyelvi jelek és a fogalmak

1 A tanulmány megjelenését a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészettudomány Kara „Fordítás és terminológia kapcsolata: a terminológia szerepe az interkulturális transzfer folyamatában” című kutatási pályázata támogatta.

együttesei, megközelítésükben jelentős szerepe van filozófiai és nyelvészeti irányzatoknak, kiemelten az arisztotelészi filozófiának, a klasszikus logikának, az ismeretelméletnek, a morfológiának, a szójelentéstannak, és újabban a kognitív nyelvészetnek. A fordítók nézőpontja kifejezetten gyakorlatorientált, és a terminológia nagy területéből főként a *terminológia menedzselésével* kapcsolatos ismeretekre van szükségük. Ennek megfelelően a fordításorientált terminológiai kézikönyvekben a terminológiai alapfogalmak is a gyakorlat nézőpontjából jelennek meg, általában leegyszerűsített definíciókkal. (A terminológia alapfogalmait, valamint hogy milyen hasonlóságok és különbségek vannak a terminológiai és a fordításorientált terminológiai megközelítés között, *Fordítás és terminológia: a terminológia szerepe a fordítási folyamatban* (Fóris 2018) című írásomban mutattam be részletesen. E tanulmány következtetéseit és egyes részeit itt felhasználom.)

A fordítás és a terminológia kapcsolatát többféle nézőpontból tanulmányozzák a különböző szerzők. A fordítói oldalról nézve általában három fontos kérdéskört tárgyalnak: 1) az egyik a terminushasználat (a fordítók konkrét terminusokat keresnek); 2) a másik a fordítói terminológiai adatbázisok használatának kérdései (hogyan épülnek fel, milyen adatokat tartalmaznak, mire és hogyan használhatók); 3) a harmadik pedig a terminológiával kapcsolatos ismeretek oktatása, átadása a fordítóképzésben: ez utóbbihoz tartozik a fordítások értékelése, a terminológia elméleti és gyakorlati szempontú feldolgozása a fordítóképzésben. Mindegyik téma a fordítói gyakorlatból ered.

A modern terminológiaelméletben a terminus sokféle megközelítésével találkozunk. A fordításorientált terminológiában a terminust olyan pragmatikai-kommunikatív egységnek tekintik, melyet egy meghatározott terület vagy tevékenység fogalmainak jelölésére használnak (Cabré 1998, 2008). Alakilag a terminus egy meghatározott tárgykörön belüli fogalmat jelölő lexéma, szám, jel vagy ezek kombinációja, vagyis olyan, morfológiailag heterogén összetételű elemeket nevezünk terminusnak, amelyek pragmatikailag hasonló funkciót töltenek be a szakmai kommunikációban (lásd Fóris 2013). Ebben a felfogásban terminus bármilyen jel lehet, amely fogalmat jelöl. Vagyis a terminus nem az „alakjától” válik terminussá, hanem a tartalmától. A tartalom a fogalom segítségével határozható meg, a fogalom azonban egy absztrakt entitás, a beazonosítása végeredményben mégiscsak valamilyen szóalakon keresztül lehetséges. Jelentéstani szempontból a terminus jelentésegység, ismeretalakzat.

A gyakorlatban a fordítók mindig szövegekkel dolgoznak, vagyis hozzájuk igazából a „felszín” jut el; a forrásnyelvi szóalak az, amivel a terminológiából találkozunk, és a célnyelvi szóalakot kell megfelelően megválasztaniuk (lefordítani a terminusokat forrásnyelvről célnyelvre), más pragmatikai szempontokat is figyelembe véve (pl. célcsoport, a feladó és a befogadó képzettsége, lásd Temmermann 2000). A fordítók által feltett gyakorlati jellegű kérdés – vagyis a „honnan tudom, hogy valami 'terminus'-e?” – már a forrásnyelvi szöveg analízise során jelentkezik, és a fordítástudományi szakirodalomban gyakran úgy szokták megfogalmazni, hogy honnan lehet tudni, hogy melyik nyelvi egységet lehet szabadon fordítani, és melyik kötött?

Klaudy (2007) fordítási szempontból két részre osztja a mondat részeit: „kemény/kötött” és „puha/rugalmas” elemekre; Fischer (2012) is egyetért ezzel a felosztással. A

„kemény”-„puha” felosztás szerinti fordíthatóság azonban terminológiai megközelítésből nehezen értékelhető, mivel nem a terminus fogalmi jegyeinek függvénye, hanem szaknyelvi norma kérdése. A „kemény kifejezések” esetében a feladat a forrásnyelvi terminusok célnyelvi ekvivalensének a beazonosítása, ami megfelelő szótárak, szakmai anyagok, terminológiai adatbázisok segítségével lehetséges. Mind a „kemény”, mind a „puha” kifejezések fordításához segítséget kaphat a fordító más, a témában dolgozó fordítóktól vagy szakemberektől. Több online fórum is működik, amelyeken ilyen információkat is megosztnak egymással a fordítók.

A terminológusok tehát minden *tartalmas szót* terminusnak (vagy potenciális terminusnak) tartanak, és az a feladatuk, hogy a terminusok szóalakját, jelentését, más terminusokkal való kapcsolatait és egyéb információkat rögzítsenek és a fordítók és lektorok számára hozzáférhetővé tegyenek. A fordító pedig valójában azt keresi (és gyakran azt nevezi terminusnak), ami az adott szakterületen/tárgykörben az általa ismerthez (pl. a köznyelvi jelentéshez) képest valami mást jelenthet, vagy amit a célnyelven – a köznyelvhez, illetve az általa ismerthez képest – másképp neveznek meg, illetve azokat a kifejezéseket, amelyeket kulcsszavaknak érzékel a fordítandó szövegben. A fordító nem ismeri fel a terminust az alakjáról, mert annak nincsenek speciális morfológiai jellemzői. **A terminust a jelentéséről és az adott kommunikációban betöltött szerepéről lehet felismerni; de a jelentés absztrakt fogalom, amely (legtöbbször) nem a fordítandó szövegben található meg, hanem az egyéni elmében és a közös szakmai tudásban.** Vagyis csak onnan ismerhetjük fel, ha valahol valaki már rögzítette (összekapcsolta) a célnyelvi és a forrásnyelvi szóalakot, és/vagy a definíciókat egyik vagy mindkét nyelven. Ezért sem nélkülözheti a fordító a terminológiai szótár vagy a terminológiai adatbázis segítségét.

2. A fordításorientált terminográfia

A fordítási folyamat sok lépésből álló folyamat, melyet a fordítóirodák számára az EN ISO 17100:2015 *Translation services – Requirements for translation services* című nemzetközi szabvány, és az MSZ EN ISO 17100:2015 *Fordítási szolgáltatások. Fordítási szolgáltatások követelményei* című magyar szabvány rögzít. A fordítási folyamatban a terminológia kérdéseivel elsősorban a fordítás-előkészítés során és a lektorálási-ellenőrzési fázisban kell foglalkozni; vagyis a terminológiai munkafázis a fordítandó szövegek terminológiai előkészítésekor és az ellenőrzéskor (lektorálás és minőségellenőrzés során) válik fontossá (pl. Gouadec 2002, Kurián 2003, Fóris 2018).

Az egyéni fordítók számára általában azt ajánlják a fordítóképzésekben, hogy készítsenek terminológiai glosszáriumot a szövegben előforduló terminusokról (forrásnyelvi és célnyelvi terminusok, szükség esetén definíciókkal) abból a célból, hogy a célnyelvi szövegben mindig ugyanazt a terminust használják a szövegkoherencia megteremtése, illetve megőrzése érdekében. A fordítóirodák számára már sokkal komolyabb előkészületek ajánlottak: fontos, hogy terminológiai adatbázis(oka)t hozzanak létre, és bocsássa-

nak a fordítóik rendelkezésére. A nagy mennyiségű terminust és az ezekre jellemző adatokat terminológiai adatbázisokban tárolják. A fordítók számára készülő, többnyelvű terminológiai adatokat tartalmazó adatbázisokat **fordítói terminológiai adatbázisnak** hívják. A Nemzetközi Szabványügyi Szervezet fordításorientált terminográfiának hívja az ilyen típusú munkát, és az ISO 12616:2002 számú *Translation-oriented terminography* című szabványában szabályozza a munkafolyamatot. A fordításorientált terminográfia feladata a terminológiai adatok tárolási módjának és a terminográfiai adatlapokon megtalálható adatkategóriáknak a meghatározása; módszerei lehetővé teszik a fordítók számára a célnyelvi szöveg minőségének biztosítását, a terminusok rögzítését és rendszerezését akár több nyelven is, valamint egyéb adatok tárolásának módszereit, mint pl. frazeológiai adatok, szövegszegmensek és a kontextus tárolása (a fordítási szabványokról lásd Galinski–Weissinger 2010 és Sermann 2014, 2019; a fordítói terminológiai adatbázisokról lásd pl. Tamás 2014).

A fordítóknak számos segédeszköz áll rendelkezésére a fordítás során. Ilyenek például az általános egy- és többnyelvű szótárak, a terminológiai szótárak és adatbázisok, a konceptuális (fogalomköri) szótárak, a különböző kézikönyvek, bibliográfiák, honlapok, tájékoztatók, prospektusok stb. (nyomtatott, elektronikus vagy online formátumban). A fordítókat segítő számos eszközt összefoglaló néven CAT-eszközökként emlegetik (pl. fordítómemóriát tartalmazó eszközök, terminológiakezelők, korpuszelemzők, szótárak, kiadványszerkesztő programok), illetve ezeknek azt a fajtáját, amely fordítómemóriát tartalmaz, fordítási környezetnek hívják (részei pl. a fordítómemória, a terminológiakezelő, a szöveg-párhuzamosító) (részletesen lásd Ábrányi 2015, Varga 2015).

Manapság jellemző a *csoportos fordítás*: vagyis több fordító dolgozik egy időben ugyanazon a fordítandó anyagon. A fordítóirodák jellemzően éveken keresztül fordítanak ugyanabban a témában megrendelőknak úgy, hogy egyszerre, egy időben több fordító dolgozik ugyanazon az anyagon. Egyrészről tehát magánál az irodánál újabb és újabb dokumentumokat fordítanak ugyanabban a témában (pl. az európai uniós intézmények jogszabályai, melyeket minden egyes átdolgozás után újra kell(ene) fordítani a hivatalos nyelvekre, vagy pl. autópári cégeknél egy új modell megjelenésekor a használati utasítások, műszerkönyvek fordításai); másrészről több ezer oldalas fordítások rövid határidőre történő elkészítésekor az a leggyorsabb, ha egyszerre több fordító dolgozik ezeken az anyagokon. Ilyenkor a szövegek koherenciája, terminológiai egységessége csak úgy tartható fenn, ha már előre szabályozzák a terminushasználatot úgy, hogy maga a fordítóiroda gondoskodik a terminológiai adatbázis elkészítéséről. A fordítói terminológiai adatbázist általában egy hozzáértő szakember kezeli (terminológus, esetleg olyan gyakorlott fordító vagy nyelvi szakértő, aki jártas a terminológiai munkafolyamatban). Ezeknek a terminológiai adatbázisoknak az elkészítésére, kezelésére ma már számos fordítástámogató rendszer (fordítási környezet) létezik, melyek általában két alapvető részből állnak: fordítási memóriából (angolul *translation memory*, TM) és terminológiai adatbázisból (angolul *terminology database*, TD). A Magyarországon elterjedt két legismertebb fordítástámogató szoftver a Trados (tech-lingua.hu) és MemoQ (www.memoq.

com). Amikor a fordítástámogató szoftvereket egy iroda megvásárolja, csak a keretrendszer kapja meg, a nyelvi adatokat (szövegeket, terminusokat) a vásárlónak kell a rendszerbe feltöltenie (lásd még részletesen Ábrányi 2015, Tamás 2015, továbbá mint a terminológiai cédulák elkészítésére: Tamás 2017).

A terminológiai adatbázis elkészítése, használata és naprakészen tartása egyúttal a minősbiztosítás alapja is a fordítási munkafolyamatban. Amikor minőségellenőrző szoftverekkel ellenőrzik a terminológia megfelelőségét a fordítási munkafolyamat végén, az csak úgy lehetséges, ha van mivel összevetni a fordító által használt terminusokat. Vagyis, ha egy fordítóirodának nincs terminológiai adatbázisa, nem lehet objektíven ellenőrizni, hogy a fordító a megfelelő terminusokat használta-e a célnyelvben. – Ezért is tartom jelentős lépésnek, hogy az Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda nagyvű terminológiai fejlesztéseket hajtott végre az utóbbi években, amelynek az eredményei máris megmutatkoznak (lásd Németh 2018).

3. Új tendenciák és módszerek a fordítási folyamatban: a dokumentáció szerepe

Az utóbbi évtizedben jelentősen megváltoztak a fordítás módszerei és a fordítási folyamat szereplői, és nagymértékben megnőtt a fordítandó szövegek mennyisége. Már Várnai és Mészáros (2011: 8) is felhívta a figyelmet arra, hogy nagyon megnőtt a fordítások iránti igény, ez pedig a módszerek és a résztvevők körének átalakulásával járt; a korábbi-nál is nagyobb szerephez jut a *lokalizáció* és az *internacionalizáció*, a változások pedig azt eredményezték, hogy a fordítási munkához alapos szervezés és komoly technikai háttér és sok szereplő összehangolt csapatmunkája szükséges. Eszenyi is úgy látja, hogy

„a 2010-es évek fordítói piacán (...) sok minden megváltozott. Sokat fejlődött az idegennyelv-oktatás, és alapvető elvárássá vált az idegen nyelvek ismerete. A fordítótól elvárt szolgáltatás is komplexebbé vált, és új kompetenciák elsajátítására van szükség ahhoz, hogy valaki biztos lábon álljon a szakmában, elsősorban az információkeresés és a fordítástámogató eszközök terén” (Eszenyi 2015: 11).

Vagyis a megfelelő anyanyelvi és idegen nyelvi tudáson túl az egyéni fordítónak sok más ismerettel és készséggel kell rendelkeznie, pl. interkulturális, információkeresési, technikai, vállalkozói stb. ismeretekkel és készségekkel. Egy-egy fordítási projekt szakaszait projektmenedzserek koordinálják, és ehhez fordítástámogató és projektmenedzsment-szoftvereket használnak. Szondy (2015: 26–28) öt nagy részre osztja a fordítási folyamatot: 1. *indítás* (ajánlatkérés; feladatmeghatározás, tájékozódás; árazás, ajánlatadás); 2. *tervezés* (ütemezés; munkafolyamatok tervezése, pontosság); 3. *előkészítés* (fájlok előkészítése; referenciák, terminológia előkészítése; technikai környezet előkészítése); 4. *fordítás* (fordítás; terminológia, TM-találatok felhasználása; kutatás; lektorálás, ellenőrzés); 5. *lezárás* (önellenőrzés; utómunka, szerkesztés; leadandók előkészítése, leadás).

A fordítási projekt összetettsége következtében a fordítócégek nemcsak egyéni fordítókat foglalkoztatnak (akár főállásban, akár megbízással), hanem projektmenedzsereket, lektorokat, terminológusokat, nyelvi vezetőket; a fordítások pedig speciális fordítástámogató eszközök segítségével készülnek. *A szakírás és a dokumentáció mint nyelven belüli fordítás* című írásunkban (Fóris–Faludi 2019) is felhívjuk a figyelmet arra, hogy a lokalizáció következtében a fordítási munkafolyamat sok részre lett bontva, ezért a korábbinál is jobban felértékelődik a projektmenedzsment szerepe; továbbá, hogy ebben a folyamatban a fordítókat újfajta szakemberek is segítik: a *lokalizációs mérnök* (*file engineer* vagy *localization engineer*), valamint a *kiadványszerkesztő* (*DTP Operator*).

Egy olyan tendencia is észrevehető, hogy a fordítóirodák egyre gyakrabban kapnak megbízást arra, hogy a fordítási, szerkesztési feladatokon túl dokumentációs munkákat is végezzenek. A dokumentáció fordításra alkalmassá tétele az internacionalizációval kezdődik, amikor a szöveget úgy írják meg, vagy úgy alakítják át, hogy az alkalmas legyen a fordításra. Ez a kiinduló szöveg a legtöbb esetben angol nyelvű. Az online vásárlási szokások és az okoseszközök elterjedése teljesen megváltoztatta a fogyasztói szokásokat, amelyeknek a hagyományos kézikönyvek és dokumentálási módok már egyáltalán nem felelnek meg, ennek következtében az információhoz való hozzáférés módját is meg kellett változtatni. Hagyományosan egy kézikönyvet vagy egy használati útmutatót vett elő a vásárló, ha valamilyen részletet szeretett volna megtudni a termékről, esetleg letölthetett egy kézikönyvet – de ez ma már nem elég gyors és nem elég hatékony formája a tájékozódásnak. Ma már moduláris szerkezetű mikroszövegeket készítenek, amelyeket egy központi adatbázisban tárolnak, és minden egyes változtatást ezen keresztül hajtanak végre. A felhasználók mindenütt ugyanazt az információt találják, a szöveg sok helyen felhasználható, sokszor újrafelhasználható és felhasználóbarát:

Az információ pedig akkor lesz hatékony, ha személyre szabott, azaz pont a felhasználó kérdését válaszolja meg; skálázható, azaz elsöre csak annyi információt nyújt, mint amennyi a kérdés megválaszolásához feltétlenül szükséges, de további érdeklődés esetén az információ mennyisége bővíthető; jól kereshető, könnyen előhívható; újrafelhasználható, és illeszkedik az automatizálási folyamatokba. Ez csak úgy valósítható meg, ha az információt nem folyó szövegben tároljuk, hanem úgynevezett moduláris szerkezetben, ahol minden egyes információmorzsa különálló, önmagában is értelmes egység. Ezeket a kis, lényegre törő információbuborékokat kell kereshetővé és elérhetővé tenni, és egy dokumentumtérkép mentén ezekből épülhetnek fel a hagyományos kézikönyvek és útmutatók (...). Fontos, hogy ugyanaz az információbuborék kerüljön a különböző dokumentumokba, tehát ugyanaz az adat szerepeljen a használati útmutatóban, mint a szervizkönyvben, a telephelyen vezetett alkatrészlistában, és ez álljon az ügyfélszolgálat rendelkezésére is. Fontos az is, hogy minden a központi adatbázisban legyen tárolva, ahol a cég legkülönbözőbb részlegei és szakemberei is könnyen, gyorsan hozzáférnek, tehát megtalálják a már létező

dokumentumokat, és nem készítenek feleslegesen saját (megegyező vagy majdnem megegyező tartalmú) verziókat. (B. Papp 2019: megjelenés alatt)

A felhasználók szeretik az információkat a saját anyanyelvükön is megtalálni; ezért – elsősorban a felhasználók számára készített műszaki dokumentációs anyagokat – az adott országban használatos hivatalos nyelv(ek)re is le kell fordítani, és hozzáférhetővé kell tenni ugyanilyen mikroszövegekben, méghozzá oly módon, hogy az információk minden nyelven megegyezzenek, és könnyedén megtalálhatók legyenek. Ebből is látható, hogy a műszaki dokumentáció szerepe az utóbbi időszakban nagyon felértékelődött: a globalizáció, a soknyelvű gazdasági piac megköveteli, hogy a műszaki dokumentáció minden olyan nyelven elérhető legyen, amely nyelvterületen a terméket árusítják. A gyártó kötelezettsége elkészíteni a műszaki dokumentációt, beleértve a kifelé irányuló dokumentáció legfontosabb elemét, a felhasználói dokumentációt (használati utasítást) is, az importőrt pedig törvény kötelezi a felhasználói dokumentáció célnyelven való elérhetővé tételére (2012. évi LXXXVIII. tv.). (A TERMIK-nek ezekkel az új tendenciákkal kapcsolatos tanulmánygyűjteményét lásd Fóris–Bölcskei szerk. 2019, megjelenés alatt.)

4. Összefoglalás

A fordítói piac nagy változáson ment át az utóbbi évtizedben: átalakult a módszerek és a résztvevők köre; a korábbinál is nagyobb szerephez jut a lokalizáció és az internacionalizáció, a változások pedig azt eredményezték, hogy a fordítási munkához alapos szervezés, komoly technikai háttér, sok szereplő összehangolt csapatmunkája szükséges, ezért alapkövetelménnyé vált a fordítástámogató eszközök használata. Új tendencia, hogy a fordítóirodák a fordítási, szerkesztési feladatokon túl egyre gyakrabban kapnak megbízást dokumentációs munkákra.

A tanulmányban áttekintettem a fordítás és terminológia szerepét a fordítási folyamatban, bemutattam a fordításorientált terminográfiát, és rámutattam a fordítási munkafolyamatban megjelenő új tendenciákra és módszerekre, kiemelten a terminológia és a dokumentáció szerepére.

Irodalom

- Ábrányi Henrietta 2015. Fordítási környezetek. In: Horváth Ildikó (szerk.) *A modern fordító és tolmács*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 147–160.
- B. Papp Eszter 2019. A professzionális dokumentáció a 21. században. In: Fóris Ágota – Bölcseki Andrea (szerk.) *Dokumentáció, tartalomfejlesztés és szakírás*. Budapest: L'Harmattan. Megjelenés alatt.

- Cabré, Maria Teresa 1998. *Terminology. Theory, Methods and Applications*. (Terminology and Lexicography Research and Practice I). Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins.
- Cabré, Maria Teresa 2008. A terminológia elméletei. Leírás (deskripció), előírás (preskripció) és magyarázat. (Ford.: B. Papp Eszter) *Magyar Terminológia* 1. évf. 1. sz. 11–42.
- Eszenyi Réka 2015. Hány lábon álljon a fordító? A modern fordító profilja. In: Horváth Ildikó (szerk.) *A modern fordító és tolmács*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 11–20.
- Fischer Márta 2012. Elméleti és módszertani adalék a terminológia oktatásához I. Terminológiaelméleti alapkérdések a fordításban. *Fordítástudomány* XVI. évf. 2. sz. 5–30.
- Fóris Ágota 2010. A szaknyelvkutatás modelljei és módszerei: szociolingvisztikai megközelítés. *Magyar Nyelv* 106. évf. 4. sz. 424–438.
- Fóris Ágota 2013. A terminológiaoktatás mint a magyar nyelv, kultúra és identitás támogatása. *Magyar Terminológia* 6. évf. 2. sz. 185–195.
- Fóris Ágota 2018. Fordítás és terminológia: a terminológia szerepe a fordítási folyamatban. In: Robin Edina – Zachar Viktor (szerk.) *Fordítás ma és holnap*. Budapest: L'Harmattan. 71–90.
- Fóris Ágota – Bölcskei Andrea (szerk.) 2019. *Dokumentáció, tartalomfejlesztés és szakírás*. Budapest: L'Harmattan. Megjelenés alatt.
- Fóris Ágota – Faludi Andrea 2019. A szakírás és a dokumentáció mint nyelven belüli fordítás. In: Fóris Ágota – Bölcskei Andrea (szerk.) *Dokumentáció, tartalomfejlesztés és szakírás*. Budapest: L'Harmattan. Megjelenés alatt.
- Galinski, Christian – Weissinger, Reinhard 2010. Terminológiai szabványosítás és fordítási szabványok. (Ford.: B. Papp Eszter) *Magyar Terminológia* 3. évf. 1. sz. 8–21.
- Gouadec, Daniel 2002. *Traduction, terminologie, rédaction. Colloque international 2001 sur la traduction spécialisée Université de Rennes 2*. Paris: La Maison du Dictionnaire.
- Klaudy Kinga 2007 (2004¹). Az EU-szakszövegek fordításának oktatása. In: Klaudy K. (szerk.) *Nyelv és fordítás*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 255–266.
- Kurián Ágnes 2003. A fordításoktatás korszerűsítése, új irányzatai. In: Klaudy Kinga (szerk.) *Fordítás és tolmácsolás az ezredfordulón*. Budapest: Scholastica. 22–29.
- Németh Gabriella 2018. Jogi és közigazgatási terminológiai fejlesztések az állami fordítószolgálat tevékenységében. In: Fóris Ágota – Bölcskei Andrea (szerk.) *Terminológiasztratégiai kihívások a magyar nyelvterületen*. Budapest: L'Harmattan – Magyar Nyelvstratégiai Intézet. 24–30.
- Sermann Eszter 2014. *A terminológiai szabványosítás és terminológiai harmonizáció fordítási vonatkozásai*. Budapest: ELTE BTK. Kézirat.
- Sermann Eszter 2019. A terminológiai munkafolyamatok és a fordítás szempontjából releváns ISO-szabványok. In: Fóris Ágota – Bölcskei Andrea (szerk.) *A szabványosítás fordítási és terminológiai vonatkozásai*. Budapest: L'Harmattan. Megjelenés alatt.
- Szondy Melinda 2015. A fordító mint fordításszolgáltató. In: Horváth Ildikó (szerk.) *A modern fordító és tolmács*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 21–34.
- Tamás Dóra Mária 2014. *A gazdasági szakszövegek fordításának terminológiai kérdéseiről*. Fordítástudományi értekezések I. Budapest: ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanácsék.
- Tamás Dóra Mária 2015. A fordító mint terminológus. In: Horváth Ildikó (szerk.) *A modern fordító és tolmács*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 47–66.

- Tamás Dóra Mária 2017. *Bevezetés a jogi terminológiába a terminológus szemüvegén át*. Budapest. ELTE Eötvös Kiadó.
- Temmermann, Rita 2000. *Towards New Ways of Terminology Description. The sociocognitive approach*. Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins.
- Varga Katalin 2015. Fordítások technikai előkészítése és utómunkája. In: Horváth Ildikó (szerk.) *A modern fordító és tolmács*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 83–96.
- Várnai Judit Szilvia – Mészáros Andrea Éva 2011. *Fordítókatalauz. Hogyan igazodjunk el az angol nyelvű jogi és európai uniós szövegek útvesztőjében?* Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Zauberga, Ieva 2005. Handling Terminology in Translation. In: Károly Krisztina – Fóris Ágota (eds.) *New Trends in Translation Studies. In Honour of Kinga Klaudy*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 107–116.

Források

2012. évi LXXXVIII. törvény – a termékek piacfelügyeletéről.
- EN ISO 17100:2015 Translation services – Requirements for translation services.
- ISO 12616:2002 Translation-oriented terminography.
- MSZ EN ISO 17100:2015 Fordítási szolgáltatások. Fordítási szolgáltatások követelményei.

HITELES FORDÍTÁS ÉS TERMINOLÓGIA – 1000 SZÓ TÜKRÉBEN¹

HORVÁTH PÉTER IVÁN

PPKE

E-mail: *poliglott76@gmail.com*

Certified Translation and Terminology in the Light of 1000 Words. Certified translation is intimately linked to legal and administrative terminology. Indeed, translators and revisers involved in the process spend much of their time finding or coining the right equivalent in the target language. This paper is a collection of roughly 1,000 terms that often occur in certified translations, with broad definitions for most of them and a set of comparisons between words and expressions that are similar in form and/or meaning. As the overwhelming majority of the examples are in Hungarian, their semantic features and conceptual contrasts with each other do not necessarily apply to other languages but they are able to demonstrate the terminological challenges inherent in certified translation.

Keywords: certified translation, terminology, language for special purposes, functional equivalent, formal style

1. Bevezetés

A hiteles fordítások elkészítéséhez a hivatalos stílust és főleg annak legjellegzetesebb formáit, a jogi szakszavakat kell alaposan ismerni és tudatosan használni. Ebből a tevékenységből csak akkor keletkezhet sikeres ügyintézés elősegítő szöveg, ha a fordító és/vagy a lektor értelmezi a forrásnyelvi okirat kulcsfogalmait, majd megvizsgálja, hogy azoknak van-e bevett célnyelvi megfelelőjük. Ha nincs, pótolja a hiányt, ha több is van, kiválasztja a legjobbat. Az értelmzés nem jelentheti a józan észre vagy a megérzésekre való hagyatkozást, mert azok nem derítenek fényt az olyan különbségekre, amilyenek az alább is tárgyalt *hanyag kezelés*, *hűtlen kezelés* és *sikkasztás* között állnak fenn. Egy fogalom tisztázása csakis akkor szakszerű, ha a vonatkozó jogszabályokon és azok szakirodalmi vagy szóbeli magyarázatán alapszik.

Ezekkel a megállapításokkal vélhetően mindenki egyetért, aki hiteles fordítást készít és lektorál, pedig a hétköznapi élet az összesre rá tud cáfolni. A következőkben tekintsünk át néhány ilyen ellentmondást!

1 A kézirat véleményezéséért és javaslataikért köszönet illeti jogász barátaimat, dr. Bögös Fruzsínát és dr. Rábai Miklóst, valamint fordító és lektor barátaimat, Boronkay-Roe Zsuzsát, Dihen Juditot, Kövi Györgyöt, Nagy Levente Pétert és Nagy Tímeát. A közreműködésük ellenére megmaradt hibák felelősége a szerzőt terheli.

A hivatalos stílus csak a nyelvészeti kutatást megkönnyítő elemzési kategória, amely nem valósul meg tiszta tankönyvi formájában: hol szorosabban, hol lazábban érintkezik más beszédmódokkal. Ezért az a bizonyos „alapos ismeret” és „tudatos használat” szintén nehezen ragadható meg, ráadásul mind a kettőt akadályozza a jogi terminológia folyamatos változása, valamint az, hogy a közigazgatási és igazságügyi szervek korántsem mindig követik azonnal és pontosan a rájuk vonatkozó jogszabályok szóhasználatát. Emiatt a fordítónak és a lektornak egyaránt nehéz eldöntenie, mit tekintsen irányadónak.

A fontosabb fogalmak megnyugtató értelmezéséhez elmélyült kutatás, de leginkább szakirányú végzettség szükséges, a fordítóknak és a lektoroknak azonban csak a töredékük jogász, és ők sem igazodnak el minden területen, csupán azokon, amelyekre szakosodtak.

Hogy valaminek van-e bevett célnyelvi megfelelője, azt többféle forrásból is meg lehet tudni, de egyetlen lexikon, szakkönyv, szótár, törvény stb. sem tévedhetetlen, ahogy a legjobb szakember is lehet kapkodó és felületes, ezért ellenőrzésként mindig össze kellene hasonlítani legalább két segédletet vagy véleményt, erre azonban ritkán van idő.

A hiányzó ekvivalens pótlásának kézenfekvő módszere a tükrőfordítás, csakhogy ez könnyen eredményezhet akár értelmetlen, akár az eredetitől eltérő jelentésű vagy stílusértékű kifejezést. A francia *grande école* magyarul nem *nagy iskola*, mert ez így nem jelent semmit. A magyar *polgárőrség* spanyolul nem *guardia civil*, mert az a csendőrség neve, míg az angol *the Hono(u)rable Judge* nem *tekintetes bíró*, mert ez az 1940-es évek vége felé elavult, és ma inkább gúnyosnak, mint udvariasnak hangzik.

Ami a kellő szinonima kiválasztását illeti, a szaknyelvek egyik fő sajátossága az, hogy megkülönböztetnek sok mindent, ami a köznyelvben csereszabatos. Ez – akár a lent szintén idézett *megkezd* és *megnyit* fogalmi szembenállása – sokkal kevésbé tűnik fel a fordítóknak és a lektoroknak, mint a *gyilkosság* és az *emberölés* stílárius eltérése, ezért komoly hibaforrás.

A jogszabályok esetenként olyan alapfogalmakat sem határoznak meg, mint amilyen az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvényben 1200-szor előforduló *egészségügy*, ezért a hiteles fordításban – az első bekezdés állításával szemben – néha van, sőt elkerülhetetlen, hogy legyen helye mind a józan észnek, mind a megérzéseknek.

Végül a megrendelő ügyintézésének a sikere nem pusztán attól függ, hogy a hiteles fordításnak egységes-e a nyelvezete, beleértve a szabatos és következetes szóhasználatot is, illetve attól, hogy a fordító és a lektor csak saját ismereteikre támaszkodtak-e, vagy többféle segítséget is igénybe vettek-e, és ha igen, azok mennyire szakszerűek. A hiteles fordítást ugyanis sokszor csak jogszabályi vagy egyéb előírás miatt rendelik meg, ezért olvasatlanul irattárba helyezik. De az sem ritkaság, hogy a célnyelvi befogadó egyetlen szót vagy adatot ragad ki (mert az eredeti okiratnak is az a lényege), és minden egyebet mellőz – akár gondos, akár hanyag munkával készült a fordítás.

Külön elemzést érdemelne, hogy mi a teendő, ha a megrendelő a szaknyelvi normával ellentétes szóhoz ragaszkodik, mert a helyes változat akadályozná az ügyintézés-

ben, vagy ha a fordító és a lektor nem ért egyet valamilyen terminológiai kérdésben, és az végül az utóbbi javára dől el, holott az előbbinek van igaza. Ennek a taglalása azonban nem fér bele a jelen tanulmányba, de nem is szükséges, mert már a legelső bekezdés cáfolatából is kitűnhet, hogy számtalan körülmény nehezíti a jogi terminológia megfelelő alkalmazását.

A fentiekből az is nyilvánvaló, hogy nem könnyű olyan hiteles fordítást alkotni, amely maradéktalanul elnyeri a tetszését mind a felhasználónak, mind az ügyében eljáró célnyelvi bíróságnak, hatóságnak vagy intézménynek. Arra viszont törekedni kell, hogy a végtermék ne csak úgy általánosságban, hanem az adott eljárást, intézkedést stb. tekintve legyen megfelelő, az elkerülhetetlen pontatlanságok pedig azt ne befolyásolják érdemben.

Az alábbiakban mintegy 1000 olyan szó meghatározása és összehasonlítása olvasható, amelyek gyakran szerepelnek a hiteles fordításokban, és sokszor még a jogvégeztet fordítók és lektorok között is vitatottak. A viszonyítási pont végig a magyar közigazgatási és igazságügyi szaknyelv, ezért a következő megállapítások nem feltétlenül érvényesek más nyelvekre is. Ez a tanulmány kizárólag a nyelvi közvetítő szemszögéből mutatja be a jogi terminusokat, ezáltal kiegészíti Fórisnak (2005) és Tamásnak (2017) a terminológia elméleti és fordítási kérdéseiről szóló alapműveit.

2. Reáliák

A nyelvi közvetítésben mindennapos tapasztalat, hogy egyes szavaknak és kifejezéseknek nincs megfelelőjük a célnyelvben. Ezeket csak akkor lehet kihagyni, ha egy szinonimasorban (például egy meghatalmazást alkotó jogkörök felsorolásában) fordulnak elő, valamint akkor, ha az adott mondatra vagy bekezdésre, illetve az egész szövegre nézve mellékes információt hordoznak. Ez azonban kockázatos döntés, mert ritkán lehet tudni, hogy a hiteles fordításra pontosan mihez van szükség, és elképzelhető, hogy az ekvivalens híján lévő nyelvi elemnek jelentősége van. A hiányt tehát pótolni kell körülírással, tükröfordítással vagy a célnyelvben már elavult szó felelevenítésével. Magyarra fordításkor ilyenek az alábbi kifejezések:

békebíró, cég(nyilvántartó) hivatal, családi anyakönyv, csendőrség, esküdtszék, hadseregtagbarnok, halászati minisztérium, házasságkötési tanúsítvány, királyi rendelet, kormányzó, magisztrátus, népfőiskola, prefektus, reálgimnázium, rendőrbíró, seriff, tartomány, tengerészgyalogság, választói igazolvány, vizsgálóbíró

Ez igaz az ellenkező nyelvirányra is, mivel csak egy-két nyelvben van (vagy egyben sincs) megfelelőjük a következő magyar szókészleti elemeknek:

*hiánypótlási felhívás, jogegységi határozat, költségvetési szerv, lassú jármű, le-
kekönyv, megyei jogú város, okmányiroda, osztályozóvizsga, ülnök, védőnő*

A fordítónak és a lektornak követnie kell a nyelv összes szintjén lezajló változásokat, azokat is, amelyek a reáliák terén mennek végbe. Több példa van ugyanis arra, hogy a magyar szaknyelvekbe beépülnek korábban ismeretlen vagy csak a szakemberek szűk körében ismert külföldi intézmények, képzési formák, munkakörök stb., ahogy a rendszerváltás idején, majd 2010 után történt az alábbi oktatási szakkifejezésekkel:

*alkalmazott tudományok egyeteme, alumnus, emelt szintű érettségi vizsga,
kancellár, közösségi szolgálat, kredit, mesterképzés, minor szak, szakgimnázium,
szénátus*

3. Köznyelvi szavak szaknyelvi jelentése

Ahhoz, hogy a fordító és a lektor ne hamisítsa meg az eredeti szöveg mondanivalóját, külön oda kell figyelnie azokra a szavakra, amelyek a hivatali-bíróági világban mást jelentenek, mint a hétköznapi életben. Bár a reáliákhoz hasonlóan ez a jelenség is megfigyelhető minden nyelvben és nyelvirányban, a következő példák a magyarra korlátozódnak:

előad <fél, ügyfél>: 'nyilatkozik'

felhív <bíróság, hatóság>: 'felszólít, kötelez, utasít'

kioktat <bíró>: 'eljárási jogokról és kötelezettségekről tájékoztat'

megkeres: 'hivatalos ügyben írásban fordul valakihez'

óvás: 'tiltakozás jogsértő cselekedet vagy hatósági intézkedés ellen'

4. Rokon értelmű szavak

Régi tudományos tétel, hogy a teljes szinonímia inkább kivétel, mint szabály. Két vagy több szó, illetve kifejezés vagy a fogalom értelmezésében, vagy használati értékben szokott eltérni egymástól. Ez a rész az első és a második esetre is kínál példákat, mivel a hiteles fordításban mindkét eshetőséggel számolni kell.

4.1. Szinte egyenértékű szinonimák

Ezek a szavak sokszor nemcsak egy-egy szakterület szóbeli és írásbeli nyelvhasználatában, hanem a jogszabályokban is felváltva vagy egymás zárójeles magyarázataként jelennek meg, talán mert a legtöbb ilyen pár egyik fele idegen eredetű, a másik pedig magyar.

Idegen eredetű szó	Magyar szó
<i>abszolutorium</i>	<i>végbizonyítvány</i>
<i>diszkontál</i>	<i>leszámtól</i>
<i>export/import</i>	<i>kivitell/behozatal</i>
<i>kollégium</i> <bíróági>	<i>ügyszak</i>
<i>pedagógia</i>	<i>neveléstudomány</i>
<i>proforma számla</i>	<i>díjbekérő</i>
<i>reklamáció</i>	<i>panasz</i>
<i>rezidens</i>	<i>szakorvosjelölt</i>
<i>telekommunikáció</i>	<i>távközlés</i>
<i>turizmus</i>	<i>idegenforgalom</i>

Az idegen eredetű és a magyar szavak közötti választás kérdése összetettebb annál, semhogy itt részletesen lehessen tárgyalni, ezért csak futólag említhető a hiteles fordításban is használt orvosi terminológia. Magyarországon az orvosi igazolások és szakvélemények, valamint az oltási kiskönyvek nagyrészt latin kifejezésekkel élnek, így magyarra fordításkor ezt célszerű követni. A gond az, hogy az orvosi szakszavak előfordulhatnak máshol is, például nyomozati jegyzőkönyvekben, gyámhivatali határozatokban, vádiratokban stb. Mivel ezekben váltakozik a magyar és a latin, a fordítónak és a lektornak is döntenie kell, hogy az *erektilis diszfunkció*, a *miokardiális infarktus* és a *poliomyelitis* helyett hol fogadható el, sőt hol jobb a *merevedési zavar*, a *szívinfarktus* és a *gyermekbénulás*.

Vannak egyformán magyar elemekből álló felcserélhető szavak is:

<i>államvizsga</i>	<i>(szak)záróvizsga</i>		
<i>értesítés</i>	<i>értesítő</i>		
<i>munkarend</i> <felsőoktatás>	<i>tagozat</i>		
<i>tájékoztató</i>	<i>tájékoztató</i>		
<i>alapján</i>	<i>értelmében</i>	<i>szerint</i>	
<i>Belarusz</i>	<i>Belorusszia</i>	<i>Fehéroroszország</i>	
<i>családorvos</i>	<i>házi orvos</i>	<i>körzeti orvos</i>	
<i>diplomamunka</i>	<i>szakdolgozat</i>	<i>záródolgozat</i>	
<i>formanyomtatvány</i>	<i>nyomtatvány</i>	<i>ürlap</i>	
<i>hatálybalépés</i>	<i>hatályossá válás</i>	<i>hatályosulás</i>	
<i>értesítési cím</i>	<i>idézhető cím</i>	<i>levelezési cím</i>	<i>postacím</i>

Ilyen esetekben azt a szót érdemes választani, amelyik a hiteles fordítást felhasználó célnyelvi intézményre jellemző, persze leginkább akkor, ha ennek az adott ügyben van jelentősége.

4.2. Köznyelvi szó és szaknyelvi szó

A hiteles fordítás egyik fő követelménye az, hogy két szinonima közül a szaknyelvi változatot kell használni, nem a köznyelvit. Ez elsősorban a jogalkotók, hivatalos személyek, bírók stb. megnyilvánulásainak fordítására érvényes. Az (ügy)felek közléseinek átültetésekor már lehet mérlegelni, mert ők jórészt hétköznapi módon fogalmaznak, ezért a fordító/lektor mesterkéltté teszi azt a feljelentést, kérelmet vagy vallomást, amelyben kifogástalan jogi és közigazgatási terminusokat ad az illető szájába. De a fordító és a lektor akkor is döntésre kényszerül, ha a forrásnyelvi előadó, jegyzőkönyvvezető, ügyintéző rögzíti túl keresetten az (ügy)fél szavait. Ezt ugyanis nem minden célnyelv tűri el. Mindig elképzelhető olyan szöveggörnyezet, ahol a szaknyelv és a köznyelv között keskeny a határmezsgye, de nem ez az igazi kérdés, hanem az, hogy mit követel meg a norma. A köznyelvi-szaknyelvi párok többségében – ahogy az alábbi táblázat mutatja – a köznyelvi szót egy idegen eredetű, a szaknyelvit pedig egy magyar szótő alkotja. (A kivételekre a *vö.* rövidítés utal.)

Köznyelvi (idegen eredetű) szó	Szaknyelvi (magyar) szó
<i>amortizáció</i>	<i>értécsökkenés</i>
<i>apport</i>	<i>nem pénzbeli vagyoni hozzájárulás</i>
<i>autó</i>	<i>(személy)gépkocsi</i> (<i>vö. autóklub, autómentő, lakóautó</i>)
<i>bicikli, motorbicikli</i>	<i>kerékpár, motorkerékpár</i>
<i>diák</i>	– <közoktatás> <i>tanuló</i> – <felsőoktatás> <i>hallgató</i> (<i>vö. diákhitel, diákigazolvány, diákönkormányzat stb.</i>)
<i>diploma</i>	<i>oklevél</i> (<i>vö. diplomaátadó</i>)
<i>diplomázás</i>	<i>szakzárás, a végzettség megszerzése</i>
<i>direktíva</i>	<i>irányelv</i>
<i>disszertáció</i>	<i>(doktori/habilitációs) értekezés</i>
<i>dokumentum</i>	<i>(ok)irat, okmány</i>
<i>felparcellázás</i>	<i>telekosztás</i>
<i>funkció</i>	<i>tisztség</i>
<i>fúzió</i> <jogi személyeké>	<i>egyesülés</i>
<i>garancia</i>	<i>jótállás</i> (<i>vö. jogi garancia</i>)
<i>index</i>	– <járműé> <i>irányjelző lámpa</i> – <felsőoktatás> <i>leckekönyv</i>
<i>kamion, teherautó</i>	<i>tehergépkocsi</i>
<i>kuplung</i>	<i>tengelykapcsoló pedál</i>
<i>lámpa</i> <járműé>	<i>fényszóró</i>
<i>lift</i>	<i>felvonó</i>
<i>márka</i>	– <gépkocsié> <i>gyártmány</i> – <szellemi tulajdonjog> <i>védjegy</i>

<i>retúrjegy</i>	<i>menettérti jegy</i>
<i>papírok</i>	<i>(ok)iratok, okmányok</i>
<i>papírpénz</i>	<i>bankjegy</i>
<i>paragrafus</i>	<i>szakasz, §</i>
<i>pozíció</i>	<i>munkakör, tisztség</i>
<i>procedúra</i>	<i>eljárás</i>
<i>profit</i>	<i>nyereség</i>
<i>publikus</i>	<i>nyilvános</i>
<i>rang</i> <fegyveres testület>	<i>rendfokozat (vö. diplomáciai rang)</i>
<i>recept</i> <orvosi>	<i>vénny</i>
<i>rubrika</i>	<i>rovat, pont, (adat)mező</i>
<i>státus(z)</i>	<i>jogállás</i>
<i>szignó</i>	<i>kézbélyeg</i>
<i>tank</i>	– <i>harckocsi</i> – <i>üzemanyagtartály</i>
<i>tarifa</i>	<i>díj (vö. vámtarifa)</i>
<i>tender</i>	– <i>közbeszerzési eljárás</i> – <i>közbeszerzési ajánlat</i>
<i>titulus</i>	<i>tisztség</i>
<i>traktor</i>	<i>mezőgazdasági vontató</i>
<i>zeneakadémia</i>	<i>zeneművészeti főiskola/egyetem</i>

Külön említendők a hiteles fordításokban gyakori foglalkozásnevek, végzettségek és munkaköri megnevezések, amelyeknek szintén a szaknyelvi változatukat kell használni.

Köznnyelvi szó	Szaknyelvi szó
<i>háziasszony</i>	<i>háztartásbeli</i>
<i>kalauz</i>	<i>jegyvizsgáló</i>
<i>nővér</i> <egészségügy>	<i>ápoló</i>
<i>óvónő</i>	<i>óvodapedagógus</i>
<i>pincér</i>	<i>felszolgáló</i>
<i>postás</i>	<i>kézbélyeg</i>
<i>sofőr</i>	<i>gépkocsivezető</i>
<i>stewardess</i>	<i>légiutas-kísérő</i>
<i>tiszteletes</i>	<i>(református) pap, lelkész</i>
<i>ügyvédbojtár</i>	<i>ügyvédjelölt</i>
<i>ügyvezető igazgató</i>	<i>ügyvezető</i>
<i>védőügyvéd</i>	<i>védő</i>

Az alábbi párok mind az eredetükben, mind a fogalomkörü hovatarozásukban vegyes csoportot alkotnak, de egyformán stilisztikai szembenállást mutatnak.

Köznvelvi szó	Szaknvelvi szó
<i>ablak</i> <gépjármű>	<i>szélvédő</i>
<i>agglegény</i>	<i>nőtlen</i>
<i>befejez</i> <eljárást>	<i>megszüntet</i>
<i>benzines/dízelaúó</i>	<i>benzinüzemű/dízeliüzemű gépjármű</i>
<i>beosztás</i>	– <általában> <i>munkakör</i> – <cég, egyesület, párt, szervezet, szövet-ség> <i>tisztség</i>
<i>bepere</i>	<i>pert indít valaki ellen</i>
<i>börtönbüntetés</i>	<i>szabadságvesztés</i>
<i>csökkent és növel</i> <tőkét>	<i>leszállít és felemel</i>
<i>döntés</i> <hivatalos testületi>	– <bíróági, hatósági, társasági> <i>határozat</i> – <bíróági> <i>ítélet</i> – <bíróági> <i>végzés</i>
<i>döntőbíróág</i>	<i>választott bíróág</i>
<i>édesanya és édesapa</i>	<i>(vér szerinti) anya és (vér szerinti) apa</i>
<i>egyes</i> <osztályzat>	<i>elégtelen</i>
<i>elbocsát, felment, levált, meneszt</i>	– <munkáltató> <i>felmond, munkaviszonyt megszüntet</i> – <vezető tisztségviselőt a gazdasági társaság legfőbb szerve> <i>viisszahív</i>
<i>életfogytiglani</i>	<i>életfogytig tartó</i>
<i>elővételi jog</i>	<i>elővásárlási jog</i>
<i>elvesz, hozzámegy, összeházasodnak</i>	<i>házasságot köt(nek)</i>
<i>esküvő</i>	<i>házasságkötés</i>
<i>falu</i>	<i>község</i>
<i>fehér csekk</i>	<i>postai számlabefizetési megbízás</i>
<i>felnőtt</i>	<i>nagykorú</i>
<i>függőben van</i> <eljárás>	<i>folyamatban van</i>
<i>halottnak nyilvánít</i>	<i>holtnak nyilvánít</i>
<i>hármás</i> <osztályzat>	– <tanulmányi eredmény> <i>közepes</i> – <magatartás és szorgalom> <i>változó</i>
<i>házasulandó</i>	<i>házasuló</i>
<i>jogosítvány</i>	– <gépjármű> <i>vezetői engedély</i> – <légi jármű> <i>szakszolgálati engedély</i> (vö. <i>gépkezelői jogosítvány</i> , <közjegyzői> <i>idegen nyelvi jogosítvány</i>)

<i>keresztnev</i>	<i>utónév</i>
<i>kettes <osztályzat></i>	– <tanulmányi eredmény> <i>elégseges</i> – <szorgalom> <i>hanyag</i> – <magatartás> <i>rossz</i>
<i>lakcímkártya</i>	<i>lakcímet igazoló hatósági igazolvány</i>
<i>legfelső bíróság</i>	<i>legfelsőbb bíróság</i>
<i>lezár <nyomozást></i>	<i>megszüntet</i>
<i>magánszemély</i>	<i>természetes személy</i>
<i>megújít <engedélyt, tagságot></i>	<i>meghosszabbít</i>
<i>mérőóra</i>	<i>(fogyasztás)mérő</i>
<i>Moldávia</i>	<i>Moldova</i>
<i>munkaadó</i>	<i>munkáltató</i>
<i>négyes <osztályzat></i>	<i>jó</i>
<i>nem <állat></i>	<i>ivar</i>
<i>ötös <osztályzat></i>	– <tanulmányi eredmény> <i>jeles, kitűnő</i> – <magatartás és szorgalom> <i>példás</i>
<i>pótvizsga</i>	– <sikeres vizsga ismétlése> <i>javítóvizsga</i> – <sikertelen vizsga ismétlése> <i>utóvizsga</i>
<i>részleg <hatóság szervezeti egysége></i>	<i>(fő)igazgatóság, (fő)alosztály, (fő)alcsoporthatóság</i>
<i>sárga csekk</i>	<i>készpénzáttutalási megbízás</i>
<i>súlyosbítás, súlyosbító körülmény</i>	<i>súlyosítás, súlyosító körülmény</i>
<i>személyi adat</i>	<i>személyes adat</i> <i>(vö. személyiadat- és lakcímnnyilvántartás)</i>
<i>személyi igazolvány</i>	<i>személyazonosító igazolvány</i>
<i>személyi szám</i>	<i>személyi azonosító</i>
<i>szemét</i>	<i>hulladék</i>
<i>tagország</i>	<i>tagállam</i>
<i>tanúskodik</i>	<i>tanúvallomást tesz</i>
<i>válás</i>	<i>a házasság felbontása</i>
<i>válóper</i>	<i>(házassági) bontóper</i>
<i>vezetéknév</i>	<i>családi név</i>

Megjegyzendő, hogy a szakszerűség néha többet árthat, mint használ, ha olyan helyen érvényesül, ahol érthetőbb lenne a köznyelvi szinonima, vagy egy olyan, szintén szaknyelvi változat, amelyet mindenki ismer, nemcsak egy szakma képviselői. Az ilyen párok néha nem rokon értelműek, hanem alá-fölé rendeltségben állnak egymással (ahogy lentebb a *hatósági jelzés* és a *rendszámtábla*), a fordítónak és a lektornak mégis érdemes szinonimaként kezelnie őket, és – ha nincs nyomós oka az ellenkezőjére – a köznyelvi változatot leírnia.

„Túlzottan” szaknyelvi szó	„Kellően” szaknyelvi/köznyselvi szó
<i>elektronikus levelezési cím</i>	<i>e-mail-cím</i>
<i>ernyő(kép)szűrő állomás</i>	<i>tüdőszűrő állomás</i>
<i>hamvasztóüzem</i>	<i>krematórium</i>
<i>hatósági jelzés</i>	<i>rendszámtábla</i>
<i>igazságügyért felelős miniszter</i>	<i>igazságügyi miniszter</i>
<i>kijelölt gyalogos-átkelőhely</i>	<i>zebra</i>
<i>körforgó személyfelvonó</i>	<i>páternoszter</i>
<i>nyílászárók</i>	<i>ajtók és ablakok</i>
<i>távbeszélő</i>	<i>telefon</i>
<i>távmásolat</i>	<i>fax</i>
<i>üzemanyagtöltő állomás</i>	<i>benzinkút</i>
<i>vendéglátóipari egység</i>	<i>vendéglátóhely</i>
<i>viszonylatszám</i>	<i>járatszám</i>

4.3. Régies/elavult szó és mai szó

A 4. rész elején kivételesnek minősített teljes szinonímia egyik legnagyobb akadály a szavak elavulása. Az élő nyelvhasználatnak a hitelesítési szabályzatban is előírt követése azt jelenti, hogy a régies vagy elavult szavaknak a mai megfelelőjét kell használni.

Régies/elavult szó	Mai szó
<i>aktívák és passzívák</i>	<i>eszközök és források</i> (vö. a mérleg mindkettőt tartalmazza zárójelben, de egyébként nem használatosak a számviteli szaknyelvben)
<i>állandó lakcím</i>	<i>lakóhely</i>
<i>cikkely</i>	– <alaptörvény, nemzetközi szerződés> <i>cikk</i> – <magánszerződés> <i>pont</i> – <törvény, rendelet> <i>szakasz</i>
<i>csendestárs</i>	<i>kültag</i>
<i>csőd(tömeg)gondnok</i>	<i>vagyongfelügyelő</i>
<i>fiú <„a gyermek nemé” rovatban></i>	<i>férfi</i>
<i>folyamodás, folyamodvány</i>	<i>igénylet, kérés, kérelem</i>
<i>halotti bizonyítvány</i>	<i>halotti anyakönyvi kivonat</i>
<i>házasságlevél</i>	<i>házassági anyakönyvi kivonat</i>
<i>helyhatóság</i>	<i>(települési) önkormányzat</i>
<i>hitellevél</i>	<i>akkreditív, okmányos meghitelezés</i>
<i>ideiglenes lakcím</i>	<i>tartózkodási hely</i>
<i>jogérvényes</i>	<i>érvényes</i>
<i>joghatályos</i>	<i>hatályos</i>

<i>kérvény</i>	<i>kérelem, igénylés, igénylőlap</i>
<i>kihágás</i>	<i>szabálysértés</i>
<i>kisebbség <etnikai és nemzeti></i>	<i>nemzetiség</i>
<i>közigazgatási hivatal</i>	<i>kormányhivatal</i>
<i>közoktatás</i>	<i>köznevelés</i>
<i>közület</i>	<i>intézmény, jogi személy</i>
<i>láthatás</i>	<i>kapcsolattartás</i>
<i>leány <„a gyermek neve” rovatban></i>	<i>nő</i>
<i>leánykori név</i>	<i>születési név</i>
<i>lerakat</i>	<i>telephely, fióktelep</i>
<i>miniszterelnöki hivatal</i>	<i>miniszterelnökség</i>
<i>okmánybélyeg</i>	<i>illetékbélyeg</i>
<i>pénzintézet</i>	<i>hitelintézet</i>
<i>perújrafelvétel</i>	<i>perújítás</i>
<i>semmitőszék</i>	<i>legfelsőbb bíróság</i>
<i>személyzet</i>	<i>alkalmazottak, foglalkoztatottak, munkavállalók, személyi állomány (vö. diplomáciai képviselő / jármű személyzete)</i>
<i>szemeszter</i>	<i>félév</i>
<i>születési bizonyítvány</i>	<i>születési anyakönyvi kivonat</i>
<i>tanács</i>	– <közigazgatás> önkormányzat – <felsőoktatás> szenátus
<i>tanintézet, tanintézmény</i>	<i>oktatási intézmény</i>
<i>tantestület</i>	<i>nevelőtestület</i>
<i>telekkönyv</i>	<i>ingatlan-nyilvántartás</i>
<i>tényálladék</i>	<i>tényállás</i>
<i>törvénykezés</i>	<i>igazságszolgáltatás, ítélkezés</i>
<i>törvényszéki szakértő</i>	<i>igazságügyi szakértő</i>
<i>üzletszerű kéjelgés</i>	<i>prostitúció</i>
<i>vállalat</i>	– <általában> (gazdasági) társaság – <cégbíróság> cég – vállalkozás (mikro-, kis- és közepes) (vö. anyavállalat, leányvállalat, vegyesvállalat, vállalatcsoport, vállalat-gazdaságtan)
<i>védenc <büntetőjog></i>	<i>megbízó, ügyfél</i>

A fordítónak és a lektornak azt is szem előtt kell tartania, hogy a nyelvi változás néha az elavult szavak életre kel(t)ésében is megnyilvánulhat. Ez történt 1990 után a kereskedelmi bank, lovagkereszt, munkanélküli, nyereség, osztalék, önkormányzat, számvevőszék, tőzsde stb., 2010 óta pedig többek között a háznagy, ítélőtábla, járás, Kúria, táb-

labíró, tankerület és a *törvényszék* szavakkal. Másrészt a régies szinonima főleg akkor mellőzendő, ha a célnyelvi kultúrára vonatkozik: a forrásnyelvi világban meglehet a lét-jogosultsága. A *tanács* csak akkor pótlendő az *önkormányzat* szóval, ha a rendszerváltás utáni magyar közigazgatásra utal; ha olyan országgal kapcsolatos, amelynek máig ilyen a berendezkedése, akkor megőrizhető.

4.4. Különböző területek szakszavai

A rokon értelmű szavak nemcsak köznyelvi-szaknyelvi, hanem néha szaknyelvi-szaknyelvi párt is alkotnak. Ilyenkor főszabályként azt kell választani, amelyik a jogban használatos, két jogi kifejezés közül pedig azt, amelyik megfelel a forrásnyelvi szöveg témájának.

<i>áldozat</i> <kriminológia>	<i>sértett</i> <büntetőjog> (vö. <i>áldozatsegítés</i>)
<i>bűntény</i> <kriminológia>: elkövetett bűncselekmény	<i>bűntett</i> <büntetőjog>: két év szabadságvesztésnél szigorúbban büntetendő bűncselekmény
<i>egyén</i> <szociológia>	<i>természetes személy</i> <jog>
<i>elhunyt</i> <hagyatéki, nyugdíj- és más közigazgatási eljárás>	<i>elhalt</i> <főleg anyakönyvi eljárás>
<i>gyermek</i> <családjog, gyámügy>	<i>kiskorú</i> <büntető- és polgári jog>
<i>haszongépjármű</i> <gépjármű-kereskedés>	<i>tehergépkocsi</i> <jog>
<i>kamasz, serdülő</i> <családjog, nevelépszociológia, szociológia, bírósági és hatósági határozat indokolása>	<i>fiatalkorú</i> <büntető- és polgári jog>

Külön csoportba tartoznak azok a szaknyelvi-szaknyelvi párok, amelyeknek mindkét felük a hivatalos stílus része, de az egyik csak külföldi, a másik csak magyar valóságalelemre utal, ezért nem cserélhetők fel egymással.

Csak külföldi valóságalelemre utaló szó	Csak magyar valóságalelemre utaló szó
<i>alkotmány</i>	<i>alaptörvény</i> (vö. a jogi alaptanban <i>alkotmány</i>)
<i>hadsereg</i>	<i>honvédség</i>
<i>közkatoná, közlegény</i>	<i>honvéd</i>
<i>legfelsőbb bíróság</i>	<i>kúria</i>
<i>parlament</i>	<i>országgyűlés, országház</i>
<i>vádalku</i>	<i>egyezség a bűnösség beismeréséről</i>
<i>Védelmi Minisztérium</i>	<i>Honvédelmi Minisztérium</i>

Az itt felsoroltak a funkcionális ekvivalenciát, vagyis azt a részleges egyenértékűséget szemléltetik, amelyben a csekély különbségnek köszönhetően analóg fogalmat jelölő terminus alkalmazható (Tamás 2017: 20). Ilyenkor mindig az kérdés, hogy magyarra

fordításkor mi a jobb: a nehézkes körülírás vagy a furcsa szó szerinti megfelelő helyett a szokásos magyar megnevezés használata, vagy egy kissé eltérő név és betűszó stb. kitalálása, amely egy percig sem félrevezető. Ez a brit *Her Majesty's Revenue and Customs* esetében egyrészt a *Nemzeti Adó- és Vámhivatal*, másrészt az *Ófelsége Adó- és Vámhivatala* közötti választást jelenti. Sőt elképzelhető a *brit Nemzeti Adó- és Vámhivatal* megoldás is; akár az eredeti angol változat előtt vagy után zárójelben feltüntetve.

A magyarban a korlátolt felelősségű társaságokra és a részvénytársaságokra különböző hangalakú, de funkcionálisan egyenértékű szavak és kifejezések vonatkoznak. Ez többször is gondot okoz a hiteles fordításban, mert számos indoeurópai nyelv ugyanúgy nevezi meg a két cégforma fogalmait. A fordítónak és a lektornak tehát arra kell ügyelnie, hogy a forrásnyelv hatására ne keverje össze őket.

	Korlátolt felelősségű társaság	Részvénytársaság
Létesítő okirat	– <többbszemélyes> <i>társasági szerződés</i> – <egyszemélyes> <i>alapító okirat</i>	– <többbszemélyes> <i>alapszabály</i> – <egyszemélyes> <i>alapító okirat</i>
Vezető- és irányítószerv	<i>ügyvezető(k)</i>	– zrt.: <i>igazgatóság</i> vagy <i>vezérigazgató</i> – nyrt.: <i>igazgatóság</i> vagy (ha nincs felügyelőbizottság) <i>igazgatótanács és vezérigazgató</i>
Legfőbb szerv	<i>taggyűlés</i>	<i>közgyűlés</i>
Jegyzett tőke	<i>törzstőke</i>	<i>alaptőke</i>
Tulajdonos	<i>tag</i>	<i>részvényes</i>
Vagyoni hozzájárulás	<i>törzsbetét</i>	<i>vagyoni hozzájárulás</i>
Tulajdonosi nyilvántartás	<i>tagjegyzék</i>	<i>részvénykönyv</i>

A konkretizálás máskor is szükséges. A több nyelvben meglévő *certificat*, *certificante*, *certificato* stb. magyarul lehet *anyakönyvi kivonat*, (öröklési) *bizonyítvány*, (kár)*bizonysolat*, (használatba vételi) *engedély*, (átvételi) *elismervény*, (munkáltatói) *igazolás*, (betét)*jegy*, (cég)*kivonat*, (kereszt)*levél*, (energetikai) *tanúsítvány* vagy (feladó)*vevény*. Pontosán ez vonatkozik a *department*, *département*, *departamento* stb. és a *register*, *registre*, *registro* stb., a magyarban pedig az olyan szavakra is, mint a *bizottság*, az *egyezmény*, a *jegyzőkönyv* vagy a *megállapít*.

Ugyanakkor a fordítónak és a lektornak fontos tudnia, hogy egyes szinonimákat sem a jogalkotók, sem más szakemberek nem különböztetnek meg pontosan, írásbeli meghatározás alapján. Jól szemlélteti ezt az alábbi tíz melléknév:

jogellenes, jogosulatlan, jogsértő, jogszabályellenes, jogszerűtlen, jogtalan, törvénybe ütköző, törvényellenes, törvénytörő, törvénytelen

Ezek némelyike állandósult szókapcsolatot alkot, ezért nem cserélhető fel a többivel:

jogellenes: *felosztatás, fogva tartás, gyermek külföldre vitele és visszatartása, munkaviszony megszüntetése*

jogosulatlan: *adatkezelés*

jogtalan: *elsajátítás, károkozás*

A többség azonban nemcsak a sajtónyelvben, hanem néha a jogi szaknyelvben is – láthatólag csak a szóismétlés kerüléseként – felváltva társul a következő főnevekhez:

adatszerzés, bevándorlás, beköltözés, betétgyűjtés, betiltás, bezárás, bírság, bontás, büntetés, döntés, eljárás, előállítás, elutasítás, építés, fakivágás, felhasználás, felszólítás, foglalkoztatás, gyakorlat, határozat, házkutatás, igénybevétel, intézkedés, kényszer(ítés), kilakoltatás, kitiltás, kiutasítás, kötbér, követelésvásárlás, közvetítés, magatartás, működés, osztás, őrizet, reklám, rendelet, szavazás, támogatás, tartalom, tartózkodás, tevékenység, úthasználat, vállalkozás, végzés

4.5. Szakszerűtlen tükrőfordítások és szakszerű megfelelőik

Amint fentebb szóba került, a célnyelvi megfelelő hiánya sokszor pótolható tükrőfordítással. Ha azonban a forrásnyelvi elemnek van szótári vagy funkcionális ekvivalense, akkor ezt az eljárást nem érdemes alkalmazni, mert az eredmény idegenszerű, fogalmilag értelmezhetetlen, régies vagy stílustalan lesz. A fordítónak/lektornak azért is lényeges aktívan ismernie a jogi és közigazgatási terminológiát, hogy akkor is rögtön a szokásos célnyelvi szót vagy kifejezést írja le, ha a forrásnyelvi szövegben körülírást lát. Bárhogyan nevezi meg például az eredeti idegen nyelvű okirat egy gazdasági társaságnak a nyilvántartó hatóság által kiadott egyedi azonosítóját (*a vállalkozás azonosító száma; a társaság regisztrációs jele; az a kód, amellyel a céget bejegyezték* stb.), a magyar hiteles fordításba egyedül a *cégjegyzékszám* illik.

Szakszerűtlen tükrőfordítás	Szakszerű megfelelő
<i>áfaszám</i>	<i>adószám</i>
<i>államügyész</i>	<i>ügyész</i>
<i>bejegyzett székhely</i>	<i>székhely</i>
<i>Alulírott X. Y. igazolja/tanúsítja, hogy...</i>	<i>Alulírott X. Y. igazolom/tanúsítom, hogy...</i>
<i>a városhatáron kívül</i>	<i>külterület(i)</i>

<i>cél(ok)</i> <gazdasági társaságé>	<i>tevékenységi körök</i> (vö. <i>az alapítvány célja</i>)
<i>egészségügyi központ</i> <közegészségügyi intézmény nevében>	<i>klinika, rendelőintézet</i>
<i>Én, X. Y., igazolom/tanúsítom, hogy...</i>	<i>Alulírott X. Y. igazolom/tanúsítom, hogy...</i> (vö. <i>Én, X. Y., esküszöm, hogy...</i>)
<i>Mi, az X. Y. igazgatósági tagjai...</i>	<i>Alulírottak, az X. Y. igazgatósági tagjai...</i>
<i>Ezennel igazolom/tanúsítom, hogy...</i>	<i>Igazolom/tanúsítom, hogy...</i>
<i>érettségi oklevél</i>	<i>érettségi bizonyítvány</i>
<i>fellebbviteli bíróság, felsőbíróság, táblabíróság</i> <név, nem intézménytípus>	<i>ítélőtábla</i>
<i>főigazgatóság</i> <minisztériumé>	<i>főosztály</i>
<i>időről időre</i>	<i>mindenkor(i)</i>
<i>kereskedelmi társaság</i>	<i>gazdasági társaság</i>
<i>kincstárnok</i> <részvénytársaságé>	<i>gazdasági igazgató</i>
<i>közjegyzői hivatal, közjegyzőség</i>	<i>közjegyzői iroda</i>
<i>művelet(ek)</i> <társaság működési területének, szervezeti egységének neve>	<i>tevékenység(ek)</i>
<i>nemzetiség</i> <okirati rovat>	<i>állampolgárság</i>
<i>osztály</i> <bíróságé>	– <i>kollégium/ügyszak</i> – <i>tanács</i> – <i>hivatal</i> – <i>iroda</i> – <i>csoport</i>
<i>rendőr-akadémia</i>	<i>rendőrtisztí főiskola/egyetem</i>
<i>rendőrfőnök</i>	<i>rendőr(fő)kapitány</i>
<i>rendőrtiszt</i>	<i>rendőr</i>
<i>részvényesek határozata</i>	<i>kögyűlési határozat</i>
<i>részvénytőke</i>	<i>alaptőke, jegyzett tőke</i> (vö. <i>svájci részvénytőke és részesedési tőke</i>)
<i>részvénytulajdonos</i>	<i>részvényes</i>
<i>társasági tőke</i>	<i>alaptőke, jegyzett tőke, törzstőke</i>
<i>Tisztelt Uraim!</i>	<i>Tisztelt Cím!</i>
<i>ügyészi hivatal</i>	<i>ügyészség</i>
<i>ügynök</i>	<i>képviselő, közvetítő, megbízott</i>
<i>ügynökség</i>	<i>hivatal, hatóság, közigazgatási szerv</i> (vö. <i>innovációs, fejlesztési ügynökség</i>)
<i>üzleti tevékenység</i>	<i>gazdasági tevékenység</i>

4.6. Rövid és hosszú alakváltozat

A 4. rész utolsó alpontja egyúttal átvezet az 5. részhez, mert az alábbi párok tagjai ugyanazt jelentik, mégsem szinonimák, hanem egyazon szónak az alakváltozatai. A hivatalos stílus egyik fő ismérve az, hogy a kettő közül többnyire – illetve írásban mindig – a teljes formával él. A hiteles fordításban értelemszerűen ugyanígy kell eljárni.

Rövid alakváltozat	Hosszú alakváltozat
<i>angol, orosz, portugál stb.</i>	<i>angol nyelv, orosz nyelv, portugál nyelv stb.</i>
<i>átváltható kötvény</i>	<i>átváltoztatható kötvény</i>
<i>bölcsész-, jogi, orvosi stb. egyetem/kar/képzés</i>	<i>bölcsészettudományi, jogtudományi, orvostudományi stb. egyetem/kar/képzés</i>
<i>busz</i>	<i>autóbusz</i>
<i>eredetvizsga</i>	<i>eredetiségvizsgálat</i>
<i>erkölcsi bizonyítvány</i>	<i>hatósági erkölcsi bizonyítvány</i>
<i>gyerek</i>	<i>gyermek</i>
<i>halotti bizonyítvány</i>	<i>halottvizsgálati bizonyítvány</i>
<i>indoklás</i>	<i>indokolás</i>
<i>jegy</i>	<i>belépőjegy, érdemjegy, menetjegy</i>
<i> kaszinó</i>	<i>játékkaszinó</i>
<i>két tannyelvű</i>	<i>két tanítási nyelvű</i>
<i>kor</i>	<i>életkor</i>
<i>közt</i>	<i>között</i>
<i>lakhely</i>	<i>lakóhely (vö. lakhelyelhagyási tilalom)</i>
<i>magasság</i>	<i>testmagasság</i>
<i>műegyetem</i>	<i>műszaki egyetem</i>
<i>rendszám</i>	<i>forgalmi rendszám</i>
<i>reptér</i>	<i>repülőtér</i>
<i>súly <emberé></i>	<i>testsúly</i>

Külön kell szólni az államnevekről, amelyeket általában és az üzleti levelezésben vagy a forgalmazási szerződésekben elég a rövid formájukban használni, államközi szinten viszont (diplomáciai érintkezésben, egyezményben, jogsegélykérelemben) a teljes alakjuk szükséges.

Rövid alakváltozat	Hosszú alakváltozat
<i>Ausztrália</i>	<i>Ausztrál Államszövetség</i>
<i>Izrael</i>	<i>Izrael Állam</i>
<i>Luxemburg</i>	<i>Luxemburgi Nagyhercegség</i>
<i>Mexikó</i>	<i>Mexikói Egyesült Államok</i>
<i>Németország</i>	<i>Németországi Szövetségi Köztársaság</i>

<i>Oroszország</i>	<i>Oroszországi Föderáció</i>
<i>Spanyolország</i>	<i>Spanyol Királyság</i>
<i>Vatikán</i>	<i>Vatikánvárosi Állam</i>

5. Hasonló jelentésű szavak alá-fölé rendelt viszonyban

A 4. részben felsorolt párok összetévesztése inkább stílusvétség, semmint tartalmi hiba, mivel a nem megfelelő nyelvi réteg eleme legfeljebb szokatlanul hat az adott szöveggörnyezetben, míg a jelentést nem vagy alig-alig módosítja. Ezzel szemben az olyan szavak és kifejezések összekeverése, amelyeket az alábbi táblázat szemléltet, kellemetlen következményekkel (pl. hosszas jogvitákkal, polgári vagy büntetőjogi felelősség megállapításával) járhat. Bizonyos esetekben a kettő bármelyike belekerülhet a célnyelvi változatba. A fordítónak és a lektornak mégis abból kell kiindulnia, hogy a következő elemek nem egyenrangúak a magyar bírósági és hatósági gyakorlatban. A táblázat bal oldali oszlopában a tágabb fogalmak (hiperonimák), a jobb oldalon pedig a szűkebb fogalmak (hiponimák) kaptak helyet. Megjegyzendő, hogy a meghatározások – ahol vannak – csak a nyelvi közvetítőknél fontos jelentéselemeket ölelik fel, és inkább a különbségeket emelik ki, így az érintett szakterületek szempontjából nyilván elnagyoltak.

Tágabb fogalom	Szűkebb fogalom
<i>adóazonosító szám</i>	– <jogi személy> <i>adószám, csoportazonosító szám, közösségi adószám</i> – <természetes személy> <i>adóazonosító jel</i>
<i>átruház</i> : jogot, követelést, szerződést, vagyontárgyat átad	<i>engedményez</i> : követelést átruház
<i>átutalás</i> : bankszámla terhére adott fizetési megbízás	<i>átvezetés</i> : átutalás a számlatulajdonos ugyanazon banknál vezetett másik számlájára
<i>bevétel</i> : bármilyen formában és módon mástól megszerzett vagyoni érték	<i>jövedelem</i> : egy adóévben megszerzett bevétel vagy a törvény által elismert költségekkel csökkentett része
<i>bűncselekmény</i> : a Btk. által büntetni rendelt cselekmény	– <i>büntett</i> : kétévi szabadságvesztésnél súlyosabban büntetett szándékos bűncselekmény – <i>vétség</i> : minden más bűncselekmény
<i>cégnyilvántartás</i>	– <i>cégjegyzék</i> : a bejegyzett cégek adatsora – <i>a cégszerűségi igazoló mellékletek</i> – <i>egyéb cégiratok</i>

egyesülés: gazdasági társaság létrejötte két vagy több gazdasági társaságból	– beolvadás: a beolvadó társaság megszűnése – összeolvadás: olyan egyesülés, amelyből harmadik társaság jön létre a két egyesülő megszűnésével
egyetemi oktató: tanársegéd, adjunktus, docens, egyetemi tanár	egyetemi tanár: professzor
elektromos: villanyárammal működtetett	elektronikus: szoftverrel működtetett
elkövető	– tettesek (<i>tettes, közvetett tettes, társtettes</i>) – részesek (<i>felbujtó, bűnsegéd</i>)
ellenkérelem: alperesi válasz, védekezés	– <polgári perben> viszontkereset: ellenkövetelést is tartalmazó ellenkérelem – <közigazgatási perben> védírat
érvénytelen <szerződés>: a polgári jog rendelkezésébe ütköző, a jog társadalmi rendelkezésével összeegyeztethetetlen célra irányuló vagy ilyen hatást kiváltó	– semmis: eleve fenntarthatatlan – megtámadható: csak sikeres megtámadás esetén érvénytelen
fertőző: fertőző kórokozótól származó (pl. álomkór, malária, tetanusz)	ragályos: gyorsan terjedő fertőző (pl. himlő, influenza, kanyaró, mumpsz)
gépjármű: beépített erőgéppel hajtott jármű	– gépkocsi: négy vagy több kerekű gépjármű (kivéve négykerekű motorkerékpár) – személygépkocsi: olyan, személyszállításra készült gépkocsi, amelyben a vezető ülésével együtt legfeljebb 9 állandó ülőhely van
helyi önkormányzat: a feladat- és hatáskörébe tartozó helyi közügyeket igazgató közigazgatási szerv	– települési önkormányzat: községi, (fő) városi, (fő) városi kerületi önkormányzat – megyei önkormányzat
illeték: állami előírásokon alapuló, kényszerjellegű, közvetlen ellenszolgáltatást nyújtó egyszeri fizetési kötelezettség	díj: külön törvényben meghatározott államigazgatási és bírósági eljárási illeték
kifizet: pénzt ad át vagy juttat el készpénzben, átutalással vagy csekken	folyósít: <hatóság, bank, egyéb intézmény> pénzt kiutal, postán elküld

<i>korhatár előtti öregségi nyugdíj</i>	– <i>korengedményes nyugdíj</i>: az előrehozott öregségi nyugdíjkorhatárig a munkáltató által egy összegben befizetett nyugdíj – <i>korkedvezményes nyugdíj</i>: a szervezet fokozott igénybevételével járó és az egészségre különösen ártalmas munkáért járó nyugdíj
<i>közigazgatás</i> : állami és önkormányzati feladat- és szervezetrendszer	– <i>államigazgatás</i>: központi közigazgatás – <i>önkormányzati igazgatás</i>: települési közigazgatás
<i>lakcím</i> : lakóhely és tartózkodási hely	– <i>lakóhely</i>: ahol az állampolgár él – <i>tartózkodási hely</i>: ahol az állampolgár a lakóhely végleges elhagyásának szándéka nélkül 3 hónapot meghaladóan tartózkodik
<i>magánjog</i> : a magánérdekű életviszonyokat szabályozó jogterület	<i>polgári jog</i> : a magánjog alapelveit, általános szabályait, legfontosabb jogintézményeit tartalmazó jogág (munkajog, családi jog, kereskedelmi jog, agrárjog stb.)
<i>megszűnés</i> <szerződés>	– <i>elállás</i>: egyoldalú, visszamenőleges – <i>felbontás</i>: kétoldalú, visszamenőleges – <i>felmondás</i>: egyoldalú, a jövőre nézve – <i>megszüntetés</i>: kétoldalú, a jövőre nézve – <i>hatályvesztés</i>: az időbeli hatály letelte
<i>népegészségügy</i>	– <i>közegészségügy</i>: alkalmazott egészségügy-tudomány; a közgyógyellátás állami feladatrendszere – <i>járványügy</i> – <i>egészségvédelem</i>
<i>penzforgalmi jelzőszám</i>	– <i>bankazonosító kód</i>: első nyolc számjegy – <i>bankszámlaszám</i>: második és esetleg harmadik nyolc számjegy
<i>számvitel</i> : a gazdálkodó szervezetek pénzügyi működését bemutató információs rendszer	<i>könyvelés/könyvvitel</i> : a gazdálkodó szervezet eszközeit és forrásait bizonylatok alapján nyilvántartó rendszeres elszámolás
<i>szétválás</i> : gazdasági társaság szétválása két vagy több gazdasági társaságra	– <i>kiválás</i>: a kiváló társaságból új jogi személy jön létre – <i>különválás</i>: az eredeti jogi személy megszűnése

telephely: a székhellyel azonos településen működő kirendeltség	fióktelep: a székhelytől eltérő településen működő telephely
terhelt: büntetőeljárás alá vont személy	– gyanúsított: a terhelt a nyomozás során – vádolt: a terhelt a bírósági szakaszban – elítelt: a terhelt a büntetés jogerős kiszabása, illetve a megrovás, próbára bocsátás, jóvátételi munka végzésének előírása vagy javítóintézeti nevelés jogerős alkalmazása után
tudományág <felsőoktatás>: agrár-, bölcsészet-, hit-, műszaki, orvos- és egészség-, társadalom-, természettudományok és művészetek	tudományterület: az egyes tudományágak részei (pl. a bölcsészettudományokon belül az irodalomtudomány)
vállalkozás: a szakmája, önálló foglalkozása vagy üzleti tevékenysége körében eljáró természetes vagy jogi személy	– egyéni cég: egyéni vállalkozó által alapított, jogi személyiséggel nem rendelkező jogalany – egyéni vállalkozó: üzletszerű gazdasági tevékenységet folytató természetes személy – gazdasági társaság: üzletszerű közös gazdasági tevékenység folytatására, a tagok vagyoni hozzájárulásával létrehozott, jogi személyiséggel rendelkező vállalkozás
végintézkedés	– végrendelet – öröklési szerződés – halál esetére szóló ajándékozás

6. Hasonló alakú szavak

A hasonló alakú szavak és nevek felcserélése minden nyelv beszélt változatában szokványos. Ez a hétköznapi életben olykor humorforrássá válik, de az üzenet átadását nem hiúsítja meg. A szaknyelvek használói viszont akkor is pontosan elkülönítik a jelentéseket, ha két vagy három szó mindössze egy hangban/betűben tér el egymástól.

6.1. Ritka szaknyelvi és gyakori köznyelvi szavak szembenállása

A hasonló alakú párok egyik fajtájában ugyanahhoz a szótőhöz kétféle képző járul. Az egyik származék közkeletű, a másik kevésbé ismert, ezért sokan szinonimáknak tekintik a két szót, mintha az utóbbi csak afféle veretes megfelelője volna az előbbinek. Ez a hiedelem nem is alaptalan, mert az alábbi táblázat bal oldalán szereplő lexémák a nyelvújítás

korában, mintegy 200 éve keletkeztek, és máig érezni rajtuk, hogy mesterséges szóalkotással jöttek létre. Ennek ellenére a következő ritkább szavak nem rokon értelműek a mellettük feltüntetett gyakoribb szavakkal.

Ritkább szó	Gyakoribb szó	A ritkább szó jelentése
<i>döntvény</i>	≠ <i>döntés</i>	a legfelsőbb bíróság állásfoglalásainak egyik fajtája
<i>egyhangúlag</i>	≠ <i>egyhangúan</i>	egyöntetűen, ellenvetés nélkül
<i>engedményez</i>	≠ <i>engedélyez</i>	követelést átruház
<i>észrevételez</i>	≠ <i>észrevesz</i>	megjegyzést tesz
<i>felmentvény</i>	≠ <i>felmentés</i>	a társaság jognyilatkozata arról, hogy a vezető tisztviselő a társaság érdekeinek elsődlegességét szem előtt tartva végezte munkáját
<i>felszólamlás</i>	≠ <i>felszólalás</i>	panasz
<i>hirdetmény</i>	≠ <i>hirdetés</i>	banki, bírósági, hatósági értesítés, tájékoztató
<i>ígérvény</i>	≠ <i>ígéret</i>	váltókövetelés
<i>intézkedés</i>	≠ <i>intézkedés</i>	harmadik személy javára váltóként kibocsátott fizetési meghagyás
<i>kiadmány</i>	≠ <i>kiadvány</i>	az ügyfélnek kiadott ügyiratpéldány; jóváhagyott, letisztázott, hiteles aláírással ellátott és lepecsételt irat
<i>kiadmányoz</i>	≠ <i>kiad</i>	hatósági vezetőként közigazgatási döntést ír alá az adott szerv képviselőjében
<i>kötelelem</i>	≠ <i>kötelezettség</i>	szolgáltatási kötelezettség és a teljesítés követelésének joga
<i>másodlat</i>	≠ <i>másolat</i>	elveszett irattal egyenértékű pontos másolat
<i>szélgjeggy</i>	≠ <i>szélgjeggyzet</i>	elbírálatlan földhivatali beadvány bejegyzése
<i>szolgalom</i>	≠ <i>szorgalom</i>	idegen tulajdon használati joga
<i>tudakozvány</i>	≠ <i>tudakozódás</i>	eltűnt küldemény kerestetésére irányuló kérelem
<i>vélelem</i>	≠ <i>védelem</i>	valóságnak elfogadott előfeltételezés

6.2. Hasonló alakú és jelentésű szakszavak

A következő csoportok kohipponimák, vagyis egymást kizáróan vannak alárendelve egy közös, magasabb rendű fogalomnak, amelynek nincs feltétlenül külön neve. A jelentésük ennyiben hasonló, de az érintett szakterületeken nem rokon értelműek, ezért a hiteles fordításban sem lehetnek azok.

<i>adatkezelő</i> : az adatfeldolgozás céljairól, eszközeiről, időtartamáról stb. döntést hozó természetes vagy jogi személy	<i>adatfeldolgozó</i> : az adatkezelő nevében személyes adatokat kezelő, tőle szervezetileg független, csak technikai és szervezeti döntéseket hozó természetes vagy jogi személy
<i>adósság</i> : teljes hátralévő kölcsönösszeg	<i>tartozás</i> : azonnal esedékes kölcsönösszeg

átutal: összeget másik számlára vezet	kiutal: hitelt, lakást, segélyt rendelkezésre bocsát
behajtás: lejárt tartozás érvényesítése (figyelmeztetés, tárgyalás, átütemezés, adólistán való szerepeltetés, felszámolás stb.)	beszedés (inkasszó): a követelés összegének a jogosult megbízásából történő banki levonása a kötelezett számlájáról
birtokos <okiraté: bankkártya, igazolvány, tagkártya, útlevél>	tulajdonos <bankszámla, engedély, lecke-könyv>
bizonyítási eszköz: a bizonyítékok forrása (vallomás, szakvélemény, tárgyi bizonyítási eszköz)	bizonyíték: a bizonyítási eszközből következő tény (pl. az, hogy a tanú látott valamit)
bűnszervezet: három vagy több személyből álló, hosszabb időre szervezett, összehangoltan működő csoport, amelynek célja ötévi vagy ezt meghaladó szabadságvesztéssel büntetendő szándékos bűncselekmények elkövetése	bűnszövetség: két vagy több személy bűncselekményeket szervezeten követ el, vagy ebben megállapodik, és legalább egy bűncselekmény elkövetését megkísérlik, de nem jön létre bűnszervezet
cégbejegyzés: a cég nyilvántartásba vétele	cégjegyzés: a cég írásbeli képviselője
cselekvőképés: olyan nagykorú természetes személy, aki a cselekedeteivel és jognyilatkozataival jogokat és kötelezettségeket szerezhet magának és másoknak	jogképes: olyan természetes vagy jogi személy, aki/amely jogok és kötelezettségek alanya lehet
deviza: pénzhelyettesítő eszköz (csekk, váltó, hitellevél, folyószámla-követelés)	valuta: bankjegyben és pénzermében megtestesülő törvényes fizetőeszköz
Dominikai Község: angol nyelvű ország a Kis-Antillákon	Dominikai Köztársaság: spanyol nyelvű ország Hispaniola sziget keleti részén
éremjegy – <közoktatás> év közbeni rendszeres értékelés – <felsőoktatás> bármilyen minősítés	osztályzat – <közoktatás> félévi és év végi minősítés
érettségi bizonyítvány: a középiskolai tanulmányok elvégzésének és a záróvizsga teljesítésének igazolása	érettségi tanúsítvány: az érettségi bizonyítvány megszerzése után letett érettségi vizsga igazolása
érvényes <igazolvány, nyilvántartási adat; jogalkotás, szerződéskötés>: a tartalmi és alaki követelményeknek megfelelő, jogot vagy kötelezettséget keletkeztető	hatályos <jogszabály, meghatalmazás, szerződés>: adott jogrendszerben, adott időtartamban alkalmazandó
érvénytelenítés <házasságé>: annak bírósági megállapítása, hogy a házasság nem jött létre	felbontás: a házasság bírósági megszüntetése

<i>fél</i> : szerződésben részes természetes és jogi személy	<i>ügyfél</i> : eljárásban részt vevő természetes és jogi személy
<i>felfüggesztett szabadságvesztés</i> : a végrehajtás megkezdésének elhalasztása	<i>feltételes szabadság(ra bocsátás)</i> : szabadlábra helyezés a szabadságvesztés időtartamának kitöltése előtt
<i>felhatalmaz</i> : létesítő okiratban, szabályzatban, törvényben feljogosít	<i>meghatalmaz</i> : egyoldalú jognyilatkozattal képviseleti jogot ad
<i>fizetési felszólítás</i> : (akár többszörös) szolgáltatói, hitelezői felhívás	<i>fizetési meghagyás</i> : (egyszeri) közjegyzői, bírósági felhívás
<i>fuvarlevél</i> : a fuvaroztató és a fuvarozó között létrejött fuvarozási szerződés	<i>szállítólevél</i> : a saját részre, saját fuvareszközzel végzett fuvarozás szerződése
<i>hagyaték</i> : elhunyt örökhagyónak a jogutódaira egészként átszálló vagyona	– <i>örökség</i> : az örököszt megillető hagyaték(rész) – <i>örökrész</i> : több személy öröklése esetén az egyes személyeket megillető vagyoni hányad
<i>hajléktalan</i> : akinek nincs lakása	<i>hontalan</i> : akit saját joga szerint egyetlen állam sem ismer el állampolgárának
<i>hatályos</i> <jogszabály>: alkalmazandó	<i>jogerős</i> <határozat>: megtámadhatatlan
<i>határidő</i> : teljesítésre meghatározott időtartam	<i>határnap</i> : teljesítésre meghatározott nap
<i>helybenhagy</i> <másodfokú bíróság, hatóság>: elsőfokú határozatot változtatlanul hagy	<i>jóváhagy</i> <bíróság>: egyezséget megerősít
<i>hírszerzés</i> : az ellenfél katonai, gazdasági vagy politikai titkainak megszerzésére irányuló szervezett titkosszolgálati tevékenység	<i>kémkedés</i> <bűncselekmény>: Magyarország elleni hírszerző tevékenység idegen hatalom vagy szervezet részére
<i>hitel</i> : rendelkezésre tartott összeg	<i>kölcsön</i> : rendelkezésre bocsátott összeg
<i>hiteles</i> <okirat, másolat>: bizonyított eredetű	<i>közhiteles</i> <adat, hatósági nyilvántartás>: pontos, teljes és megbízható
<i>hiteles fordítás</i> : államilag elismert fordítás	<i>hites fordító</i> : hatóság által felesketett fordító
<i>hozzájárul</i> : előzetesen beleegyezik	<i>jóváhagy</i> : utólag megerősít
<i>igazolás</i> <adóhatósági, átvételi, bank-, befizetési, biztosítási, fizetési, hallgatói jogviszony, hatósági, iskolalátogatási, kártörténeti, munkáltatói, orvosi>	<i>tanúsítvány</i> <akkreditációs, energetikai, érettségi, kiegészítő oltalmi, közjegyzői, minőségi, vasútbiztonsági>
<i>illeték</i> : hivatalos eljárás díja	<i>illetmény</i> : közsolgálati alkalmazott díjazása
<i>illetéktelen</i> <személy>	<i>jogosulatlan</i> <tevékenység>

<i>illetőség</i> : településen lakóhellyel való rendelkezés	<i>illetékesség</i> : hatáskörrel rendelkező hatóság vagy bíróság területi alapú eljárási joga vagy kötelezettsége
<i>jegyző</i> : – polgármesteri hivatal közigazgatási vezetője – (bíróági) jegyzőkönyvvezető	<i>közjegyző</i> : közhiteles okiratokat készítő, peren kívüli ügyeket intéző, másolatokat hitelesítő jogvégzett független hatósági személy
<i>jogi képviselő</i> : más érdekében eljáró jogvégzett személy	<i>törvényes képviselő</i> : jogszabály alapján képviseletre jogosult személy (pl. szülő, vezető tisztségviselő)
<i>jótállás</i> : meghibásodásra vonatkozó kártalanítási kötelezettségvállalás	<i>szavatosság</i> : az eladáskori hibátlan működésre és rendeltetésszerű használhatóságra vonatkozó felelősségvállalás
<i>(kamarai) jogtanácsos</i> : alkalmazottként jogi tevékenységet végző személy	<i>ügyvéd</i> : önálló jogi tevékenységet végző személy
<i>kiállít</i> : okiratot, űrlapot megír, kitölt – saját váltót	<i>kibocsát</i> : bélyeget, értékpapírt, pénzt, számlát kiad, forgalomba hoz – idegen váltót
<i>kihallgat</i> <büntetőeljárásban> sértettet, tanút, vádlottat	<i>meghallgat</i> – <büntetőeljárásban> szakértőt, ügyészt, védőt, vádlottat – <polgári jogi és szabálysértési eljárásban> bármelyik résztvevőt
<i>kijelöl</i> : kiválaszt és meghatároz	<i>kinevez</i> : munkakört ad, tisztség betöltésével megbíz
<i>kiutasít</i> : az ország területének elhagyására kötelez, és a büntetés tartamára megtiltja a visszatérését	<i>kitoloncol</i> : kiutasítást kényszer alkalmazásával végrehajt
<i>megbízás</i> : jogokkal és kötelezettségekkel járó kétoldalú szerződés	<i>meghatalmazás</i> : képviseleti jogot létesítő egyoldalú jognyilatkozat
<i>megbízás</i> : tevékenységi kötelelem	<i>megbízatás</i> : munkakör vagy feladatkör, amelyre kineveznek valakit
<i>megnyit</i> <első bírósági tárgyalást>	<i>megkezd</i> <folytatólagos bírósági tárgyalást>
<i>mostohaszülő</i> : aki úgy neveli a vele együtt élő háztartásának tartásra szoruló kiskorú gyermekét, hogy beleegyezett annak a közös háztartásba való hozatalába	<i>nevelőszülő</i> : aki saját háztartásában hosszabb időn át neveli nem vér szerinti kiskorú gyermekét
<i>nevelési év</i> <óvoda>	<i>tanév</i> <iskola>

<i>polgárjog</i> <elavult>: állampolgári jog	<i>polgári jog</i> : mellérendeltségi viszonyban álló, egyenjogú személyek vagyoni és egyes személyi viszonyait és az egyes személy jogait szabályozó jogág	
<i>technika</i> : gyártáshoz szükséges anyag, eszköz, folyamat	<i>technológia</i> : gyártási eljárás	
<i>teljesít</i> : kifizetést, kötelezettségvállalást, szerződést, szolgáltatást	<i>végrehajt</i> : büntetést, követelést, utasítást	
<i>tisztviselő</i> : közigazgatási ügyintéző, vezető	<i>tisztviselő</i> : gazdasági társaságban, felügyelőbizottságban vagy szervezetben tisztséget viselő személy	
<i>ügyvezető</i> : testület, intézmény ügyeinek intézéséért felelős vezető és irányító személy	<i>ügyvivő</i> : külképviseletnek a követnél alacsonyabb beosztású vezetője	
<i>üzemben tartó</i> : gép(járműv)et használó tulajdonos vagy felhatalmazott használó	<i>üzemeltető</i> : gép(járműv)et, intézményt, telephelyet, üzletet működtető természetes vagy jogi személy	
<i>zászló</i> <szárazföldi>	<i>lobogó</i> <vízi>	
<i>adóalany</i> <inkább pénzügyi terminus>: adófizetésre kötelezett természetes vagy jogi személy	<i>adózó</i> <inkább eljárási terminus>: adófizetésre kötelezett természetes vagy jogi személy	<i>adófizető</i> : az adót befizető természetes vagy jogi személy
<i>átirányítás</i> : munkavégzés más munkakörben	<i>kiküldetés</i> : munkavégzés más munkahelyen, saját munkáltatónál	<i>kirendelés</i> : munkavégzés más munkahelyen, más munkáltatónál
<i>berekeszt</i> : befejez	<i>elhalaszt</i> : későbbre tűz ki	<i>elnapol</i> : később folytat
<i>cégbizonyítvány</i> : csak a kért (fennálló/törölt) cégadatok	<i>cégkivonat</i> : az összes fennálló cégadat	<i>cégmásolat</i> : az összes fennálló és törölt cégadat
<i>érvénytelenít</i> <jogintézményt (házasságot), szerződést>	<i>hatályon kívül helyez</i> <elsőfokú határozatot, jogszabályt>	<i>megsemmisít</i> <elsőfokú határozatot, jogszabályt>
<i>felszámolás</i> : fizetésektelen gazdálkodó szervezet jogutód nélküli megszüntetése	<i>végelszámolás</i> : fizetőképes gazdálkodó szervezet jogutód nélküli megszüntetése	<i>feloszlatás</i> : országgyűlés, szervezet, testület megszüntetése
<i>fogház</i> : a szabadságvesztés legenyhébb végrehajtási módja	<i>börtön</i> : a szabadságvesztés közepesen szigorú végrehajtási módja	<i>fegyház</i> : a szabadságvesztés legszigorúbb végrehajtási módja
<i>fuvarozás</i> : a küldemény továbbítása	<i>szállítás</i> : az adásvételi ügylet vagy szolgáltatás teljesítése	<i>szállítmányozás</i> : az árutovábbítás megszervezése

gondnok: cselekvőképtelen nagykorú személynek bíróság által kirendelt ügyintézője (és vagyonkezelője)	gondviselő: kiskorút a szülő helyett nevelő személy	gyám: kiskorú gondozója, nevelője, vagyonkezelője és törvényes képviselője
hűtlen kezelés: vagyoni hátrány okozása idegen vagyon kezelésére vonatkozó kötelezettségek megszegésével	hanyag kezelés: gondatlanságból elkövetett hűtlen kezelés	sikkasztás: rábízott idegen dolog jogtalan eltulajdonítása vagy azzal sajátjaként való rendelkezés
illetmény: közszolgálati dolgozó díjazása	munkabér: munkavállaló díjazása	munkadíj: megbízott díjazása
irat: bármilyen adathordozón (írás, fénykép, SMS, e-mail stb.) megjelenő, egységesként kezelendő adatok	okirat: bizonyításra, tény megállapítására vagy elhatározás, megegyezés, akarat nyilvánítására szolgáló hivatalos papíralapú irat	okmány: személyi állapotot és egyéb közhiteles adatot bizonyító igazolvány
kárpótlás: az állampolgárok tulajdonában igazságtalanul okozott károk jóvátétele	kártalanítás: jogszerűen okozott hátrány vagy veszteség megtérítése	kártérítés: jogellenesen okozott kár megtérítése
menedékkérő: menekült- vagy oltalmazotti jogállást kérelmező személy	menekült: visszavonásig vagy a magyar állampolgárság megszerzéséig védelmet élvező személy	menedékes: egy év meghosszabbítható időtartamig védelmet élvező személy
pénzbírság: szabálysértési és eljárásjogi szankció	pénzbüntetés: büntetőjogi szankció	rendbírság: büntetőeljárás szankció
árutovábbítás: áruk szervezett helyváltótatása	közlekedés: személyek szervezett helyváltótatása	szállítás: az áru rendelkezésre bocsátása
bélyegző: eszköz	bélyegzőlenyomat: eredmény	pecsét: eredmény
joghatóság: valamely állam külföldi vonatkozású hatósági vagy bírósági ügyre vonatkozó eljárási joga	hatáskör: adott ügytípusra vonatkozó eljárási jog vagy kötelezettség	illetékesség: hatáskörrel rendelkező hatóság vagy bíróság területi alapú eljárási joga vagy kötelezettsége
járadék: korábbi befizetésen vagy munkaviszonyon alapuló rendszeres juttatás	járandóság: fizetség	járadék: kötelező hozzájárulás az állam működéséhez
		jutalék: közvetítői részesedés

7. Zárszó

A hiteles fordításokban reáliáknak kell megfelelőt találni, valamint szinonimák és hasonló alakú és/vagy jelentésű szavak közül kell választani, hol a forrásnyelvhez, hol a cél nyelvhez közelítve. Mivel nemegyszer hiányoznak a megbízható források, és az irat rendeltetése sem mindig ismert, az említett munkafolyamatok türelmet, alázatot és nagy teherbírást, valamint folyamatos önképzést és nem kevés kreativitást is követelnek. Ezért a jogi és közigazgatási terminológia tanulmányozásában és alkalmazásában túlzás lenne csak nehézséget látni: mind a kettő bővíti a fordítók és a lektorok tudását, a tevékenységüket pedig változatossá teszi.

Irodalom

Fóris Ágota 2005. *Hat terminológia lecke*. Pécs: Lexikográfia Kiadó.

Tamás Dóra Mária 2017. *Bevezetés a jogi terminológiába a terminológus szemüvegén át*. Budapest: Eötvös Kiadó.

Források

<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99700154>.TV (Letöltés: 2018. szeptember 16.)

ÉRTJÜK EGYMÁST? OKTATÁSTERMINOLÓGIAI KÜLÖNBBSÉGEK A MAGYAR–MAGYAR KOMMUNIKÁCIÓBAN

SZOTÁK SZILVIA

Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda – Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat

E-mail: szotaksz@t-online.hu

Do We Understand Each Other? – Educational Terminology Differences in Hungarian-Hungarian Communication. In the 20th century, narrowing and the accelerated deterioration of professional language registers characterised the minority language versions of Hungarian. Divergent language development lasting until the end of the century was replaced by convergent language development due to the political and technical changes of the past three decades and the favorable processes that started in higher education and science policy. We encounter educational terminology in the areas of education and training, in many fields of work and science policy. Since we have been able to think and work in a common educational area in the Carpathian Basin, there is a legitimate need to gain a better understanding of the educational policy changes and in parallel the technical language and the latest educational terminology of Hungary and the neighboring countries. The results of conscious language planning and reflection are the Termini Hungarian Language Research Network's programme for eliminating borders and the continuous development and expansion of the Termini Hungarian-Hungarian e-dictionary. During this work we have experienced that the effect of the state language or the marginalization of certain elements hinder Hungarian-Hungarian communication. In my speech I present the causes of this phenomenon with relevant examples.

Keywords: Hungarian-Hungarian communication, educational terminology, professional language registers, decrease of language use, Termini

1. Bevezetés

A 20. században a szaknyelvi regiszterek fokozatos szűkülése és egyre gyorsabb leépülése jellemezte a kisebbségi magyar nyelvváltozatokat. A 20. század végéig tartó nyelvi szétfejlődést mára közeledés váltotta fel, amely az elmúlt három évtized politikai és technikai változásainak köszönhető, valamint a felsőoktatásban és a tudománypolitikában beinduló kedvező folyamatoknak. Az oktatási terminológiával találkozunk az oktatásban és képzésben, számos munkaterületen s a tudománypolitikában is. Mióta európai oktatási térségben,¹ illetve közös Kárpát-medencei oktatási térben tudunk gondolkodni és tevékenykedni, jogos az az igény, hogy minél jobban megismerjük az anyaországi és a környező országokban végbemenő oktatáspolitikai változásokat, s ezzel párhuzamosan az

1 https://ec.europa.eu/education/education-in-the-eu/european-education-area_hu

oktatás szaknyelvét, legújabb terminusait is, mégpedig abból a célból, hogy a távolodást a közeledés, a kölcsönös megértés váltsa fel. Ezt a folyamatot segítette az, hogy a technikai fejlődésnek köszönhetően új kapcsolati forma jelent meg a virtuális térben, a hálózatiság.

Ennek a lehetőségnek köszönhető a Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat működése is, melynek nyelvészei Magyarországon és a környező országokban tevékenykednek, s céljuk, legfontosabb kutatási projektjük a 2000-es évektől kezdődően a *határtalanítás* (Lanstyák 1995: 1170–1185), pontosabban a *szóhatártalanítás* (I. Benő–Péntek szerk. 2011). A tudatos nyelvi tervezés és gondolkodás eredménye tehát a Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat határtalanító programja, ennek részeként a Termini magyar–magyar e-szótár folyamatos fejlesztése és bővítése.

A határtalanítás arra utal, hogy bár a magyar állam és magyar nyelv határai nem esnek egybe, a nyelvtudomány, a társadalomtudomány² művelői a teljes magyar nyelvtérület egységében gondolkodnak az élőnyelvi vizsgálatok tervezésénél (is). A határtalanítás egyszerre jelent lexikológiai, lexikográfiai és korpusznyelvészeti feladatokat, s nem utolsósorban a mai élő nyelv egységes, a Kárpát-medence minden régiójára kiterjedő dokumentálását.

A Termini azon terve, hogy a külső régiókban használt, olykor erősen nyelvjárási-as és kontaktusos magyar nyelvváltozatok elemei megjelenhessenek a magyarországi szótárakban, s szakítva a korábbi lexikográfiai hagyománnyal, ne csak a magyarországi, hanem az egyetemes magyar nyelv szótárai készüljenek el, tulajdonképpen több szótár viszonylatában megvalósult.³

A nyelvi érintkezés, az államnyelvi hatás nem új jelenség a történelemben, napjainkban is zajló folyamat. Sokkal érdekesebb a nyelvtudomány számára annak a vizsgálata, hogy a Kárpát-medencei geopolitikai térben milyen tényezők befolyásolják a kétnyelvű beszélőközösségek nyelvhasználatát, mely regiszterekben legerősebb a kölcsönzés, s tudunk-e vagy akarunk-e hatni – s ha igen, milyen mértékben – ezekre a változásokra. Ez utóbbi azonban elsősorban nyelvpolitikai feladat. Tanulmányomban az oktatásterminológiai különbségekre hívom fel a figyelmet. Azért az oktatási regisztert vizsgálom, mert az iskola az egyik legfontosabb nyelvi szintér kisebbségi létben, s az oktatási szaknyelv regisztereinek Kárpát-medencei egyesítése az egyik legsürgetőbb feladat. Segítené a megértést szakmai fórumokon, a diplomáciai találkozókban, a hivatalokban, a fordítói és tolmácsfeladatok elvégzésekor, a hivatali ügyintézés során és a hétköznapiakban.

2 A magyar nemzetpolitika művelői is!

3 *Magyar értelmező kéziszótárba* (Pusztai 2003) kerültek be elsőként határon túli kontaktuselemek, majd az *Osiris Helyesírás* szótári részébe (Laczkó–Mártonfi 2004), az *Osiris Idegen szavak szótárába* (Tolcsvai 2007), valamint a Tinta Kiadó által megjelentetett *Értelmező kéziszótár*-ba (Eöry 2008) és a *Magyar értelmező szótár diákoknak* című szótárba (Eöry 2010).

2. Nyelvstratégia – terminológiastratégia

Minden stratégiai gondolkodás fő jellemzője a tudatosság, a jövőbe tekintés. Jelen esetben a téma kapcsán is egy tudatos nyelvi tervezési folyamatról *van/lenne* szó. Azért használom a *van* igét, mert az elmúlt évtizedek tudományos nyelvészeti diskurzusainak része volt a nyelvstratégiáról (vö. Balázs 2001; Kontra 2010; Kiss 2012; Péntek 2012; Szoták 2011, 2017; Tolcsvai 2013, 2017 stb.) és a terminológiastratégiáról való gondolkodás (Fóris 2011, 2017; Fóris–Bölcskei szerk. 2018), azonban maga a stratégiai dokumentum, az ehhez kapcsolódó cselekvési és pénzügyi terv még várat magára. Így sajnos kevésbé tudatosan és hatékonyan tudunk reagálni azokra a nyelvi változásokra, amelyet a körülöttünk lévő – egyre nagyobb léptékekben változó – világ fejlődése befolyásol.

A nyelvstratégia hiányát érzi a szakma, de ami ennél fontosabb, a teljes magyar nyelvközösség (Szoták 2018; Tolcsvai 2018), éljen bár az anyaországban, a Kárpát-medencében kisebbségben vagy a nyugat-európai és tengeren túli diaszpórában. Különösen sürgető nyelvtervezési feladatok a külhoni magyarok régiókban vannak, hiszen a magyar nyelv különböző mértékben ugyan, de veszélyeztetett helyzetben van Erdélyben, Felvidéken, Kárpátalján, Vajdaságban, Muravidéken, Örvidéken és Drávaszögben.⁴

Szerte a világban vannak olyan országok, amelyekben a nyelvpolitikai gondolkodás a kormányzati politika meghatározó részévé vált. Ezeknek az országoknak (pl. Észtország, Finnország, Skócia, Írország,⁵ Izland, Franciaország, Izrael stb.) van nyelvpolitikai stratégiája. Ezen stratégiák mindegyikében közös, hogy saját szempontjuk szerint tudatosan, ugyanakkor eredményesen képesek befolyásolni országuk nyelvi környezetét, s megvalósítani céljukat: nemzeti nyelvük, kultúrájuk és közösségük fennmaradását, fejlődését és versenyképességét a jövőre nézve. Ezen országoknak közös célja, hogy a beszélők számára is elérhetővé tegyék a kutatási eredményeket.

A terminológiastratégiára koncentrálna (l. Fóris 2017) fontos megemlítenünk azt az UNESCO által megfogalmazott irányelvet (2005),⁶ mely szerint egy sikeres stratégiához négy fontos területet kell megvizsgálni:

1) a köznyelv és szaknyelvek viszonyát, a legfontosabb fejlesztendő doméneket; 2) a szaknyelvek, illetve domének állapotát arra koncentrálna, hogy minek a fejlesztésére van szükség a jövőben; 3) milyen intézményrendszer képes a munkálatok koordinálására és az eredmények közzétételére; 4) milyen formában szükséges az adatok közzététele

4 E tanulmány megírására is azért vállalkoztam, mert sokan nem értik, milyen különbségek lehetnek a magyar–magyar kommunikációban.

5 Pl.: Heritage Ireland 2030. <https://www.chg.gov.ie/heritage/heritageireland2030/>. Investing in our Culture, Language & Heritage 2018–2027. Írország ebben a tízéves periódusban 1,2 milliárd eurót költ kultúra-, nyelv- és örökségvédelemre. https://www.chg.gov.ie/app/uploads/2018/04/capital_plan_april3-8.pdf

6 UNESCO-irányelv 2005. *Guidelines for Terminology Policies. Formulating and implementing terminology policy in language communities*, Paris: UNESCO. <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001407/140765e.pdf> (Letöltés: 2018. február 18.) Magyar nyelven: Terminológiapolitikai irányelvek (ford. Somogyi Zoltán). In: Fóris–Bölcskei (szerk.) 2018: 167–218.

nyomtatott, elektronikus vagy online formában (Fóris–Bölcskei 2018). Az UNESCO irányelve szerint a szaknyelvi tervezés speciális nyelvi tervezést igényel. A nyelvi tervezés különböző szinteken és intézményekben történhet (l. Haarman 1998), de a nyelvi tervezés és ezen belül a terminológiastratégia – és minden stratégiai tevékenység – csak akkor lehet sikeres és eredményes, ha hivatalosan, államilag támogatottá válik, a központi stratégiai gondolkodás/tervezés/cselekvés/támogatás része. Sajnos nálunk ez a legmagasabb, kormányzati szintű támogatás elmarad, inkább egyetemeken, kutatóintézetekben, civil szervezetekben vagy a magánszektorban találkozhatunk ilyen tevékenységgel. Terminológiai adatbázisok pedig főképp a gazdasági és jogi szakterületen készültek eddig (Termin,⁷ IATE,⁸ SAPTerm,⁹ IUSTerm¹⁰).

A külhonban élő magyarok esetében azért különösen fontos a szaknyelvek helyzetét felmérni, mert az első világháborút lezáró békék következtében éppen a szaknyelvek, a szaknyelvi regiszterek sérültek a legjobban, e regisztert érintette leginkább az államnyelvek hatása. Ennek az az oka, hogy a legújabb szakszavak csak nehezen vagy egyáltalán nem jutottak el a külhoni régiókba és a peremvidékekre, így ezeket az ott élők kénytelenek voltak az államnyelvből pótolni. Ezen változtatni csak a rendszerváltás után lehetett, elsősorban azzal, hogy elkezdjük felmérni a környező országokban használt magyar szaknyelvek, szaknyelvi terminológia helyzetét. Ez nem befejezett munka, egyrészt mert folyamatos a változás, másrészt számos stratégiai/nyelvtervezési kérdésre is választ kell adni, de erre majd később térek vissza.

Mindenesetre szólnom kell arról a határtalanító nyelvi tervezésről is, amelyet a Termini kutatóhálózat tudósai valósítanak meg a külhoni régiókban kiépített kutatóintézetekben. A Hálózat célja a 2001. évi megalakulás óta ugyanaz: amikor a magyar nyelv szóba kerül a stratégiai döntések során vagy bármilyen összefüggésben, akkor ne csak a magyarországi magyar nyelvről gondolkodjunk, hanem a számos változattól összetevődő egyetemes magyar nyelvről, s az anyaországi magyarok ismerjék meg a környező országokban élő magyarok nyelvét is. Ezért kezdtük el gyűjteni, bővíteni a Termini szótár lexémáit. A szótár – Lanstyák István által alaposan kidolgozott minősítési rendszerével – alapja lehet a Kárpát-medencei szaknyelvi/terminológiai adatbázisoknak, mert egyszerre hét régióban mutatja be a terminusokat és példamondatokat, az azonosságokat és különbségeket, s ezáltal rávilágít a nyelvi problémákra is.

7 Az Igazságügyi Minisztérium koordinálta, célja az európai uniós joganyag magyarra fordításának támogatása volt, <https://eu-terminologia.im.gov.hu/>

8 Az Európai Unió terminológiai adatbázisa. <https://iate.europa.eu/home>

9 <http://www.sapterm.com/>

10 Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda Zrt. jogi és közigazgatási terminológiai adatbázisa.

3. A szaknyelvi regiszterekről – a terminológiai adatbázisok szükségességéről

Az oktatás szaknyelvével – de egyáltalán bármilyen szaknyelvi ismerettel – az iskolai szocializációs környezetben találkozunk először, azaz a közoktatásban. Ezt az időszakot nevezhetnénk a szaknyelvi ismeretek megalapozási fázisának is, ugyanakkor ebben az országonként eltérő 12–13 esztendőben a szaknyelv ismerete folyamatosan, tantárgyanként bővül, majd a felsőoktatásban teljeseedik ki. A köznevelésben (a külső régiókban a közoktatás terminust használják még mindig) a szaknyelvi tervezési feladatok kiterjednek **tannyelvpolitikára** és az **oktatástervezésre**. Itt szeretném felhívni a figyelmet arra, hogy egészen más kihívásoknak kell megfelelni a tannyelvpolitikával foglalkozóknak az anyanyelvű, az államnyelvű és az idegen nyelvű képzés megoldásainak tekintetében Magyarországon és a környező országok magyar nyelvű közösségeiben (Péntek 2005). Hasonlóan más-más nehézségekkel kell szembenézni az oktatástervezés során a külhoni régiókban, ahol a pedagógusok magyar szaknyelvi kompetenciájának fejlesztése is feladat, és a magyar nyelvű tananyagok, tankönyvek kiadása és használata is problémát jelenthet.

Az egyetemi dialektológiai órákon általában azt tanítják, hogy a magyar nyelvterület egységes, mindenki érti egymást, nincsenek olyan nagy különbségek az egyes nyelvváltozatok között, mint például a német nyelvterületen. Azonban ez a kijelentés nem egészen valós. Ha a tíz nagy nyelvjárási régiót vizsgáljuk meg, akkor a tájszavak tekintetében bőven találunk olyanokat, amelyek jelentése a távolabbi magyarlakta területeken ismeretlen. Hasonló a helyzet a szaknyelvek esetében is. Így tehát, ahogy erre a címben is utaltam, léteznek olyan különbségek a magyar–magyar kommunikációban, amelyek a megértést akadályozzák. Sokszor nem értik a laikusok, hogy milyen különbségekről beszélünk mi, nyelvészek, mint ahogy azt sem, hogy miért van szükség a Termini magyar–magyar szótárra és egyéb terminológiai adatbázisok létrehozására. Jogos persze az a kérdés, hogy mi ennek a haszna?

A terminológiai tevékenység eredményét, azaz az adatbázisokat a teljes magyar nyelvterület beszélői használhatnák (nemcsak az egyes szakmák képviselői) a mindennapokban a különböző nyelvi szintereken: az iskolai oktatásban, az egészségügyben vagy az anyanyelvi ügyintézés során a különböző hivatalokban (vö. Salamon 2014).

A különbségek okai pedig ismertek: a külhoni régiókban élő magyar nyelvhasználók több évtizedes elszigeteltsége, az anyanyelvi oktatás/képzés és a nyelvhasználati szinterek korlátozása eredményezte a magyar szaknyelvi regiszterek leépülését, a szaknyelvi terminusok hiányát és különbségeit.

4. A Termini magyar–magyar szótár

A tanulmányomban bemutatott nyelvi probléma elemzése kapcsán a napjainkban közel ötezer szócikket (4756) tartalmazó online adatszázad adataira támaszkodtam, amelyet *Termini magyar–magyar szótár*nak neveztünk el, s a hét külső régió nyelvváltozatainak

lexémáit tartalmazza. Többségében olyan kölcsönszavakat, amelyek a kisebbségi létből fakadóan és az államnyelvi hatás következményeként részei az ott élő kétnyelvű beszélő-közösségek nyelvi repertoárjának.¹¹ A szótár szorgos építői, s ezáltal a külhoni magyar nyelvváltozatok dokumentálói, a Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat tagjai.¹² A munkát évek óta az MTA Domus ösztöndíj nyertes pályázatainak keretében végezzük.

Régió/ország	A régió jelölése a szótárban	Régiós vonatkozású szócikkek száma
Erdély	Er	1239
Felvidék	Fv	1813
Vajdaság	Va	1016
Kárpátalja	Ka	797
Muravidék	Mv	719
Őrvidék	Öv	606
Dárvaszög	Hv	939
Magyarország	Hu	85

1. táblázat: Régiós vonatkozású szócikkek száma a Termini magyar–magyar szótárban

A szótár célja a határtalanítás, jelentősége abban rejlik, hogy az online felület segítségével a Kárpát-medencei magyarság megismerheti egymás nyelvváltozatait. A szótár lehetőséget ad az összehasonlításra, s többek között arra is, hogy rámutassunk, melyek azok a lexémák, amelyek a határon túli (ht) szókinsznek még részei, Magyarországon pedig napjainkra már marginalizálódtak. A szótár jelentősége abban rejlik, hogy közléstételével segítjük az egyes régiók nyelvváltozatainak jobb megismerését, és hozzájárulunk a külső régiókban élő magyarság nyelvi önbizalmának növeléséhez. A kutatómunka során éppen a webes felület folyamatos fejlesztésével¹³ és a szóanyag növekedésével láttuk, hogy adatbázisunk számos más szakterületen is hasznosítható: ilyen a lexikográfia, az etimológia, a kontaktológia, a terminológia stb. (Benő 2017; Szoták 2017, 2018).

5. Hat terminus – nyolc ország

A terminológiai különbségek bemutatására hat Magyarországon használt terminust választottam ki, és azt vizsgáltam meg, hogy az egyes régiókban ezeket a kifejezéseket használják-e, benne van-e a köztudatban, illetve ha nem használják, akkor milyen egyéb

11 Előfordulnak a szótárban közmagyar régiségek és az államnyelvtől független újabb szóalkotások is.

12 Drávaszögből Lehocki Anna (Glotta Nyelvi Iroda), Erdélyből Benő Attila (Szabó T. Attila Nyelvi Intézet), Felvidékről Lanstyák István (Gramma Nyelvi Iroda), Kárpátaljáról Márku Anita (Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont), Muravidékről Kolláth Anna (Imre Samu Nyelvi Intézet), Őrvidékről Szoták Szilvia (Imre Samu Nyelvi Intézet), Vajdaságból Vukov-Raffai Éva és Molnár Csikós László (Verbi Nyelvi Intézet).

13 A felület fejlesztője Juhász Tihamér.

terminusok fordulnak még elő ezeken kívül vagy ezek mellett. Olyan lexémákat választottam ki, amelyeket a mindennapokban gyakran használnak szakemberek, oktatók, diákok, szülők és laikusok. Igyekeztem úgy kijelölni a szavakat, hogy azok vertikálisan minden oktatási szintet érintsenek: *'közoktatás', 'általános iskola felső tagozata', 'tanmenet', 'középiskolai oktatás', 'záróvizsga', 'témavezető (tanár), a szakdolgozat irányítója'*.

Feltételezésem szerint a kiválasztott hat terminus megmutatja majd a külhoni régiók szaknyelvi sajátosságait, illetve az államnyelv közvetlen vagy közvetett hatását. Ezáltal látjuk majd a magyar–magyar kommunikációban fellépő különbségeket, amelyet nemcsak a nyelvi szétfejlődés és a fentebb már ismertetett egyéb tényezők okoznak, hanem az eltérő oktatási struktúrákból fakadó különbségek is. Ahhoz tehát, hogy a szavak mögé lássunk, ismernünk kell a környező országok oktatási rendszerét, amelybe az ott élő magyar iskolák is integrálódtak (erről bővebben: Bartha–Nádor–Péntek szerk. 2011).

Romániában – mint a legtöbb országban általában – az oktatás alapidokumentuma a Nemzeti Alaptanterv, a *Curriculum Național*. Erdélyben a 2012/2013-as tanévtől változott a közoktatás rendszere, hármas felosztás jellemzi. Az egyik változás az, hogy alapfokú oktatás része, annak alapozó osztálya lett az óvodai nevelés korábbi „nagycsoportja” (0 + I–IV.). Ezt követi vertikálisan az alsó középfok szakasza (V–VIII. osztály), majd a felső középfok, a középiskolai vagy líceumi oktatás (IX–XII. osztály), amelynek elméleti, humán és reál szakirányait különböztetjük meg, s a magyarországi gimnáziumi oktatásnak felel meg. A *liceum* teljesen megszokottá vált az erdélyiek nyelvhasználatában, és a táblázatból látjuk, hogy a románhoz is közelebb áll (Fóris-Ferenczi–Péntek 2011).

Erdély	Magyarország	román nyelvű etimológia
<i>egyetem előtti oktatás</i>	'közoktatás'	(< ro. <i>învățământ preuniversitar</i> 'ua.')
<i>gimnázium</i>	'általános iskola felső tagozata'	(< ro. <i>gimnaziu</i> 'ua.')
<i>kalendarisztikus terv</i>	'tanmenet'	(< ro. <i>plan calendaristic</i> 'ua.')
<i>koordinátor, koordináló tanár</i>	'témavezető (tanár), a szakdolgozat irányítója'	(< ro. <i>profesor coordonator</i> 'ua.')
<i>licencvizsga</i>	'záróvizsga'	(< ro. <i>examen de licență</i> 'ua.')
<i>liceumi oktatás</i>	'középiskolai oktatás'	(< ro. <i>învățământ liceal</i> 'ua.')

2. táblázat: Az oktatási terminusok változatai Erdélyben, Romániában

Szlovákiában a közoktatási rendszer alapját az *'alapiskolai intézményhálózat'* képezi, amely kilencéves. Az általános iskola I–IV. osztálya képezi az *'alapfokú oktatás'*-t, tehát ez az *'alapiskola alsó tagozata'*, majd az V–IX. osztály következik, ami az *'alapiskola felső tagozata'* (Fodor 2015).¹⁴

14 Fodor Attila Esettanulmány a magyar nyelvű oktatás lehetőségeiről: Szlovákia (Felvidék) című előadása elhangzott az Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet Komáromban (Szlovákiában) Magyar nyelvű okta-

Felvidék	Magyarország	szlovák nyelvű etimológia
<i>közoktatás</i>	közoktatás	(< szlk <i>všeobecné vzdelávanie</i> 'ua')
<i>ötthől kilencig / alapiskola felső tagozata</i>	'általános iskola felső tagozata'	(< szlk <i>základná škola</i> 'ua')
<i>tanterv</i>	'tanmenet'	(< szlk <i>učebný plán</i> 'ua')
<i>konzulens, témavezető, témavezető tanár</i>	'témavezető (tanár), a szakdolgozat irányítója'	(< szlk <i>školiťel</i> iskolázó 'ua')
<i>záróvizsga/államvizsga</i>	'záróvizsga'	(< szlk <i>štátnice</i> 'ua')
<i>középiskolai oktatás</i>	'középiskolai oktatás'	(< szlk <i>stredná škola</i> 'ua')

3. táblázat: Az oktatási terminusok változatai Felvidéken, Szlovákiában¹⁵

„A teljes középfokú általános műveltség (felső szekunder) az, amit a tanuló a leg-
alább négyéves, de legfeljebb nyolcéves oktatási programú gimnáziumi képzés utolsó
évfolyamának sikeres elvégzésével szerez meg (SZOT 2014: 20).”¹⁶ A terminusok tekin-
tetében azt tapasztaljuk, hogy a felvidéki szóhasználat tér el legkevésbé a magyarországi-
tól.

Szerbiában a közoktatást az oktatási és nevelési rendszer alapjairól szóló törvény
szabályozza (*Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja*), s elmondható, hogy a
szerb iskolarendszer nagy hasonlóságot mutat a miénkkel. Az általános iskola végén a
tanulóknak záróvizsgát kell tenniük, s ennek eredménye alapján nyernek felvételt a kö-
zépiskolákba, azaz a gimnáziumba, szakiskolába vagy szakközépiskolákba (Gábrity 2011:
133).

Vajdaság	Magyarország	szerb nyelvű etimológia
<i>közoktatás, alap- és középfokú oktatás</i>	közoktatás	(< szerb <i>obrazovanje</i> 'oktatás')
<i>felső/főlsők</i>	'általános iskola felső tagozata'	(< szerb <i>viši razredi</i> 'felső tagozat')
<i>évi terv / fő tanterv</i>	'tanmenet'	(< szerb <i>godišnji plan</i> 'éves terv')
<i>mentor</i>	'témavezető (tanár), a szakdolgozat irányítója'	(< szerb <i>mentor</i> 'ua')
<i>diplomavizsga</i>	'záróvizsga'	(< szerb <i>diplomski ispit</i> 'ua')
<i>középiskola</i>	'középiskolai oktatás'	(< szerb <i>srednje obrazovanje</i> 'ua')

4. táblázat: Az oktatási terminusok változatai Vajdaságban, Szerbiában

tás a Kárpát-medencében – a jövő dilemmái címmel rendezett szakmai konferenciáján 2015. május 27-én.

15 http://www.torvenytar.sk/pdfRules/1486049010_377_2014.pdf (Letöltés: 2018. november 23.)

16 A Szlovák Köztársaság oktatási törvénye: http://www.torvenytar.sk/pdfRules/1486049010_377_2014.pdf (Letöltés: 2018. december 10.)

Drávaszög	Magyarország	horvát nyelvű etimológia
<i>oktatás</i>	közoktatás	(< hrv <i>obrazovanje</i> 'ua')
<i>felső tagozat</i>	'általános iskola felső tagozata'	(< hrv <i>predmetna nastava</i> 'ua')
<i>ütemezés</i>	'tanmenet'	(< hrv <i>nastavni kalendar</i> 'ua')
<i>mentor</i>	'témavezető (tanár), a szakdolgozat irányítója'	(< hrv <i>mentor</i> 'ua')
<i>záróvizsga</i>	'záróvizsga'	(< hrv <i>završni ispit</i> 'ua')
<i>középiskola</i>	'középiskolai oktatás'	(< hrv <i>srednjoškolsko obrazovanje</i> 'ua')

5. táblázat: Az oktatási terminusok változatai Drávaszögben, Horvátországban

A horvát oktatási rendszer a miénkhöz hasonlóan az alapfokú oktatást szintén nyolc évben határozza meg: ennek első négy éve az '*alsó tagozat*' egy tanítóval, a második négy éve a '*felső tagozat*', amelyben több tanár tanítja a különböző tantárgyakat. A középiskolai oktatás szintén a magyarországihoz hasonló rendszerű. A gimnáziumoknak több típusa alakult ki (általános, idegen nyelvi, természettudományos és humán képzést biztosító), amelyek mind a felsőfokú továbbtanulásra készíteneek fel. Az érettségit adó szak-középiskolák kínálata is sokszínű: megtaláljuk az üzleti, kereskedelmi iskolákat (négy-éves vagy hároméves), a technikumokat, az ipari jellegű szakközépiskolákat egyaránt.

Muravidék	Magyarország	szlovén nyelvű etimológia
<i>általános iskolai oktatás</i>	közoktatás	(< szlo <i>javno šolstvo</i> 'ua.')
<i>triád/trimeszter</i>	'általános iskola felső tagozata'	(< szlo <i>osnovna šola, zadnji trimester</i> , általános iskola, utolsó harmad')
<i>éves terv</i>	'tanmenet'	(< szlo <i>letna priprava</i> , 'éves előkészület'); a <i>priprava</i> órávázlatot is jelent, kölcsön-szó is a Mv magyarban (<i>učna priprava</i>)
<i>mentor</i>	'témavezető (tanár), a szakdolgozat irányítója'	(< szlo <i>mentor</i> 'ua.')
<i>záróvizsga</i>	'záróvizsga'	(< szlo <i>zaključni izpit</i> 'ua.')
<i>középiskolai oktatás</i>	'középiskolai oktatás'	(< szlo <i>srednjoškolsko izobraževanje</i> 'ua.')

6. táblázat: Az oktatási terminusok változatai Muravidéken, Szlovéniában

Szlovéniában kilencosztályos az általános iskola, s ez a kilenc év három harmadra van osztva, amelyet '*triád*'-nak vagy '*trimeszter*'-nek neveznek. Az '*általános iskola*'-nak megfelelő kifejezés azonban nincs a muravidéki magyarban, de a magyarországi kapcsolatok eredményeképpen ismerik az oktatási szakemberek, azonban az eltérő oktatási struktúrák miatt nem jellemző a használata (az általános iskolára gyakori a szlovén köl-

csönszó, az *’osnovna’* is). A második *triád* vagy *trimeszter* a IV. osztálytól kezdődik, s ekkor vezetik be a jelentősebb változásokat is (pl. a szlovén² megszűnése). A trimeszteres bontás miatt a magyar¹ tanításában használt magyarországi felső tagozatos könyveket VI. osztályban kezdik bevezetni (a magyarországi V. osztályossal kezdenek, aztán hetedikben a hatodikosat, és így tovább (Kolláth 2017: 37–48).

Ukrajnában az óvodai nevelést az *’általános középfokú képzés’* követi, amely jelenleg 12 osztályos. „Fő típusa az általános háromfokozatú szakközépiskola. Az I. fokozat az elemi iskola, a II. fokozat az alapiskola (azaz általános iskola), a III. fokozat a felsőbb osztályok, ami tulajdonképpen a középiskolai szint.” Az általános középiskola mellett az oktatási törvény más típusú közép szintű oktatási intézményt is megnevez:

- gimnáziumot (humán szakirányú, II–III. fokozatú oktatási intézmény)
- líceumot (III. fokozatú, természettudományi, technikai és szakirányú képzést nyújtó oktatási intézmény) (Orosz et al 2011: 233).

Így az általános iskola felső tagozata Ukrajnában tulajdonképpen a II. fokozatnak felel meg, de épp ilyen terminus nincs az ukránban, ezért itt egy lexikai hiány áll fenn. Hasonló a helyzet a középiskolai oktatás esetében is, amelynek szigorúan véve a líceumi oktatás feleltethető meg, hiszen a líceumok szolgáltatják az *’általános középfokú képzés’* III. fokozatát, de tulajdonképpen a gimnáziumok – amelyek II–III. fokozatú oktatási intézmények (V–XII. osztály) – III. fokozata szintén a magyarországi középiskolai oktatásnak feleltethető meg.

Kárpátalja	Magyarország	ukrán nyelvű etimológia
<i>egyetem előtti oktatás</i>	közoktatás	(< ukr <i>загальна середня освіта</i> ’ua’)
<i>gimnáziumi alsó osztályok / általános középiskola II. fokozata</i>	’általános iskola felső tagozata’	(<ukr <i>загальноосвітня школа II. ступеня</i> ’ua’)
<i>kalendarisztikus terv</i>	’tanmenet’	(< ukr <i>календарний план</i> ’ua’)
<i>koordinátor, koordináló tanár</i>	’témavezető (tanár), a szakdolgozat irányítója’	(< ukr <i>науковий керівник</i> ’ua’)
<i>licencvizsga</i>	’záróvizsga’	(< ukr <i>державний іспит</i> ’ua’)
<i>líceumi oktatás / általános középiskola III. fokozata</i>	’középiskolai oktatás’	(< ukr <i>загальноосвітня школа III. ступеня</i>)

7. táblázat: Az oktatási terminusok változatai Kárpátalján, Ukrajnában

Az osztrák iskolarendszerbe (*Bildungssystem*)¹⁷ a gyerekek hatéves koruk után lépnek be. Az elemi iskola (I–IV. osztály, *Volksschule*) felel meg a nálunk ismert alsó tagozat-

¹⁷ <https://www.bildungssystem.at/> (Letöltés: 2018. november 14.)

nak. A felső tagozat (V–VIII. osztály) elnevezése megváltozott, a 2015/16-os tanévtől a korábbi 'Hauptschule' helyett a 'Neue Mittelschule' elnevezést vezették be. Őrvidék a legjobb példája annak a folyamatnak, amely jelen esetben a magyar oktatási szaknyelvi regiszter visszaszorulását mutatja. A közösség azon tagjai (azaz a pedagógusok), akik aktívan részt vesznek oktatási folyamatban, azok ismerik a magyarországi terminusokat az intézmények közötti kapcsolatok és magyar gyökereik miatt (mert Magyarországon születtek és jártak iskolába, s aztán települtek át). A mindennapokban az államnyelvi kontaktuselemek használata a gyakoribb, mert az őrvidéki autochton népcsoport aktív szülői feladatokat gyakorló tagjai azokat ismerik.

Burgenland	Magyarország	német nyelvű etimológia
<i>közzoktatás</i>	közzoktatás	(<ném <i>Bildung</i> 'képzés')
<i>Neue Mittelschule</i>	'általános iskola felső tagozata'	(<ném <i>Neue Mittelschule</i> ¹⁸ 'ua')
<i>tanmenet</i>	'tanmenet'	(<ném <i>Lehrplan</i> 'tanterv')
<i>konzulens</i>	'témavezető (tanár), a szakdolgozat irányítója'	(<ném <i>Konzulent, Betreuer</i> 'ua')
<i>záróvizsga</i>	'záróvizsga'	(<ném <i>Abschlussprüfung</i> 'ua')
<i>gimnázium</i>	'középiskolai oktatás'	(<ném <i>Mittelschule</i> 'ua')

8. táblázat: Az oktatási terminusok változatai Burgenlandban, Ausztriában

6. Továbbgondolásra

A határtalanítás folyamata, a nyelvi közeledés folyamata napjainkban nem zárult le, a társadalomtudományok újabb területein is megjelenít, s mindenképpen a magyar nyelv-tudomány egyik kiemelkedő feladatává vált (Tolcsvai 2013: 379). A fentiekben arra mutattam rá, hogy kisebbségi létben a szaknyelvi regiszterek voltak kitéve legnagyobb mértékben a nyelvi visszaszorulásnak, ezek a regiszterek különfejlődtek az anyaországitól, és hatott rájuk minden környező ország államnyelve. A határtalanítás, a nyelvi közeledés folyamatában fontos feladata van a szakmának és a döntéshozóknak, amely helyzetfelmérésre alapozó korpusztervezési feladatokat jelent, valamint további státusztervezési és presztízstervezési tennivalókat a szaknyelvek használata tekintetében. Az anyanyelv ismerete akkor teljes, és kognitív szempontból akkor jelenthet biztos alapot, ha abba beletartozik a szaknyelvek regisztereinek ismerete is. Egy nyelv akkor versenyképes, ha funkcióját minden területen képes betölteni, s egy-egy nyelv beszélői akkor sikeresek a munkaerőpiacon, ha anyanyelvük regisztereit birtokolják, és magas kompetenciával beszélnek. Az oktatás szaknyelvének ismerete – de minden más szaknyelvi regiszteré is –

18 2012-ben vezették be kísérleti jelleggel, a 2015/16-os tanévtől minden korábbi Hauptschule Neue Mittelschuleként működik tovább. Ez a magyar oktatási rendszerben az általános iskola felső tagozatának feleltethető meg.

tehát az egyén sikerességét növeli a munkában és az élet minden területén, ezért sürgető feladat a terminológiastratégia kidolgozása és az abban foglaltak – köztük a terminológiai adatbázisok létrehozása és fejlesztése – megvalósítása.

Irodalom

- Balázs Géza 2001. *Magyar nyelvstratégia*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.
- Bartha Csilla – Nádor Orsolya – Péntek János (szerk.) 2011. *Nyelv és oktatás kisebbségben. Kárpát-medencei körkép*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Benő Attila 2017. Termini – az internetes magyar–magyar szótár és adatbázis. In: Fábian Zsuzsanna (szerk.) *Szótárírás a Kárpát-medencében. A magyar és a szomszédos országok többségi nyelveinek kétnyelvű szótárjai*. Lexikográfiai füzetek 8. 209–228.
- Benő Attila – Péntek János (szerk.) 2011. *A Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat 10 éve*. Dunaszerdahely–Kolozsvár: Gramma–SZTANYI.
- Fodor Attila 2015. Esettanulmány a magyar nyelvű oktatás lehetőségeiről: Szlovákia (Felvidék) (kézirat)
- Fóris Ágota 2011. A magyar terminológia-politika elvei, a gyakorlat és az elmélet viszonya. In: Hires-László Kornélia – Karmacs Zoltán – Márku Anita (szerk.) *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban. A 16. Élőnyelvi Konferencia előadásai*. Budapest–Beregszász: Tinta Könyvkiadó – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Intézete. 421–428.
- Fóris Ágota 2017. A magyar terminológia-politikáról és stratégiáról. In: Benő Attila – Gúti Erika – Juhász Dezső – Szoták Szilvia – Terbe Erika – Trócsányi András (szerk.) *Tudományköziség és magyarságtudomány a nyelvi dimenziók tükrében*. Törökbálint: Termini Egyesület. 126–135.
- Fóris Ágota – Bölcskei Andrea (szerk.) 2018. *Terminológiastratégiai kihívások a magyar nyelvterületen*. Budapest: L'Harmattan–MANYSI.
- Fóris Ágota – Bölcskei Andrea 2018. Ajánlások a magyar terminológiastratégiához. In: Fóris Ágota – Bölcskei Andrea (szerk.) *Terminológiastratégiai kihívások a magyar nyelvterületen*. Budapest: L'Harmattan–MANYSI. 140–164.
- Fóris-Ferenczi Rita – Péntek János 2011. A romániai magyar közoktatás, különös tekintettel az oktatási nyelv(ek)re. In: Bartha Csilla – Nádor Orsolya – Péntek János (szerk.) *Nyelv és oktatás kisebbségben*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 73–133.
- Gábrity Molnár Irén 2011. Magyar nyelvű oktatás a Vajdaságban. In: Bartha Csilla – Nádor Orsolya – Péntek János (szerk.) *Nyelv és oktatás kisebbségben*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 133–185.
- Haarman, Harald 1998. Nyelvi tervezés egy általános nyelvelmélet fényében: módszertani keret. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.) *Nyelvi tervezés. Tanulmánygyűjtemény*. Budapest: Universitas. 67–86.
- Kiss Jenő 2012. A nyelvstratégia nyelvészeti megalapozásának fontossága. In: Eplényi Kata – Kántor Zoltán (szerk.) *Térvesztés és határtalanítás. A magyar nyelvpolitika 21. századi kihívásai*. Budapest: Nemzetpolitikai Kutatóintézet–Lucidus Kiadó. 32–43.

- Kolláth Anna 2017. A magyar tantárgyi oktatása a muravidéki kétnyelvű általános iskolákban. In: Gróf Annamária – Kolláth Anna – Szoták Szilvia (szerk.) *Szélrózsza*. Budapest: Termini Egyesület. 37–48.
- Kontra Miklós 2010. *Hasznos nyelvészet*. Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet.
- Lanstyák István 1995. A magyar nyelv központjai. *Magyar Tudomány* 40. évf. 10. szám 1170–1185.
- Orosz Ildikó – Beregszászi Anikó – Csernicskó István – Bátyi Szilvia 2011. A magyar oktatás Kárpátalján. In: Bartha Csilla – Nádor Orsolya – Péntek János (szerk.) *Nyelv és oktatás kisebbségben*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 213–179.
- Salamon Boróka Emese 2014. Kódváltás és nyelvkölcsönzés a romániai hivatalok magyar ajkú önkormányzatainál. In: Fedinec Csilla – Szoták Szilvia (szerk.) *Közösség és identitás a Kárpát-medencében*. Budapest: Balassi Intézet – Márton Áron Szakkollégium. 364–385.
- Péntek János 2005. Tanulások – szentencia nélkül. In: Kontra Miklós (szerk.) *Sült galamb? Magyar egyetemi tannyelvpolitika*. Somorja–Dunaszerdahely: Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó. 239–246.
- Szoták Szilvia 2011. Gondolatok egy magyar nyelvstratégia szempontrendszerének kidolgozásához. *Hungarológiai Évkönyv* XII/1. Pécs: Dialóg Campus Kiadó. 251–259.
- Szoták Szilvia 2011. Az osztrák oktatási rendszer és a kisebbségi magyar oktatás. Bartha Csilla – Nádor Orsolya – Péntek János (szerk.) 2011. *Nyelv és oktatás kisebbségben. Kárpát-medencei körkép*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 317–353.
- Szoták Szilvia 2017. A Termini magyar–magyar szótár burgenlandi gyakorlati példái. In: Fábián Zsuzsanna (szerk.) *Szótárírás a Kárpát-medencében. A magyar és a szomszédos országok többségi nyelveinek kétnyelvű szótárjai*. Lexikográfiai füzetek 8. 228–241.
- Szoták Szilvia 2018. A Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat terminológiai tevékenysége – A Termini magyar–magyar szótár jogi vonatkozásai. In: Szabó Miklós (szerk.) *Magyar Jogi Nyelv*.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2013. A határtalanítás az Osiris idegen szavak szótárában és a szókészlet. *Magyar Nyelvőr* 137. évf. 4. szám 379–398.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2017. Az anyaország és a külső régiók, a határtalanítás. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.) *A magyar nyelv jelene és jövője*. Budapest: Gondolat Kiadó. 150–163.

A IUSTERM JOGI ÉS KÖZIGAZGATÁSI TERMINOLÓGIAI ADATBÁZIS HÁTTÉRMUNKÁLATAINAK TAPASZTALATAIRÓL

TAMÁS DÓRA MÁRIA

Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda, ELTE BTK FTT

E-mail: tamas.dora@offi.hu

tamas.dora@caesar.elte.hu

IUSTerm Terminological Database of Law and Public Administration: a Glimpse Behind the Scenes. This study aims to present the achievements of the work done at the Hungarian Office for Translation and Attestation Ltd. during the initial phase of the elaboration process of the Termbase for terms of law and public administration, called IUSTerm, by offering an insight into the perspective of the terminological approach and the characteristics of the terminology of law and public administration.

Keywords: terminology, concept-orientation, termbase, terminology manager, terms of law and public administration

1. Bevezetés

A terminológiai adatbázisok a tudásmenedzsmenten belül a tudástranszfer eszközei, mert a terminológiai adatok rendezett tárolásával és közzétételével alkalmasak arra, hogy az ellenőrzött szaknyelvi ismeretek összegyűjtését és átadását megvalósítsák. Az anyanyelven és idegen nyelven rögzített adatok a szakfordítások elkészítését meggyorsítják, minőségét emelik. Hasznosak a terminológiai politikai célok megvalósításában, hiszen használatukkal elősegíthető az anyanyelvi jogok gyakorlása egy adott nemzet, nyelvi kisebbség és nemzetiségek számára (Fóris 2011, Tamás 2011, Fóris–Tamás 2018). A leíró vagy előíró jelleggel készült változataik egyaránt lehetőséget teremtenek a szakértők közti közmegegyezéssel elfogadott, a szakmai kommunikációt megkönnyítő egységes szakszóhasználatra. A terminológiai adatbázisokat kifejezetten ebből a célból, a terminológiai adatok tárolására fejlesztették ki körülbelül az 1980-as évek végétől kezdve, felépítésük összhangban van a nemzetközileg elismert és alkalmazott terminológiai elvekkel és módszerekkel (például a svájci Termdat terminológiai adatbázis alapjait 1987-ben fektették le¹).

1 https://www.bk.admin.ch/dam/bk/en/dokumente/terminologie/TERMDAT-Leitfaden_Deutsch_2018-02.pdf

2. A terminológiai megközelítés

A hazai közéletben és köznyelvben a terminológia fogalma még kevésbé ismert. Még inkább igaz ez a terminológusszakmára. Szakmai körökben ugyanakkor az utóbbi egy évtizedben jelentős változások történtek. Ebben közrejátszottak a piaci igények, az elméleti gondolkodást megalapozó publikációk és a terminológia megjelenése az oktatásban.

A terminológia a fordítóképzésben sokáig nem volt önálló tantárgy (Klaudy 2017), az ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszék fordító- és tolmács-mesterképzésein 2009-től jelent meg a nyelvspecifikus gazdasági és jogi terminológia gyakorlati kurzusként másodéves hallgatók számára, és a szakdolgozatok részeként követelménnyé vált egy terminológiai szójegyzék készítése, majd 2012-től bevezető előadás-sorozat indult az általános terminológiai ismeretekről. Még 2011 szeptemberében elindult az első terminológus-mesterképzés a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészettudományi Karán (Fóris 2012, 2013), majd 2015-ben a gazdasági és jogi szakfordító és terminológus szakirányú továbbképzés az ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszékén.

Számos kérdés merül fel abból a szempontból, hogy mit és hogyan érdemes oktatni, átadni. A gyors ütemű fejlődés által befolyásolt szakmai életünkben a terminusok és fogalmak idővel változhatnak, ezért az oktatás kizárólagos célja nem lehet a célnyelvi ekvivalensek tanítása, hanem szükség van a gyakorlatban hasznosítható terminológiai elvek és módszerek bemutatására, amelyek később a nyelvi közvetítőknek gyakorlati munkájuk elvégzéséhez eszközt, fogódzót adnak a kezükbe. Éppen ezért fontos a terminológiai szemléletmód elsajátítása a kezdő és a gyakorló szakemberek számára egyaránt. A terminológiai szemléletmód részét képezi a fogalomközpontú megközelítés, a fordítás-orientált terminológia módszerei közül a terminusok harmonizálása, egységesítése és szabványosítása, a terminológiamenedzsmenten belül az adatkezelés módjai és a terminológiai adatbázisok használatának ismerete.

2.1. A terminológia értelmezése

A terminológiát gyakran kizárólag egy adott szakterület terminusainak gyűjteményeként értelmezik, esetleg leegyszerűsítve a szaknyelvkutatás vagy a lexikográfia területéhez sorolják. Ezen változatok egyike sem fedti teljes mértékben a valóságot. Igaz ugyan, hogy a terminológia a szaknyelvkutatás és a lexikográfiával egyaránt rendelkezik azonos vizsgálati tárggyal, azaz a szakszókincset elemzi, de a három terület kiindulópontja különbözik egymástól. A szaknyelvkutatás a szaknyelveket (szakszókincset, grammatikai szerkezeteket, stílust stb.) nyelvészeti rendszerező megközelítéssel vizsgálja, a lexikográfia a szakszókincs feldolgozása és a szótárszerkesztésben a nyelvi jelet és a jelentést helyezi a középpontba, míg a terminológia a wüsteri alapelvekre építve a fogalmi rendszerhez illeszkedő terminusokat és azok fogalmi és terminológiai rendszerét elemzi, és eközben nem tekintet el a nyelv és a szakismeretek egységétől (lásd Soglia 2002: 10).

A bizonytalanságok oka, hogy viszonylag fiatal tudományágról van szó, a modern terminológia kezdetei az ún. terminológiai iskolák kialakulásához fűződnek, amelyek a

XX. század 30-as éveiben alakultak ki. A legismertebb ezek közül a bécsi, amelynek tagja a modern terminológia atyjának tekintett Eugen Wüster (1931). A modern terminológiában napjainkban különböző irányzatokat lehet megkülönböztetni, a hagyományos nyelvészeti mellett megtalálható a fordításorientált és a nyelvpolitikai irányzat is (Soglia 2002: 14). A modern terminológia ma az alkalmazott nyelvtudomány önálló diszciplínája.

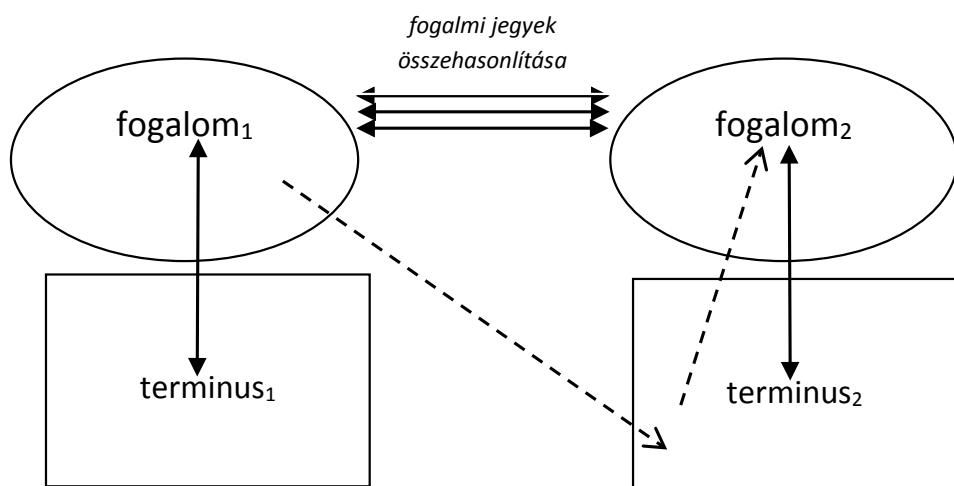
A terminológiát angol nyelvű szakirodalomban hármas értelmezésben használják, azaz a „*terminológia*: (1) terminusok, fogalmak és azok viszonyának vizsgálata; (2) terminusok gyűjtésére, leírására, bemutatására, valamint osztályozására és képzésére alkalmazott eljárások és módszerek összessége; (3) egy meghatározott tárgykör logikai rendszeréhez illeszkedő rendszerezett terminusok összessége” (Fóris 2005: 37). A terminológia hármas értelmezését (elmélet, módszertan és szógyűjtemény) feloldandó Wüster hatására megjelenik a *terminológiatan* (*Terminologielehre*) elnevezés is, amely a mai napig német nyelvterületen használatos. A magyar szakirodalomban mindkét változat előfordul, azaz a terminológia használatos hármas értelmezésben és az elmélet elkülönített megnevezésével (mint terminológiatan) egyaránt. Azt, hogy e kérdéskör érdeklődésre tart számot, jelzi Kis (2008) cikke, aki a terminológia különböző értelmezéseit körüljárva definiálja azt.

A fentiekből következően a terminológusszakma beazonosítása és behatárolása is nehézségekbe ütközik. A terminológus vagy terminológiamenedzser olyan a nyelvi szolgáltatások területén tevékenykedő szakember, aki a terminológia elméleti ismereteivel és gyakorlati módszereivel tisztában van, és a terminológia feldolgozását segítő nyelvtechnológiai segédeszközök használatában járatos. A gyakorlatban gyakran koordinátorként működik, hiszen egy személy önmagában aligha lehet képes az összes szakterület és nyelv lefedésére, továbbá nagy mennyiségű adat megbízható és aprólékos kidolgozására, amely magas szinten kvalifikált tárgyi és nyelvi szakértőt kíván. Éppen ezért munkája ritkán „one-man-show”, sokkal inkább csapatmunka eredménye (Picht 2010). Ez nem jelenti azt, hogy a terminológus ne rendelkezzen olyan nyelvi vagy tárgyi ismeretekkel, amelyek munkáját jelentősen megkönnyítik. A terminológus (vagy terminológiamenedzser) koordinátori-menedzseri szerepén túlmenően a vállalaton belül vagy külső tanácsadóként részt vesz a vállalati stratégia terminológiai oldalának kidolgozásában, amihez szükséges az igények felmérése, a megfelelő szoftver kiválasztása, fejlesztése, a szakszókincsre vonatkozó nyelvi adatok kezelése, rögzítése és közzététele. A megbízhatóság érdekében felügyeli a terminológiai elvek és módszerek alkalmazását, érvényesülését, továbbá gondoskodik az adatok karbantartásáról és célzott frissítésekről, igény szerint továbbképzésekről, gyakoronokok felügyeletéről. Tehát a mai értelemben vett terminológus komplex feladatkört lát el, nem csupán a szakszókincs elemzésével foglalkozik (Tamás 2015).

2.2. A fogalmi összehasonlítás folyamata

A hármas értelmezésben – elmélet, módszertan és szógyűjtemény – használt terminológia központi kategóriája a fogalom, és ebből következően a fogalomközpontú szemlélet-

mód, ami a terminológiai szemléletmód alapját képezi. A fogalomalapú megközelítés a lexikográfiával ellentétben nem a nyelvi jelek és a jelentés, hanem a fogalmak vizsgálatából indul ki egy adott tárgykörön belül. Ennek értelmében elsőként a fogalom jellemzőit kell feltérképezni. A fogalmak definíciókban, magyarázatokban jelennek meg, éppen ezért a tulajdonságok megismerése definíciók keresésével vagy alkotásával valósulhat meg, ez utóbbi esetben több, ismeretekben gazdag kontextus megismerése révén. Csak ezt követően érdemes a terminusokat a fogalmakhoz hozzárendelni (lásd 1. ábra). A fogalmi összehasonlítás célja a fogalmak közti különbségek megismerése a fogalmi egyenértékűség, azaz az ekvivalencia megállapításához (Fóris 2005: 94–98, Tamás 2014a: 21–34, Tamás 2017a: 19–22). Amikor azt állítjuk, hogy a terminusokat nem fordítjuk, hanem megfeleltetjük egymással, akkor ez pontosan ezt a szemléletmódot tükrözi. A fogalom megismerése pedig eleve orientálja a választást a terminusok szintjén. Ez is azt mutatja, hogy a szaktárgyi tudás a terminológiában központi szerepet játszik.

1. ábra: A fogalmi összehasonlítás folyamata (Tamás 2017a: 19)

A fogalmi összehasonlítás lényege az egyedi fogalmi jellemzők megkeresése a közös és a megkülönböztető jegyek megállapítása érdekében, hogy a fogalmakat el lehessen határolni egymástól. Az összehasonlítás történhet egy vagy több nyelven, egy vagy több ország fogalmai között, ennek különböző metszetei léteznek (egy ország: egy nyelv, egy ország: több nyelv, több ország: egy nyelv, több ország: több nyelv). Az egynyelvű és az egy ország társadalmi rendszerén belüli fogalmi összehasonlításra példa lehet a magyar jogrendszer két jogintézményének összevetése, a *kártérítés* és a *kártalanítás* polgári jogi fogalma, amelyek között a fő megkülönböztető jegy, hogy míg a *kártérítés jogellenes magatartás*, addig a *kártalanítás jogszerű magatartás* következménye. A többnyelvű és több ország közötti fogalmi összehasonlításra példa lehet a *kabinet* terminus. A köznyelvben

előfordul, hogy a *kormány* és *kabinet* terminusokat szinonimaként kezelik, de a *kabinet* Magyarországon hagyományosan a *kormány* segédszervei közé tartozik (például *Nemzetbiztonsági Kabinet*). Országunként eltérő lehet, hogy a *kabinet* milyen viszonyban áll a *kormány*nal, ezért érdemes ezt minden esetben megvizsgálni (például az Egyesült Királyságban a *cabinet* végrehajtói, míg az Egyesült Államokban tanácsadói funkciókat lát el; Németországban a *Kabinet*, azaz a szövetségi kabinet a szövetségi kormány tagjaiból áll, tagjai a szövetségi kancellár és a szövetségi miniszterek) (Tamás 2015: 52, 2017a: 19, 60).

A terminológiai adatbázisokban, éppen a fentiek miatt, a terminus mellett a fő adatmező kategóriák a definíció és az ekvivalencia. Az ekvivalencia-adatmezőtípus tartalmazza azoknak a megkülönböztető jegyeknek a leírását, amelyek segítségével a különböző fogalmak elhatárolhatók egymástól. Ennek az adatmezőtípusnak a fő funkciója, hogy információt szolgáltatson az ekvivalencia szintjéről és eseteiről. Az ekvivalenciaszintek (teljes, részleges ekvivalencia és ekvivalencia hiánya) és az -esetek (átfedés, rész-egész viszony) a fogalmi összehasonlítás eredményei alapján állapíthatók meg (Arntz 2001: 104; Arntz et al. 2009: 153). A teljes ekvivalenciára példa lehet az *egyhangúlag* és angol nyelvű ekvivalense *unanimity* (Tamás 2017a: 54), a részleges ekvivalenciára az *ügyvéd* és az *bar-rister/sollicitor* (1 terminus: 2 terminus) mint az Anglia és Wales jogrendszeréből származó megfelelők, míg az ekvivalencia hiánya elsősorban kulturális eredetű reáliáknál (*macaron, tiramisù*), a társadalmi rendszerek különbözőségéből származó országspecifikus fogalmaknál (*Companies House* mint cégnyilvántartó hivatal) és hamis barátoknál (*farmer-farmer* magyarul mint ruhadarab és angolul mint gazdálkodó) fordulnak elő. A fogalmi összehasonlítás és az ekvivalenciaviszonyok tisztázása eredményeképpen állapítható meg, hogy a terminus-terminus, terminus-funkcionális ekvivalens (analóg fogalom) találat vagy egy újonnan megalkotandó terminusjelölttel állunk-e szemben. Egy újonnan megjelenő terminus és fogalom esetén a szakmailag megfelelő ekvivalens kiválasztásakor az egyedi fogalmi megkülönböztető jegyek, a fogalmak közötti ekvivalenciaviszonyok, a fogalmi hálóban való elhelyezkedés segít a döntést megalapozni, hogy a nyelvünkben az új terminusjelölt milyen alakot öltjön, és azon belül milyen eljárást érdemes a terminusalkotási szempontokat figyelembe véve (például tömörség, transzparencia) alkalmazni (Tamás 2015: 53). A terminusalkotási eljárások közé tartoznak hagyományosan a szókölcsonzés és tükörfordítás, gondos nyelvtervezéssel a célnyelvnek megfelelő terminus alkotása, parafrázis (Arntz et al. 2009: 157). Az új szó képzése megvalósulhat akár meglévő szavak újraértelmezésével, azaz terminologizációjával is (például *egér, tűzfal, felhő*). Mielőtt azonban új terminusjelöltet alkotnánk, érdemes meggyőződni arról, hogy valóban nem létezik-e az adott fogalomra a szakemberek által már alkalmazott és elfogadott terminus.

A fordítói gyakorlatban a fogalmi összehasonlítás elvégzése általában egy ekvivalensnek feltételezett terminus megkeresésével indul, majd annak értelmezésével folytatódik. A feltételezett ekvivalensre érdemes definíciót keresni, amely egyéb segédeszközök hiányában legegyszerűbben a keresőmotorba beírt „define:” operátorral oldható meg. Ezt

az alternatív útvonalat az 1. ábrán a szaggatott vonal jelzi. A gyakorlatban a jog és a közigazgatás területén a terminusok definícióinak megkeresése jogszabályokban, hivatalos honlapokon vagy szakmai publikációkban, a megbízható definíciók alkotása, a fogalmak összevetése és a következtetések levonása korántsem egyszerű, kihívásoktól mentes feladat. Éppen ezért a megbízhatóság, a minőség és az időmegtakarítás szempontjából az adatok terminológiai adatbázisban való rögzítése megoldást jelent.

2.3. A jogi terminológia jellemzőiről

A jogi terminológia sajátos, behatárolható jellemzőkkel rendelkezik (Tamás 2017a: 15–24, Tamás 2018c):

- naprakészség: a jogi fogalmak és terminusok tárgyánál fogva kiszolgáltatott a társadalmi jelenségek folyamatos változásának;
- verbalitás: a jogi fogalmakra elvont jellegük és magas fokú absztraháltságuk miatt jellemző, hiszen elsődleges megvalósulási terepük a nyelv, ellentétben például a műszaki területhez, amely egyértelműbben kötődik a tárgyi valósághoz;
- egyértelműség és rugalmasság: két egymásnak látszólagosan ellentmondó szempontról van szó, mégis alapvető jellemzője a jogi terminusoknak és fogalmaknak; ez a kettősség jogintézmények értelmezése a különböző előre nem látható élethelyzetekhez való igazodás miatt szükséges;
- rendszerbe ágyazottság: ez többféle módon is értelmezendő, így a jogrendszer, jogágak és jogszabályok szintjén;
- országspecifikusság és semlegesség: ez szintén egy ellentmondásos tulajdonságnak tűnik, de a gyakorlatban jellemző a nemzeti jogintézmények az adott országhoz való kötődése egy nyelven belül is, miközben a huszonnyolc jogrendszert egyszerre leképező uniós jogi terminusoknál a neutralitás az elvárás a szakmai kommunikáció elősegítése érdekében (Somssich 2011, Tamás 2017a: 17–18). Klaudy (2001: 145–146) e szövegtípust ún. „euroadminisztrációs” szövegnek nevezi, amely sajátos szövegalkotás és fordítás eredményeként jön létre. Az e területre jellemző sajátos terminusalkotási szempontokról ír Fischer–Lesznyák (2013) tanulmányában.

A jogi terminusok megfeleltetése a kontinentális jogrendek között is számos kihívást tartalmaz, gondoljunk például a dél-tiroli kisebbségi és a svájci többnyelvűségi helyzetre. Számos nehézséget okoz Dél-Tirolban a német és ladin anyanyelvű lakosok számára az olasz jogrendszer fogalmai szerint a német nyelvű ekvivalenseinek kidolgozása, amire azért van szükség, hogy a nyelvi kisebbséghez tartozók anyanyelvükön tudjanak a közigazgatási hivatalokban és a bíróságon kommunikálni (Tamás 2013). A Svájci Szövetségi Államban a jogszabályokat eleve több hivatalos nyelven teszik közzé (Novák–Tamás 2013). Mindkét esetben terminológiai adatbázisok kidolgozásával támogatják a többnyelvű terminológiai munkát.

A nemzeti jogi terminusok angol nyelvű megfeleltetése még több kihívást tartalmaz, hiszen a Common Law jogrendszerei nemcsak más utat járnak be, hanem az angol szókincs gazdaságosságából eredő erős kontextusfüggősége mellett bizonytalan támpont-

tokat is kínálnak (lásd számos nyelvhasználó, hivatalos nyelv státusza számos országban és a többközpontúság). A többközpontúság miatt nem létezik egységes értelemben ún. „brit jog” (Anglia és Wales, Észak-Írország, Skócia jogrendszerei különböznek egymástól, sőt a skót jogrendszer például hibrid jellegű, kontinentális-angolszász elemeket is tartalmaz) és ún. „amerikai jogról” sem, gondoljuk itt az Egyesült Államok állami és szövetségi szintjére (Tamás 2018c). Ezek a jellemzők a jog területén különösen megnehezítik az angol esetében a lingua franca szerep betöltését.

A széles körű egységesítés hiánya megmutatkozik a gyakorlatban a számos változat együttélésében, a szervezetenkénti eltérő preferenciákban és az időigényes terminuskeresésben és -ellenőrzésben. Egy ilyen helyzetben az angolt mint idegen nyelvet használóknak olyan támpontokra van szükségük, amelyek orientálják őket választásaik meghozatalában. Ezért fontos a jogi fogalmak minél pontosabb és részletesebb ismertetése, behatárolása, a dokumentumtípus jelzése és a nyelvhasználó döntési helyzetbe való hozatala, hiszen a felhasználónak a kontextustól és célnyelvi felhasználótól függően érdemes döntenie a konkrét esetben alkalmazandó megoldás mellett.

A jogi terminológia összetettsége, a szakemberek közti kommunikáció sikeressége igényli az adatok rendszerezését, közzétételét és egységesítését. A jogi terminusok egységes használatát leginkább egy definíciókat és ekvivalenciára is vonatkozó adatokat tartalmazó nemzeti jogi terminológiai adatbázis létrehozása támogathatná. Az adatok közzétételének módján felül a tartalomban központi kérdés a megfelelő definíció megalkotása, amely a fogalom megtestesítője, és a jogi terminológiai adatbázisok szerkesztésekor a jogász és nyelvi szakember közti együttműködés minőségétől függ. Ez befolyásolja a fogalmi összehasonlítás folyamatának eredményét, az ekvivalencia megállapítását.

2.4. A terminológiai adatbázisokról általában

A terminológiai adatbázisok fő funkciója a terminusok és a definíciókban megjelenő fogalmak leírása, összehasonlítása, rendszerezése. A terminológiai adatbázisok olyan elektronikusan tárolt terminológiai adatok gyűjteményei, amelyek a fogalomközpontú szemléletet követve készülnek, és egy vagy több nyelven egy vagy több szakterület terminusait tartalmazzák a hozzájuk tartozó definíciókkal együtt (Sermann–Tamás 2010: 113). Többféle besorolásuk is lehetséges, a felhasználási célok, felépítésük (egyszerű, hagyományos, összetett terminológiai adatbázis), tartalmuk (tárgykör, nyelvek), funkcióik stb. alapján (Tamás 2014a: 106). Készülhetnek kifejezetten fordítókat támogató céllal. Lehetnek leíró vagy előíró jellegűek, lehetővé téve az egységesítést és a szabványosítást.

Bár az adatbázis-kezelő szoftverekkel egyénileg létrehozott, terminus-terminus tárlatot tartalmazó glosszáriumokat is gyakran terminológiai adatbázisnak nevezzük, a nagy, komplex adatokat tartalmazó központi adatbázisokat tárgyi és nyelvi szakértők bevonásával hozzák létre.

Ahhoz, hogy egyáltalán terminológiai adatbázisról beszélhessünk, a fogalomközpontú szemléletmódnak érvényesülnie kell.

Egy terminológiai adatbázis megalkotáskor az alábbi „hozzávalókat” érdemes átgondolni (Tamás 2018b):

- felhasználási cél (nyelvpolitikai, fordítói, egyéb szakmai);
- célcsoport (anyanyelvi beszélők, ezen belül egy adott nemzet beszélői közössége vagy kisebbségben lévő nemzetiségi nyelvhasználók; fordítók; adott szakma képviselői, például mérnök, jogász, orvos);
- nyelvek száma (egy-, két- vagy többnyelvű);
- leíró vagy előíró jelleg;
- technológiai lehetőségek (hozzáférés módja, szoftver kiválasztása, belső és/vagy külső hozzáférési felület);
- felépítés, kidolgozottság mértéke (egyszerű, hagyományos, összetett; adatmezőtípusok);
- tárgykörök (szűkebb vagy tágabb, egy vagy több);
- szakmai források (dokumentáció: írott, szakértő);
- munkafolyamatok, leírások, használati útmutatók;
- szerzői jogi kérdések;
- munkatársak továbbképzése a terminológiai ismeretekről és az adatbázis használatáról;
- szervezeti háttér és anyagi források.

A fogalmi és nyelvi adatok központi rögzítése időigényes, és anyagi ráfordítást, szakember alkalmazását kívánja. A gyakorlatban megállapítható azon szervezettípusok köre, amelyek általában érdekeltek terminológiai adatbázisok létrehozatalában:

- informatikai, műszaki és üzleti cégek (például az IBM, az SAP²);
- nemzetközi szervezetek: Európai Unió (IATE³), az ENSZ és segédszervezetei (WIPO Pearl⁴);
- közigazgatási szervek: Igazságügyi Minisztérium (Termin⁵), a Svájci Kancellária (Termdat⁶);
- kutatóintézetek, egyetemek: EURAC (bistro⁷ – nemzetiségi szakmai nyelvhasználat);
- fordítóirodák: a Kanadai Központi Fordítóiroda (Termium Plus⁸); OFFI Zrt. (IUSTerm).

Magyar nyelven jelenleg négy nyilvános terminológiai adatbázis tartalmaz bejegyzéseket: a Termin, a IATE, az EUROTTERMBANK⁹ és az SAPTerm.

2 www.sapterm.com

3 late.europa.eu

4 www.wipo.int

5 <https://eu-terminologia.im.gov.hu/>

6 www.termdat.ch

7 Bistro.eurac.edu

8 www.btb.termiumplus.gc.ca

9 www.eurotermbank.com

3. A IUSterm jogi és közigazgatási adatbázis általános jellemzőiről

Az OFFI Zrt. berkein belül 2012-ben ismerték fel a terminológiai munka szükségességét, és alkalmazták az első főállású terminológust, majd ezt követően 2014 novemberében született döntés egy jogi és közigazgatási terminológiai adatbázis létrehozásáról. A IUSterm elnevezésű adatbázis eredetileg egy projekt keretében indult, de időközben már a folyamatmenedzsment részeként, különböző alprojektekkel működik. A cél egy elméleti megalapozottságú, de gyakorlatorientált terminológiai adatbázis létrehozása volt, amely elősegíti a minőségi fordítások készítését. Felépítését tekintve egy adatbázis-kezelő szoftverrel (SDL Multiterm) készült, tehát integrált fordítói környezetben is használható. Jelenleg kizárólag belső felhasználású, szerkesztését tekintve fogalomközpontú, fordításorientált, hagyományos típusú adatbázis, amely bővítés esetén akár összetett adatbázissá is alakítható, de már jelenlegi formájában is szerepelnek benne ábraként ágrajzok és értelmező táblázatok.

Tárgyköréi a jog és közigazgatás köréből származnak. Az adatok kidolgozottságának mértéke és ezáltal megbízhatósága külön adatmezőben szerepel. Az adatmezőkategóriák között hangsúlyos figyelmet kap az ekvivalencia-adatmező, amely információkat tartalmaz az ekvivalenciaviszonyokról. A bejegyzések utalást tartalmaznak arra, hogy az ekvivalens terminus, funkcionális ekvivalens vagy terminusjelölt. Az adatok kidolgozásának forrásait eleinte szakmai anyagok, párhuzamos szövegek képezték, később a 2017 januárjától 2018 júniusáig tartó IUSterm Plus projekt keretében terminológiai munkacsoportokban nyelvi szakemberek (fordítók és tolmácsok) és tárgyi szakemberek (jogászok) bevonásával konkrét tárgykörök kidolgozására került sor. A terminológiai munkacsoportokat a terminológus(ok) koordinálásával az Alaptörvény (1200 terminus négy nyelven), az anyakönyvezés (5000 terminus tíz nyelven) és a titulusok és szervezeti egységek (500 terminus öt nyelven) tárgykörök kidolgozására irányultak, továbbá elkezdődött a terminusok kivonatolása a Nemzeti Jogszabálytárban¹⁰ közzétett jogszabályfordítások felhasználásával. A terminológiai munkában négy terminológus vesz részt, akik ad hoc, szövegorientált és doménorientált terminológiai munkával egyaránt foglalkoznak. Ezen felül fontos szempont volt a belső és a projekteken részt vevő szakemberek továbbképzése terminológiai témájú tréningek nyújtásával.

4. Jogi terminológia a gyakorlatban

4.1. Kísérleti kézikönyv a magyar nemzeti jogi terminológia elsajátításához

A gyakorlati terminológiai munkák ösztönzést adtak egy olyan kézikönyv megalkotására, amely segít a nyelvi szakembereknek a jogi terminológia útvesztőiben jobban eligazodni. A könyv megalkotásánál elsődleges szempont volt, hogy valóban haszonnal for-

¹⁰ <http://njt.hu/njt.php?translated>

gathassák a téma iránt érdeklődők. A *Bevezetés a jogi terminológiába a terminológus szemüvegén át*¹¹ c. könyv elsősorban elektronikus kiadványként született meg az egyetemi ELTE Eötvös Kiadó gondozásában és az OFFI Zrt. mint felelős szerkesztő támogatásával. A könyv két műhelyhez kötődik: megvalósításában az OFFI Zrt. nyelvi szakemberei mellett részt vettek az ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszékének oktatói, továbbá jogászok és terminológusok.

A könyv elsődleges célja a magyar jogi terminológia és annak – nemzetközi kitekintéssel kiegészített – terminológiai szemléletű bemutatása. A kötet nem törekszik teljes körű leírásra, hanem a szerző gyakorlati és oktatói tapasztalataira építve a jog különböző tárgyköreiből szemezgetve csak a terminológiai szempontból releváns jogi terminusokat és fogalmakat mutatja be. Az elektronikus kiadvány három fő részből áll: szakmai-elméleti bevezető tanulmány a jogi terminológiáról, szócikkek gyűjteménye és függelékként iratgyűjtemény. A könyv magját a terminológiai jellegű szócikkek képezik, amelyek egy a terminológiai adatbázisokra emlékeztető, de azoktól didaktikai okokból eltérő struktúrát mutatnak. A szócikkek felépítését a 2. ábra szemlélteti.

Terminus:			Tárgykör:
Definíció:			Fordítói gyakorlat (vigyázat):
Nemzetközi kitekintés:			
EN	DE	FR	IT
Lásd még:			
Kontextus:			
Dokumentumtípus:			
Források:			

2. ábra: A terminológiai szócikkek felépítése

A szócikkekhez tartoznak még további ismeretelemek, amelyek elősegítik a fogalmak behatárolását. Ezek többsége értelmező táblázat formájában jelenik meg, de például a közigazgatás szócikk esetében ágrajz is segíti a megértést. A bemutatott példákon keresztül az olvasó a terminológiai elvek és módszerek gyakorlati alkalmazását ismerheti meg, amelyek a jogi terminológiai adatok kidolgozásakor mintaként hasznosíthatók. Maguk a szócikkek elsősorban a magyar jogi terminusokra koncentrálnak, felhívják a figyelmet a fogalmak egymástól történő elhatárolásának fontosságára, de nem mutatják be a terminológiában alkalmazott kétnyelvű fogalmi összehasonlítás teljes folyamatát, hiszen a szócikkek idegen nyelvi definíciókat nem tartalmaznak (amelyek felkutatása vagy megalkotása oktatás keretében viszont feladatként kiadhatók), sokkal inkább céljuk

11 http://www.offi.hu/sites/offi/files/upload/jogiterminologia_web_opt.pdf; <http://www.eltereader.hu/kiadvanyok/tamas-dora-maria-bevezetes-a-jogi-terminologiaba-a-terminologus-szemueven-at/>

a jogi terminusokra jellemző problémák felismerésére és a terminológiai szemléletmódban való gondolkodásra történő tanítás.

A jogi terminológia gyakorlati kérdéseit tárgyaló kiadvány célja, hogy egyaránt hasznosítható legyen az egyetemi oktatásban és a fordítóirodán belül zajló gyakornoki és mentori programok keretében, így elsősorban hallgatóknak és fiatal pályakezdőknek szól. Érdekes a kezdő fordítóknak tudatosítani, hogy milyen jellemzőkkel bír a jogi terminológia, milyen eljárásokat érdemes alkalmazni, illetve, hogy a nemzeti és az uniós jogi terminológia nem feltétlenül egyezik meg egymással (Tamás 2017a: 17–18). Példaképpen megemlíthetünk néhányat: *áfa* vs. *héta*, *biztos* vs. *ombudsman*, *Magyar Közlöny* vs. *Hivatalos Lap*, *nemzetiség* vs. *kisebbség*. Megjelent egy a könyv háttér munkálatait részletesen bemutató tanulmány (Tamás 2018a¹²), továbbá a célok között szerepel az e-könyv a jogi fogalmak változásait és a hivatalos fordításokat követő frissítése.

4.2. Jogi terminusok elemzése

Az alábbi példák az OFFI Zrt. terminológiai adatbázis projektjén belül kidolgozott tárgykörökből származnak, szócikkek formájában pedig a *Bevezetés a jogi terminológiába a terminológus szemüvegén át* c. könyvben szerepelnek. Az elemzések nem teljes körűek, sokkal inkább a terminológiai munkák során kidolgozott, egyeztetett megoldásokra, felmerült nehézségekre és a terminológiai problémák jellegére kívánják felhívni a figyelmet. Az alábbiakban a *Magyarország Alaptörvénye* terminus, az *államtitkár* terminus, a hazai *bíróságok* megnevezése és a *jogszabály* terminus elemzése szerepel.

4.2.1. A Magyarország Alaptörvénye terminus

Az Alaptörvény terminusainak kidolgozásakor az adott szöveg képezte a kiindulást, így a gyakorlatban szöveg- és doménorientált terminológiai munka ötvözése keretében történt az ekvivalensek kiválasztása. Az alapot az Igazságügyi Minisztérium által jóváhagyott fordítási változatok jelentették. Az Alaptörvény fordításait 2010-től az OFFI Zrt. által megbízott fordítók és lektorok készítették, ezeket a Nemzeti Könyvtárban tették közzé tizenhét nyelven.¹³ Ezt követően a minisztérium jogász-nyelvészei felülvizsgálták azokat, elsősorban az angol nyelv esetében történtek idővel módosítások.

Az interneten az Alaptörvény több angol nyelvű változata is fellelhető, ezek közül a Nemzeti Jogszabálytárban szereplő a ma hatályos fordítás:

- <http://nemzetikonyvtar.kormany.hu/kiadvanyok> – Nemzeti Könyvtár
- <http://www.kormany.hu/en/news/the-new-fundamental-law-of-hungary> (2013. október 1.)

– http://www.kormany.hu/download/a/68/11000/The_Fundamental_Law_of_Hungary_01072016.pdf (2016. július 1.)

¹² http://www.offi.hu/sites/offi/files/upload/horvath_latest_trends_reader.pdf

¹³ <http://nemzetikonyvtar.kormany.hu/kiadvanyok>: angol, beás, bolgár, francia, görög, horvát, kínai, lengyel, lóvári, német, orosz, örmény, román, ruszin, szerb, szlovák, szlovén és ukrán.

– http://njt.hu/translated/doc/TheFundamentalLawofHungary_20181015_FIN.pdf (2018. október 15.)

Az alkotmány és az alaptörvény a köznyelvben mint köznevek egymás szinonimáiként használatosak. Tulajdonnévként a két jogszabály megkülönböztetésére használándók (1949. évi vs. 2011. évi). Nem áll rendelkezésre olyan hivatalos jogi kommentár, magyarázat és állásfoglalás, amely a terminus használatának okát részletesen kifejtene. A terminusválasztás magyarázható politikai indokokkal, mint elhatárolódás az 1949. évi alkotmánytól és új állami rendszer bevezetése, de indoka lehet az is, hogy a történeti alkotmányra való hivatkozás történik az Alaptörvényben (lásd részletesebben Tamás 2014b, 2017: 46–47).

A hivatalos fordításokban a *Magyarország Alaptörvénye* terminus angol nyelvű változata *Fundamental Law of Hungary* (címként: *The Fundamental Law of Hungary*) megnevezéssel szerepelt már az első közzétett változatban is. Alternatíva lehetne a *Basic Law*¹⁴ megnevezés, amely azonban a németországi *Grundgesetz* terminus angol nyelvű ekvivalense. A *Fundamental Law of Hungary* angol nyelven így megkülönböztethető a németországi változattól. A megnevezés terminusjelöltként született meg, és vált a szakemberek használata révén terminussá. Ugyanakkor a *Magyarország Alaptörvénye* német nyelvű megnevezése *Grundgesetz Ungarns*, ami a jogrendszerek közti különbségek miatt funkcionális ekvivalensként értelmezhető.

4.2.2. Az államtitkár terminus

Az államtitkár mint magyar nyelvű terminus értelmezése már eleve kihívásokat elé állítja a nyelvhasználót (gondoljunk a *parlamenti államtitkár*ra, a csúcsminisztériumokban működő ún. *szakállamtitkárok*ra, a *közigazgatási államtitkár*ra vagy a napjainkban nem használatos *politikai államtitkár*ra). Az államtitkár politikai vezető, tevékenységét a miniszter irányítja, annak teljes jogkörű helyettese. A csúcsminisztériumokban (például EMMI) államtitkárok állnak a korábban önálló minisztériumi formában irányított egészségügyi, oktatási, kulturális és szociális szakterületek élén, így szinte miniszteri rangot töltenek be. Angol nyelvű ekvivalensként a *Minister of State (for)* az ágazat megnevezésével mint funkcionális ekvivalens használatos. Ez utóbbi 2011 első felében Magyarország soros elnöksége idején is jó megoldásnak kínálkozott, hiszen így az ún. *szakállamtitkárok* egyenrangú partnereként szerepelhettek a hivatalos találkozók. A *parlamenti államtitkár* elsődleges funkciója a miniszter teljes jogú képvisellete az országgyűlés bizottságai előtt, a parlament plenáris ülésein. Angol nyelvű ekvivalensként elsődlegesen a *Minister of State (for)* a tárca megnevezésével használatos, de előfordul a *Parliamentary Under Secretary (for)* is, amely az Egyesült Királyságban létezik, és funkcionális ekvivalensként működhet. A *politikai államtitkár* azonban archaikusnak számít, napjainkban nem létező státust jelöl. A *közigazgatási államtitkár* ellenben nem politikai, ha-

14 https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_gg/index.html: Basic Law for the Federal Republic of Germany.

nem szakmai vezetői funkciót tölt be, a minisztérium hivatali szervezetét irányító közigazgatási vezető. Az egyes államokban az államigazgatási rendszerek, a minisztériumok szervezeti felépítése eltérhet egymástól, így lehetséges, hogy a hivatal vezetésével járó közigazgatási feladatokat több vagy egy különálló szervezeti egység oldja meg (lásd USA, Olaszország). Az Egyesült Királyságban létezik hasonló státus, megnevezése *Permanent Under Secretary of State (for)* (rövidítve: *Permanent Secretary*¹⁵), amely funkcionális ekvivalensként megfeleltethető a *közigazgatási államtitkárral*. Az Egyesült Államok szövetségi szintjén nincs hasonló behelyettesíthető funkció, mert az amerikai hivatali rendszer más alapon nyugszik. A hazai gyakorlatban elsődlegesen a *State Secretary* a bevett, de előfordul a *Administrative State Secretary* elnevezés is (lásd még Tamás 2017a: 61).

4.2.3. A hazai bíróságok megnevezésének ekvivalensei

A magyar bírósági rendszer 2012. január 1-jétől a bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 2011. évi CLXI. törvény hatálybalépésével változott. Az egyes bíróságok megnevezései is ennek megfelelően módosultak (lásd lejjebb). Kisebbségi változások következtek be egyfelől a funkciók (például *Kúria*, *közigazgatási és munkaügyi bíróság*), illetve a megnevezések terén, ahol régi terminusok újbóli bevezetése történt meg. A magyar és a külföldi bíróságok megfeleltetése azért ütközik nehézségbe, mert eltérő hagyományok, szokások alapján alakultak ki, és eltérő az a jogszabályi háttér, amelyben működnek. Összevetéskor érdemes a bírósági szinteket nem különállóan, hanem a rendszer egészét, azaz a bírósági szinteket rendszerbe helyezve vizsgálni (lásd fogalmi háló), és a funkcióikat számba venni (például bírósági szint, eljárások típusa, csak polgári vagy csak büntetőügyekkel, peres és nem peres ügyekkel foglalkozik, ítélezik vagy csak semmissé teszik, mint *semmitörvényszék* stb.). A bíróságok esetében is mérlegelendő, hogy funkcionális ekvivalens (például *Supreme Court*) vagy terminusjelölt (például *Curia*) alkalmazása a célra vezetőbb, ha figyelembe vesszük a célnyelvi beszélő igényeit (közérthető vagy a különbségeket kiemelő változat) (lásd részletesebben Cserba 2014; Novák 2014; Tamás 2017a: 28–30). Léteznek bevett megoldások, mint például a németországi és magyarországi második bíróság szintjének angol nyelvű megfeleltetése a *Regional Court*¹⁶ ekvivalenssel vagy olyan általános megnevezések használata, mint a *General Court* vagy a *Local Court*. A *General Court* előfordul a két igazságszolgáltatási fórumból, a bíróságból és törvényszékből álló Európai Unió Bírósága ismertetőjében¹⁷, illetve az Egyesült Államokban szövetségi állami szinten¹⁸ is. Az általában gyűjtőfogalomként használt *local court* előfordul Ausztráliában bírósági elnevezésben is (lásd *New South Wales Local Court*¹⁹).

15 <https://www.gov.uk/government/organisations/civil-service/about/our-governance>

16 <http://www.dispute-resolution-hamburg.com/institutions/regional-court/>; birosag.hu/en/national-office-judiciary; <http://njt.hu/njt.php?translated>

17 https://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7033/en

18 <https://www.gencourt.state.nh.us/>

19 http://www.localcourt.justice.nsw.gov.au/Pages/about_us/about_us.aspx

Magyar termi- nus ²⁰	UK ²¹ /USA ²² támpontként	Birosag. hu ²³	E-justice ²⁴	Njt.hu ²⁵	Terminology of Civil Law ²⁶
Kúria	Supreme Court	Curia of Hungary (terminus- jelölt)	Curia (ter- minusjelölt)	Curia (ter- minusjelölt)	Supreme Court (funk- cionális ekvi- valens)
ítélőtábla	Court of Appeal/ Court of Appeals	Regional Court of Appeal (terminus- jelölt)	Regional Court of Appeal (ter- minusjelölt)	Regional Court of Appeal (ter- minusjelölt)	Court of Appeals (funkcionális ekvivalens)
törvény- szék	High Court; Crown Court/-	Regional Court	General Court (funkcionális ekvivalens)	Regional Court	Superior Court (USA – szövetségi állami szint, ²⁷ funkcionális ekvivalens)
járásbíró- ság (kerü- leti bírósá- g)	County Court; Magistrates Court/District Court	District Court (funkcio- nális ekvi- valens)	District Court (funkcionális ekvivalens)	District Court (funkcioná- lis ekvi- valens)	Local Court

1. táblázat: *A magyar bíróságok angol nyelvű megfeleltetése*

20 Ezúton fejezem ki köszönetemet Kapitánffy Orsolyának, az OFFI Zrt. angol nyelvi lektorának, hogy a táblázat tartalmát lektorálta.

21 <https://www.gov.uk/government/organisations/hm-courts-and-tribunals-service>

22 <https://www.justice.gov/usao/justice-101/federal-courts>

23 https://birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/stat-tart-file/birosagok_angolul.pdf; [Birosag.hu/en/national-office-judiciary](https://birosag.hu/en/national-office-judiciary)

24 https://e-justice.europa.eu/content_ordinary_courts-18-hu-en.do?init=true&member=1

25 <http://njt.hu/njt.php?translated>

26 Petz A. 2014. Terminology of Civil Law. Budapest: Arx Office Kft. 45.

27 <http://www.courts.ca.gov/superiorcourts.htm>

	Német- országi Szövetségi Köz- társaság ²⁸	Osztrák Köztár- saság ²⁹	Svájci Állam- szövet- ség ³⁰	Igazságügyi Minisztérium gyakorlata 2011 ³¹	OFFI Zrt. – Dihén Ju- dit (vezető lektor, nyelvi szakértő) ³²	Európai igaz- ságügyi por- tál ³³
Kúria	Bundes- gerichts- hof	Ober- ster Ge- richts- hof	Bundes- gericht (Bundes- ebene)	Kurie von Ungarn (ter- minusjelölt)	Kurie (termi- nusjelölt)	Kuria (termi- nusjelölt)
ítélő- tábla	Oberlan- desge- richt	Ober- landes- gericht	–	Berufungsge- richt (D – außerordent- liche Gerichts- barkeit) (funkcionális ekvivalens)	Oberlandes- gericht (D) (funkcionális ekvivalens)	Tafelgericht (archaikus, monarchia- beli) (funk- cionális ekvi- valens)
törvény- szék	Landge- richt	Landes- gericht	Oberge- richt (Kanton- sebene)	Regionalge- richt (termi- nusjelölt)	Landgericht (D), (funk- cionális ekvi- valens)	Landgericht (D) (funk- cionális ekvi- valens)
járásbí- róság/ kerületi bíróóság	Amtsge- richt	Bezirks- gericht	Bezirks- gericht (Kanton- sebene) (+Frie- densrich- ter)	Bezirksgericht (A) (funk- cionális ekvi- valens)	Amtsgericht (D), (funk- cionális ekvi- valens)	Amtsgericht (D) (funk- cionális ekvi- valens)

2. táblázat: A magyar bíróságok német nyelvű megfeleltetése

28 http://www.bundesgerichtshof.de/DE/DasGericht/StellungGerichtssystem/stellungGerichtssystem_node.html

29 <http://www.ogh.gv.at/der-oberste-gerichtshof/aufgaben/>; <https://richtervereinigung.at/justiz/gerichtsbarkeit/ordentliche-gerichtsbarkeit/>

30 <http://www.eidgenossischegerichte.ch/de/>

31 http://nemzetikonyvtar.kormany.hu/download/b/00/50000/n%C3%A9met-magyar_nyomda.pdf

32 Ezúton fejezem ki köszönetemet Dihén Juditnak, az OFFI Zrt. német nyelvi vezető lektorának, hogy a táblázat tartalmát lektorálta.

33 https://e-justice.europa.eu/content_ordinary_courts-18-hu-de.do?init=true&member=1

Az 1. és 2. táblázat szemlélteti, hogy a hazai gyakorlatban számos angol és német nyelvű változat él a magyarországi rendes bíróságok idegen nyelvű megnevezésére. Az Európai Bíróság berkein belül felmerült az igény az egységes használatra, a kidolgozott változatok várhatóan megtekinthetők lesznek – mivel a CuriaTerm csak belső használatú – a IATE terminológiai adatbázisában (Asztalos 2018). Az Európai Bíróság gyakorlatára egyébként jellemző az eredeti vagy az eredetihez közeli alakok megtartása is (lásd *Kuria* német nyelven). A jogi fogalmak esetében a 100%-os ekvivalencia ritka, számos esetben a funkcionális ekvivalens és egy új változat (terminusjelölt) megalkotása egyaránt jelenthet megoldást. Éppen ezért az ilyen esetekben a széles körű egyeztetés és ennek következményeként az egységesítés oldhatja fel a helyzetet. Az egységes használatot a terminológiai adatbázisokban való közzététel segíti elő. A bíróságok megnevezése esetében az egyeztetések során állást lehetne foglalni a terminusalkotási szempontok mellett, mint például: beazonosíthatóság; az idegen elnevezés a magyar elnevezést tükrözze vagy a célnyelvi beszélőt tartsa szem előtt; közérthetőség (például archaikus változatok mérlegelése új funkcióval vagy azok elvetése). A terminológián belül elfogadott a célnyelvi beszélő előnyben részesítése, bár a jog területén bizonyos esetekben az is előfordulhat, hogy a különbségek kiemelése célravezető.

4.2.2. A jogszabály terminus³⁴

Az Alaptörvény fordításából nem véletlenül született több változat, ezt egyfelől az Alaptörvény többszöri módosítása, másfelől az egyre pontosabb változatok elkészítése tette szükségessé. Egy-egy jogi terminus megfeleltetése akár hosszadalmas kutatómunkát és egyeztetéseket is igénybe vehet. Az Alaptörvényben szereplő jogszabály terminus angol nyelven történő megfeleltetése elsősre tűnhet csak egyszerűnek, ha ezt részletesebben megvizsgáljuk, akkor a terminusok között számos fogalmi különbséget találunk, ami megnehezíti a megfelelő ekvivalens kiválasztását. Az Alaptörvény fordításának első változatában a jogszabály terminus megfeleltetése a *legislation* (lásd Nemzeti Könyvtár), a 2013. október 1-jei változatban a *legal regulation(s)*, míg az utolsó változat a *law(s)* mellett teszi le a voksot (lásd pl. T) cikk (1)–(2) bekezdés). A magyar jogszabály terminus fogalmát eleve az Alaptörvény szabályozza a T) cikk (2) bekezdésében, amely szerint:

„Jogszabály a törvény, a kormányrendelet, a miniszterelnöki rendelet, a miniszteri rendelet, a Magyar Nemzeti Bank elnökének rendelete, az önálló szabályozó szerv vezetőjének rendelete és az önkormányzati rendelet. Jogszabály továbbá a Honvédelmi Tanács rendkívüli állapot idején és a köztársasági elnök szükségállapot idején kiadott rendelete.”

34 A jogszabály terminus elemzése megjelent korábbi blogbejegyzés formájában: Tamás D. M. 2017b. A jogszabály terminus megfeleltetésének kihívásairól az Alaptörvény angol nyelvű fordításaiban: *Jogi Fórum* (blog). (2017. október 27.) <http://www.jogiforum.hu/blog/5/188>.

Törvény alatt az egyszerű többséggel meghozott törvényeket és a sarkalatos törvényeket egyaránt értjük. A terminust gyakran többes számban, gyűjtőfogalomként használjuk (Tamás 2017a: 25).

Az első fordításban használatos *legislation*³⁵ egyfelől a jogalkotási folyamatot (törvények esetében törvényhozási folyamatot, rendelet esetén a rendeletalkotási folyamatot), másfelől annak eredményét jelöli. Ez utóbbin belül létezik egy szűkebb és egy tágabb értelmezés: egy jogszabályt vagy azok összességét is jelölheti. Ez első esetben a brit parlament egyes vagy összes törvényét (*Acts of Parliament*) és a brit parlament felhatalmazása alapján született alsóbb rendű jogszabályokat jelöli (*regulations, orders*). A második definíció esetében az egyesült államokbeli törvényhozás jogszabályait értjük alatta (2. pont), a jogszabályok összességéhez (3. pont) azonban a törvények (*acts, statutes*) mellett az alsóbb rendű jogszabályok is (*administrative regulations*) hozzátartoznak. A leírtak alapján a *legislation* terminust kontextusfüggő terminusnak is nevezhetjük, mert csak szövegkörnyezetben tisztázható annak értelmezése, hogy folyamatról vagy annak eredményéről van-e szó. Az *acts* (törvények) terminus használatával szintén nem fedjük le teljesen a fogalmat, hiszen a magyar fogalom nem kizárólag törvényeket, hanem alsóbb rendű jogszabályokat is magában foglal. A nemzeti jogi fogalomtól (*Act* törvény értelemben vagy *act* mint *notarial act*, azaz *közjegyzői okirat*) eltér az uniós használat, ahol az *Act* terminus törvény értelemben nem használatos (az alkotmányyszerződés megíjúsulása miatt nem létezik európai törvény – lásd IATE), az uniós jogszabályok elsősorban rendeletek (*regulations*), irányelvek (*directives*) és határozatok (*decisions*). Az uniós jogrendszerben jogi aktusok vannak, amelyek szélesebb kört fednek le a jogszabály fogalmánál (lásd *közigazgatási aktusok*).

A második fordításban szereplő *legal regulations* változat szintén gyűjtőfogalom szerepét kívánja betölteni, a célnyelvi olvasó számára azonban bizonytalanságot okoz, az angol anyanyelvű számára nem egyértelmű, hogy milyen fogalmat is jelöl, mert jogi szabályozásként tágabb, másfajta fogalmat képvisel, mint a magyar jogszabály terminusfogalma. Továbbá megtévesztő lehet, hiszen uniós kontextusban a *regulation* (rendelet) fogalmat, illetve többes számban a szabályzatot is jelölheti (Várnai–Mészáros 2011: 109). Ugyanakkor mivel az Alaptörvény definiálja a jogszabály fogalmát, koherens jogszabályfordítások esetén akár ez a megoldás is működhet, amely az Alkotmánybíróság fordítási gyakorlatából ered.

Az utolsó változatokban szereplő *law*³⁶ terminus szintén kontextusfüggő terminus, jelöli például általában véve a jog területét vagy a jogtudományt, számos szóösszetételben szerepel (például *civil law*, azaz *kontinentális jog* vagy *polgári jog*). Az Alaptörvény kontextusából kiindulva a fenti meghatározások alapján a *law* terminus *jogszabályok* összességét, illetve *jogszabályt* jelöl. A fenti definíciókból a kontinentális joghoz képest a kiemelendő fogalmi különbség az, hogy a *law* tágabb fogalmat takar, mint a magyar

35 Oxford Dictionary of Law (2015: 364); Black's Law Dictionary (2014: 1038).

36 Oxford Dictionary of Law (2015: 358); Black's Law Dictionary (2014: 1015).

jogszabály, avagy *law(s)*, mert az esetjogban a *law* terminus bírói döntéseket, a bíróságon alkalmazott elveket, szokásjogot is magában foglalja, amiben alapvetően eltér a kontinentális jogrendektől. A *law* kontextustól függően különböző magyar terminusoknak feleltethető meg, mint például *jog*, *jogszabály* és *törvény* (Várnai–Mészáros 2011: 97).

Az Alaptörvény-fordításoktól eltekintve a gyakorlatban a magyar jogszabály terminus megfeleltetésére más megoldások is előfordulnak, ilyen például a *statutory law*, amely a törvénybe foglalás tényére utal (lásd *statute* terminust többek közt mint a parlamenti törvényhozás eredményeként született törvény), és a *statutory provisions*, amely a *jogszabályi rendelkezések* (*provisions* mint rendelkezések) jellemzőt helyezi fókuszba. Használatos még a *body of law* és *legislative body*, amelyek a jogszabályok összességére utalnak (pl. *body of EU law*). Ez utóbbi az uniós joganyagot jelölve előfordul a francia eredetű *EU acquis*, azaz *uniós vívmányok* (uniós joganyag) formában is. További változat a *legal norm* használata. A magyar jogi szaknyelvben, ill. a dogmatikában, a jogtudományban előfordul a jogszabály szinonimájaként a jogi norma terminus. A *legal norm* használata ebben az értelemben a kontinentális hagyomány átültetését jelzi (Smuk 2013). Az ebben a formában történő használata onnan eredhet, hogy a jogi alaptan értelmezése eltér az alkotmányjogi értelmezéstől. Az előbbi szerint a jogszabály egyenlő a jogi normával, amely egyben a jogszabály alapegysége is. Alapegységként kezelve a jogi norma három szerkezeti eleme: a hipotézis, a diszpozíció és a jogkövetkezmény. Ebben az értelmezésben maguk a jogforrások is (törvények, miniszterelnöki, miniszteri, önkormányzati rendeletek stb.) jogszabályokat foglalnak magukban. A *legal norm* használata eredeti angol szövegekben elsősorban a jogi alaptanról szóló értekezésekben fordul elő.

5. Következtetések

A jogi terminusok fogalmi összehasonlításának folyamata a gyakorlatban összetett, időigényes és aprólékos munka, ahogyan erre a konkrét jogi elemzések is rámutatnak. Éppen ezért fontos a ráfordítással készült kidolgozott terminológiai adatok rögzítése és a releváns adatok egy helyen való hozzáféréseinek biztosítása. A terminológiai adatbázisok az egységesítés eszközeiként elősegítik a minőségi fordítási szolgáltatások nyújtását, a szakmai kommunikáció egyértelműségét.

Irodalom

- Arntz, Reiner 2001. *Fachbezogene Mehrsprachigkeit in Recht und Technik*. Hildesheim, Zürich–New York: Georg Olms Verlag.
- Arntz, Reiner – Picht, Heribert – Mayer, Felix 2009. *Einführung in die Terminologearbeit*. Georg Olms Verlag, Hildesheim, Zürich–New York. (6. Aufl.).

- Asztalos Zsófia 2018. *A soknyelvű jogi terminológia kihívásai az Európai Unió Bíróságán*. Elhangzott: Jogi terminológia. Pázmány Péter Római Katolikus Egyetem, Jog és Nyelv Kutatócsoport – MANYE Terminológiai Szakosztály. Budapest, 2018. szeptember 6.
- Cserba Andrea 2014. A bíróságok, valamint a bírósági szervezet bemutatása és megnevezésük a német jogi szaknyelvben. <http://www.jogiforum.hu/blog/jogi-szaknyelv/124>. (2014. október 20.)
- Fischer Márta – Lesznyák Ágnes 2013. A befogadó növekedéstől az inkluzív növekedésig – terminusalkotás európai uniós kontextusban. In: *Fordítás és tolmácsolás a harmadik évezred elején. 40 éves az ELTE Fordító- és Tolmácsoló Tanszéke. Jubileumi évkönyv 1973–2013*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 107–125.
- Fóris Ágota 2005. *Hat terminológia lecke*. Pécs: Lexikográfia Kiadó.
- Fóris Ágota 2011. A magyar terminológia-politika elvei, a gyakorlat és az elmélet viszonya. In: Hires-László Kornélia – Karmacs Zoltán – Márku Anita (szerk.) *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban. A 16. Élőnyelvi Konferencia előadásai*. Budapest–Beregszász: Tinta Könyvkiadó – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Intézete. 421–428.
- Fóris Ágota 2012. Terminológusok képzése – A terminológia-mesterképzés elindulása. *Magyar Tudomány* 173. évf. 8. szám. 969–976.
- Fóris Ágota 2013. A terminológiaoktatás mint a magyar nyelv, kultúra és identitás támogatása. *Magyar Terminológia* 6. évf. 2. szám. 185–195.
- Fóris Ágota – Tamás Dóra Mária 2018. Terminológia nemzeti és nemzetközi keretek között. In: Bódi Zoltán – Sz. Hegedűs Rita – Szöllősy-Sebestyén András (szerk.) *Magyar szaknyelvek a Kárpát-medencében*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 77–82.
- Kis Ádám 2008. A terminológia terminológiája, avagy a varga és a csizma. *Magyar Terminológia* 1. évf. 2. szám. 279–289.
- Klaudy Kinga 2001. Mit tehet a fordítástudomány a magyar nyelv korszerűsítéséért? *Magyar Nyelvőr* CXXV. évf. 2. szám. 145–152.
- Klaudy Kinga 2017. Egyirányú interdiszciplinaritás: a fordítástudomány kapcsolata a terminológiával és a pragmatikával. *Fordítástudomány* XIX. évf. 2. szám. 5–20.
- Novák Barnabás 2014. Jogi dokumentumok terminológiájának fordítási kérdései: Magyarország Alaptörvénye. *Glossa Iuridica*. I. évf. 1. szám. 60–73.
- Novák Barnabás – Tamás Dóra 2013. A svájci jogi-közigazgatási terminológiai adatbank, a TermDat. *Magyar Terminológia* 6. évf. 2. szám. 207–231.
- Picht, Heribert 2010. *Introduction to Terminology Theory*. Elhangzott: International Terminology Summer School (TermNet). University of Vienna, Center of Translation Studies, 24–28 May 2010.
- Sermann Eszter – Tamás Dóra 2010. Hogyan definiálhatjuk a fordítói adatbázist? Egy olasz és egy spanyol fordítói terminológiai adatbázis vizsgálata. In: Károly K. – Fóris Á. (szerk.) *Nyelvek találkozása a fordításban. Doktori kutatások Klaudy Kinga tiszteletére*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 101–115.
- Soglia, Susanna 2002. Origine, sviluppo e tendenze della terminologia moderna. In: Magris, Marella – Musacchio, Maria Teresa – Rega, Lorenza – Scarpa, Federica (a cura di) *Manuale di terminologia*. Milano: Hoepli. 9–25.

- Somssich Réka 2011. Az európai jog fogalmai. Budapest: ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Nemzetközi Magánjogi és Európai Gazdasági Jogi Tanszék (Jean Monnet Centre of Excellence).
- Tamás Dóra 2013. Az olaszországi Bolzano autonóm megyében élő kisebbségek jogainak védelméről és a *bistro* terminológiai projekt létrejöttének háttéréről. *Magyar Terminológia* 6. évf. 1. szám. 41–60.
- Tamás Dóra Mária 2014a. *A gazdasági szakszövegek fordításának terminológiai kérdéseiről. Fordítástudományi értekezések I.* Budapest: ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszék.
- Tamás Dóra Mária 2014b. Az alkotmány, az alaptörvény és a statútum terminusok által jelölt fogalmak terminológiai elemzése. *Glossa Iuridica*. I. évf. 2. szám. 55–64.
- Tamás Dóra Mária 2017a. *Bevezetés a jogi terminológiába a terminológus szemüvegén át.* Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. http://www.offi.hu/sites/offi/files/upload/jogiterminologia_web_opt.pdf; <http://www.eltereader.hu/...emuvegen-at/>.
- Tamás Dóra Mária 2017b. *A jogszabály terminus megfeleltetésének kihívásairól az Alaptörvény angol nyelvű fordításában.* <http://www.jogiforum.hu/blog/5/188>. 2017. október 27.
- Tamás Dóra Mária 2018a. Challenges in teaching legal terminology in translation training courses – The background of editing a textbook. In: Ildikó Horváth (ed.) *Latest trends in Hungarian Translation Studies. Court Interpreting, conference interpreting, terminology, audiovisual translation and revision.* Budapest: Eötvös University Press. http://www.offi.hu/sites/offi/files/upload/horvath_latest_trends_reader.pdf; <http://www.eltereader.hu/kiadvanyok/ildiko-horvath-ed-latest-trends-in-hungarian-translation-studies-2/>.
- Tamás Dóra Mária 2018b. A terminológiai adatbázisok mint a terminológiapolitika eszközei. In: Fóris Ágota – Bölcskei Andrea (szerk.) *Terminológiastratégiai kihívások a magyar nyelvterületen.* Budapest: Magyar Nyelvstratégiai Intézet, L'Harmattan Kiadó. 105–120.
- Tamás Dóra Mária 2018c. *Miért rögzítsünk jogi szakszavakat terminológiai adatbázisokban?* Magyar Jogi Nyelv. 2. szám. <https://joginyelv.hu/>. Megjelenés alatt.
- Wüster, Eugen (Bauer, L. Hg.) 1985. *Einführung in die Allgemeine Terminologielehre und terminologische Lexikographie.* (2. Aufl.) Copenhagen: HEPU-tryk.

Forrás

- Garner, Bryan A. (ed.) 2014. *Black's Law Dictionary.* St. Paul: Thomson Reuters. <http://thelawdictionary.org/> – Featuring Black's Law Dictionary Free Online Legal Dictionary 2nd Ed.).
- Law, Jonathan 2015. *Dictionary of Law.* Oxford: Oxford University Press. (<http://www.oxfordreference.com/>)
- Petz András 2014. *Terminology of Civil Law.* Budapest: Arx Office Kft.
- Smuk Péter (ed.) 2013. *The Transformation of the Hungarian legal system 2010–2013.* Budapest: Wolters Kluwer Ltd.
- Várnai Judit Szilvia – Mészáros Andrea Éva 2011. *Fordítókatalauz.* Budapest: Tinta Könyvkiadó.

Jogszabályok

A bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 2011. évi CLXI. törvény (Bszi.).
Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.).

Elektronikus források

- https://birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/stat-tart-file/birosagok_angolul.pdf (Letöltés: 2018. október 15.)
- [Birosag.hu/en/national-office-judiciary](https://birosag.hu/en/national-office-judiciary) (Letöltés: 2018. október 15.)
- https://www.bk.admin.ch/dam/bk/en/dokumente/terminologie/TERMDAT-Leitfaden_Deutsch_2018-02.pdf (Termdat-Leitfaden Deutsch) (Letöltés: 2018. október 1.)
- http://www.bundesgerichtshof.de/DE/DasGericht/StellungGerichtssystem/stellungGerichtssystem_node.html (Letöltés: 2018. október 2.)
- https://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7033/en (Letöltés: 2018. október 2.)
- <http://www.courts.ca.gov/superiorcourts.htm> (Letöltés: 2018. október 2.)
- <http://www.dispute-resolution-hamburg.com/institutions/regional-court/> (Letöltés: 2018. október 2.)
- https://e-justice.europa.eu/content_ordinary_courts-18-hu-en.do?init=true&member=1 (Letöltés: 2018. október 3.)
- <https://www.gencourt.state.nh.us/> (Letöltés: 2018. október 1.)
- https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_gg/index.html: Basic Law for the Federal Republic of Germany. (Letöltés: 2018. október 1.)
- <https://www.gov.uk/government/organisations/civil-service/about/our-governance> (Letöltés: 2018. október 10.)
- <https://www.gov.uk/government/organisations/hm-courts-and-tribunals-service> (Letöltés: 2018. október 10.)
- <http://www.kormany.hu/en/news/the-new-fundamental-law-of-hungary> – 2013. október 1. (Letöltés: 2018. október 10.)
- http://www.kormany.hu/download/a/68/11000/The_Fundamental_Law_of_Hungary_01072016.pdf – 2016. július 1. (Letöltés: 2018. október 10.)
- http://www.localcourt.justice.nsw.gov.au/Pages/about_us/about_us.aspx (Letöltés: 2018. október 10.)
- http://njt.hu/translated/doc/TheFundamentalLawofHungary_20181015_FIN.pdf – 2018 – 2018. október 15. (Letöltés: 2018. október 10.)
- <http://nemzetikonyvtar.kormany.hu/kiadvanyok> – Nemzeti Könyvtár (Letöltés: 2018. október 1.)
- <http://nemzetikonyvtar.kormany.hu/download/b/00/50000/n%C3%A9met-magyar-nyomda.pdf> (Letöltés: 2018. október 1.)
- <http://njt.hu/njt.php?translated> (Letöltés: 2018. október 1.)
- <https://www.justice.gov/usao/justice-101/federal-courts> (Letöltés: 2018. október 1.)
- <http://www.ogh.gv.at/der-oberste-gerichtshof/aufgaben/> (Letöltés: 2018. október 1.)

<https://richtervereinigung.at/justiz/gerichtsbarkeit/ordentliche-gerichtsbarkeit/> (Letöltés: 2018. október 1.)

Online terminológiai adatbázisok

Bistro.eurac.edu (Letöltés: 2018. szeptember 15.)

www.btb.termiplus.gc.ca (Letöltés: 2018. szeptember 15.)

<https://eu-terminologia.im.gov.hu/> (Letöltés: 2018. szeptember 17.)

www.eurotermbank.com (Letöltés: 2018. szeptember 17.)

late.europa.eu (Letöltés: 2018. szeptember 15.)

www.sapterm.com (Letöltés: 2018. szeptember 16.)

www.termdat.ch (Letöltés: 2018. szeptember 15.)

www.wipo.int (Letöltés: 2018. szeptember 15.)

MAGYAR BÜNTETŐJOGI SZÖVEGEK OLASZ NYELVRE FORDÍTÁSAKOR FELMERÜLŐ TERMINOLÓGIAI KÉRDÉSEK

TÓTH GABRIELLA

BME Tolmács- és Fordítóképző Központ

E-mail: gabriella.toth.72@gmail.com

Terminology Issues with Translating Hungarian Criminal Texts into Italian. This paper discusses some terminological issues of Hungarian criminal law (e.g. offence, the persons involved in criminal proceedings and the terms relating to the typology of prison sentences) which language mediators (primarily translators) find themselves confronted with when they need to find the appropriate Italian equivalent. The translator has to approach the missing terminology by expressing the concept of the term in the target language (in our case in the Italian legal terminology) by the most precise equivalent term, or, if it is non-existent because of the lack of the equivalence between the two legal systems, create one (term candidates) to obtain an adequate legal translation.

Keywords: terminology, criminal procedure, equivalence, specialized translation, Italian

1. Bevezető

Tanulmányomban azokat a jogi szakszövegek fordítása során előforduló magyar büntetőjogi terminusokat veszem górcső alá, amelyek gyakorta jelentenek nehézséget a nyelvi közvetítők számára. Sajnos a magyar–olasz irányban dolgozó fordítók és tolmácsok rendelkezésére még ma sem áll megbízható jogi szakszótár, így a jogi szakszövegek fordításakor – illetve bírósági vagy hatósági tolmácsolási munkára való felkészülésükkor – sokszor tapasztalják, hogy a hagyományos papírlapú és online szótárak, fordításkeresők (<http://www.linguee.hu>), fordítási memóriák (<https://hu.glosbe.com>), valamint terminológiai adatbázisok és internetalapú interaktív gyűjtemények (<http://iate.europa.eu>) nem nyújtanak egyértelmű megoldásokat, kiindulópontként azonban jól használhatók. Ezért fogadta a szakma nagy örömmel Tamás (2017) hiánypótló művét, amelyben olasz nyelvi lektorként működtem közre. A legfontosabb jogi szócikkeket és azok ekvivalenciáit felvonultató szócikkgyűjteményből jelen tanulmányomban három olyan fogalmi kört járok körül, és vizsgálok meg közelebbről korábbi elemzéseimre támaszkodva, amely esetében terminushiánnyal találkozunk. A fogalmakkal már az ELTE–FTK hatósági és bírósági tolmácsképzés kurzusa során is foglalkoztam, most azonban szisztematikusan is be kívánom mutatni Tamás (2017) művében is szereplő két büntetőjogi és egy büntetés-végrehajtási tárgykörbe tartozó terminust, és rávilágítani arra, mennyire elkerülhetetlen a jogi fogalmak és az adott országok jogi hátterének ismerete, és mekkora terminológiai kutatómunka hárul adott esetben a szakfordítókra.

2. Terminológiai kérdések

A fogalmakat terminológiai szempontból elemzem, azaz a fogalomból indulok ki arra keresve a választ, hogy az adott magyar terminus esetében létezik-e ekvivalencia az olasz jogi szaknyelvben, és amennyiben igen, az milyen szintű (teljes vagy részleges, vagy éppenséggel ekvivalenciahiány áll fenn). Az ekvivalenciaszintek meghatározásánál a fogalmi jegyek összehasonlítását végzem el. (Az ekvivalenciaszintek besorolásához bővebben lásd Tamás (2014: 81–82).

Jelen tanulmányban olyan három fogalmi egységet járok körül, ahol a magyar terminusoknál ekvivalencia hiánya tapasztalható. Először a *büntett*, *vétség*, *bűncselekmény* és a *szabálysértés* fogalmakat és azok olasz ekvivalenciáit azonosítom be, míg a második nagyobb csoportban a magyar *terhelt* felettes fogalom és annak fajfogalmai (*gyanúsított*, *vádolt* és *elítélt*) által okozott olasz nyelvi megfeleltetés problematikáját vázolom fel, majd befejezésképpen a szabadságvesztés három fokozatának (*fogház*, *börtön* és *fegyház*) olasz nyelvi ekvivalenciáit próbálom meghatározni. A már említett ekvivalenciahiányra a Tamás (2017) által is javasolt megoldásokat erősítem meg példákkal, elsősorban a magyar és az olasz jogszabályokhoz (2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról és olasz megfelelője, a Codice di procedura penale), valamint egynyelvű jogi szótárakhoz (Simone 2014) és lexikonokhoz (Lamm 2009) fordulva segítségért. Az egyes alfejezetek végén rövid kitekintőt teszek a nyelvi segédeszközökkel végzett vizsgálat eredményeiről, majd táblázatban vetem össze a magyar és az olasz terminusokat.

3. Vizsgálat

3.1. Bűncselekmény, büntett, vétség és szabálysértés

Mivel a fogalmakat Tamás (2017: 69–70) is alaposan körbejárja, és fordítói gyakorlatra is kitér, itt elsősorban a két jogrend által a társadalomra veszélyes cselekmények tipologizálása közti különbségre helyezem a hangsúlyt, majd a *vétség* terminus esetében fellépő ekvivalenciahiányból kiindulva veszem sorra, milyen megoldásokhoz fordulhat a nyelvi közvetítő, figyelembe véve a szótárak, terminológiai adatbázisok javaslatait is.

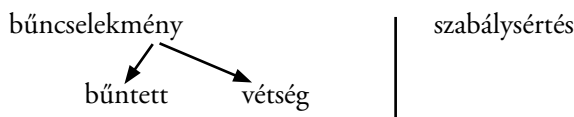
3.1.1. Magyar fogalom

A magyar büntetőjog hosszú évtizedekig három típusba sorolta a bűncselekményeket: azokat *büntettnek*, *vétségnek* vagy *kihágásnak* minősítette. A magyar hatályos jog két kategóriát ismer a *bűncselekmény* esetében azok tárgyi súlya szerint: a két évnél súlyosabb szabadságvesztéssel járó *büntettet* és az ennél enyhébb tárgyi súlyú *vétséget*.¹ Az olasz jogrenddel való összevetés érdekében érdemes megvizsgálni a *szabálysértés* fogalmát is,

1 A bűncselekmény fogalmát a 2012. évi C. törvény III. fejezet 4. § (1) bekezdése adja meg: „Bűncselekmény az a szándékosan vagy – ha e törvény a gondatlan elkövetést is büntetni rendeli – gondatlan-ságból elkövetett cselekmény, amely veszélyes a társadalomra, és amelyre e törvény büntetés kiszabását

amely nem bűncselekmény, és a Btk. 462. § (2) bekezdése szerinti esetekben áll fenn. Tehát az enyhébb, csekélyebb jogellenes cselekmények *szabálysértések*², míg a súlyosabban *bűncselekmények*, azon belül is *büntettek* vagy *vétségek*.

Sematikusan ábrázolva a magyar fogalmakat:

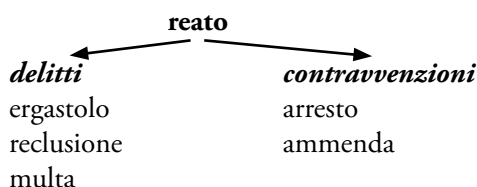

1. ábra: Bűncselekmény és a szabálysértés a magyar büntetőjogban

3.1.2. Olasz fogalmak

Mint ahogy Tamás (2017: 69) is felhívja a figyelmet, a bűncselekmények további felosztása országonként eltérő. Lássuk most tehát az olasz büntető törvénykönyv, I. könyv, III. cím, I. fejezet 39. §-ában szereplő, a bűncselekmények megkülönböztetéséről szóló részt, amely szerint a bűncselekmények (*reati*) büntettek (*delitti*) és szabálysértésekre (*contravvenzioni*) oszlanak, az e törvénykönyvben rájuk vonatkozóan megállapított büntetések különböző nemeihez képest.³ Látjuk tehát, hogy az olasz *contravvenzione* (mely fogalmi jegyei és tartalma alapján a magyar *szabálysértésnek* feleltethető meg) a bűncselekmény egy fajtája.

Míg ha a büntettek (*delitti*) megállapított főbüntetési nemeket vesszük figyelembe,⁴ akkor azt életfogytig tartó szabadságvesztéssel (*pena dell'ergastolo*), szabadságvesztéssel (*reclusione*) vagy/és pénzbüntetéssel (*multa*), míg a szabálysértéseket (*contravvenzioni*) elzárással (*arresto*) és/vagy pénzbírsággal (*ammenda*) bünteti a törvény. Így a büntetési nemek szerinti besorolás alapján:

2. ábra: Bűncselekmény és a szabálysértés az olasz büntetőjogban

rendeli.” (<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1200100.TV>, letöltés: 2018. augusztus 17.), míg az 5. § szerint „a bűncselekmény *büntett* vagy *vétség*.”

2 Szabálysértéseket külön törvény határoz meg, mint pl. a 2012. évi II. törvény a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről (<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1200002.TV>, letöltés: 2018. szeptember 26.), és büntetése is eltér a bűncselekményétől, mely lehet pénzbírság vagy elzárás.

3 “I reati si distinguono in delitti e contravvenzioni, secondo la diversa specie delle pene per essi rispettivamente stabilite da questo codice.” (art. 39 del Codice Penale, Libro I, Capo I – Del reato consumato e tentato).

4 Art. 17 del Codice Penale, Libro I, Capo II – Capo II – Delle pene principali, in particolare, ill. <http://www.altalex.com/documents/news/2015/01/15/delle-pene>, letöltés: 2018. augusztus 17.

Látjuk, hogy mind a két nyelvben párhuzam vonható *bűncselekmény* és *szabálysértés* között a büntetési nemek alapján, azonban egyértelműen kitűnik, hogy az olasz jogrendben hiányzik a magyar *vétség* fogalma. Lássuk tehát, milyen megoldásokkal szolgálnak a nyelvi segédeszközök.

3.1.3. Terminológiai kitekintés

A szótárak, terminológiai adatbázisok, fordítási memóriák és a IATE adatbázisa⁵ által javasolt megoldások közül az egyértelműen nem jogi fogalmat jelölő alakokat nem tűntem fel.⁶

forrás	bűncselekmény	büntett	vétség	szabálysértés
http://szotar.sztaki.hu	<i>reato, illecito penale, delitto, azione criminosa</i>	<i>reato, illecito penale, delitto, azione criminosa</i>	<i>illecito</i>	<i>trasgressione, contravvenzione</i>
http://iate.europa.eu	<i>reato, illecito penale</i>	—	<i>illecito</i>	—
http://dictzone.com/magyar-olasz-szotar	<i>reato</i>	<i>crimine, reato, delitto</i>	<i>offesa, trasgressione</i>	<i>infrazione</i>
https://hu.glosbe.com	<i>crimine, delitto, reato</i>	<i>delitto, crimine, reato, infrazione</i>	<i>delitto, offesa, trasgressione</i>	<i>infrazione, violazione</i>

3. ábra: Olasz terminusok a bűncselekmény, büntett, vétség és a szabálysértés fogalmakra

Ami elsőként a szemünkbe ötlik, hogy a terminológia szempontjából rendezésre és egységesítésre szoruló fogalmakról van szó. Az olasz *crimine / azione criminosa* a *bűncselekmény* és a *büntett* terminusok, illetve a *trasgressione, infrazione* és *violazione* szavak gyakori előfordulása a *szabálysértés* terminusok esetében. Emellett érdekes megfigyelni, milyen módon próbálják meg megfeleltetni a *vétség* fogalmát olasz nyelven. Felmerül tehát a kérdés, vajon a többször előforduló *infrazione, crimine* és az *illecito* – amely a IATE-ben is *illecito penale* alakban fordul elő a *bűncselekmény* a *vétség* megfeleltetéseként egyaránt – milyen fogalmat takarnak. E kérdés megválaszolásához, vizsgáljuk meg az az olasz terminusok definícióit.

5 Kovács (2014) is kihangsúlyozza, hogy a IATE bár hatalmas szókészlettel rendelkezik, sok esetben még mindig hiányos terminológiai szempontból.

6 Sajnos a Termin terminológiai adatbázisa olasz nyelvi irányban még nem elérhető (<https://eu-terminologia.im.gov.hu/>, letöltés: 2018. szeptember 29.).

olasz kifejezés	definíció	magyar megfelelő
<i>illecito penale</i>	„È la violazione di una norma di legge sanzionata con una pena criminale (reclusione, multa, arresto e ammenda).” (Simone 2014: 594).	jogellenes cselekedet, megfelel a <i>reato</i> fogalmának
<i>crimine / crimini internazionali</i>	„...gravi violazioni di un obbligo internazionale ...” (Simone 2014: 330), ill. „Delitto grave (v. anche crimen). Nel diritto penale italiano vigente è scomparsa, assorbita in quella di <i>delitto</i> , la figura autonoma del crimine (distinta dal delitto per maggiore gravità); il termine appartiene quindi all’uso corrente e giornalistico.” (http://www.treccani.it/vocabolario/crimine/ , letöltés: 2018. szeptember 30.)	nemzetközi kötelezettség súlyos megszegése, súlyos büntett
<i>trasgressione</i>	L’atto del trasgredire, dell’andare oltre i limiti consentiti; violazione di una norma, di un ordine, di una legge. (http://www.treccani.it/vocabolario/trasgressione/ , letöltés: 2018. szeptember 30.)	törvénysértés, szabálysértés. Lásd a <i>trasgredire</i> igét: sért (v. oltrepassare i limiti di ciò che è lecito, soprattutto nel senso di violare, non rispettare una norma, una legge, un regolamento, un ordine qualsiasi (Treccani: http://www.treccani.it/vocabolario/trasgredire , letöltés: 2018. szeptember 27.), l. <i>trasgressore</i> : szabálysértő (nem jogi terminus)
<i>infrazione</i>	Trasgressione, violazione di un ordine, di un obbligo. (http://www.treccani.it/vocabolario/infrazione/ , letöltés: 2018. szeptember 27.)	törvénysértés, szabálysértés

4. ábra: Szótárak és fordításmemóriák által javasolt olasz terminusok

Ezek alapján látható, hogy a *reato* helyett az *illecito penale* is elfogadható, a hivatalos használat alapján azonban az előbbi fordul elő. A szótárak és fordításmemóriák a *véttség* ekvivalenciahiányát elsősorban az általánosabb *illecito* (*jogellenes cselekedet*) és a nem jogi *trasgressione* és *infrazione* fogalmakkal kívánják orvosolni. A Tamás (2017: 69) által is javasolt, a bűncselekmény nem jelentős tárgyi súlyának fogalmi jegyét kiemelő terminusjavaslatok (*delitto minore* és *delitto meno grave*, azaz *kisebb*, ill. *kevésbé súlyos büntett*) közül én az első megoldást javaslom a terminusjelölt rövidebb és tömörebb volta miatt.

3.1.4. Összefoglaló táblázat

magyar	ekvivalencia	olasz
<i>bűncselekmény</i>	teljes ~	<i>reato</i>
<i>büntett</i>	teljes ~	<i>delitto</i>
<i>vétség</i>	~ hiány: terminusjelölt	<i>delitto minore / delitto meno grave</i>
<i>szabálysértés</i>	funkcionális ~	<i>contravvenzione</i>

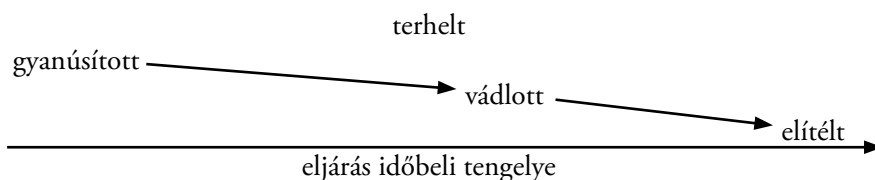
5. ábra: Összefoglaló táblázat a magyar bűncselekmény, büntett, vétség és szabálysértés terminusokra

3.2. A büntetőeljáráshoz részt vevő személyek

A magyar büntetőeljáráshoz résztvevő személyek közül jelen alponthoz a *terhelt* felettes fogalmát vizsgálom meg, mely szintén nehézséget okoz az olasz nyelvi megfelelők beazonosításban (Tamás 2017: 80).

3.2.1. Magyar fogalom

A magyar *terhelt* nemfogalom magában foglalja a büntető eljárás összes fázisában annak a személynek a megnevezését, aki ellen a büntető eljárás folyik (l. Ugróczy 2009: 8).⁷ Számos nyelvben azonban ez a felettes fogalom nem létezik, így az olasz nyelvben is helyette az eljárás megfelelő szakaszának ismeretében konkretizálni kell a nyelvi közvetítőnek, és a megfelelő fajfogalmakat alkalmazni. A büntető eljárás időbeli tengelyén ábrázolva:

6. ábra: A magyar terhelt fogalma a büntető eljárás időbeli tengelyén

3.2.2. Olasz fogalom

Az olasz büntető eljárásról szóló törvényben (C.p.p.) látható, hogy a magyar *terhelt* nemfogalom nem létezik, csupán a gyanúsított és a vádlott terminusok.

⁷ A terhelt fogalmát lásd még: 2017. évi XC. törvény a büntető eljárásról. Harmadik Rész: A büntető eljárásban részt vevő személyek, VI. Fejezet: A terhelt. 38. § (1) A *terhelt* az, akivel szemben büntető eljárást folytatnak. (2) A terhelt a nyomozás során *gyanúsított*, a vádemelés után *vádlott*, a büntetés, a megrovás, a próbára bocsátás, a jóvátételi munka vagy a javítóintézetben nevelés jogerős ügydöntő határozattal történő kiszabása, illetve alkalmazása után *elítelt*. (kiemelés tőlem) (<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1700090.TV×hift=ffffff4&txrefere=00000001.TXT>, letöltés: 2018. augusztus 17.)

Az olasz gyanúsított megnevezése hivatalosan *persona sottoposta alle indagini preliminari*, azaz az a személy, aki ellen az eljárás a vizsgálati szakaszban folyik (lásd például az európai nyomozási határozat (ENYH) olasz verzióját (Ordine Europeo d'Indagini – OIE), miután bekerült a bűnügyi bejelentések (*notizia di reato*) nyilvántartásába. A vádemelés előtt a lehető legsemlegesebb és nem hátrányos terminust alkalmazzák, gyakorlati használatban azonban igen gyakran találkozunk a rövidebb *indagato* kifejezéssel is.

A vádlott esetében a kérdéskört az olasz Be. I. rész, I. Könyv, IV. cím 60.§ (1)-(3) bekezdései taglalják, azaz meghatározzák, hogy az olasz büntetőeljárás melyik szakaszában kit nevezzük vádlottnak:⁸ vádlottnak nevezzük többek között a bűncselekmény elkövetésével vádolt személyt a vádemeléskor, közvetlen eljárásnál, tárgyalás mellőzésével büntetőügyben hozott ítéletben, a vádalku során és a gyorsított eljárásban⁹ egészen addig, amíg felelősségéről jogerősen döntés nem születik.¹⁰

Az elítélt esetében a két fogalom között teljes az ekvivalencia, vagyis az olasz *condannato* fogalmi jegyeiben teljes mértékben megfelel a magyar elítélt fogalmának.

Tehát ebben az esetben is megoldást kell találni a nemfogalomra. Lássuk tehát, miként oldják meg a problematikát a már vizsgált szótárak és fordításmemóriák.

3.2.3. Terminológiai kitekintés

forrás	terhelt	gyanúsított	vádlott	elítélt
http://szotar.sztaki.hu	—	<i>prevenuto, indagato, indiziato</i>	<i>imputato, accusato, prevenuto</i>	<i>condannato</i>
http://iate.europa.eu	<i>accusato, imputato, incriminato</i>	<i>indagato, sospettato, indiziato di reato</i>	<i>accusato, imputato, incriminato</i>	<i>condannato</i>
http://dictzone.com/magyar-olasz-szotar	—	<i>sospettato</i>	<i>imputato</i>	<i>condannato</i>
https://hu.glosbe.com	<i>accusato, imputato, incriminato</i>	<i>imputato, sospettato</i>	<i>accusato, imputato</i>	<i>condannato</i>

7. ábra: Szótárak és fordításmemóriák által javasolt olasz terminusok a terhelt nemfogalomra és fajfogalmaira

8 <http://www.altalex.com/documents/news/2014/03/26/imputato>, art. 60, commi 1-3, del titolo IV (Imputato), del Libro I (Soggetti), Parte I del C.p.p.

9 <https://www.brocardi.it/dizionario/5570.html> (Letöltés: 2018. augusztus 17.)

10 „Al termine della fase delle indagini preliminari il p.m. può chiedere al giudice per le indagini preliminari che venga disposto il rinvio a giudizio dell'indagato che da quel momento diventa (—). Tale qualità si conserva in ogni stato e grado del processo fino a che la decisione giurisdizionale sulla responsabilità dell'— diventi definitiva.” (Simone 2014: 620, ill. <https://www.simone.it/newdiz/?action=view&id=831&dizionario=1>, letöltés: 2018. szeptember 29.).

Az eredmények alapján egyrészt látható, hogy alkalmazhatjuk a konkretizálással kapott terminusokat, másrészt az is kitűnik, hogy az *accusato* befejezett melléknévi ige-név (*accusare* 'vádol vkit') is gyakran fordul elő. Felmerül azonban az a kérdés is, hogy az olasz *prevenuto* és az *incriminato* milyen fogalmat jelöl, és esetlegesen nem alkalmazhatók-e a *terhelt* fogalomkörére, illetve hogy az *indiziato di reato* vajon jogi terminus-e.

A ***prevenuto*** olasz terminust régen alkalmazták a *vádlott* és a *gyanúsított* esetében.¹¹ Az ***incriminato*** elsősorban jelzőként használatos (*incriminare* 'vádol, vád alá helyez vkit'), és nem jogi terminus. Az ***indiziato di reato*** elsősorban az *indiziato di delitto* a *fermo di indiziato di reato* szerkezetben szerepel, mint a bűncselekmény elkövetésével gyanúsított személy őrizetbe vétele szerkezetben (l. olasz Be. 348.§)¹².

Látjuk tehát, hogy a legkézenfekvőbb megoldás az ekvivalenciahiányra a konkretizálás, vagy törvényi hivatkozás esetében (pl. a terhelt jogai és kötelezettségei Be. 39.§) megoldás lehet az olasz terminusok együttes használatára *persona sottoposta alle indagini* (*indagato*), *l'imputato e condannato*.

3.3.4. Összefoglaló táblázat

magyar	ekvivalencia	olasz
terhelt	~ hiány funkcionális ~	<i>persona sottoposta alle indagini preliminari / indagato, imputato, condannato</i>
gyanúsított	teljes ~	<i>persona sottoposta alle indagini preliminari / indagato, indiziato</i>
vádlott	teljes ~	<i>imputato</i>
elítelt	teljes ~	<i>condannato</i>

8. ábra: Összefoglaló a magyar terhelt, gyanúsított, vádlott és elítelt terminusokra

3.3. Büntetés-végrehajtási fokozatok

Az utolsó fogalomkör, melyről jelen tanulmányban szót kívánok ejteni Tamásnál is (2017) szerepel, és érdemes behatóbban foglalkozni vele, hiszen, mint ahogyan írja, „államonként mások a hagyományok, a jogszabályi és intézményi háttér. Az intézményeken belüli fokozati besorolás és típus eltérő...” (Tamás: 2017: 77).

11 „Nel linguaggio forense del passato, persona imputata o sospettata di un reato” (<http://www.treccani.it/vocabolario/prevenuto/>, letöltés: 2018. szeptember 29.).

12 <https://www.laleggepertutti.it/codice-proc-penale/art-384-cod-proc-penale-fermo-di-indiziato-di-delitto> (Letöltés: 2018. szeptember 29.)

3.3.1. Magyar fogalmak

A szabadságvesztés büntetésének végrehajtása Magyarországon különböző módon történik fegyház-, börtön- vagy fogház fokozatban, a bíróság ítéletének megfelelően.¹³ Most itt az egyes végrehajtási fokozatok közti alapvető különbségre térek ki, vagyis a kiszabott büntetés súlyosságára, amely magát a végrehajtási fokozatot határozza meg (bővebben l. Btk. 37.§ (1)–(3) szakaszait).¹⁴

<i>fogház</i>	vétség esetén
<i>börtön</i>	büntett vagy vétség esetén, ha az elítélt visszaeső
<i>fegyház</i>	< 3 év szabadságvesztés, ill. adott bűncselekmények, vagy ≤ 2 év a szabadságvesztés, de az elítélt többszörös visszaeső, vagy a bűncselekményt bünszervezetben követte el

9. ábra: Magyar szabadságvesztési fokozatok

3.3.2. Olasz fogalmak

A büntetés-végrehajtásról és a személyek szabadságát korlátozó és szabadságelvonással járó intézkedések végrehajtásáról szóló, 1975. július 26-i 354. sz. tv.¹⁵ négy típusát sorolja fel a büntetés-végrehajtási intézeteknek (*istituti penitenziari*). A felosztás alapján különbséget tesznek a felnőttek és a fiatalkorúak büntetés-végrehajtási intézetei között. A felnőttek esetén: előzetes fogvatartási intézetek (*istituto di custodia cautelare*); 2) büntetés-végrehajtási intézetek (*istituto per l'esecuzione delle pene*); 3) (mezőgazdasági és egyéb) rehabilitációs munkavégzési intézetek (*istituti per l'esecuzione delle misure di sicurezza*); 4) speciális büntetés-végrehajtási intézetek (*istituti a carattere particolare*)¹⁶, míg a fiatalkorúak esetében az elnevezés *Centri per la giustizia minorile*.¹⁷ Ezen típusok alapján tudjuk összevetni, melyik olasz büntetés-végrehajtási intézet feleltethető meg a magyar szabadságvesztés végrehajtási fokozatainak.

A fenti típusoknak az alábbi intézetek felelnek meg: *Casa circondariale*: a legelterjedtebb bv-intézet, ahol az előzetes letartóztatásban lévőek és az 5 évet meg nem haladó szabadságvesztésüket töltő elítéltek vannak. E definíció alapján az olasz terminus funkcionálisan megfelel a magyar *fogháznak*, ill. *börtönnek*. A *Casa di reclusione* vagy *carcere* (börtön) olyan bv-intézet, ahol az elítéltek már a szabadságvesztésüket töltik, de amely

13 https://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_528_Voko_Gyorgy_Magyar_buntetes_vegrehajtasi_jog/ch02s02.html (Letöltés: 2018. augusztus 17.)

14 <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1200100.TV> (Letöltés: 2018. szeptember 29.)

15 Legge nr. 354 del 26 luglio 1975, n. 354 Norme sull'ordinamento penitenziario e sulla esecuzione delle misure private e limitative della libertà: 1) istituti di custodia preventiva; 2) istituti per l'esecuzione delle pene; 3) istituti per l'esecuzione delle misure di sicurezza; 4) centri di osservazione. (<http://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:legge:1975-07-26;354-art59!vig=>, letöltés: 2018. szeptember 29.)

16 Funkcionális ekvivalens a magyar Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézet.

17 Simone (2014: 694).

intézetben lehet előzetes fogvatartási részleg is.¹⁸ *Alta sicurezza* jelzővel illetik Olaszországban a börtönöknek azon részét, ahol a legszigorúbb felügyelet melletti fogvatartottak (bűnszervezetben elkövetett bűntett miatt) töltik ki büntetésüket,¹⁹ illetve a külföldi fegyházak vagy az olasz büntetés-végrehajtási intézetek sajtónyelvi megnevezésére a *carcere / istituto penitenziario / di massima sicurezza* szókapcsolatot is alkalmazzák.

3.3.3. Terminológiai kitekintés

forrás	fogház	börtön	fegyház
http://szotar.sztaki.hu	<i>carcere, prigionero</i>	<i>carcere, prigionero, casa di pena</i>	<i>galera, ergastolo</i>
http://iate.europa.eu	–	<i>servizio penitenziario (Organizzazione europea dei servizi penitenziari e correzionali)</i>	–
http://dictzone.com/magyar-olasz-szotar	<i>carcere, prigionero</i>	<i>carcere, prigionero</i>	–
https://hu.glosbe.com	<i>carcere, prigionero</i>	<i>carcere, prigionero, penitenziario</i>	<i>carcere, prigionero, penitenziario</i>

10. ábra: Szótárak és fordításmemóriák által javasolt olasz terminusok a magyar szabadságvesztési fokozatok fogalmaira

A *fogház* és a *börtön* esetében láthatjuk, hogy a nyelvi segédeszközök által javasolt megoldások nem tesznek különbséget a két fogalom között: megtaláljuk a *carcere* és köznyelvi szinonimája, a *prigionero* alakokat, míg a *fegyház* esetében talán annak legszigorúbb jellege miatt szerepel a Sztakiban az *ergastolo* (életfogytig tartó szabadságvesztés), illetve a Glosbe-ben az (*istituto*) *penitenziario* nemfogalom, de így is látható tehát, hogy a szabadságvesztési fokozatok szinte mintha egymás szinonimái lennének.

3.3.4. Összegző táblázat

magyar	ekvivalencia	olasz
fogház	funkcionális ~	<i>Casa Circondariale</i>
börtön	funkcionális ~	<i>Casa di reclusione / carcere</i>
fegyház	~ hiány: terminusjelölt	<i>Carcere di alta sicurezza / Istituto penitenziario di massima sicurezza</i>

11. ábra: Összefoglaló a magyar szabadságvesztési fokozatok fogalmaira

18 <https://poliziapenitenziaria.forumfree.it/?t=27318547>, illetve a <http://www.ristretti.it/glossario/nomicarceri.htm> alapján, letöltés: 2018. szeptember 29.

19 È una sezione del carcere in cui sono riuniti tutti i condannati per reati di tipo associativo (mafia, traffico di droga, etc.), che sono sottoposti ad una sorveglianza più stretta rispetto ai detenuti comuni.

A fenti táblázat egyértelműen mutat arra rá, hogy a két különböző jogrendből adódó terminológiai nehézséget elsősorban funkcionális ekvivalens alkalmazásával, illetve terminusjelöléssel hidalhatjuk át.

4. Összegzés

Tanulmányomban három, a büntetőjog fogalomkörébe tartozó terminológiai problémára mutattam rá, olyan jellegűekre, amelyek a magyar büntetőeljárás terminusának idegen (olasz) nyelvi megfeleltetésekor problémát okoznak, illetve arra, mekkora fontossággal bír és elengedhetetlen ma már a terminológiai probléma fogalomközpontú megközelítése. Bár egyre többen foglalkoznak a szakirodalomban a jogi szaknyelvvvel, és egyre bővülnek a terminológiai adatbázisok²⁰ (Tamás 2018), a magyar–olasz irányban dolgozó nyelvi közvetítőknek még mindig sokszor kell terminológiai kérdésekkel megküzdniük, és hosszú út áll a terminológusok előtt is. A számos változat együttélése megnehezíti a keresést, és elbizonytalanítja a fordítót, míg a fogalom-központúság elve szerint kidolgozott, online elérhető terminológiai adatbázisok a könnyű hozzáférést, gyors keresést és az egységes terminushasználatot teszik lehetővé.

Irodalom

- Kovács Tímea 2014. A jogi terminológiai adatbázisokról. *Jogi fórum*. <http://www.jogiforum.hu/blog/5/125> (Letöltés: 2018. szeptember 29.)
- Tamás Dóra Mária 2014. A közigazgatási és jogi szakszövegek fordításainak terminológiai vonatkozásai. *Glossa Iuridica*. I. évfolyam, 1. szám, 74–84.
- Tamás Dóra Mária 2017. *Bevezetés a jogi terminológiába a terminológus szemüvegén át*. Budapest: ELTE-Eötvös Kiadó.
- Tamás Dóra Mária 2018. A terminológiai adatbázisok mint a terminológiastratégia eszközei. In: Fóris Ágota – Bölcskei Andrea. *Terminológiastratégiai kihívások a magyar nyelvterületen*. Budapest: Magyar Nyelvstratégiai Intézet–L'Harmattan Kiadó. Ugrózczy Mária 2009. *Büntetőjogi szószerdet*. (OFFI Zrt.-kézirát)

Források

2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról (Be.) (<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1700090.TV×hift=ffffff4&txtreferer=00000001.TXT>)
- Codice di procedura penale (<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1700090.TV×hift=ffffff4&txtreferer=00000001.TXT>)

20 Dr. Kovács Tímea: A jogi terminológia adatbázisokról <http://www.jogiforum.hu/blog/5/125>, letöltés: 2018. szeptember 29., ill. lásd az OFFI Zrt. IUS Term jogi és közigazgatási terminológiai adatbázisát.

- Del Giudice, F. (szerk.) 2014. *Dizionario giuridico. Enciclopedia di base del diritto*. Napoli: Edizione Simone
- Jogi szaknyelv <http://www.jogiforum.hu/blog/jogi-szaknyelv>
- Lamm V. (főszerk.) 2009. *Jogi lexikon*. Budapest: KJK-Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó Kft., CompLex Kiadó és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft. <http://mek.oszk.hu/12200/12241/#>

Elektronikus források

- <http://iate.europa.eu> – IATE, Európai Unió Intézményközi Terminológiai Adatbázisa (Letöltés: 2018. szeptember 29.)
- <http://lingue.com> – Linguee kontextusszótár (Letöltés: 2018. augusztus 17.)
- www.simine.it/newdiz – Nuovo dizionario Simone (Letöltés: 2018. szeptember 30.)
- <http://szotar.sztaki.hu> (Letöltés: 2018. augusztus 17.)

V.
A FORDÍTÁS ÉS TOLMÁCSOLÁS OKTATÁSA
TÉMAKÖRÉBŐL

MA IN *TRANSLATION AND INTERPRETING* – THE FIRST 10 YEARS

VIKTOR ZACHAR

ELTE Fordító-és Tolmácsképző Tanszék

E-mail: zachar.viktor@btk.elte.hu

Mesterszakos fordító- és tolmácsképzés – az első 10 év. 2019-ben éppen tíz éve annak, hogy Magyarországon elindult a *Fordító és tolmács* mesterképzés, amely a korábbi posztgraduális képzési formát váltotta fel. A tanulmány áttekintést nyújt az Eötvös Loránd Tudományegyetem vonatkozó mesterképzéséről. Ennek során előbb a régről megőrzött, jól bevált elemeket mutatja be, majd rátér a változásokra és a megváltozott képzési struktúra új elemeire. Végül kitekintésként felvázolja, milyen lehetséges változások előtt áll a *Fordító és tolmács* mesterképzés, elsődlegesen a folyamatos technikai fejlődés tükrében.

Kulcsszavak: fordítás, tolmácsolás, fordítóképzés, tolmácsképzés, mesterképzés

1. Introduction

2019 marks ten years since the MA courses in *Translation and Interpreting* were started after the introduction of the Bologna Process (often referred to as the “Bologna System”), not only at Eötvös Loránd University (ELTE), which is the oldest translator training institution in Hungary, but throughout the country. As I have several years of teaching experience connected to the old postgraduate training system transformed at this time (and was also awarded a degree at the end of this course) and have been a lecturer in the new training course since 2009, my article aims at comparing and contrasting the two programmes, together with summarising the practical knowledge collected primarily in the course of the past ten years.

First, I describe the old, well-tried elements preserved from the postgraduate training system. Then, I discuss the changes and the new elements of the revamped course structure. Finally, as an outlook, I sketch the potential changes ahead of the MA course in *Translation and Interpreting*, particularly in the light of continued technological progress.

2. The Past in the Present

As a first step, what has to be reviewed is which time-tested elements of the old programme have been preserved in the MA course. These elements include the majority of

the lectures which provide students with fundamental and indispensable theoretical knowledge. In the first semester the lectures cover Translation Studies, Interpreting Studies, Use of Hungarian and Style and European Studies. Then, in the second semester, students have to attend the forum of visiting professionals, who provide them with a wide range of practical information concerning the career of practising translators, interpreters and experts employed by translation agencies.

Even today the foundations of translation skills and the essentials of translation procedures can be acquired within the framework of seminars but they are not advertised exclusively in the first semester any more, but form a part of the curriculum of the second semester as well. Apart from the translation of texts, the exercises utilised focus on paragraph-, sentence- and word-level translation strategies, too. In the first semester the syllabus contains mainly the translation of newspaper articles (Zachar 2013, 2017a and 2017b discuss the reasons behind and the aim of this method), whereas the second semester concentrates on genres which, strictly speaking, cannot be associated with any specific areas. These texts are, for instance, brochures, extracts from catalogues (connected to tourism, arts etc.), letters of invitation, calls for conferences, simple user guides, CVs, menus, mission statements and texts published on websites.

Similarly, more time is devoted to immersion in the translation of economic and legal texts (one semester each) which continues to be the backbone of the programme because the main aim is to train technical translators specialised in social studies and economics. As a result, students have the opportunity to get to know many more genres, together with their characteristics, compared to the participants of the old postgraduate course. The third semester lays stress on economic texts, such as, documents containing financial information, reports, annual reports, certificates (related matters include: taxation, labour, wages etc.), profit and loss accounts, balance sheets and certificates of incorporation. The fourth semester revolves around a wide range of areas and genres associated with law: letters written by lawyers, documents connected to legal assistance, deeds of foundation, corporate documents, employment contracts, general terms and conditions, other business-related contracts (lease contracts, construction contracts, contracting agreements etc.), minutes of hearings, decisions, decrees and judgments.

In the first two semesters there are still classes where students acquire interpreting skills and the basics of conveying the message of oral source-language texts in the target language. Activities include sight translation, note taking and writing and delivering short speeches to be interpreted. The course element approaching the culture of the target-language and source-language countries in a contrastive way has also remained in the curriculum because intercultural mediation is an integral part of interlingual mediation, thus it is essential to familiarise students with the political and economic life, society, history and culture of the individual countries. Last but not least, it is important to say a few words about the thesis which serves as one of the requirements necessary to fulfil for graduation and which provides students with the opportunity to work

individually for a long period of time. However, some changes have been implemented in this respect as well. I am going to discuss this topic in detail in the next section.

In accordance with the old, well-tried practice, the majority of the teachers in the course are experts who translate, revise or interpret on a daily or weekly basis. The utmost importance of this lies in the fact that they can and must keep up with the changes in the market concerning new and current topics, text types, idioms, phrases, shades of meaning, technological improvements and the changing needs of clients. In addition, they can also incorporate these elements as examples almost immediately, in extreme cases even the following day after their occurrence, in the lesson.

A further well-tried practice is that former students are given the opportunity to pass on their knowledge as members of the core staff or as associated lecturers, if required. They are of great value as they are absolutely aware of the course requirements and, thanks to their hands-on experience, they are also conscious of the usefulness and applicability of the knowledge gained in the programme. Finally, we must not forget about the role of the native speaker teachers, either, who maintain the high quality from the perspective of the foreign languages taught and give authentic feedback to the students.

3. These Days

The following paragraphs provide a detailed overview of the changes connected to the MA course and this part of my article also discusses the new elements which were not included in the old postgraduate programme. There were four major changes. The first one to be presented is the longer duration of the course. The old programme comprised two semesters, whereas the new one enables students to acquire the technical knowledge in four semesters. This is important because the first two semesters can serve the purposes of laying the foundations of the general knowledge connected to translation and interpreting in addition to improving the students' linguistic proficiency. Then, the second two semesters can concentrate on the technical knowledge.

The second crucial change I would like to touch on is that students have the opportunity to choose a track for the second two semesters of their studies because they can decide if they wish to focus on translation or interpreting after the first two semesters. Following the approval of their choice by the department they attend lessons exclusively of their track in the second two semesters and they also write their thesis and take the final exam in the last semester accordingly.

The third significant difference is that candidates can apply for the MA course only with two foreign languages. However, students in the old postgraduate course worked with one foreign language only. In the case of the B language the requirement for admission is a certificate of advanced level linguistic proficiency just like in the old system, whereas in the case of the C language a certificate of intermediate level linguistic

proficiency is necessary. In the lessons connected to the passive foreign language, students work only from this foreign language to their mother tongue. However, similarly to the old programme, their active foreign language is used in both directions. From the perspective of the languages taught, English, German and French are still at the heart of the programme, but since the launch of the MA course, students with German-Dutch, English-Dutch and English-Chinese language combinations have also been admitted on several occasions.

Finally, fundamental but indirect changes occurred due to the fact that the postgraduate structure of the programme has been replaced. In a nutshell, it means that younger students arrive by the course compared to earlier times when they started the programme at the age of 23-24 at the earliest after graduating in their major completed in five years. These students often had years of work experience as well and they were more mature. These days students tend to apply for the MA course at the age of 21-22 right after the three-year long BSc programme. It inevitably implies that they have been learning the two foreign languages chosen for fewer years and have less technical knowledge, less knowledge about the world and less hands-on experience. Consequently, it is necessary to explain more things to them and they have to learn more.

The mandatory number of lessons increased due to the two foreign languages taught is increased further by the new subjects introduced at the launch of the MA course. The essentials of technical knowledge can be acquired independently of the foreign languages chosen in the lecture courses, providing information about the international organisations and the principles of economy and law. These lessons are held in Hungarian. Furthermore, from the academic year 2018/2019, students are required to attend two further compulsory lecture courses in the third semester of their studies: *The Foundations of Terminology* and *The Foundations of Revising*. These subjects can be regarded as the department's flexible reaction to the changes in the translation market.

The terminology seminar was incorporated in the MA curriculum at the launch of the programme as a new element which did not form a part of the postgraduate course. The aim of these lessons is to provide students with a contrastive overview of the B language terms in the fields of economy and law and the work of translators connected to them. The economic and legal terminology classes are in the third and fourth semesters respectively. So, in the third semester, students learn about the basics of the economy, the economic systems, the forms of business organisation, the foundations of macroeconomics, financial transactions and the terms related to the labour market in their active foreign language and their mother tongue. In the fourth semester students are familiarised with the basic terms of law, the different legal systems and the structure of the judicial system. Suddenly, they immerse in civil law, contract law, commercial law and labour law. These seminars and the respective two above mentioned lecture courses, which are held in Hungarian, are the sources of background knowledge indispensable

for the relevant technical translation classes and for the students' future career as technical translators.

Nevertheless, in my experience as a teacher and translator, these lessons can only serve the purposes of teaching the bare essentials. Given the fact that students typically do not have any experience related to economy or law and they had never dealt with these topics at all before entering the programme, they need to invest a lot of energy in accumulating knowledge outside of the classroom as well. In addition, as was the case with me too, later on they will have to broaden their knowledge of these fields by getting to know further details, similarities and differences as well as by keeping up with the changes occurring all the time. Although the fields of economy and law change slower and less frequently compared to some others, for instance, technology, new elements, concepts, terms and phrases unavoidably emerge at regular intervals in their cases, too, and the translator has to absorb these novelties.

The old programme did not include the subject *Supervised Translation Project Work* which has become an integral part of the curricula of translator training courses in the past ten years in Hungary as well. This new element follows practices applied abroad, especially in France. This subject is taught in the third and fourth semesters and it aims at simulating real translation situations and processes by carrying out bigger projects. Students can try the roles of the translator, reviser, master reviser, terminologist and project manager within the framework of the projects in these two semesters. In general it is the teacher who plays the role of the client who is in contact with the project manager. The PM is also responsible for coordinating the work of the translators, revisers and master revisers. The translations are, of course, proofread by the teacher as well, so in many cases they are the third reviser dealing with the text after the revisers correcting the individual parts of the translation and the master reviser checking the whole text. In this case, the feedback provided by the teacher covers the whole translation process, from receiving the assignment to the imaginary invoicing (for further detail see Kovács 2016).

Students almost always use CAT tools in the course of the work during the projects. In the second semester they learn the relevant software in the language technology seminar which lays the foundations of the project work classes. Of course, this is also a novelty in the curriculum which can be put down to technological development. The objectives of these lessons are “that students get to know the basics of the use of software, benefit from its advantages (e.g. reusing previous translations, creating terminology databases) and are aware of certain disadvantages (e.g. ensuring coherence despite segmentation)” (Kovács 2016: 211).

It is also important to note that students have already worked on real translation assignments within the framework of these lessons on several occasions. In such cases, the department or a teacher received a bigger assignment which was completed mainly by the students working in the project team as described above. In this case, these students' names also appeared on the publication. As an example, the publication *Karták*

könyve (Fejérdy 2011) can be mentioned. The students helped with the translation of the extended edition of this book originally written in Hungarian. Furthermore, it must also be mentioned that students could test their skills in numerous real interpreting assignments as well, thanks to which they could gain valuable references right at the beginning of their career.

Another new course element is the internship organised by the department. Similarly to the project work classes, it helps the university maintain close ties with the translation market. The students enrolled in the old postgraduate programme could hardly gain insights into the life of a translation agency, a publisher or an editorial staff or into the arrangement of an international conference. However, the new curriculum requires students to work at least sixty hours as interns at institutions of their choice. Students profit a lot from the internship: they have to get in touch with the institution they choose, they are tasked with arranging the individual phases of their internship, they can gain insights into the organisational structure, work processes, strengths and weaknesses of the institution and they can also place and evaluate their own work and role in the translation process. It occurred several times that the host institution offered a full-time or part-time job to the student right after the internship or after the student graduated from the MA programme. In the fourth semester students present the experience they gained during their internship in the form of a portfolio and a short presentation given to the teachers and the first-year students, who receive useful advice in connection with their own future internship in this way.

At this point it is crucial to point out that there are some institutions which employ students as interns on a regular or periodical basis or which have been an internship place from the beginning. One of these is the Hungarian Office for Translation and Attestation (OFFI), the biggest translation agency in Hungary, which has been offering internships for students throughout the country since 2010 when the first MA students worked as interns to fulfil the course requirements. The experts at OFFI play the role of mentors, helping students get to know a wide range of processes adopted by translation agencies (these include: receiving an assignment, allocating tasks, translation, revising, terminology work, proofreading, attestation etc.). Some of these processes are carried out only at OFFI. I am pleased that I also played a minor role in fostering the fruitful cooperation between OFFI and our department. I was an invited speaker at the German translators' meeting organised by OFFI in April 2011 where I also talked about this cooperation opportunity, its necessity and support, pointing to the experience of the first internship programme in 2010.

Another important aspect of the internship course component is that primarily in the past two or three years, institutions outside Hungary also came into the limelight as internship places. Some of the institutions and translation agencies abroad provide an excellent opportunity for students to familiarise themselves with the translation process in a foreign language environment. The Erasmus Programme, focusing on internship,

proves to be of indispensable help, thanks to which the successful applicants can receive a subsidy as a contribution to their costs of accommodation and living abroad.

The past few years brought some changes regarding the thesis, too, which I have already mentioned above: beside the customary technical translation task, including the translation of a 30,000 character long technical text into Hungarian, writing a list of notes about the translation process and the compilation of a term base, now, similarly to other academic programmes, students can also opt for writing a theoretical essay, discussing a topic related to Translation Studies. The students of the interpreting track were first given this opportunity some years ago but the students specialised in translation have this choice for the first time in the academic year 2018/2019. The essay type of thesis can be a good alternative for students who are interested in research and intend to pursue studies later, for instance, in the PhD programme in Translation Studies.

The last new elements in the curriculum about which the present article gives a brief description are the language practice classes, which are advertised as elective seminars and which proved to be useful concerning both the B and C languages down the years. I have already touched on the new trends; students have been learning the foreign languages in question for a shorter period of time, they enter the MA course at an earlier age and, compared to the students enrolled in the old postgraduate course, fewer of them lived in the B- and C-language countries before they start their studies in the programme. Therefore, it is essential to enrich and to develop their linguistic skills further, as well as to make their knowledge explicit. It is also indispensable because of the fact that the majority of the students study mainly literature and linguistics during their three years in the BA course. In other words, language learning is not a central part of the BA programmes. The language practice classes are always held by native speakers and their syllabus consists of grammar tasks, vocabulary work, strategies associated with constructing texts and rhetoric skills (Zachar 2013).

4. New Challenges set by the Future

What will the future bring to translator and interpreter training, and most of all, to the MA course? Nobody can tell but some trends can already be seen which can point us to directions of potential development. In itself “the development of software and the appearance of new versions, extended functions and brand new programmes require constant inquiry and self-study on the part of both teachers and students” (Kovács 2016: 215). Furthermore, at least in the case of some specific language pairs and genres, the spread of neural machine translation will lead to a rise in the number of translations prepared by such programmes and the number of post-editing and revising assignments which are at present definitely necessitated by these texts. This trend obviously assigns other tasks to the interlingual mediators and it requires the acquisition of other competences. Instead of translating a complete text, in some cases, the translator’s

assignment will only include the correction of mistakes related to grammar and language usage, the preservation or restoration of text cohesion and coherence and the elimination of mistranslations. Mistranslations can be rooted in, for example, polysemy or the lack of cultural and technical knowledge. Because of the reflection of the translation process and the translation market, students will soon have to be taught about and made aware of all these new problems and challenges. From the academic year 2018/2019 the MA programme is enriched by a lecture course dealing with the theory of revising which shows that the department is ready to tailor the curriculum to the needs of the future. However, it remains an open question as to what extent the changes presented above will affect the economic and legal texts serving as the cornerstone of the MA course.

Similar factors have to be considered in connection with interpreting and its teaching as well. Nevertheless, it has to be taken into account that machine interpreting lags behind machine translation at present. However, the technological development already impacts on interpreter training, too: even if it has not triggered the introduction of a new element in the curriculum yet, the virtual lessons obviously represent a change compared to the practices of earlier times. These lessons provide the setting for the simulation of videoconferences, where students “can follow along on a screen, with native language speeches being delivered by interpreters working in Brussels, then they can interpret that speech simultaneously or consecutively, depending on class conditions” (Seresi 2016: 227). For the time being, this teaching method is applied almost exclusively in the conference interpreter training course, which is still advertised as a postgraduate programme, but it is expected that videoconferences will also be introduced into the MA curriculum in the near future.

At the same time, specialisation within the field of interlingual mediation may also become important in the future. It can be explained by the fact that machine translation and machine interpreting will probably spread first in the case of fields (and language pairs) where there is a great stock of standardisable texts and text parts with similar characteristics. As a result, it will also be important in the future to design and launch postgraduate programmes such as the course focusing on interpreting for court and public authorities, the audiovisual translation and the technical translation and terminology courses advertised at ELTE or the literary translator programmes of other universities.

In connection with the postgraduate programmes listed above, it is necessary to say a few words about the option and role of e-learning which was introduced in the academic year 2016/2017. The Department of Translation and Interpreting can be rightfully proud of the fact that it is the first department at ELTE which initiated this new course form. Moreover, it proved to be very successful, based on both the number of applicants and the feedback given by the students. The class of the academic year 2018/2019 is the third one studying in this revolutionary course structure. This new course form is practical for teaching translation, terminology and revising, and it is

expected that e-learning will be of even greater importance in the next few years due to the wave of digitalisation and globalisation.

As a final point in the discussion about the potential trends, it is necessary to touch on the scientific analysis of the changes described above. At ELTE, the research of this field is embodied by the PhD programme in Translation Studies and the relentless scientific work (presentations and publications) of the teachers. It is, of course, on a higher level compared to the MA and the postgraduate courses, but it does not necessarily mean that research is entirely separated from them. There are a lot of aspects which show that they are closely related. Let me elaborate on three of these. First, the number of recent MA graduates applying to the PhD programme is constantly on the rise. Their goal is to gain in-depth knowledge in Translation Studies, to carry out research on their profession and to be part of the teaching staff at the department during or after the PhD course. Second, there are more and more students who decide to translate an article on Translation or Interpreting Studies as their thesis project. However, this upward trend in the number of essay type theses has not manifested itself yet because it has just been introduced as an option and only students on the interpreting track had the opportunity to write an essay up until this academic year. Finally, students enrich the Hungarian Translation Studies literature because their thesis translations make it possible to publish papers which were not accessible in Hungarian earlier (cf. Robin and Varga 2018).

References

- Fejérdy, Tamás (ed.) 2011. *Karták könyve. Műemlékvédelmi dokumentumok gyűjteménye*. 2nd extended edition. Budapest: ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottság.
- Kovács, Máté 2016. New Courses in the Curriculum: Language Technology, Supervised Translation Project Work. In: Horváth, Ildikó (ed.) *The Modern Translator and Interpreter*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 207–218.
- Robin, Edina – Varga, Dóra Ágnes (eds.) 2018. *Fordítástudomány – fordításban*. Budapest: ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszék.
- Seresi, Márta 2016. New Paths in Interpreter Training: Virtual Classes. In: Horváth, Ildikó (ed.) *The Modern Translator and Interpreter*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 219–232.
- Zachar, Viktor 2013. Valós fordítási feladatok, valós fordítási problémák – Műfajok és feladatípusok az ELTE Fordító- és Tolmácsképző Tanszék mesterképzésén. *Szaknyelv és szakfordítás*. 23–30.
- Zachar, Viktor 2017a. Sajtófordítás a fordításoktatásban. *Fordítástudomány*, XIX (1). 101–118.
- Zachar, Viktor 2017b. A sajtófordítás alkalmazási lehetőségei a fordításoktatásban. In: Kóbor, Márta – Csikai, Zsuzsanna (ed.). *Iránytű az egyetemi fordítóképzéshez. A kompetenciafejlesztés új fókuszai*. Pécs: Kontraszt. 107–119.

A SZAKFORDÍTÁSKURZUS TERVEZÉSE ÉS OKTATÁSA

LEHOCKI-SAMARDŽIĆ ANA

Josip Juraj Strossmayer Tudományegyetem, Eszék

E-mail: analehocki@gmail.com

Planning and Execution of Specialized Translation Classes. Quality education of translators and structured professional training can be a key factor in open market success. Translation studies aim to both organise quality educational content and to determine the right amount of theoretical and practical classes. The Department of Hungarian Language and Literature in Osijek currently offers translation classes as part of Communication Studies during the MA program. This means that students can learn about, and practise translation only by attending the sole specialised translation class. However, there are other hurdles to overcome. One of them is the varying levels of language proficiency among the students. Most of the students have been learning Hungarian as their third language, and there are always a few students who have near-native language proficiency. The above-mentioned circumstances will influence the preferred teaching methods used in class as well as the types of texts being translated; all of which will be detailed in this paper.

Keywords: translator training, specialized translation, translation methodology

1. Bevezetés

A fordításoktatás fontosságáról, annak módszereiről és fontosabb kérdéseiről Klaudy Kinga már a múlt század 70-es éveiben (Klaudy 1977) kezdett írni. Olyan fontos témákat és kérdéseket vetett fel, amelyeket akkor Európában is foglalkoztatták a neves kutatókat, nyelvészeket. A fordításoktatás fogalmát először James Holmes adta meg. Az 1975-ben, majd ismét 1988-ban megjelent tanulmányában először ő tett különbséget az *elméleti fordítástudomány* (theoretical translation studies) és a *leíró fordítástudomány* (descriptive translation studies) között, és ekkor az *alkalmazott fordítástudomány* részeként kiemelte a fordításoktatást is. (Holmes 1988: 73) Azóta nemcsak tanulmányok jelentek meg a témában, hanem tematikus folyóiratokat is indítottak Magyarországon és világszerte, valamint számos olyan konferenciát is szerveztek, amelynek fő- vagy egyetlen témája a fordításoktatás. A fordításoktatás módszertana mégis annyira összetett terület, hogy még mindig lehet újakat mondani a már rég feltett és egykor – más körülmények között – megválaszolt kérdésekről.

Az eszéki Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék MA-képzése kommunikációs szakirányú, amelyet 50%-os arányban a fordítási kurzusok egészítenek ki (bővebben lásd: Lehocki-Samardžić 2018). Ebből csak egy kurzus szól a szakfordításról, amelyen fordítástechnikát, a szakfordítás elméleti hátterét, a fordításhoz használt eszközöket, termi-

nológiát, az árazást, az üzleti kommunikációt és sok más, a szakfordítással kapcsolatos fontos információt és módszert át kell adni, ugyanis ez az egyetlen olyan kurzus, amelyen a szakfordítás fogalmával ismerkednek meg és a fordítói piacon hasznosítható tudást sajátítják el. Ez nagyban megnehezíti a kurzust oktató tanár munkáját, mert egy féléves kurzuson heti 3 órában minden olyan fontos témát érinteni kell, amelyet a kifejezetten szakfordítói szakokon két vagy több féléven át több kurzusra lebontva oktatnak. Az említett program adta problémákat az is tovább bonyolítja, hogy az észéki magyar szakon tanuló hallgatók többsége horvát ajkú, ugyanis az észéki Bölcsészettudományi Kar tanulmányi osztályának október 1-jei adatai alapján a magyar tanszék hallgatói 96%-a horvát ajkúak, pontosabban a 103 hallgatóból csak négyen magyar anyanyelvűek, és ezért a szövegválasztásnál és az alkalmazott módszerek kiválasztásánál is ez a tény játszik döntő szerepet. A program kimenetében a fordítói kompetenciák fejlesztése is szerepel, ami meghatározza a kurzus fontosságát a programon belül.

2. A kurzus tervezése

2.1. A kurzus tervezésének alapelvei

A félév elején, annak első óráján a hallgatók mindig közömbösen állnak a teljesítendő feladatokhoz, mivel úgy érzik, hogy a jó fordítások elkészítéséhez csupán a nyelvi kompetencia szükséges. A kezdő, nem nemzetiségi modulban tanuló hallgatók (a modulok oktatásról l. Lehocki-Samardžić 2018) az anyanyelvűek miatt mindig úgy érzik, hogy a nyelvtudásuk alacsony szinten van, és nehezen fognak teljesíteni a kurzuson, ezért az ő kezdő motivációjuk alacsony. Ugyanakkor az anyanyelvű hallgatók is már rosszul teljesítenek a bevezető órákon. Ekkor Klaudy Kingától szoktam idézni, miszerint:

*„...a fordítónak és a tolmácsnak nem az a legjellemzőbb vonása, hogy két nyelven tud anyanyelvi szinten kommunikálni, hanem az, hogy hivatásos nyelvi közvetítő, tehát **két nyelv között tud közvetíteni**. Sok kiváló fordító nem tud idegen nyelven anyanyelvi szinten kommunikálni, de az idegen nyelvről az anyanyelvre való nyelvi közvetítés feladatát kiválóan ellátja.”* (Klaudy 2013: 42–43)

A hallgatók a fordítás folyamatáról és a fordító munkájáról teljesen téves elképzelésekkel érkeznek a szakfordításkursusra. A kétnyelvűséget csak balansz kétnyelvűségnek (Borbély 2014) értelmezik, a fordítót pedig olyan egyénnek, aki tökéletesen ismeri a két nyelvet minden szituációban. A valóságban nincs olyan ember, aki az anyanyelve minden szakterületének terminológiáját ismerné, ezért ilyenkor párbeszédet szoktam nekik lejátszani két autószerelő, vízvezeték-szerelő, szakács és fizikatanár között. Ekkor jönnek csak rá (!), hogy anyanyelvük minden aspektusát sem ismerik, hogy az anyanyelvüket is ápolni kell, és csak kemény munkával válhatnak profi nyelvi közvetítővé.

A szakfordításkurzuson elsősorban a fordítói kompetenciák és nem a nyelvtudás fejlesztésével foglalkozunk, bár sokszor ki kell térni a helyesírási és nyelvtani kérdésekre is, mert nemcsak a magyar nyelvvel kapcsolatban, hanem anyanyelvünk tekintetében is hiányosságok érzékelhetők. Az European Master's in Translation (EMT) által megadott fordítói kompetenciák között a nyelvi kompetencia csak a második helyen szerepel, az elsőt pedig a fordítói szolgáltatások nyújtása. Folyamatosan hangsúlyozni kell, hogy a fordító munkájában nem a nyelvi kompetencia a sikeres fordítói munka legfontosabb tényezője. A hallgatóink a fordítói munkáról csak a sztereotípiák által tájékozódtak, és ahogy a kollégáinkat, a megrendelőket és a környezetünket is állandóan emlékeztetni kell a munkánk komplexitására, úgy a hallgatóknak is rendkívül fontos ezt folyamatosan hangsúlyozni.

2.1.1. A fordítási felkészültség

A fordítási felkészültség a kurzus tervezésének fő szempontja. Mivel csak egy félévről van szó, az összes fordítói kompetencia (Eszenyi 2015: 13) fejlesztésére sajnos nem jut idő, ezért az Európai Szabványügyi Testület által közzétett és a Magyar Szabványügyi Testület által lefordított MSZ EN: 15038:2006 szabványból kiindulva a szakfordításkurzuson a fordítók képzését a következő elemek összességére építjük. Az elemeket Kovács (2015: 185) a következő sorrendben hozza:

- a) a fordítási felkészültség,
- b) nyelvi és szövegalkotói felkészültség a forrás- és a célnyelven,
- c) felkészültség a kutatásban, az információszerzésben és -feldolgozásban,
- d) kulturális felkészültség,
- e) technikai felkészültség.

A fordítási felkészültség nagyjából az összes felsorolt elemet magában foglalja (Kovács 2015), mégis ki kell választani, hogy melyekre érdemes több időt fordítani, és milyen feladatokon gyakorolni, így pl. a technikai felkészültségre alig marad idő, amit informatikaórákon¹ pótolnak, az információkeresés témáját is számítógépen dolgozzák fel és gyakorolják. Az információszerzés módszereit be szoktam építeni a komplex fordítási feladatokba.² A helyesírási és szövegalkotási feladatok óriási gondot jelentenek még horvátul is, aminek oka a horvátországi általános és középiskolai szintű oktatás egész vertikumában keresendő, amit a legutóbbi PISA-mérések eredményei is tükrözik.

A kulturális felkészültség már az alapszakon kezdődik az összehasonlító történelmi, irodalmi és kulturális témák feldolgozásával. A mesterszak elkezdésekor még a horvát ajkú hallgatóink is megfelelő információmennyiséggel rendelkeznek a magyar egykori és modern kultúráról, ami miatt ezt a szempontot kihagyom a félév tervezéséből.

¹ A mesterképzésen Az internetes kommunikáció és az Adatbázisok elnevezésű kurzusok kötelezőek.

² Itt olyan irányított projektmunkára gondolok, amely segítségével nemcsak fordítási technikákat gyakorolnak, hanem a témák kiválasztásával a hallgatóknak a számukra ismeretlen témában olyan szinten kell beletanulniuk, hogy egy szakszöveg fordításánál ezt tudják is hasznosítani.

2.2. A Bloom-féle taxonómia alkalmazása a fordításoktatásban

A Bloom-féle taxonómiában megadott ismeret szintjén a fordításoktatásnak az lenne a célja, hogy a hallgató pontosan meg tudja mondani, mi a fordítás (mint folyamat és a folyamat produktuma), annak fajtái, a fordító és a tolmács feladatai, képes legyen a munkavégzés helyszínét leírni, azt jellemezni, fel tudja sorolni a fordításhoz használt eszközöket, azokat csoportosítani típusuk és tartalmuk alapján, nyitott és motivált legyen az új ismeretek befogadására. Az ilyen típusú információk befogadására legtöbb esetben a frontális módszert alkalmazom, ami lehetőséget ad a hallgatóknak egy időben, ugyanabban az ütemben való ismeretek elsajátítására. Ennek a módszernek a legfőbb veszélye, hogy csak azok a hallgatók vesznek benne részt, akik együtt akarnak vagy tudnak haladni a pedagógussal. Aki erre nem képes, vagy nem motivált, az nem fog tudni megfelelő tempóban haladni. Az említett módszer a figyelem és a koncentráció fejlesztésére alkalmas, ami nagy eredménnyel hasznosítható lehetne a fordítók képzésében, ugyanakkor ez a legtöbbet használt módszer az oktatási rendszerünkben általában, ezért a frontális módszer alkalmazásánál a hallgatókban már ösztönösen beindulnak az egyéb „szórakoztató” műveletek az előadás alatt. Ennek kiküszöbölésére mindig a szakmai tapasztalatomat használok, ugyanis minden egyes fogalomnál a fordítói pályám során tapasztalt érdekességekről hozok anekdotákat.

A bölcsész szakokon indított fordítói képzéseken a legnagyobb gond az, hogy az oktatók általában nem a fordítói piacról jönnek,³ sokszor nincs is üzleti jellegű fordítói tapasztalatuk, nem ismerik a piac adta lehetőségeket, és ezért a hallgatók előtt sem bizonyulnak hiteleseknek, illetve az általuk közvetített tartalmakat sem tudják használni a későbbiekben. A közel két évtizedes fordítói tapasztalatomnak köszönhetően a tanulási folyamat első ismereti szintjén az említett anekdoták nagyban segítik a hallgatók motivációját. A frontális módszerrel az adott feladat elméleti kereteit adom meg, a témáról való fontosabb tudnivalók átadására használok, és a feladatok megoldásával kapcsolatos információkat közvetítem.

A megértés szintjén a hallgató megérti a fordítás folyamatának fő állomásait, el tudja mondani ezek fő jellemzőit, a fordító munkájával kapcsolatban tudja, hol és mikor dolgozik a fordító, és mi a fő feladata. Minden fordítási feladatnál az óra gyakorlati részében a feladatlapon minden szinthez készítek feladatokat. A megértés szintjét a fordítói munkára vonatkozó kérdésekkel mérem fel. Az ismeret és a megértés szintje az információgyűjtést szolgálja, a kritikus gondolkodás szintjei közül pedig a bemeneti szintjét jelenti (Bredács 2015).

3 A horvát felsőoktatási rendszerben a külső munkatársak alkalmazása csak olyan esetben lehetséges, ha a tanári állományban nincs olyan szakember, aki a program megvalósításához szükséges tartalmakat és kompetenciákat át tudná adni. Ez ritkán fordul elő, mivel a programok akkreditációjánál is az számít legfontosabb szempontnak, hogy az adott szervezeti egység meg tudja-e saját erőből valósítani az akkreditálandó programot, és ha nem, tudja-e logisztikailag és anyagilag is biztosítani az új szakemberek felvételét.

Az alkalmazás szintje az irányított önálló fordítási feladatok és a csoportmunkában fordított szöveget foglalja magában. A hallgató a problémát felismeri, megfelelő megoldásokat tud rá keresni és azokat végrehajtani. Konkrétan ez a szótározás különböző technikáit, a glosszáriumok készítését és a terminológus munkakörébe tartozó feladatokat jelenti. Az ilyen fajta kritikus gondolkodás, ami az információ hasznosságát méri fel, és az információfelhasználási módszereket jelenti a Bloom-féle taxonómiában, az analízis szintje lesz. Ezen a szinten a szintagmák, a kisebb mondategységek fordítására is sor kerül. Ekkor alkalmazzák az összehasonlítást, kérdésfelvetést/felülbírást, kritikát és a kísérleti⁴ módszereket. A szöveget még nem fordítják teljesen, csak azokat a részeket, amelyek egymáshoz szorosan tartoznak (szintagmák, többbelemű kifejezések, összetartozó mondatrészek – nem önálló mondatrészek) de a lényege körvonalazódott, a szöveg részei a célnyelven is készen állnak.

Az analízis, a szintézis és az értékelés szintje szinte összemosódik a házi feladatokban és a csoportmunka feladataiban. A hallgató a házi feladatok (fordítási feladatok) értékelését⁵ érti, és azok alapján ki tudja őket javítani megfelelő terminológia alkalmazásával. A problémákról a fordítástudomány szakterminológia alkalmazásával tud nyilatkozni több nevezetesebb szerző elméleteire hivatkozva.

3. A félév ütemezése

A félévet a szakfordítás elméleti háttérével kezdem, amit a fordítási minták (szakzsagronban simliknek nevezett) szövegek fordításával egészíték ki az óra gyakorlati részében. Az első alkalommal egy általános bevezetőt tartok a fordításról, különös tekintettel a szakfordításra. A következő szakkifejezéseket magyarázom: *eredeti szöveg*, *forrásnyelv* (source-language, izvorni jezik), *célnyelv* (target-language, ciljni jezik), *a fordítás folyamata*, *szakfordítás*, *műfordítás*, *tolmácsolás*, *fordításelmélet*, *fordítástudomány* és *a fordításhoz használt eszközök* (osztályozásuk és elemzésük). Nagyon sokan ekkor hallják először, hogy a fordítástudomány nemcsak a fordítás folyamatának a kutatását jelenti, hanem az alkalmazott eszközök használatának és elkészítésének leírását és módszereit is kutatja, a szövegtannak a szövegtipológiai ágát is magában foglalja, illetve a fordítást üzleti szempontból is tanulmányozza és leírja, valamint a fordító személyével és annak kompetenciájával is foglalkozik. A már felsorolt hat fordítói kompetenciát (bővebben lásd: Eszenyi 2015), ahogy ezt korábban már bővebben kifejtettem, a kurzuson rendelkezésre álló idő rövidege miatt nem fogom tudni teljesen kifejteni, fejleszteni az órákon, hanem inkább adott témákhoz

4 A szintagmák fordításánál fontos az alá-fölé rendeltség pontos megállapítása. Ezt különböző kérdések feltevésével lehet kikutatni, amelyek a szavak közti viszonyokra utalnak.

5 A házi feladatok értékelését személyre szóló értékelési lapokon kapják meg, amelyek értelmezésére külön időt fordítunk minden alkalommal.

kapcsolódó szituációs játékokat⁶ játszunk el, amelyek segítségével többször is vissza lehet térni a már feldolgozott témákra, az adott kompetencia fejlesztésére. Kovács szerint (2015: 191) a fordítástechnikai órákon a cél „olyan szakemberek képzése, akik a fordítási ipar legkülönbözőbb területein és pozícióin – pl. projektmenedzsment, nagyvállalat fordítási koordinátoraiként stb. – is képesek megállni helyüket.”

4. A szövegek kiválasztásának szempontjai

A fentiekből már kiderült, hogy a hallgatók többségének a magyar a C nyelve. A szakfordításkurszuson a fentebb meghatározott fordítás iránya Horvátország keleti részén nem jelent nagy gondot, mert a megbízások nagy részét éppen magyarról horvatra rendelik meg. A kurzus célja olyan szakemberek képzése, akik képesek a Horvátország keleti részén működő magyar civil szervezetek és intézmények igényeit, valamint a két ország közötti gazdasági kapcsolatokból keletkezett munkákat ellátni. Mivel a tanszékünkön tanuló hallgatók nagy része horvát ajkú, a kurzuson megadott cél nagy feladatnak bizonyult.

A tananyag és a félévi ütemterv tervezésénél figyelembe kellett venni a fordítások irányát, amit a hazai piachoz és a megbízásokhoz igazítottam,⁷ ezért a horvát nyelvű szövegekből válogattam elsősorban a Klaudy Kinga által megadott szövegtipológia alapján (Klaudy 2013: 61–63), azokból a hivatalos szövegekből, amelyeket magyarországi intézmények és hivatalok állítottak ki, pl. anyakönyvi kivonatok, bizonyítványok, diplomák, illetve az ún. simlikból. A szövegek kiválasztásában sokat segít a saját tapasztalatom is, ami alapján a hallgatóimnak a legfrissebb információkat, az elmúlt év leggyakoribb szövegtípusait tudom nyújtani.

5. A kurzuson alkalmazott módszerek

A kurzuson alkalmazott fő módszerek alapján a félévet két nagyobb részre osztottam. A félév első részében az egyéni és a páros munkát alkalmazom, a második felében pedig inkább a csoportos munkát, ezen belül az irányított projekt munkát. A témák részben fedik egymást, hogy a hallgatók lehetőséget kapjanak felmérni az egyéni fejlődésüket.

6 A szituációs játékok leghatékonyabbak a projekt munkákban, amikor mindenkinek külön szerepe van, és amikor a valós szituációkat próbáljuk szimulálni. A tanár pl. a megrendelő szerepét játssza, aki alkalmanként kedves és megértő, a következő héten pedig a projektmenedzsment állandóan hívogatója, és változtat a szöveg leadásának feltételein vagy a megrendelt szöveg mennyiségén (bővebben: Lehocski-Samardžić 2018). Az ilyen szituációs játékok segítik az első és a legfontosabb fordítói kompetencia fejlesztését – a fordítói szolgáltatások nyújtását.

7 Az észéki magyar tanszéknek nagyon jó kapcsolata van a régióban működő tolmácsok és fordítók szervezeteivel, oktatási intézményekkel és gyakorló szabadúszó fordítókkal, akiktől minden pillanatban friss információkat lehet szerezni a legújabb piaci követelményekről és azok változásairól.

A kurzus második hetében az egyéni irányított fordítás alkalmazásával az oktatásterminológiával foglalkozunk, és az oktatási intézmények által kiállított dokumentumok fordítását készítjük. Mivel a félév elején még sok instrukciót, technikai információt kell átadni, a második héten is még a frontális módszert alkalmazom. Ekkor ismerkedünk a glosszárium fogalmával, és egészen egyszerű simliken rendszerezzük a már ismert, a közoktatásban használt terminológiát, amit új szakkifejezésekkel szoktunk kiegészíteni.

Egy egyetemi törzskönyvi kivonattal szoktuk kezdeni a félévet. Ilyen fajta dokumentáción a simli, a személyes adatok, a terminológia fogalmával ismerkedünk, beszélünk a helyesírásról és a szakma alapjairól. Már az első példánál, a *név* szó fordításánál bizonyítjuk, hogy a két nyelv ismerete nem elég a pontos fordítás elkészítéséhez. Horvát-ra nem lehet egyszerűn *ime* szóval fordítani, mert ez horvátul csak utónevet jelent. A glosszáriumkészítés kapcsán ekkor beszélünk a megjegyzésekről, és egy ilyen egyszerű szó példáján megmutatom, hogy a kétnyelvű hallgatókat sokszor éppen az előzetes nyelvtudás gátolja a pontos fordítások elkészítésében (Lehocki-Samardžić–Deriš 2018). A másik ilyen példa, amit szintén frontális módszerrel kell megoldani, az az *anyja neve*. A magyar kultúrában ilyenkor az anya leánykori nevét kell megadni, míg horvát nyelven az anya nevét a férjezett alakban adjuk meg, és csak olyankor kell az anya leánykori nevét megadni, amikor ezt külön kéri.⁸

A magyar *születési név* példával is hasonló a helyzet, mivel ez ilyen formában nem is jelentkezik a horvát nyelvű formanyomtatványokban. A születési névvel a horvát formanyomtatványokban csak *djevojačko prezime* (magy. leánykori családi név) alakban látjuk, ami egyértelműen a női nevek használatára utal. A horvát formanyomtatványokban még mindig nem szerepel a természetes nemet tekintve semleges *születési név* forma, ami a névváltoztatás lehetőségét nemtől függetlenül feltételezi.

A fordítás oktatásához legalkalmasabb a konstruktivista felfogás, miszerint a tanulás a tapasztalatok értelmezésében bekövetkezett változás, és ehhez kell igazítani a tanulás-tanítási módszereket is.

„A konstruktivizmus tanulásmodellje szerint az agy saját maga hozza létre a belső modellek kialakításához szükséges információkat. Eközben a külvilággal nem objektív, megismerő, leképező, hanem »mellérendelt« kapcsolatban van. A tanulás során modellek és megoldások önálló konstrukciója történik. A tanulás tárgyát, tartalmát komplex helyzetek értelmezését, a valós problémák megoldásában való részvétel jelenti. A tanulás esettanulmányok és laboratóriumi munka alapján, projekteken dolgozva, társas kollaboráció révén történik. A tanár együttműködő és együtt-tanuló társ, partner.” (<http://okt.ektf.hu/data/nadasia/file/tananyag/oktataselemt/index.html>, letöltve: 2018. 12. 15.)

8 Az ilyen szövegek kiválóak ahhoz, hogy a hallgatókat a kurzus elején bevezessék a szakma rejtelseibe, hogy ismerkedjenek a szakfordítás módszereivel, és fel tudják mérni türelmüket, precizitásukat és a munkabírásukat – a fordítói pálya elkerülhetetlen elemeit.

A konstruktivista megközelítés a csoportmunka és az irányított projektmunka bevezetését inspirálta a félév második felében. A témák általában a félév első felét tükrözik, mivel ilyen módon egyénileg és a tanár részéről is fel lehet mérni a hallgatók fejlődését. Az oktatási terminológiát az első irányított projektmunkával (a projekt munkáról bővebben lásd: Lehocki-Samardžić 2018) egy oklevélmelléklet fordításával folytatjuk. A szövegek ekkor már hosszabbak, rövidebb határidőkkel, de a munka mennyisége már megoszlik a hallgatók közt⁹. Az irányított projekt munkák célja bizonyítani a csapatmunka fontosságát a fordítók munkájában, és az első ilyen feladatnál leginkább a szakmára kell összpontosítanunk.

Nádasi (2018) szerint a kognitívista felfogás a tanulási-tanítási folyamat során az értelmezést, a dialógust és az együttműködő problémamegoldást foglalja magában. A tanár elsődleges szerepe pedig a mintaadás és segítség. Lehetőséget biztosít realisztikus, releváns problémák megoldására. Csoportmunkát épít be a tanulási folyamatba, mintát mutat és tanácsot ad a közös problémamegoldás során. A tanuló szerepe pedig a felfedezés, az értelmezés és a kutatás, ami a fordítóképzés alapja. A fordítói kompetenciák egyike az információszerzés és -kutatás, tehát a fordítónak gyorsan „bele kell tanulnia” az adott témába, amit gyakran nem tud megoldani szakemberek bevonása nélkül, és ekkor a csapatmunka fontossága ismét hangsúlyos lesz. A portfólióhoz (a portfólió készítéséről bővebben: Lehocki-Samardžić: 2018) készített önreflexiókban gyakran lehet arról olvasni, hogy hány és milyen végzettségű ismerős szakembert kerestek fel segítségért.

6. Zárógondolatok

A fordítók minőségi oktatására nem tudunk azonos modellt alkalmazni minden országban, minden nyelvpárra és minden hallgatói csoportra. A kompetencia-központú oktatás kulcsa nem egy egységes modell, egy egységesen alkalmazható program kidolgozása, hanem a kompetenciák fejlesztése az adott hallgatói csoporthoz igazodva. A csoporthoz való igazodás nem azt jelenti, hogy minden félévben újabb programokat kell készíteni. A program nem változik, a programban megadott célkitűzések sem módosulnak, a kurzusleírás is változatlan marad, de a szövegtípusok és a módszerek kiválasztásával igazodhatunk a csoporthoz, a kurzus pedig ezáltal irányíthatóvá, kiegészíthetővé válik.

A kétnyelvűség és a kétnyelvű fordítók kérdése is a kurzus fontos részét képezi, mert az anyanyelvi hallgatók a fordításról alkotott téves elképzelésekkel érkeznek a szakra, ezért a legfontosabb feladatunk a tévhitek eloszlatása.

„A kétnyelvűségi kutatások (...) azt bizonyítják, hogy igen csekély azoknak a beszélőknek a száma, akik mindkét nyelvet azonos szinten ismerik. Baetens

⁹ A munka megoszlása nem teszi könnyebbé a munkájukat, mivel tanulmányuk során megszokták az egyéni munkát, és az igen negatív reakciókat vált ki, amikor mindenkinek el kell végeznie a munkát ahhoz, hogy teljesítsék a feladatot.

Beardsmore (...) nem csak ritkán előforduló jelenségnek tekinti, de annak a lehetőségét is felveti, hogy ilyen típusú kétnyelvű nem is létezik.” (Borbély 2014: 24)

Ha a hallgató megfelelően fel tudja mérni a tudását, ha közben a szakma rejtelmébe is betekintést nyer, valamint vállalkozóként is elkezd gondolkodni, akkor a kurzuson meghatározott cél, azaz a fordítói szolgáltatás nyújtásának összetett kompetenciafejlesztése, megvalósultnak tekinthető.

Irodalom

- Bredács Alice Mária 2015. *A hagyományos és az IKT-vel támogatott mérés és értékelés a szakképzésben*. Budapest: BME Tanárképző Központ. https://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop412b2/2013-0002_a_hagyomanyos_es_az_ikt-vel_tamogatott_meres_es_ertekeles_a_szakkepzesben/HI/shijs23g.scorm (letöltve: 2018. 12. 3.)
- Borbély Anna 2014. *Kétnyelvűség*. Budapest: L'Harmattan.
- Eszenyi Réka 2015. Hány lábon álljon a fordító? A modern fordító profilja. In: Horváth Ildikó (szerk.) *A modern fordító és tolmács*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 11–21.
- Holmes, James S. 1988. „The Name and Nature of Translation Studies”. James S Holmes 1988. *Translated!: Papers on Literary Translation and Translation Studies*. Amsterdam: Rodopi, 66–80. <https://www.tau.ac.il/tarbut/tirgum/holmes75.htm> (letöltve: 2018. 09. 12.).
- Klaudy Kinga 2013. *Bevezetés a fordítás elméletébe*. Budapest: Scholastica.
- Klaudy Kinga 1977. Altyernatyivi v posztroenyii ucsebnovo matyerala na perevodcseszkii kurszah. *Slavica* XV. 19–23.
- Kovács Máté 2015. Új tantárgyak: Nyelvtechnológia, irányított fordítói projektmunka. In: Horváth Ildikó (szerk.) *A modern fordító és tolmács*. Budapest: Elte Eötvös Kiadó. 183–193.
- Lehocki-Samardžić, Ana 2018. A szakfordítás módszertani kérdései a horvát–magyar nyelvi és kulturális kontextusban. *Hungarológiai Közlemények*. 2018/2. 112–126.
- Lehocki-Samardžić, Ana – Deriš, Katarina 2018. A kétnyelvűség előnyei és hátrányai a szakfordításban. In: Pásztor-Kicsi Mária (szerk.) 2018. *Kétnyelvűség – hátrány vagy esély*. Újvidék: Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Kar Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék. 181–195.
- Nádasi András 2018. *Oktatáselmélet és technológia*. Eszterházy Károly Főiskola. Oktatás- és Kommunikációtechnológiai Tanszék e-tanuláshoz készített anyag. <http://okt.ektf.hu/data/nadasia/file/tananyag/oktataselmet/index.html> (letöltve: 2018. 12. 15.).

A SZOCIÁLIS KOMPETENCIA VIZSGÁLATA FORDÍTÓ- ÉS TOLMÁCSKÉPZÉSBEN RÉSZT VEVŐ HALLGATÓK KÖRÉBEN

LESZNYÁK MÁRTA

SZTE Angoltanár-képző és Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék

E-mail: lesznyakm@t-online.hu

The Social Competence of Translation and Interpretation Trainees. In translator training there has been a growing interest in using methods that simulate real-life work experiences. Team work and projects in translation are examples of these efforts. Project method was introduced and tested in the translation and interpretation Masters Programme of the University of Szeged, too. While several students seemed to enjoy cooperation and collaboration, it was observed that some other students clearly struggled with group work. We hypothesised that deficiencies in social competence may account for this apparent difficulty. To test our hypothesis we asked students who took a legal translation course in spring 2016 to fill out the Hungarian version of the Interpersonal Competence Questionnaire by Buhrmester et al. (1988). At the same time, students were asked to complete a questionnaire in which they could report their experiences with projects in the legal translation course. The ICQ assesses interpersonal competence in five domains: initiation of interactions and relationships, negative assertion, self-disclosure, emotional support and conflict management. As our sample is relatively small (28 subjects), as yet no definite conclusions can be drawn regarding the social competence profile of translation and interpretation students in general. However, some tendencies can be observed, for example, some factors (e.g. negative assertion) predict students' preference for working alone. As a result, these factors might indicate the extent to which students can profit from teamwork, too. In addition, students seem to form a highly diverse group, some of whom would benefit from social competence training. This can be particularly pressing if we consider that several students plan to work as interpreters (too), and interpretation relies even more heavily on social competence than translation

Keywords: translation training, projects, team work, social competence of translation students, measuring social competence

A nyelvi közvetítői szakmában, és ezzel párhuzamosan a fordító- és tolmácsképzésben is, az utóbbi időben előtérbe kerültek az úgynevezett soft skillek, vagyis a nyelvi, szakmai kompetenciához szorosan nem kötődő, ugyanakkor azokat erőteljesen befolyásoló készségek, mint például a szociális és kommunikációs készségek, vagy az énkép és önszabályozás kérdései. Ennek hátterében egyrészt a szakma megváltozott követelményei állnak. Másrészt az elmúlt évtizedekben fellendülő fordítástudomány, és annak is elsősorban a didaktikára és a pszichológiára/pszicholingvisztikára fókuszáló ágai ráirányították a figyelmet ezekre a korábban is létező, de elhanyagolt faktorokra. A fordítóképzés viszonylag gyorsan reagált erre a változásra, és módszertani újításokkal próbálja segíteni a leendő fordítók és tolmácsok egyéni és szociális kompetenciáinak fejlődését. Ezek kö-

zül az újítások közül az egyik a csoportmunka, illetve a projektek alkalmazása, amely módszerek már több mint százéves pedagógiai múlttal rendelkeznek, és bár a fordító- és tolmácsolásban még újdonságnak számítanak, de alkalmazásukra külföldön már széles körben sor került, és a szakirodalomban is számos alkalommal ismertették ezeket (Király 2000, 2003, 2005, 2012; Clavijo – Marín 2013; Pralas 2014; Li és mtsai 2015; Gonzáles Davies 2016).

A projektmódszer bevezetésével több magyar képzőhely is próbálkozik (ELTE, PTE, PPKE), és az SZTE fordító- és tolmács mesterképzésében is sor került a módszer kipróbálására (2015-től folyamatosan). Ennek során azt figyeltük meg, hogy a hallgatók egy részének igen nagy kihívást jelent másokkal együtt dolgozni. Feltételeztük, hogy ennek hátterében szociális készségeik jellegzetességei és esetleges egyenetlenségei állhatnak. A hallgatói visszajelzésekből arra is fény derült, hogy míg egyesek nagyon hasznosnak élik meg a projektmunkát, mások sokkal közönyösebben viszonyulnak hozzá, és nem érzik úgy, hogy sokat segítene professzionális fejlődésükben. Feltételeztük, hogy ezeknek a különbségeknek a hátterében is a szociális készségek különbözőségei állhatnak. Hipotéziseink igazolására vizsgálatot terveztünk, melynek során 2016 tavaszán a jogi szakfordítás órán projektmódszerrel dolgozó hallgatók a kurzus értékelésével egy időben kitöltötték Buhrmester és munkatársai (1988) interperszonális kompetenciára irányuló kérdőívének (ICQ – Interpersonal Competence Questionnaire) magyar változatát. A jelen tanulmányban ennek a vizsgálatnak az eredményeit mutatjuk be. Az elméleti bevezetőben röviden szólunk a fordító- és tolmácsolásban fontosnak tartott soft skillekről és a projektmódszerről. Ezt követően röviden bemutatjuk az SZTE-n 2015 óta folyó projektmunka vizsgálatának sorozatát, majd a kutatási kérdések és módszerek bemutatása után térünk rá az eredmények ismertetésére.

1. Soft skillek a fordításban

Nehéz pontosan megállapítani, hogy a fordítástudomány mikor kezdett érdeklődni a fordító soft skilljei iránt, de ez az időszak körülbelül a 90-es évekre tehető, amikor egyrészt Don Király (1995) tágabb pedagógiai kontextusból vizsgálva a fordítást eljutott ezekhez a készségekhez, másrészt a folyamatorientált kutatások nem tudták figyelmen kívül hagyni a fordítók azon megjegyzéseit, amelyek a fordítási folyamat közben az érzelmi állapotokra vagy a szociális kapcsolatokra utaltak (Tirkkonen-Condit–Laukkanen 1996, Laukkanen 1996).

A PACTE csoport fordítóikompetencia-modelljét először 2000-ben publikálta, ebben már szerepel az ún. pszichofiziológiai kompetencia, amelyet bár nem részleteznek nagyon mélyen a szerzők, mégis beleérthetők az fordító bizonyos pszichés adottságai és mentális készségei, így egyéni és szociális kompetenciái is. Don Király még ugyanabban az évben (2000) megjelent művében szintén kiemelte, hogy a fordítási és a személyes kompetencia mellett a szociális kompetencia a fordítói kompetencia harmadik összetete-

vője. Hasonlóképpen az Európai Unió szakértői által 2009-ben megalkotott EMT-kompetenciamodellnek eleme a szolgáltatói kompetencia, amely az idő beosztásának, a határidők betartásának, a stressz kezelésének készségeitől az instrukciók követésének képességén át a csapatmunkában való részvételig számos részkészséget magában foglal (EMT Expert Group, 2009).

2010-től kezdődően megnövekedett azoknak az empirikus kutatásoknak a száma, amely a fordítók személyes és szociális kompetenciájának valamely aspektusát vizsgálják. Lehr 2014-ben, majd Rojo és Caro 2016-ban azt vizsgálták, hogy a fordító érzelmi megnyire befolyásolja teljesítményét. Hasonló kutatást végzett Bontempo–Napier (2014), akik azt próbálták feltárni, hogy a tolmácsok érzelmi stabilitása mennyire jelzi előre kompetenciájukat és teljesítményüket. Hubscher-Davidson 2013-ban az érzelmi intelligencia fordításban betöltött szerepét taglalta egy, a Metában megjelent publikációjában. Coban–Telci (2016) szintén a fordítás és az érzelmi intelligencia összefüggésre fókuszáltak, de ők inkább a fordítóképzés szempontjából. Apfelthaler (2014) azt próbálta megállapítani, hogy a perspektíva-váltás (melyet a szociális kompetencia egy elemének tekinthetünk) mennyire elengedhetetlen része a fordítói kompetenciának.

Mint látható, a fenti kutatások inkább a fordítók és tolmácsok egyéni, pszichés jellemzőinek és azok hatásainak feltárására irányultak. Ezt magyarázhatja az a tény, hogy ezeket a jellemzőket sokkal egyszerűbb mérni, mint az együttműködési készségeket, különösen professzionális fordítók esetén. A szociális készségekre sokkal inkább jellemző, hogy a modern munkaerőpiac követelményeiként jelölik meg azokat a fordítóirodák és a kutatók is, arról viszont keveset tudunk, hogy ezek a készségek valójában mennyire jól fejlettek a fordítók és tolmácsok körében, és hogyan befolyásolja életpályájuk alakulását vagy fordítási teljesítményüket.

A következő alfejezetben bemutatunk néhány pedagógiai kezdeményezést, amely többek között a szociális készségek fejlesztésére irányul, és ismertetünk néhány vizsgálatot is, amelyek ezek hatékonyságával foglalkoztak.

2. Projekt módszer a fordítóképzésben

Az elmúlt évtizedekben a fordítóképzésben megnőtt az igény, hogy a képzést minél közelebb vigyük a munka világához. Ennek egyik legmegfelelőbb módja az úgynevezett projekt módszer, illetve annak valamely módosított változatának alkalmazása a képzésben. Egy klasszikus pedagógiai projektben a gyerekek maguk választanak egy témát (feladatot), amelyen hosszabb ideig dolgoznak, és amelynek végeredménye mindig egy felmutatható produktum (M. Nádasi, 2003).

A fordításoktatásban alkalmazott projekt fogalma ettől több ponton eltérhet. Fordítóképzésben projekt alatt leggyakrabban azt értjük, amikor egy csoport diák viszonylag hosszú szöveget több héten át együttműködve fordít le. Léteznek ugyanakkor egyéni projektek is (pl. Li és társai, 2015), illetve ismerünk terminológiai projekteket is, ame-

lyek célja, hogy a közös együttműködés során egy kisebb terminológiai adatbázist alakítsanak ki a hallgatók (Sermann 2018). Emellett a szakirodalom a fordítástanításban megkülönböztet pedagógiai projekteket és autentikus projekteket (González Davies, 2004). Autentikus projektek során a hallgatók valódi fordítási megbízásokat teljesítenek, és valóban elképzelhető, hogy minden csoport más szöveget vagy más szövegrészt kap feladatként. A pedagógiai projektek jellemzője, hogy minden csoport ugyanazt a szöveget fordítja, és ezt a szöveget nem maguk a diákok, hanem az oktató választja.

A projektmódszer előnyeit már több szerző elemezte (Kelly, 2005; Kiraly, 2003, 2005; Li, 2013; Pralas, 2014 stb.), jelen tanulmányunk szempontjából elsősorban annak van jelentősége, hogy a szerzők egyetértenek abban, miszerint a projektmódszer nagy előnye, hogy hozzájárul a szociális készségek fejlődéséhez. A szerzők rendszerint a kommunikációs készségek, a konfliktuskezelés, az együttműködés, illetve a szervezés és időkezelés készségeit emelik ki. Nem ismerünk azonban olyan kutatásokat, amelyek empirikus módon vizsgálnák ezeket a készségeket a projektmódszerrel kapcsolatban. Kutatásunkkal ezt a hiányt szeretnénk volna részben pótolni.

3. Projektmódszer a Szegedi Tudományegyetem fordítóképzésében

A projektmódszer kipróbálása 2015 óta folyik a Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán akkreditált mesterképzés keretein belül. Ezzel párhuzamosan a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karának jogi szakfordító szakirányú továbbképzésén is sor került a módszer bevezetésére. A két intézmény együttműködéséről és a módszer kipróbálásának összehasonlító elemzéséről már több közlemény született (Lesznyák–Balogh 2017, Balogh és Lesznyák 2018). A jelen vizsgálatra azonban csak a SZTE-n került sor, ezért a módszer bemutatásakor csak a szegedi képzés jellegzetességeinek leírására szorítkozunk.

Az SZTE-n a projektmunkára a jogi szakfordítás óra keretében került sor először 2015-ben, és azóta minden tavaszi félévben. A projekt során a hallgatók 4-5 fős csoportokban egy hosszabb, 15 oldalas építési-felújítási szerződés szövegét fordították le angolról magyarra. A csapatok a szöveg felosztásáról, a munkaterhek elosztásáról és belső határidőkről maguk dönthettek. Ugyanakkor bármikor fordulhattak az oktatókhoz segítségért a fordítás elkészítése során. Mivel a projekt valós fordítási helyzetet próbált szimulálni, a hallgatóknak a csapatokon belül a fordítás teljes folyamatához szükséges szerepeket is vállalniuk kellett. Ezek a következők voltak:

- projektmenedzser
- terminológus
- lektor
- szerkesztő
- technikus-informatikus

A szerepek mindegyikéhez részletes leírást melléeltünk a projektleírásban. A csoporton belül a szerepek elosztásáról a hallgatók ismét önállóan dönthettek. A célnyelvi szöveg elkészítésére körülbelül egy hónap (4 hét) állt a hallgatók rendelkezésére.

A projekt zárásaként egy tanórán a hallgatók prezentációt tartottak, illetve megbeszéltük személyes élményeiket, és egy kérdőívet is kitöltöttek, amelyben a projekttel kapcsolatos szakmai és társas jellegű tapasztalataikra is rákérdeztünk (erről részletesebben a következő alfejezetben). Az első év tapasztalatai arra utaltak, hogy a számos pozitív élmény mellett a bölcsészhallgatók egy része nemhogy nem lelkesedett a csoportmunkáért, de kifejezetten nehéznek találta annak bizonyos aspektusait. Álljon itt egy idézet ennek illusztrálására egy hallgatótól, aki az egyéni fordítás előnyeit ecsetelte a csoportmunkával szemben:

„[Egyéni fordítás során] nem kell elvetni olyan megoldást, amit esetleg jónak tartok.”

Ez a megjegyzés egyértelműen önérvényesítési, kommunikációs problémára utal, ami természetes velejárója a csoportmunkának.

Ezeknek a tapasztalatainknak a fényében úgy döntöttünk, megvizsgáljuk, hogyan befolyásolják a hallgatók szociális készségei, hogy hogyan élik meg a projektmunkát és az azzal járó együttműködést.

4. Kutatási kérdések

A fenti megfontolásokból kiindulva a következő kutatási kérdéseket fogalmaztuk meg:

- 1) Hogyan jellemezhető a fordítóképzésben részt vevő bölcsészhallgatók szociális kompetenciája?
- 2) Hogyan befolyásolja a hallgatók szociális kompetenciája a projektmunka társas aspektusának sikerét? (másképpen fogalmazva: a szociális kompetencia milyen összefüggést mutat az együttműködés készségeivel)
- 3) A szociális kompetencia mely összetevői bírnak kiemelkedő jelentőséggel a projektmunka szempontjából?
- 4) Milyen különbségek figyelhetők meg a gyengébb és jobb szociális készségű hallgatók között a projektmunka során?

5. Módszerek

Kutatási kérdéseink megválaszolására kérdőíveket alkalmaztunk. A hallgatók egyrészt kitöltötték az általunk szerkesztett, projekttapasztalatokra vonatkozó kérdőívet, amely a következő témákban tartalmazott kérdéseket:

- A fordítási feladatra és a forrásnyelvi szövegre vonatkozó kérdések
- A társakkal való együttműködésre vonatkozó kérdések
- A projektmunka és az önálló fordítási feladatok összehasonlítása (sok nyílt kérdés)

A jelen tanulmány szempontjából a 2. és a 3. csoportba tartozó kérdések relevánsak, ezek megtalálhatók a mellékletben.

A hallgatók szociális kompetenciáját a Buhrmester és munkatársai által összeállított, interperszonális kompetenciára vonatkozó kérdőív (Buhrmester és társai 1988) magyar változatával mértük. A kérdőív a szociális kompetencia öt faktorát vizsgálja, melyek a következők: kezdeményezés, negatív önértékelés (vagyis a nemet mondás képessége), megnyílás, érzelmi támogatás nyújtása és konfliktuskezelés. Természetesen tisztában vagyunk vele, hogy a kérdőív nem fedi le a szociális kompetencia teljes spektrumát, ugyanakkor úgy találtuk, hogy a csoportos tanulás/csoportmunka helyzetben felbukkanó legfontosabb tényezőket méri, ezért kutatásunk számára gazdaságos módon képes releváns adatokat gyűjteni.

6. Adatgyűjtés és minta

A kérdőíveket 28 hallgató töltötte ki 2016. májusban a projektet lezáró tanórán. A kérdőív kitöltése névtelen volt.

Az ICQ magyar fordítását magunk készítettük, ezért a pszichometriai mutatók ellenőrzésére is sor került. A próbamérés során 98, pedagógusképzésben (tanár-, óvónő- és gyógypedagógus-képzés) részt vevő egyetemi hallgató töltötte ki a kérdőívet, a reliabilitást mutató Cronbach $\alpha = 0,86$ volt, ami a kérdőív kiemelkedően jó megbízhatóságára utal.

7. Eredmények

Az eredmények bemutatása során az egyes kutatási kérdésekre válaszolunk.

7.1. Hogyan jellemezhető a fordítóképzésben részt vevő bölcsészhallgatók szociális kompetenciája?

Ennek a kérdésnek a megválaszolására az ICQ-kérdőív eredményeire támaszkodhatunk. Mivel azonban magyar standard értékek nem állnak rendelkezésre, csak az eredeti értékekhez viszonyíthatunk, amely összehasonlítás eredményeit azonban a kulturális és időbeli eltérések miatt fenntartásokkal kell kezelni. Emellett lehetőség nyílik a fordítóalminta (28 fő) és a teljes egyetemistaminta (98 fő) összehasonlítására is.

	Fordítók	Teljes minta	Buhrmester 1988
Kezdeményezés	3,38 (0,61)	3,28 (0,66)	3,36 (0,71)
Nemet mondás képessége	3,69 (0,71)	3,68 (0,55)	3,37 (0,71)
Megnyílás	3,59 (0,59)	3,63 (0,60)	3,23 (0,68)
Érzelmi támogatás	4,18 (0,47)	4,25 (0,44)	4,14 (0,58)
Konfliktuskezelés	3,58 (0,61)	3,61 (0,53)	3,49 (0,58)

1. táblázat: Az interperszonáliskompetencia-teszt alskáláinak átlagai

A 1. táblázatból jól látszik, hogy a fordítók interperszonális kompetencia szempontjából teljesen átlagos csoportot képeznek, sem a Buhrmester-féle 1988-as egyesült államokbeli mérés, sem pedig a 2016-os magyar egyetemisták körében végzett mérés átlagaitól nem térnek el lényegesen.

A kérdés további elemzésére összehasonlítottuk a 28 fordító és a felmérésben részt vevő másik 70, pedagógusképzésben részt vevő egyetemi hallgató átlagait az egyes alskálákon. Az eredmények azt mutatták, hogy a két csoport (leendő fordítók és leendő pedagógusok) között semmilyen tekintetben nincsenek szignifikáns különbségek, tehát nem igazolódott az a közkeletű feltevés, hogy a fordítók kevésbé nyitottak vagy szociálisak lennének, mint a leendő pedagógusok.

7.2. A szociális kompetencia mely tényezői és hogyan befolyásolják a projektmunka társas aspektusának sikerét?

A második és harmadik kutatási kérdésünk összefügg egymással, ezért egy alfejezetben válaszoljuk meg a két kérdést. Ennek érdekében korrelációs együtthatókat számoltunk az ICQ-kérdőív alskálái és a projektvéleményezési kérdőív releváns kérdései között. Érdekes módon azonban meglehetősen kevés szignifikáns összefüggést találtunk. A szignifikáns összefüggések szinte kivétel nélkül a projektkérdőív „saját kommunikáció sikere” faktorával voltak összefüggésben. Ezek az eredmények azt mutatják, hogy azok a hallgatók, akiknek magasabb a globális ICQ-pontszámuk (tehát összességében jobban teljesítenek az interperszonális kérdőíven), akik kezdeményezőbbek, és akik képesek nemet mondani, azok sikeresebbnek látják saját kommunikációjukat a projektmunka során (a korrelációs együtthatók a 2. táblázatban találhatók).

	ICQ globális	nemet mondás	kezdeményezés
saját kommunikáció sikere	0.40 ($p<0.05$)	0.33 ($p<0.08$)	0.36 ($p<0.06$)

2. táblázat: Az interperszonális kommunikációs kérdőív és a projekt társas tapasztalatai között talált szignifikáns összefüggések (spearman rho). Zárójelben a szignifikanciaszintek

Nagyon fontosnak tartjuk kihangsúlyozni, hogy az ICQ által mért szociális készségek semmilyen más együttműködéssel kapcsolatos véleménnyel nem álltak összefüggésben: sem a csoport szakmai sikerességének megítélésével, sem a csoportmunka han-

gulatának megítélésével, de még a projekt globális megítélésével sem. Ennek alapján úgy tűnik, hogy az *interperszonális készségek leginkább azt határozzák meg, hogy mennyire éli meg a fordító sikeresnek a saját kommunikációját a csoportmunka során.*

Ugyanehhez a kutatási kérdéshez kapcsolódik egy másik, igen érdekes jelenség vizsgálata. A projektkérdőíven szerepelt egy kérdés, amelynek során a hallgatónak azt kellett megítélnie, hogy az egyéni fordítást vagy a projektmunkát tartja hasznosabbnak a képzésben, vagy mindkettő egyformán fontos. Bár a hallgatók döntő többsége mindkét munkaformára szavaz, már a korábbi években is találtunk olyanokat, akik az egyéni munkát hasznosabbnak találják a csoportmunkánál. Ezt a jelenséget nagyon érdekesnek találtuk, ezért megpróbáltuk feltárni a hátterét. A mintából 8 hallgató választotta az egyéni munkát, az ő eredményeiket vetettük össze a másik 20 hallgatóéval. Eredeti hipotézisünk az volt, hogy ezek a hallgatók gyengébb szociális készségekkel rendelkeznek, ezért dolgoznak szívesebben egyedül.

A vizsgálati eredmények azonban nem támasztották alá ezt a feltételezést. A két csoport („individualisták” és mindkét munkaformát kedvelők) között csak nagyon kevés szignifikáns különbséget találtunk, és azok sem az „individualisták” gyengeségeire utaltak, sőt mindkét esetben az individualisták átlagpontjai bizonyultak magasabbnak. Ez két tényező esetében jelentkezett: egyrészt az egyéni munkát kedvelők sikeresebbnek látták saját kommunikációját (projektkérdőív), másrészt könnyebben és határozottabban tudtak nemet mondani (ICQ-kérdőív) (3. táblázat). Ezekből az eredményekből inkább arra következtethetünk az egyéni munkát kedvelők egyáltalán nem gyengébbek szociális készségeik terén, hanem társaiknál önérvényesítőbbek, jobban tudják saját érdekeiket érvényesíteni. Ez inkább egy szociális készség „konfigurációra”, esetleg személyiségtípusra utal, de semmiképp gyengeségekre.

	Egyéni munkát preferálók átlaga	Mindkét munkaformát kedvelők átlaga	t	p
saját kommunikáció sikere	4,87	4,25	2,75	≤0,011
nemet mondás	4,05	3,52	1,84	≤0,077

3. táblázat: Az egyéni munkát preferálók és a két munkaformát (egyéni/társas) egyformán kedvelők közötti szignifikáns különbségek (kétmintás t próba eredményei)

7.3. Milyen különbségek figyelhetők meg a gyengébb és jobb szociális készségű hallgatók között a projektmunka során?

Bár az összefüggés-vizsgálatok kevés szignifikáns összefüggést mutattak az interperszonális készségek és a projektmunka megélése között, de a kérdőívekből az is kiderült, hogy a 28 hallgató meglehetősen heterogén csoportot alkot, akik között vannak gyengébb és jobb szociális készségű hallgatók is. Ezért úgy gondoltuk, hogy megfordítjuk a kérdést, és azt is megvizsgáljuk, hogy találunk-e szignifikáns különbségeket abban, hogy a gyengébb és jobb interperszonális készségekkel rendelkező hallgatók hogyan élik meg a cso-

portmunkát. Ennek érdekében a mediánértéknél (ICQ globális pontszámösszeg = 147) kettéválasztottuk a csoportot, és létrehoztunk két 13-13 főből álló csoportot (gyengébb ill. jobb szociális készségű hallgatók csoportja), majd a továbbiakban ezt a két csoportot hasonlítottuk össze.

A projekt szakmai részére vonatkozó kérdések terén nem találtunk szignifikáns különbségeket a két csoport között. A társas kérdések vonatkozásában azonban több szignifikáns különbség is látszott (ld. 4. táblázat), és mindig a jobb szociális készségű csoport javára. Így azt találtuk, hogy a **magasabb ICQ**-pontszámot elérő hallgatók sikeresebbnek látták a **csoportjuk szakmai együttműködését, szervezettebbnek látták a csoportmunkát**, és sikeresebbnek látták a **saját kommunikációjukat**. Ezek az eredmények arra engednek következtetni, hogy a jobb szociális készségekkel rendelkező egyének vagy pozitívabban viszonyulnak környezetükhöz, és pozitívabban élik meg ugyanazokat a helyzeteket, mint kevésbé jó interperszonális készségekkel rendelkező társaik, vagy pedig éppen fejlettebb készségeik által valóban pozitívabbá teszik társas környezetüket.

	Alacsonyabb ICQ-átlag	Magasabb ICQ-átlag	t	p
szakmai együttműködés sikere	3,64	4,38	2,04	≤0,05
csoportmunka szervezetheze	3,57	4,54	2,58	≤0,02
saját kommunikáció sikere	4,07	4,77	2,49	≤0,02

4. táblázat: Szignifikáns különbségek a gyengébb és jobb interperszonális készséggel rendelkező hallgatók között (kétféltás t próba eredményei)

8. Következtetések

A minta kis elemszáma miatt (28 fő) csak nagyon óvatos és feltételes következtetéseket vonhatunk le kutatásunkból. Eredményeink arra utalnak, hogy a „*saját kommunikáció sikere*” a csoportmunka során az a tényező, amely leginkább összefüggésben áll az ICQ által mért szociális kompetencia globális mutatójával, illetve néhány komponensével. Vagyis a jobb szociális készségekkel rendelkező hallgatók úgy élik meg, hogy valóban eredményesebben tudnak kommunikálni csoportmunka során. Emellett a **jobb szociális készségekkel** rendelkező hallgatók több szempontból is **pozitívabban élték meg** a projektmunka társas oldalát: a szakmai együttműködést sikeresebbnek, a csoportot pedig szervezettebbnek látták. Ezek az eredmények felvetik annak a lehetőségét, hogy a csoportmunkát azok tudják kihasználni igazán, akik már eleve jobb szociális készségekkel rendelkeznek, ami a szociológiából jól ismert Máté-elv működésére utal. Természetesen mindez nem zárja ki, hogy a projekt- és a csoportmunka hosszú távon fejleszti a gyengébb szociális készségekkel rendelkező hallgatók interperszonális és együttműködési

készségeit, ennek igazolása azonban csak hosszabb kifutású, kontrollcsoportos kísérlet segítségével lenne megvalósítható.

Érdekességként felhívnanék a figyelmet arra, hogy az egyéni munkát kedvelők két területen is átlag feletti pontszámot értek el: ez a saját kommunikáció sikere és a nemet mondás képessége volt. Mindez arra utal, hogy az egyéni munkát preferálók szociális készségei nem gyengébbek társaikénál, hanem annak bizonyos elemei fejlettebbek, és ezek „individualista profilt” eredményeznek.

Az individualistáktól jól elkülöníthető a fordítók egy csoportja (5 fő, a minta megközelítőleg 18%-a), akiknek az ICQ által mért globális szociális készségei több mint egy szórásnyival az átlagérték alá estek. Feltételezhető, hogy ezek a hallgatók sokat profitálnának szociáliskészség-fejlesztésből, különösen, ha tolmácsként is szeretnének dolgozni a jövőben.

Tanulmányunk zárásaként szeretnénk felhívni a figyelmet a kutatás korlátaira, és tennénk néhány javaslatot további vizsgálatok folytatására. Elsőként ismét hangsúlyozzuk, hogy a minta igen kicsiny, ezért vizsgálatunk eredményeit mindenképp ellenőrizni kell nagyobb mintán is. További korlátot jelent a projektkérdőív, amely eredeti céljainál fogva (visszajelzést hivatott szolgáltatni az oktatónak arról, hogy a hallgató hogyan élte meg a projektmunkát) nem szolgáltat elégséges információt a szociális kompetencia vizsgálatához. Ugyanígy felvethető, hogy az ICQ-kérdőív csak a szociális kompetencia bizonyos aspektusairól nyújt információt. Kutatási szempontból problémát jelent az is, hogy az anonimitás miatt nem ismert a hallgatók teljesítménye, így nem tudjuk ellenőrizni, hogy a jobb szociális készségek párosulnak-e jobb szakmai teljesítménnyel (márpedig szakmai szempontból ez lenne az egyik legfontosabb kérdés). Szintén az anonimitás miatt nem ismert a csapattársak kiléte, ami további fontos elemzési szemponttól fosztja meg a kutatókat, hisz nem tudjuk ellenőrizni, hogy ugyanúgy látták-e a tagok a csoportot, és azt sem tudjuk, hogy hogyan látták *egymást* a csapattagok, stb.

Tekintve a szociális kompetencia jelentőségét a fordítók és tolmácsok munkájában, mindenképp fontos lenne ennek a képességegyüttesnek a nagy mintán történő, longitudinális vizsgálata. Szükséges lenne több mérőeszköz bevonása, társak egymásról nyújtott értékelésének elemzése, valamint kódszámok használatával teljesítményértékelés elvégzése is. Mindezt szisztematikusan, a képzés teljes időtartama alatt többször el kellene végezni, csak így tudnánk megbízható információkat gyűjteni arról, hogy bizonyos módszertani eljárások segítik-e fordítók és tolmácsok szociális készségeinek fejlődését. Ilyen eredmények fényében lehetne tovább gondolkodni az esetleges további szociáliskészség-fejlesztés szükségességéről.

Irodalom

- Apfelthaler, Matthias 2014. Stepping into others' shoes: a cognitive perspective on target audience orientation in written translation. In: Munoz-Martin, Ricardo (ed.) *Mon TI. Monografías de Traducción e Interpretación*, Alicante: Universidad de Alicante. 303–330.
- Balogh Dorka – Lesznyák Márta 2018. Project work in the legal translation classroom: First results of an empirical investigation. In: Horváth Ildikó (szerk.) *Latest Trends in Hungarian Translation Studies*. Budapest: Hungarian Office for Translation and Attestation Ltd. (OFFI), 173–190.
- Bontempo, Karen – Napier, Janina 2014. Evaluating Emotional Stability as a Predictor of Interpreter Competence and Aptitude for Interpreting. In: Pöchacker, Franz – Liu, Minhua (eds.). *Aptitude for Interpreting*, Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 87–106.
- Buhrmester, D. Michael – Furman, Wyndol – Wittenberg, Mitchell., T. – Reis, Harry T. 1988. Five domains of interpersonal competence in peer relationships. *Journal of Personality and Social psychology*, 55. évf. 6. szám, 991–1008.
- Clavijo, Bibiana – Marín, Patricia 2013. Identifying Translation Teaching Strategies: An Exploratory Study. *International Journal of Humanities and Social Sciences*. 3. évf. 21. szám, 71–78.
- Çoban, Fadime – Telci, Ümmülgösüm Albiz 2016. The role and importance of emotional intelligence in the acquisition of translation skills and translator training: does a translator or interpreter need emotional intelligence. *The Journal of International Lingual Social and Educational Sciences*, 2. évf. 2. szám, 118–125.
- EMT Expert Group 2009. *Competences for Professional Translators, Experts in Multilingual and Multimedia Communication*. Brüsszel: EU EMT. online: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&cad=rja&uact=8&ved=2ahU-KEwiqjeahxOrfAhWNzqQKHVl6C7AQFjABegQIBBAC&url=https%3A%2F%2Fec.europa.eu%2Finfo%2Fsites%2Finfo%2Ffiles%2Femt_competences_translators_en.pdf&usq=AOvVaw09sf0v9mOnHZbYuWXgTFUt. (Letöltés: 2019. jan. 13.)
- González Davies, Maria 2004. *Multiple voices in the translation classroom: Activities, tasks and projects*. Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins Publishing.
- González Davies, Maria 2016. A collaborative pedagogy for translation. In: Venuti, L. (ed.) *Teaching translation: programs, courses, pedagogies*. London–New York: Routledge. 118–131.
- Hubscher-Davidson, Severine 2013. Emotional Intelligence and Translation Studies: A New Bridge. *Meta: Translators' Journal*, 58. évf. 2. szám, 324–346.
- Kelly, Dorothy 2005. *A Handbook for Translator Trainers*. London–New York: Routledge
- Kiraly, Donald 1995. *Pathways to translation: Pedagogy and process* (No. 3). Kent State University Press.
- Kiraly, Donald 2000. *A social constructivist approach to translator education: Empowerment from theory to practice*. Manchester: St. Jerome.
- Kiraly, Donald 2003. From Instruction to Collaborative Construction: A passing fad or the promise of a paradigm shift in translator education? In: Baer, B. – Koby, G. (eds.) *Beyond the Ivory Tower. Rethinking translation pedagogy*. Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins, 3–27.

- Kiraly, Donald 2005. Project-based learning: A case for situated translation. *Meta: Journal des traducteurs – Meta: Translators' Journal*, 50. évf. 4. szám, 1098–1111.
- Kiraly, Donald 2012. Growing a project-based translation pedagogy: A fractal perspective. *Meta: Journal des traducteurs – Meta: Translators' Journal*, 57. évf. 1. szám, 82–95.
- Laukkanen, Jari 1996. Affective and attitudinal factors in translation processes. *Target. International Journal of Translation Studies*, 8. évf. 2. szám, 257–274.
- Lehr, Caroline 2014. *The influence of emotion on language performance: study of a neglected determinant of decision-making in professional translators*. Doctoral dissertation, Geneva: University of Geneva.
- Lesznyák Márta – Balogh Dorka 2017. Projektmódszer a fordítás tanításában. In: Zsolnai Anikó – Kasik László (szerk.) *Új kutatások a neveléstudományokban 2016: A tanulás és nevelés interdiszciplináris megközelítése*. Szeged: MTA Pedagógiai Bizottság, SZTE BTK Neveléstudományi Intézet, 75–100.
- Li, Defeng 2013. Teaching Business Translation: A Task-Based Method. *The Interpreter and Translator Trainer* 7. évf. 1. szám, 1–26.
- Li, Defeng – Zhang, Chunling – He, Yuanjian 2015. Project-based learning in teaching translation: students' perceptions. *The Interpreter and Translator Trainer*. 9. évf. 1. szám, 1–19.
- M. Nádasdi Mária 2003. *Projektoktatás*. Budapest: Gondolat Kiadói Kör – ELTE BTK Neveléstudományi Intézet.
- PACTE 2000. Acquiring Translation Competence: Hypotheses and Methodological Problems in a Research Project. In: Beeby, Allison – Ensinger, Doris – Presas, Marisa (eds.) *Investigating Translation*, Amsterdam: John Benjamins, 99–106.
- Pralas, Jelena 2014. Using Mini-Team Projects in Translation Classes to Achieve Competences Defined in the EMT reference framework. In: Erakovic, Borislava – Todorova, Marija (szerk.): *Topics in Translator and Interpreter Training. Proceedings of the Third IATIS Regional Workshop on Translator and Interpreter Training*. Novi Sad: Faculty of Philosophy, University of Novi Sad. 87–100.
- Rojo López, Ana – Caro, Marina Ramos 2016. Can emotion stir translation skill? Defining the impact of positive and negative emotions on translation performance. In: Munoz Martín, Ricardo (ed.) *Reembedding translation process research*. Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins. 107–130.
- Sermann Eszter 2018. Lo sviluppo della competenza terminologica nell'ambito della formazione dei traduttori ed interpreti. Előadás. Elhangzott: Corvinus Nyelvi Napok. A szaknyelvoktatás és vizsgáztatás perspektívái – interkulturális kihívások a nyelvoktatásban. Budapest, 2018. december 7.
- Tirkkonen-Condit, Sonja – Laukkanen, Jari 1996. Evaluations – a key to understanding the affective dimension of translational decisions, *Meta* 41. évf. 1. szám, 45–59.

Melléklet

A projektkérdőív (hallgatói visszajelzés) kutatás során felhasznált része

A társakkal való együttműködés megvalósulása

A megfelelő szám bekarikázásával jelezze, hogy mennyire ért egyet a következő kijelentésekkel!

	Egyáltalán nem értek egyet	Inkább nem értek egyet	Részben egyetértek, részben nem	Inkább egyetértek	Teljes mértékben egyetértek
1. A csoport szakmai szempontból eredményesen tudott együttműködni (= elégedett vagyok a fordítás végső változatával).	1	2	3	4	5
2. A csoportmunka jó hangulatban telt, nem voltak komoly vagy burkolt feszültségek.	1	2	3	4	5
3. A csoportmunka gördülékeny volt (mindenki tudta, mit kell csinálnia, ha nem, akkor kapott segítséget, a határidőket betartottuk, stb.).	1	2	3	4	5
4. Könnyen kommunikáltam csapattársaimmal (nem esett nehezemre kérdéseket feltenni, javaslatokat tenni, stb.)	1	2	3	4	5
5. Úgy látom, csapattársaim is könnyen kommunikáltak velem, velünk.	1	2	3	4	5

Próbálja megfogalmazni, hogy társas együttműködés szempontjából melyek a legfontosabb tanulságai a feladatnak? (Akár pozitív, akár negatív, akár szakmai, akár emberi)

.....

A projektmunka és az önálló fordítási feladatok összehasonlítása

Melyik állítással ért egyet leginkább?

Tegyen pipát azon állítás mellé, amelyikkel a leginkább egyetért!

	Tegyen pipát!
Az egyéni/önálló fordítási feladatok hasznosabbak a fordítóképzésben.	
A projektmunka hasznosabb a fordítóképzésben.	
Mindkettő nagyon hasznos, mást lehet belőlük megtanulni.	

Saját szavaival próbálja megfogalmazni, melyek a projektmunka előnyei az egyéni fordítással szemben.

.....

Saját szavaival próbálja megfogalmazni, melyek az egyéni fordítás előnyei a projektmunkával szemben.

.....

TÁRGYMUTATÓ

academic titles abbreviations 5, 146–167
amnesty 21
bilingualism 72–74, 90, 91
bíróági tolmácsolás 92, 111, 116, 118, 119, 146
büntetőügy 19, 112, 272, 288
court interpreting 92–95, 111, 118, 119
csapatmunka 54, 109, 121, 215, 217, 262, 313, 317, 319
dokumentáció 6, 7, 211, 213, 215–219, 267, 312
ekvivalencia 123, 124, 188–191, 231, 263, 264, 266, 268, 275, 282, 283, 286–289, 291
értelmezés 12, 32, 33, 35, 42, 43, 45, 49, 53, 59, 60, 61, 64, 66, 102, 112, 187, 188, 191, 193–195, 199, 204, 220, 221, 223, 261–265, 271, 276, 277
etika 5, 12, 14, 58, 120, 121, 123–125, 127, 129, 131, 133, 139, 190, 232, 242
evolution of the terminology 154
fogalomközpontúság 154
földrajzi nevek funkciója 101, 103
fordítás 5–15, 28–40, 44–55, 57–72, 90, 101–112, 114, 117–127, 129–134, 136, 139, 144–146, 186–206, 209–246, 250, 260–262, 264, 265, 268, 270, 271, 275–279, 282, 283, 285–289, 291–293, 295, 297, 305–314, 317–320, 322, 326–328
fordítási folyamat 6, 32, 57–60, 62–68, 121–123, 133, 198–200, 209, 211–213, 215, 217–219, 316
fordítási kompetencia 64–66, 198
fordítási műveletek 59–66, 69
fordításoktatás 218, 305, 306, 309, 317
fordításorientált terminográfia 213, 214, 217
fordításorientált terminológiaelmélet 202, 203, 206
fordítóhallgatók szociális kompetenciája 315–321, 323, 324
fordítói kompetencia 307, 308, 310, 311, 313, 316, 317
fordítói szabadság 204, 206
fordítóképzés 63–66, 68–70, 109, 209, 210, 212, 213, 261, 297, 305, 313, 315, 317–320, 328
funkcionális ekvivalens 233, 264, 268, 271–275, 290, 292
German Translation Section 5, 168–171
German UN terminology 170
hiteles fordítás 6, 10–14, 51–53, 101–104, 109, 134, 220–227, 229, 231–233, 235, 237, 239–243, 245, 246

hivatalos stílus 220, 221, 231, 235
impartiality 93, 97
intercultural communication 180
interpreting 6, 14, 70–72, 75, 76, 82, 83, 85–95, 98, 111, 118, 119, 133–135, 138, 143, 157, 279, 297–299, 301–305, 325
jogi és közigazgatási terminusok 225
jogi fordítás 29, 30
judicial review 22–24, 26, 27
kognitív 59–61, 63–66, 69, 139, 141, 195, 211, 212, 257, 313
konferenciatolmácsolás 144
közösségi tolmácsolás 136, 138
legal comparison 6, 175–177, 179–181, 183, 185
legal terminology 176–180, 182, 183, 279, 282, 300
lektorálás 5, 8, 12, 120–127, 129, 131–134, 202, 213, 215
lektori műveletek 124, 128, 129, 131
lokális intralingvális fordítás 191, 192, 195
magyar–magyar kommunikáció 248, 249, 251, 253
Master's courses 165
mediation 298, 304
mental lexicon 73, 75, 77–82, 88
mercy in German law 19
mérlegelési szempontok 106
metanyelvi tudás 63, 66
micro-comparison 179–182
minority language 175–179, 182, 247
multilingual region 176
munkaharmónia 130, 132, 133
nemzetközi szerződés 31, 42, 44, 46–48, 229
nyelvek közötti és nyelven belüli fordítás 187–189, 191
nyelvviasszaszorulás 257
oktatásterminológia 248, 312
olasz 10, 45, 101, 283–288, 290–292
parlamenti vita 46
personal and communal lexicons 80, 81
petitioner's rights 24
professzionizálódás 120
projektek 14, 268, 312, 316–318
reflektált szabálykövetés 104
regiszterek 8, 247, 248
South Tyrol 175–179, 181, 182
szakemberek és laikusok 195

szakfordítás 191, 201, 260, 306, 310, 312, 316, 318
 szakmai standardok 137, 141, 142
 szaknyelv 7, 8, 51, 168, 175, 188, 190, 192–195
 szaknyelvi regiszterek 221–223, 225, 227–231, 233, 239, 247, 248, 250, 251, 253,
 257, 283, 292
 szociális kompetencia mérése 320, 321
 szükségtelen beavatkozások 112, 125, 129
 Termini 247, 248, 250–252
 terminológiai adatbázis 8, 200, 212–215, 250, 251, 258, 260, 264–270, 275, 277, 282,
 283, 285, 292, 318
 terminológiai kompetencia 198–203
 terminológiamenedzser 262
 terminus 31, 32, 35, 36, 39, 58, 61, 63, 64, 67, 188, 197, 199–206, 211–215, 222,
 225, 231, 244, 248, 250–257, 261–266, 268–277, 282, 283, 285–291
 terminusalkotás 264, 265
 tolmács szerepe 8, 112–115, 118
 tolmácsképzés 135–142
 tolmácsolási módok 112, 116–118
 törvényhozás 46, 48, 276, 277
 translating degrees 146
 translation 14, 19, 28, 42, 54, 66, 67, 72, 74, 75, 77, 81, 82, 88, 92–95, 97, 101, 120,
 148, 149, 151, 153, 155, 157, 158, 168–170, 177, 178, 180–182, 186, 197, 198,
 202, 211, 213, 214, 220, 260, 282, 297–305, 306, 315
 translator training 297, 301, 306, 315
 United Nations 5, 168–171, 185

